

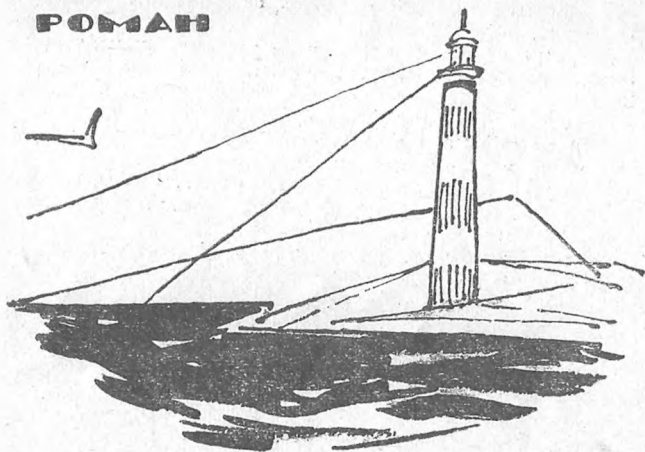
**ВАСИЛЬ
КУЧЕР**

НАМЕСТО

ВАСИЛЬ
КУЧЕР

НАМИСТО

РОМАН

РАДЯНСЬКИЙ ПИСЬМЕННИК
Київ — 1964

Живуть на світі дві сестри, дві ткалі, славні дочки героїчного моряка Тиховода, який віддав своє життя за рідний край. Олесь працює в нас, у найвідсталішій ткацькій бригаді, куди прийшла, щоб вивести її в передову, зробити комуністичною. Марта нічого цього не знає і не розуміє, бо живе на чужині, в Марселі. Але сестер єднає легендарне материне намисто, яке здобували трое поколінь моряків, перлину до перлини, з океанського дна. Один разок цього намиста Марта забрала з собою, коли її вигнали на фашистську каторгу. Другий — лишила Олесі. Але ніхто не знає, яке намисто справжнє, а яке фальшиве.

В гострих конфліктах, у складному динамічному сюжеті письменник показує боротьбу ткацької бригади за високе комуністичне звання, за чисту комуністичну мораль радянського робітника. Олесь перемагає, завоювавши на свій бік і невгамовного Павла Зарву, що вийшов з тюрми, і несамовиту Іскру Величай, яка приїхала на фабрику, щоб знайти свого жениха, і Ольгу, що почала вже скочуватись у багно розпусти й міщанства, і самого бригадира Василя Бурого.

В творі ми бачимо два світи, дві долі сестер Тиховод.

1

Олеся тріпнула косами і тихо засміялася. Мабуть, то й правда: у кожній дівчині живуть дві дівчини. Хіба ж ні? Олеся Тиховод знає по собі, що так. І на подругах не раз перевіряла.

Дві дівчини — в одній. Усе тихо й мирно. До пори, звичайно. А потім — стинаються в двобої, стають на герць. Хто кого переважить? Та здебільшого вони живуть мирно і з доброї волі часто поступаються одна одній.

Одна дівчина — та, що на людях, — працює біля ткацького верстата, сидить у театрі чи гуляє в парку, над морем. Вона добре знає: на неї звернено увагу. А друга — та, що лишається наодинці з собою. За нею ніхто не спостерігає.

І дівчина раптом замислиться, замріється. Вона ж сама собі, як сонце на білому світі. І одразу стає молодшою так років на десять, наче вертається в своє дитинство. Починає бавитись, сама до себе усміхається. А трапиться люстерко, то вже сама з собою й сперечається перед ним. Гомонить і жартує з тією першою дівчиною, яка ходить на людях. Котра ж переможе?

В кімнаті Олеся сама.

За вікнами співають сині гори. Тихо, причаєно, немов десь під камінням, бринить чисте джерело. Складений водограй. А в горах сосни заводять пісню. То вітер налягає з моря, щоб поламати лісову стіну. Та сосни не дають. Тільки зеленими шапками похитують, кепкують з морських вітрів. І вітри гніваються, бушують у високому гіллі.

— Не гнівайтесь, вітри мої крилаті! Ходіть до мене в гості! — просить Олеся. — Та розкажіть, де були, що бачили і чули за синім морем? Прилітайте в мою світлицю. Я вам усі вікна розкрию... Розгнівались. Не хочете... Тісно вам у лісниковій оселі. А ви приляжте на подушку! Он скільки їх у моїй хаті! Шестеро ліжок і на кожному по три подушки. І не фабричні, тверді, а всі домашні, ще материнські... Найперший наш посаг... Білі та легенькі, наче кучеряві хмарки над морем... Ви ж спочиваєте на тих далеких хмарках, а в мене не хочете? Ага! Знаю! Вас сонце припікає і гонить вас на всіх румбах... На сонці, мабуть, знову якась атомна буря. От ви й шаленієте. Мені Гнат розповідав про ті бурі. Знаю. А ви часом не бачили його? Що? Багато кораблів у морі, то важко пізнати, на якому ходить мій Гнат? Ото диво! А ви прилиньте ближче до води: Мій Гнат не ходить, як матроси кажуть, а літає. З обох боків водянні брили. Високі й живі. А катер між ними, як блискавка. І не зупиниться й на мить, бо водянні стіни одразу й звальються на нього і затоплять усе. І палубу, і Гната, і всіх його моряків. То він і не зупиняється в морі. І завжди б'є з ходу! Летить. У нього й вітер свій. І вам його ніколи не догнати. То краще до мене в хату прилітайте та розкажіть мені всю правду...

Що там робить Гнат? Чи й досі насупив брови і гнівається, чи вже охолов? Хіба ж я винна? Самі подумайте. У мене таке лихо скоїлося, а він, в одну душу, вимагає, щоб я все покинула і негайно бігла до нього, бо йому, бачте, теж щось там горить. У мене раптові комсомольські збори, а він як затявся: виходь негайно з цеху і край,

У нас одна з кращих ткаць брак дала на шовках першого сорту. А учениця не помітила, як нитка урвалася,— і пішов такий шовк, хоч плач. От і збори. А Гнат цього й слухати не схотів. Кидай, Олесю, все на світі й лети до нього, бо він на прохідній мало телефону не обірве. Не кинула, не побігла, поки все не з'ясувалося. А потім почала дзвонити, та лейтенант вже пішов у море. І невідомо, коли вернеться... Хіба ж я винна, вітри мої крилаті?..

Чого ж ви мовчите? Невже забули ту пісню, що я вам співала з дівчатами в лісі?.. «Ой у полі могила з вітром говорила... Повій, вітре буйнесенький, щоб я не марніла...» Таке не забувається. «Повій, вітре буйнесенький, щоб я не марніла...» То чого ж ви мого Гната не побачили в морі? Він же примітний. На катері, там, де вимпел, гвардійська стрічка тріпоче. І в матросів, на безкозирках, такі стрічки. Їх здалека видно. Гнат завжди стоїть на палубі, біля пульта, під прозорим ковпаком, а перед ним горять вогники на кнопках. Він такий русявий, а очі голубі. Брови кущисті, але геть на сонці вигоріли й стали білі наче льон. Сам високий, стрункий і ніколи не кланяється штормовій хвилі. І на матросів не кричить. А хоч би й кричав, то що б це помогло? Там такий стоїть гуркіт, що й свого голосу не почувеш... Матроси його розуміють по тому, як він ворухне губами чи покаже рукою... Хіба такого не можна пізнати в морі? А от ви і не пізнали. Не знаєте, як тяжко тій дівчині, у якої коханий — моряк або шахтар? Він у море чи в забій, а в неї тисяча думок. І тривога, і печаль, і страх.

Мовчать вітри. Гудуть, бушують серед зеленого моря, аж сосни на горах стогнуть, та в шибку б'ються, в комині голосять. Не йдуть до Олесі в гості. Викликають дівчину до себе. Там воля. Далина. Нема кінця і краю. Небо, море та ліс у горах. А за лісом, на північ, степи. Перекотиполе. Гуляйполе. Савур-могила. Поміж ними — електричні станції на Дніпрі. Далі — шахти. Домни й мартени чавун і сталь варять. На заводах нові машини складають. Серед тих машин є й такі, на яких Олеся з своїми дівчатками шовки тче. І шовки, і оксамити, і гобелени. У них — свій шовковий дім, ткацька фабрика, над морем, за високими горами, у Новограді, куди не кожен і приїхати може. Новоград — місто режимне. В'їзд по спеціальних перепустках. Заборонена зона проходить у горах. Олесин же будиночок стоїть у лісі, по цей бік, і до нього вільно всім, але дівчина, поспішаючи

на роботу в Новоград, щодня мусить показувати перепустку на контрольному пункті, хоч тут її всі добре знають. Навіть капітан Корзун, якому ткалі дали надто довге прізвисько: дружба дружбою, а служба службою. Між собою вони називали його коротше: «Служба-дружба».

Корзун завжди люб'язно зустрічав дівчат біля свого шлагбаума, коли ткалі йшли з лісничової хати на роботу чи поверталися з Новограда в лісництво. І щодня був начистений, напахчений одеколоном, старанно виголений і припудрений на синюватих вилицях. Видно, він симпатизував котрійсь з дівчат, але кому саме — ткалі й досі не знали.

І от усьому настав кінець. Дівчата поступово перебралися до фабричного гуртожитку, і Олеся залилася в своїй хаті сама. Капітан Корзун помітно засумував, але, як і раніше, зустрічав Олеся й проводжав, наче всіх дівчат, причепурений, напахчений, увесь сяючи задьористим блиском гудзиків, погонів та хромових чобіт. Він цікавився, як почуваються нові Олесині квартиранти, що прийшли на роботу в лісництво і живуть зараз у її батьківській хаті? Олеся заходилася сміхом і просила Корзуна прийти в гості й самому подивитися, як поживають сільські дівчата, її нові квартиранти. Він усе обіцяв, але чомусь і досі не заходив, проникливий і мовчазний. «Служба-дружба», мабуть, ждав, що ті дівчата скоро самі прийдуть до нього на контрольний пункт з перепустками, коли побажають вибратися на вихідний день до Новограда. А вже тут він з ними й перезнайомиться. Хитрий. Добре знав і Олесиного Гната, флотського лейтенанта, бо не раз бачив, як перевіряли і його червоненьку книжечку з великою літерою «Ф», що означало — «Флот», а ще точніше: «Пропускати скрізь».

А зараз і його чомусь не видно. Олеся вже ходить на фабрику й з фабрики сама. І капітан те й робить, що допитується: коли ж і вона переїде жити до Новограда? Аж набридло. От Олеся й скаже йому сьогодні, що вже йде в гуртожиток і більше не повернеться до своєї хати. Годі щоночі братися на круту гору, в дощ та хуртовину, до того далекого лісництва! От і скисне одразу цей капітан «Служба-дружба» і не буде більше чіплятися до неї з своїми розпитами. Дівчині дуже хочеться побачити вираз його обличчя, коли вона повідомить йому про свій переїзд до міста. І капітан Корзун вже не побачить таких дівчат,

які проходили через його контрольний пункт двічі на день та весело щебетали в цій глушині. Мабуть, їх більше й не буде, таких завзятих і голосних. Повз нього знову проїздитимуть похмурі командировочні та військові моряки. А матроси, як відомо, не дуже охочі до розмов з міліціонером, хоч він і капітан. Це точно. Олеся вже знає їх. Набралася клопоту через своїх дівчат. Не одну скаргу доводилося розглядати, не раз залагоджувала сутички на танцювальних майданчиках. Кому танці й хихоньки, а Олесі клопіт...

— Ну чого ж ви мовчите, вітри мої буйні? — знову питає вона, позираючи у вікно. — Де мій Гнат? Полиньте ж до нього і спитайте, коли він вернеться з моря? Сьогодні чи завтра? І назад до мене спішіть. І скажете геть усе, що він там думає. Хоч згадує мене чи забув? Ну хіба ж ви не зробите цього для мене?

І раптом озиваються не вітри, а та перша дівчина, що живе на людях. Владна, застережлива й неблаганна.

«Перестань, Олесю! Не пустуй. Ти ж комсорг у бригаді. У тебе дорога кожна хвилина, а ти раптом пустилася берега, вдалася до безглузлого самоаналізу. Збігай краще під холодний душ, навіжена...»

— Ну й біжи, коли тобі припекло, — показала язика Олеся тій першій, що на людях. — А я сьогодні вихідна. Чуєш? Вихідна! Ти вже й так наробила мені лиха...

«Якого лиха? Коли?»

— А тоді, як не пустила до Гната, а він усе дзвонив та дзвонив з прохідної і пішов у море, не попрощавшись... А який моряк вирушить у море, не попрощавшись з коханою? Хіба ти цього не знаєш, живучи в Новограді? Хіба не догадуєшся, як він почуватиме себе на катері, не почувши од найближчої людини двох найдорожчих слів: «Щасливого плавання!»? Добре ти мені тоді зробила? Скажи! Мовчиш? Заціпило?

«Ні, не заціпило. Але зборів зривати я тобі не дозволю. І бракоробам спуску не дам. І будеш ти в мене, як і досі, всім ткалям приклад показувати. Скрізь. І на роботі, і вдома, і на танцях. Розрюмалася! А ще комсорг. Нічого твоєму Гнатові не станеться. Вже не маленький. Сьорбнув усього і на Баренцовому морі, і тут, на Чорному... Недарма матроси звуть його солоним... Хіба ти не чула?..»

— Чула! А що з того? — притупнула Олеся й задивилася на свої нові босоніжки з капроною сіточкою. Ох і гарні ж! А головне, дешеві...

«Як то що? А те, що сотні моряків, коли почують сигнал бойової тривоги, летять до моря, забувши все. Спішать, кинувши і дружин, і коханих, і дітей. А матроси? Хіба вони прощаються з коханими, коли в одного дівчина на Чукотці, а в другого за Карпатами? Ой, не вигадуй, дівко...»

Олеся знизала плечима, повернулась до ліжок, на яких колись спали її подруги.

— Ви чули таке, дівчата? Вона хоче зробити мене монашкою...

Вітер дмухнув крізь отвір у шибці, загойдав вишиваного рушника, під яким уже висіли фотографії інших батьків, родичі та знайомі оцих нових дівчат, які тут оселилися. Вони ще мало знали Олеся, і вона сухо докинула:

— Тоді прощайте! Скоро моряки і вас навчать, як треба їх виглядати з моря. І благословляти, коли на море йдуть...

Зняла над ліжком останню родинну фотографію, в березовій рамці, і вийшла з хати.

Вітер накинувся на неї, рвонув спідничку, заголивши стрункі смагляві ноги. І вона не пручалася, бо була сама серед лісу. Тільки шовкову косинку запнула тугіше, щоб не розсипались коси.

І, притуливши до грудей фотографію в березовій рамці, гаряче прошепотіла:

— Ой мамцю, коли б ти знала! Ой рідна мамцю...

З рамки дивляться на неї допитливі й ласкаві очі матері. Обличчя вже потьмарилося і видвіло на сонці та солоних вітрах, а очі світяться бездонною глибиною. Великі й пильні, з непригаслою іскринкою важкого життя.

Олесі ввижається матір крізь марево дитячої уяви. Іноді в тому тумані пробивалося сонце, воскрешало далекі дні, наче вихоплювало їх крейсерським прожектором з морської глибини. Спалахне промінь, освітить якийсь шматочок життя і погасне. А далі вже сама Олесина уява домальовує матір. І батька. І старших дітей. І отих найдрібніших. І одю рідну хату, що й досі стоїть у лісі, під камінною горою.

Хата давня, але ще міцна. Батько будував її сам, добираючи найміцніші дубові колоди для зрубу, ясеніві крокви, кленові дошки на підлогу. Олеся того не пам'ятає. Лісники потім розповідали, що й гранітний підмурок у цій хаті кладено на морському цементі, з якого в портах будують хвилерізи та фундаменти для маяків. Він у воді не розмокає, а ще дужче кам'яніє. Портландом називається...

Вік стоятиме на ньому хата, а батьків нема. І діти, що вижили у війну, розлетілися по світах. Марія вийшла заміж на тракторному заводі в Мінську й збудувала з чоловіком свою оселю. Микола працює монтажником електричних підстанцій у Воронежі і недавно одержав нову квартиру. Льонька, закінчивши Бежицьку школу фабрично-заводського навчання, опинився аж у Свердловську, — токар кольорових металів. Живе в гуртожитку. А одружиться, то завод і йому виділить квартиру. Писав недавно, хвалився. Оце й усі. Троє дітей не вижили окупації. І в лісничовій хаті Олеся лишилась сама. А зараз і вона кидає батьківську оселю. Не зовсім, правда, бо залишила там своє ліжко та деякі речі, хоча вже вибралася до Новограда слідом за своїми ткалями, які прожили тут не один рік.

Лісникова хата була їм наче якась транзитна станція, де вони ждали свого поїзда в невідому далеку дорогу. Поїзд нарешті прибув, і дівчата розпрощалися. Їхні місця зайняли нові постояльці. І не жалкує за тим Олеся. Хай живуть на здоров'я та доглядають ліс. Може, котрась з них і справді лісничим стане і полюбить оці дерева, як і Олеся полюбила. Зоставайтесь щасливі, поки що соромливі й несміливі, сільські дівчата. Може, котрась і на ткацьку фабрику знайде дорогу? Прийнемо! Не бійтеся, родина ткачів велика й добра. Лиха вам не зробить, а навчить багато.

От бачите, Олеся в тій новій родині уже й забуває часом, що вона кругла сирота. Згадає про це тільки тоді, коли в гості брати чи сестра приїдять. А з'являються вони раз на рік, їдучи на Кавказ. До Новограда поїздом, а далі — морем. Зупиняються на день-два в батьківській хаті, надивляються на Олеся та все хвалять, яка гарна стала й розсудлива. А вони хіба не розсудливі? Такі дорослі всі й серйозні, що куди твоє діло. Ходять собі лісом та коло хати, в садочку, а всіх дерев уже й не пізнають, бо пам'ятали їх ще маленькими кушечками й пагінцями, а вони он які повиростали на горах!.. Але все ж таки добре знають, де чие дерево. Батько з мамою садили нову деревину, коли дитина народжувалася. Марії — дві яблуні й грушу. Миколі — волоського горіха, що закryw уже всю хату своїм буйним гіллям. Льоньці — сливу. Олесі — виноград. Вони часто питаються у листах: як там зараз наш сад? Олеся охоче відповідає, а влітку і восени кожному посилює фруктів з його дерева шле. Пробуйте, як ваш сад росте, не цурайтеся лісничової хати. І вони не цураються...

Тільки найстаршої, Марти, нема зараз на рідній землі. Як погнали її фашисти на каторгу, то й не повернулася. Тяжко поневірялась там по наймах і таборах, а як прийшла перемога, потрапила в американську зону, то й не захотіли пускати її додому, в Новоград. Марта вийшла заміж за француза Анрі, з яким разом була в таборі, працювала на заводі під землею, маючи надію хоч з ним вирватись на волю, в рідний край. Та не вирвалась. Працює теж на ткацькій фабриці. Анрі — на заводі. Двоє діток мають.

Марта іноді шле листи та все питає: «Ой Олеся рідна! Напиши, як там мій гіркий мигдаль коло нашої хати росте. Як цвіте повесні?.. Бо я вже не бачу ні цвіту, ні світу...» Сама його Марта садила, а як він цвіте, то вже й не побачила...

Виріс гіркий мигдаль на славу. Приїдь, Марто, подивися. Побачиш, як його рожевим цвітом рясно обсіпало. Наче хтось запнув прозорими полотнищами шовкового жоржету. І пахне так п'яно, аж голову ломить. Перед ганком він цвіте, і кругом хати, і по всьому садочку. Розрісся сам, як той дикий кизил. І не впізнаєш. На кожній гілочці виблискують його рожеві світанкові зорі. Послала б і тобі, Марточко, гіркого мигдалю, та вони ж не пускають. Карантин. Бояться якоїсь хвороби. Дивно. Пшениці нашої не цураються, а насіння гіркого мигдалю й чорнобривців не пускають. А то б посадила собі Марта деревце того мигдалю під вікном та й дивилася б, якого в нас тепер цвіту та світу отут у горах та і в самому Новограді, коло моря... Та не можна... От і дивися тепер на чужий сад...

Прожектор спалахнув, і з ночі спогадів знову виринула мати. Молода, красива лісничиха, з якої люди не раз дивувалися. Хіба скажеш, що в неї шестеро дітей, а сьоме на руках? Струнка, висока і гнучка в талії, мов дівчина. А в хаті чисто, в саду рай. Дітям завжди голови змиті, одежа чисто випрана, а лісничиха ще й чоловікові допомагає. Ліс садить, насіння збирає, прополює молоді посадки. І діти коло неї щебечуть. Привчає їх до роботи змалку. Коли ж часом піде з дому, то вони, мов ті пташенята в гнізді, все коло хати кубляться і далі порога не йдуть. Матір виглядають. І як промайне в кущах біла хустка, то вже так і кидаються їй назустріч. Раді, щасливі. Мама вернулася, гостинця принесла. Кому цукерку, кому бублика. Під хусткою воно все, в кошику.

Хустка шовкова, з довгими китицями. Тепер таких не продають. Олесья й досі пам'ятає її. Багато чого забула, а хустки — ні. Коли батька забирали на фронт і він серед ночі прибіг прощатися, у безкозирці й бушлаті, то мати кутала тією хусткою Олесю. І меншеньких запинала, як проводжали тата до воріт. І довго стояла там, поки батько й сховався за камінною горою, де вже світилося холодне море.

Не повернувся тато. Фашисти вигнали лісничиху з дітьми у голий степ, а староста поставив її в якомусь селі за наймичку до німців-колоністів. Вони одразу десь взялися, як тільки окупанти прийшли в Таврійський степ. Вороги розлучили матір з старшими дітьми, погнавши їх з Мартою до інших чужинців-хазяїв. Дощі почалися, холод, а вони роздягнуті, і на роботу гонять щодня. Мати в хліві з меншими жила. Застудилися дітки, померли. А потім і маму тиф звалив. Почула Марта, прибігла з старшими до хліва, та пізно. Мати лежала на вогкій соломі, якою колоністи підстеляли корові, страшна й чорна, накрита тією ж білою хусткою з китицями. Коли б не хустка, то була б і не пізнала одразу матері, так вона змарніла.

Чужі люди поховали маму, а фашисти дітей знову розлучили. Марту через біржу праці погнали на каторгу, в Баварію. Марію, Олесю та Миколу з Льонькою розкидали по колоністах. Та яке то вже було життя в чужинців? Знущалися, морили голодом, били. Усім дітям за матір тепер стала Марія. А що вона могла вдіяти? Нічого.

Отож і зібрала сиріт, як наші повернулися, і повела назад у батьківську лісникову хату під Новоградом. Йшли довго, потім їхали на танках. А далі їх побачили матроси, взяли до себе на машину.

Діти як глянули на свою оселю, то мало не закричали на радісах. Хата була ціла-цілісінька. А навкруги сад цвіте — мигдаль, груші, яблуні. Наче піна морського прибою зависла на деревах. Все біле, як материна хустка з китицями, що її Марійка випрала й зав'язала у вузол, принісши назад до рідної хати. Розумна. Вона того ж дня викопала в саду глечик меду і пуд пшона, бо добре запам'ятала, де його мати закопувала, і тоді вперше діти наїлися пшоняного кулешу, напилися чаю з медом. Хліба матроси дали. І сала трішки... Діти вигорнули сміття із хати, позатуляли дошками й глищею побиті вікна, натопили грубу та й пожурилися.

Але скоро прийшли інші матроси, з якими покійний батько служив, і забрали дітей у Новоград, в дитячий будинок, що саме організовувався там. А хату замкнули і сургучову печатку почепили. На стінах понаписували: «Полундра. Міні». Але ніяких там мін не було. То матроси навмисне так вчинили, щоб зберегти за дітьми сирітську хату. Обіцяли ще й карточку татову принести. Та не принесли. Пішли далі, з боями, до самого Берліна. Не вернувся.

Батькове зображення діти побачили потім у музеї. Не фотографію, правда, а великий портрет. Похмурий батько, з вусами, як у Шевченка. На безкозирці напис: «Отважный». Портрет висів там, де й усі новоградські герої великої війни за Вітчизну. Тільки біля батькового портрета ще була картина маяка, який ген світить під лісом, на високій горі. Його промінь наче освітлює батьків портрет...

Може, тато й до своєї хати приходив тієї ночі, коли пробирався на маяк? Свідків нема. Мабуть, навідувався, але ж ні дітей, ні жінки там не було. З сторожовими собаками фашисти там жили... Партизанів чатували.

А тепер Тиховодові діти щонеділі сюди йшли. І не самі, а й друзів своїх з дитячого будинку водили. Весною сад порали, прибирали у квітнику. Новий лісник жив у державній хаті, а сирітську відремонтував, причепурич і нікого до неї не пускав. Він був з фронтових матросів і бачив у музеї портрет старого Тиховода, під маяком. Вихованці допомагали лісникові й новий ліс садити, а згодом дитбудунок навіть узяв шефство над лісництвом. Закінчивши середню школу, Тиховодові діти розїхалися з дитбудинку. Олеся залилася в хаті сама, ставши на роботу в лісницьку бригаду.

У хаті знову стало весело — пісні, жарти, танці. Олеся прийняла до себе дівчат з лісництва. В лісі одразу стало не так тихо й пустельно. Вже й матроси почали топтати стежку до них. Та раптом райком комсомолу забрав Олесю на відбудову ткацької фабрики. Вдень вона працювала, а увечері вчилася на ткалю. Коли пустили першу чергу, стала до верстата. Дівчата з лісництва заздрили їй. І скоро поодинокі всі перейшли на фабрику, стали ткалями. А лісник набрав собі інших. Він нічого не казав Олесі про хату. Вона сама їх впустила. Живіть на здоров'я та сад пильнуйте. Сирітський сад.

Дівчата вже знали про нього все. І берегли, наче свій,

викохували кожну деревину. Мартин мигдаль. Миколиного горіха. Маріїні яблуні та грушу. Льоньчину сливу. Ото й була вся платня Олесі за квартиру. А виноград вона доглядала сама. Нікому не дозволяла чіпати його. Тільки як уродить, тоді частувала всіх. Не було в ній такого, як ото в інших, хоча б і в цих дівчат, що оселилися в сирітській хаті: «Не чіпай, то моє. Не чіпай! І не позичай нікому нічого, бо позички з'їдять».

І жили, як діди наші й прадіди — для себе.

2

Біла хустка пишно спадає на округлих маминик плечах. А в очах знову дивна настороженість і якась вічна глибина, що вже геть розлилася за березову рамку, на увесь світ: «Ой гляди, доню, не цурайся цієї хати, бо там корінь нашого роду. І роби так, щоб усім було добре. І людям, і тобі. А не тільки одній тобі. Тоді тебе ніхто не вижене з рідної хати, як мене вигнали в рабство. Ніхто! І роби заради цього завжди одне: щоб людям було добре і тобі коло людей...»

Олеся притуляє до грудей березову рамку, палко шепоче:

— Ох, мамцю рідна, не бійтеся. Вірте мені, як досі вірили... Ваша Олеська не така, щоб іншим лихо робити. Коли б ви знали, як ми тепер заживемо, усі ткали з нашої хати... Ще й цих сільських дівчат навчимо, що стали в нас на квартиру...

«Мала ти ще, доню, інших вчить,— гуде на вітрі березова рамка.— Не прощайся з батьківським домом. Ще рано...»

— Ні, мамцю. Я ж тільки з своїми дітками прощаюся... З синами й дочками. Та й то ненадовго. Скоро вернуся... Вони ж мої сини та дочки!..

«Сини та дочки? Які це сини й дочки, Олесю?»

— Ха-ха! Ви ж нічого не знаєте, мамо. Я вже доросла,— сплеснула в долоні дівчина і побігла стежкою. На хату навіть не озирнулася.

Дубки росли над самою стежкою й одразу сховали Олесю з головою. Цупкі, гіллясті, аж подзвонювали різьбленим листом. Коли їх садила Олеся, то був холод, аж зашпори заходили в пучки. Вітер крижаний дув з моря. Ніколи не думала, що вони приймуться і так виростуть.

За дубками цілий тай, буки та берести. Вже вищі за дубки, рівні та розложисті. Ростуть першим сортом. А були ж такі малюсінькі, що Олеся все боялася потоптати їх у траві, коли прополювала. А пересадила на вільну землю — пішли в ріст, потяглися до сонця, наче верба з води. За ними вже й моря Олесі не видно. То гора була лисою, а тепер закучерявилась буйним лісом, убралася в зелені шати. Пташок до себе прийняла, озвалася до моря веселим щебетом. Наче загравав дивний оркестр у чарівній карстовій печері, над тихою водою. Луна, мов кришталевий дзвін.

— Ось де мої сини, мамцю. Помилуйтеся, бо новий лісник і досі не налюбується. Сама їх садила, мамо, а тепер мушу розлучатися. Прощайте! Ростіть! Доганяйте хмару!..

«Олесю, не задавайся! — обриває її та перша дівчина, що ходить на людях. — Не ти ж сама садила. Мало не весь дитячий будинок тут працював. А сестри твої й брати? Сором тобі хвалитися...»

— Чого сором? — дивується Олеся. — Вони ж мої, ці дерева. Він мій, оцей ліс. Заглянь у табель до лісника і прочитай. Всі діти садили ген там, на долині, а я тут. І все сама, власними руками. Брати і сестри мені тільки сосну помагали садити. І кедра. Ліванського кедра... А то я все сама...

«Нехай так, але ж треба й скромність мати. Де вона?»

— Пхи! — сміється Олеся. — Я ж сама тут зараз. Нікого нема біля мене. То чого ж я не можу погомоніти сама з собою? Навіть у газеті писали про мене та про цей мій ліс. По десять гектарів щороку я його садила. А коли то й більше. От і полічи. Мабуть, гектарів з дев'яносто, а то й сто набереться за весь час. Хіба ти газет не читаєш?

«Читаю, але хай тобі це люди скажуть, а не ти сама. Не задавайся», — холодно повчає та перша дівчина.

— Ану тебе! — одбивається Олеся. — Я сама знаю, де мені й що говорити. Не чіпляйся!

Вона спиняється під високим кедром, якого сама вибрала для насіння, впросивши лісника, щоб його лишили рости, коли рубали старий ліс.

Високий, грубезний кедр. Стовбура і не обіймеш. Треба втрюх. І шишки з насінням усі великі, живі й міцні, наче жолуді молодого дуба.

— Ну, як тобі, кедрику, далеко зараз видко? А то ж ріс у гущавині і нічого не бачив... Ні кораблів на морі, ні

високої верховини, на якій сніг лежить до самого літа. Ані нашого шовкового дому, як він світиться щонаочі всіма вікнами, наче там день. Світло біле, ясне, кожную ниточку на верстаті просвічує. Тепер ти все бачиш, кедроньку!.. Тобі вже не тісно. А як тобі подобаються мої сосни? Бач, які вигналися! Скоро й тебе доженуть і побачать геть усе, що робиться на долині. І наш Новоград углядять, і голубі бухти, і карстову печеру, і могилу Невідомого матроса, і вічний вогонь коло неї... Держись, діду, бо сосни мої тебе вже підпирають. І скоро закриють од тебе море. Рости вище, пнися все вгору та вгору... І прощай. Прощайте й ви, сосни мої балакучі. Бийтеся з вітрами, не давайте їм землю висмоктувати. Ви ж усі мої. Навіки мої...

«Знову хвалишся, Олесю? Прикуси язичка!»

— Хвалюся? Перед ким?

«А перед капітаном Корзуном. Перед його сержантами, біля шлагбаума. Забула?»

— Не пригадую...

«А я підкажу,— безжально кидає перша дівчина.— Щонаочі, коли ти вертаєшся з другої зміни, капітан завжди питає: чи не страшно самій іти до лісничової хати? Може, провести тебе, Олесю, через ліс?»

— Ну й питає...

«А ти що йому на це?»

— Те, що думаю,— сміється Олеся, святкуючи перемогу.— Не страшно, капітане, бо то ж мій ліс. Я його садила. Чого ж мені має бути боязно в ньому? І вигадаєте. Бувайте здорові, я побігла...

Перша дівчина мовчить, не відповідає.

— Ага, заціпило? Нічим крить, бо я правду сказала,— сміється Олеся.

«Не зарікайся»,— якимось непевно каже перша.

— А я не зарікаюся,— кепкує Олеся.— Бо вже й капітан Корзун більше мене про це не питає і не набивається проводити через ліс. Подумаєш, страшно!.. П'ять кілометрів лісом. Туди й назад — десять. Щодня. Скільки вже літ отак бігаю... Звикла. І зовсім не страшно. То ж мій ліс. Чуєш? Мій, а не твій! І я в ньому, що хочу, те й говоритиму. Я сама тут, і нікого навколо нема. Тільки сосни мої та дуби... І ще буковина та оцей кедр ліванський... А в тебе їх нема. От ти й гніваєшся на мене, заздриш мені...

«Як то нема? А хіба я тебе не водила на всі молодіжні неділяники, коли ти, бувало, не хотіла йти?» — наче грюк-

нула по столі кулаком перша дівчина, як робила часом на комсомольських зборах у президії.

Олеся зойкнула з переляку, припала грудьми до свого високого кедра. Наче хотіла сховатися за його могутній стовбур. Серце завмерло, ноги раптом підкосилися. Давкий холодний страх скував усе тіло, наче каменюкою пригнув дівчину до землі.

Постріл гримнув над самим вухом, стократ посилений луною гори, ущелин і близького моря. Олесі здалося, що стріляли саме на неї, і мимоволі заплющила очі. Але почувся тріск гілля, і щось важке гупнуло в траву.

А бодай тобі. І чого було лякатися? Під кедром, сходячи кров'ю, бився крильми об землю старий коршак, гроза лісового птаства. Хижак, якого Олеся зненавиділа ще тоді, як вчилася садити ліс. Він роздирав на льоту птахів, руйнував їхні гнізда, нападав на зайчат, білок. Все живе й корисне, що нищило лісових шкідників, коршак убивав. Лісники завжди полювали на нього, але він кублився десь високо в горах, серед неприступних урвищ і звідтіля налітав у ліс. Їх жила там ціла зграя. І лісову тишу раз по раз розтинав пташиний крик, на землі лишалося закривавлене пір'я, в траву падали поруйновані гнізда.

Олеся неприємно зморщила брови. Коршак, навіть конаючи, довбав землю гострим дзьобом, наче роздираючи якусь пташку. Оскіліло око, хоч його вже й заливала кров, хижо дивилося в небо.

— Так тобі й треба! Не руйнуй, не вбивай! — притупнула дівчина.

— Здрастуй, лісничихо! — почулося з густої ліщини. І на стежку вибіг стрункий, веселий Андрій Мороз, виважуючи на долоні новеньку рушницю. — Чи я тебе не злякав, Олеся? Пробач, коли це так...

— Пхи! Я сама вбивала їх. Бригадир нам часто рушницю давав, коли на роботу йшли...

— Невже? А я й не знав...

— Борода виросте, коли все знатимеш. Здрастуй. Але ж міг хоч свиснути перед пострілом...

— Ніколи було. Він за дятлом гнався...

— Подумаєш, снайпер!..

— І потім це був прощальний салют, на твою честь, Олеся. Сюрприз, — не слухаючи дівчини, пояснював Андрій. — Ти ж зовсім ідеш до нас. Прощаєшся з своїм лісом назавжди...

— Ні, назавжди не можу.

— Чому?

— Сама не знаю. Ходімо, коли і ти теж додому...

— Так. Але ж я міг би хоч деякі твої речі знести на долину, до автобуса. Ну, давай хоч це допоможу...

— Опізнився. Я давно все перенесла. Бери вже краще свого коршака. Вкинеш до прірви...

— Коли ж ти вправилась?

— Трішки тоді, трішки тоді. Як ти гуляв по бульварах...

Андрій підняв коршака за крило, і він розтягнувся, наче гармонія.

— Однесу піонерам. Хай опудало зроблять...

— Молодець! — похвалила Олеся. І це підбадьорило Андрія.

— Я був аж на тій верховині, — гордо промовив він. — Там сніг лежить і мете поземка... Мені нагорі й сонце зійшло... Красиво! Наче казка на широкому екрані. Давай колись виберемось туди звечора.

— Не хочу.

— Та не самі, а з дівчатами. Всією бригадою. Культ-похід зробимо. Ткалі згодні...

— Ти б краще біля математики посидів, — насупила брови Олеся, ступаючи вузьенькою стежкою на долину.

Андрій ішов по траві, поруч, мало не зазираючи їй в очі. А коли вона втікала, забігав наперед, вимахуючи крилом хижака. Він, власне, й коршака цього вбив, щоб зробити дівчині приємність, а вона й не здогадується. За математику знов докоряє.

— Математика не втече. Піджену...

— Поки вивчиш, то твої ровесники кібернетику засвоять. І знову доганяти доведеться. То тільки ота гора все на одному місці. А наука не стоїть, Андрію. Людина того вже не зробить олівцем, що лічильна машина. А ти й досі олівцем... Математик...

— Я не машина, — тихо присвиснув Андрій. І хвацько обсмикнув вельветову куртку на блискучих зміювиках, збив набіг флотського берета. Чуб вільно кучерявився на вітрі, в прорізі на грудях показалась матроська тільняшка.

— Так. Ти не машина, але біля машини стоїш, — випалила дівчина.

— Газета. Районна газета, Олесю, — криво посміхнувся Андрій, але вуха одразу почервоніли. Він починав гніватись.

Олеся не звернула уваги на його гнів.

— Газети? Нитки на верстатах рвуться, аж плачемо всі. Скрізь іде брак, а ти кажеш — газета? Скільки на верстаті ниток?

— Ну, тисячі,— глухо кинув Андрій.

— Ниток тисячі, а вона одна. Як їй спостерегти, коли саме і яка нитка обірвалася? Не догледить. І пішов брак повним ходом... А ти ж обіцяв... Малював, креслив та й позакидав усе... Я тобі давно збираюся з такого бракованого шовку сорочку пошити... Чому облишив усе?..

— Інженер не хоче морочити голову...

— А Василь Бурій хіба вже не бригадир?

— Що Василь? Махнув рукою і посвистує: не при нас воно почало рватися, не при нас і перестане. Хай думають ті, хто верстати конструює. Нехай вони шукають...

— А чого ж ти не шукаєш?

— Бо твій Гнат не хоче,— випалив Андрій. І навіть стишив ходу, щоб глянути, яке враження це справить на Олеся.

— Він такий мій, як і твій! — докинула дівчина. І легко відсторонила його з дороги.

— Овва! — реготнув Мороз. — А чого ж то так? Ходить до тебе, телефони мало не пообриває... Біля прохідної стовбичить, а й досі не твій... Пора б уже й до загсу...

— Що скоро робиться, те курам на сміх...

— А ти все ждеш іспитового терміну, хочеш паспортної гарантії? Розумію. Дивись, щоб не зірвали часом твою гарантію. Подивляться в штабі на його анкету й скажуть: «Годі, браток! Послужив на морі теплому, тепер давай на Льодовитий океан». І загуде твоя гарантія...

— От і не вгадав! Він уже служив на Баренцовому морі.

— А можуть і на ТОФ! * Поїдеш з ним туди?

— До тебе прибіжу порадитись. Неодмінно прибіжу.

— І сядемо на мого моторолера та й покотимо, Олеся, в гори, щоб ні людей, ні гамору. Я і ти, а кругом — гори, ліс і море. І орли вгорі. Гірські орли. Беркути! Не такі, як оцей недоносок. І не треба тобі нікуди з Новограда їхати, Олеся. Ні на ТОФ, ні на Кольський півострів. І все буде гаразд...

* Тихоокеанський флот (розмовне).

— Тю на тебе, меланхолік! Де ж твій моторолер? — вдавано сплеснула в долоні ткаля, наче в ній раптом заговорила ота друга дівчина, що ніколи не була на людях, а все на самоті.

— Буде, Олесю, моторолер. Буде! Я вже кредит оформляю, — теж вдавано зрадів Андрій, притупивши ногою. — Капітан Корзун тепер тільки свисне мені вслід, коли пролечу повз його заставу. Алюр три хрести!..

Олеся грайливо смикнула його за вухо:

— То ж у кавалерії алюр три хрести! Я десь читала...

— Невже? А я й не знав, — прикинувся здивованим Мороз. — То пора б уже й для автотранспорту щось таке вигадати. Давно пора... Ну, досить жартів. Скажи, Олесю, твій Гнат знову на морі?

— А де ж йому бути? Він не вільний стрілець...

— То, може б, я замінив його на цей час?

Дівчина не відповіла. Андрій зрозумів це як згоду й артистично припав перед нею на одне коліно, розкинувши руки. В одній — рушниця, в другій — коршак. Наче на якійсь репетиції.

— Ой дівчата, він комік! — не знати кому мовила Олеся. — Що ти сказав? Хочеш Гната замінити? Ну що ж, давай! Тільки спершу заступи його, хлопче, на морі, а вже тоді спробуй і на землі. Заміни його на кораблі, а потім і на коліна падай...

— Моя стихія — альпінізм. Там, де орли! — схопився на ноги Андрій і поспішив за Олесею.

— І то правда, — в тон йому мовила дівчина. — Море легковажних не любить. Ти ж знаєш, що люди поділялися на мертвих і живих. А з того часу, як збудували кораблі, з'явилася ще й третя категорія. Це ті, що виходять у плавання. Вони завжди на грані життя і смерті. Доля тримає їх між життям і смертю протягом довгих мандрів по морю...

— Ого, добре підкували морячки!

— І зовсім не морячки. Піди на маяк, до Дмитра Григоровича, і він тобі ще не таке розповість...

— Дивно. Щодня там буваю, а нічого цікавого не чув. Старий просто божеволіє од морської стихії. Якогось корабельного прапора почепив над ліжком і приколює на ньому всі флотські нагрудні знаки... Наче заядлий турист.

— І не якогось прапора, а бойового. І знаки ті не чужі. Він одержав їх за добру службу на кораблях, — заперечила Олеся.

— Подумаєш!

— А от візьми та й подумай, товаришу електрик і учень помічника майстра. Поміркуй, чого воно так виходить?

— Як?

— А отак, що океан усім дає життя, а не пускає до себе лише двох істот — жабу й крокодила. Вони в морі не живуть.

— Мало хто не живе в твоєму морі...

Олеся знову не дала йому сказати.

— Не живуть усі ті, хто боїться важких випробувань. Море ж знає шість страждань... Ти можеш їх мені назвати?

Андрій понуро мотнув головою: ні.

— То слухай! Я тобі їх назову. Ось вони, морські страждання. Страх. Спрага. Самотність. Жаль до себе. Каяття. І, нарешті, — надія. Шість морських страждань, що їх мусять перетерпіти кожен справжній мореплавець... От чого старі люди казали: море кожного навчить богу молитись.

— Не лякай мене, Олеся, — вдавано засміявся Андрій.

— Я не лякаю. Просто, до слова прийшлося. Море ж не тільки кидає людину в боротьбу, а й творить чудеса...

— Щось не чув я про них...

— То слухай. Ось море дряпнуло перламутрову черепашку — і виросла перлина. Крапля сонячного світла. Загуслого. Жемчуг. Ти бачив жемчужне намисто? Ні? Жаль. Дуже жаль. А скільки в морі золота!

— Золота? — здивувався Андрій.

— Так. Я колись читала у Дмитра Григоровича на маяку одну книжку... Коли б океан віддав нам усе своє золото, то кожна людина земної кулі одразу б стала тридцятикратним мільярдером...

— То в чому ж діло? — серйозно спитав Андрій.

— Не дає океан золота. Щоб добути його один грам з морської води, людині треба віддати всю свою силу й багатство. Океан мудрий. Сіль і рибу дає, а золота не хоче...

— Так! — захоплено глянув на Олеся хлопець. — Оце так! А я й не знав, що ти в нас така...

— Яка?

— Ну, морська, значить, русалка...

— Ой, не сміши мене, Андрію. Бо те, що я сказала, знає мало не кожен салага...

— Салага, може, й знає, а от я не знав. Йй-бо не знав, —

широ признався хлопець і обтрусив з колін суху траву з мохом.

Вони збігли на широкий асфальт до застави і мало не скрикнули од несподіванки. Олесь аж притулилася гарячою щогою до Андрієвого плеча, так її вразило побачене.

Широкі ворота, на яких день і ніч перевіряли документи та перепустки на право в'їзду до Новограда, були відкриті навстіж. Смугаста труба шлагбаума, що перегороджувала дорогу, валялася на землі, силою вирвана з свого гнізда. То вона здіймалася до неба, наче журавель над криницею, а це лежить в бур'яні, з одного краю геть викачана в багно.

Капітан Корзун, стоячи на драбині біля смугастого стовпа, збивав сокирою грізну табличку, на якій чітко було викарбовано: заборонена зона.

Він так був заклопотаний своєю роботою, що не помітив Олесі й Андрія, які вже підійшли зовсім близько. А бувало ж, за сотні метрів вгадував наближення людини до цієї суворої брами.

Біля нього, на камені, примостився репортер новоградської газети «Маяк комуни» Петро Сухобрус, або, як його називали, — «Де посій, там і виродить». Він щось похапливо записував до блокнота, перемовляючись з капітаном. Сухобруса дівчата добре знали, бо він перший повідомляв через газету про всі радощі та печалі, які траплялися в ткацьких цехах. Завжди веселий, непосидючий і заклопотаний, Сухобрус був зараз якийсь мовчазний і сумний. Він тихо перемовлявся з капітаном, не підводячи голови. Розмова у них, видно, не клеїлась.

— Ремонтуюмось, — весело кашлянув Андрій. І потягся до кишені по перепустку.

Олесь теж відкрила сумочку.

Корзун опустил сокиру і зітхнув:

— Який там до біса ремонт! Наказ прийшов: зняти біля Новограда заборонену зону. Зараз усе відкрито... Давай їдь, кому не ліньки... От вони й повалять, з усього світу...

— Ой здорово! — мало не підстрибнула Олесь. — До нас люди будуть їздити. Вільно! Хто захоче! І дівчата й хлопці... І ми вже не будемо сидіти за п'ятьма замками, як у монастирі... Свіжий вітер повіє... А то ж так засиділись...

— Стривай, Олесю, я запишу твої слова! — кинувся до неї Петро Сухобрус. — Ви перші йдете до Новограда без

перепусток. Це дуже важливо для газети. Першими пройшли без перепусток ткачі... Як ти сказала, Олесю?..

Дівчина зашарілася і перейшла на інше:

— Гляньте, яка краса довкола! Виноград скрізь. Сади по всій долині. І море. А ви загородили цю красу од людей шлагбаумом. Міліцію поставили. Кого не пускаєте?.. А тепер здорово буде! Ох, здорово...

Корзун кинув сокиру на землю, стрибнув з драбини:

— Отак і сказав мені тоді...

— Хто? — забувши про Олесю, підбіг до капітана Сухобрус.

— Ну, Микита Сергійович, коли проїздив отут.

Вони обступили Корзуна, притихли, дослухаючись кожного його слова.

— Вийшов з машини, поздоровкався і спитав, як я тут живу? Чи не сумно, бува, мені стояти біля цього смугастого журавля? А потім глянув на долину, на сади й виноградники, та ще на море і знову зауважив: «Як тут гарно, а ви взяли та й загородилися од людей... Нащо?» Я туди й сюди, відповісти нічого. Тіпаюсь, наче скумбрія на камбузі... Хочу сказати, що тут же бойові кораблі. А на них — нова зброя. Хочу, а не можу... Наш секретар краще за мене все це знає... Де, що і як стоїть на цих берегах... Недавно ж на морі був, коли на кораблях наші матроси стріляли. Кажуть — похвалив. Оце так відпочивав на курорті... І по дорозі на Москву взяв та й зупинився біля мене... Ви ж знаєте, що на цю Золоту долину всі, хто їде, задивляються. Я кліпаю очима. Не знаю, що й казати. Микита Сергійович одразу помітив мою розгубленість і так щиро, лагідно говорить, наче радиться зі мною... «Уявіть собі, товаришу капітан, красиве місто, а в ньому чудовий парк, біля самого моря... І ось той парк замурували з усіх боків, заспували колючим дротом. Чому? А тому, значить, що там стоїть кілька зеніток, які тричі на рік дають салют... І в парк до моря через це нікого не пускають... Що вам за це люди кажуть?» — І так пильно подивився на секретаря нашого обкому. І на адмірала... А мені руку подав на прощання. І машини помчали далі в степ... Тільки це ж не для преси, товаришу Сухобрус. Ясно?..

Петро кивнув головою.

Андрій Мороз задумливо мовив:

— Зенітки... Але ж у нас крейсери й ескадрені міноносці, а не зенітки...

— От як воно все сталося, браточки мої милі. Тільки я не думав, що так скоро вже й наказ прибуде... А він, бач, і прийшов цієї ночі...

— Жаль, що мене тоді не було коло вас,— скрушно похитала головою Олеся.

— А то б що? — насторожився капітан.

— Я б поцілувала Микиту Сергійовича!

Капітан одразу насупився:

— Ну, знаєте! Треба ж субординацію знать, а не так собі...

— А нащо мені ваша субординація? Я погонів не ношу. Я широ. І не від одної себе, а від усіх ткачів. Ми давно про це говорили, щоб поламати всі шлагбауми кругом Новограда. От Хрущов, певно, й почув нашу мову. Ви не гнівайтесь, товаришу Корзун, що посаду вашу скоротили. Ідіть до нас, на комбінат, майстром станете...

Капітан не відповів. Він стояв якийсь задумливий і ніби до всього байдужий, та все слухав, як у долині гомонять з вітрами виноградні лози, а за ними шумить сліпуче море. І ще, видно, дослухався, як Петро Сухобрус з його будки гукав по телефону:

— Раєчко! Стенографуйте, золотко... «Ми радо вітаємо постанову про зняття заборони на в'їзд до Новограда, бо це давня наша мрія. Ми не раз говорили про це», — заявила ткаля шовкового комбінату Олеся Тиховод. Вона сьогодні першою пройшла до міста без перепустки. Тут уже знято шлагбаум і всі службові написи. Працівники міліції на чолі з капітаном Корзуном готують великий транспарант, щоб повісити його на шляху на стовпах. На транспаранті напис». Дві крапки. Відкрийте лапки, Раєчко. «Ласкаво просимо в наш славний Новоград». Все. Точка. Я буду в другій половині дня. Так і передайте редакторові...

3

— Прощайте! Я вже не вернуся!.. Заграють і на моїй вулиці музики! Джаз! Я таки знайду свого моряка. Хоч на дні моря, а знайду... Здрастуй, море, і ти, славне місто Новоград! Привіт вам, веселі матроси і нежонаті капітани. Я вже йду до вас. Зустрічайте мене коло свого маяка, на високій горі. Засвічуйте усі прожектори і вмикайте усі дзвінки великого бою... Чуєте? Я вже йду!..

Отакими словами мало не закричала серед степу Іскра Величай, скинувши білі руки до сонця. Розчервоніле й смагляве личко підставила дужому вітру і навіть очей не зажмурила. Та й потяглася вся вперед, назустріч грузовикам і автобусам, аж гострі груди затремтіли під шовковою кофтиною. Вітер обгорнув її всю, з ніг до голови, і, ясно окресливши пругкий контур гнучкого дівочого тіла, почав пестити Іскру її гаряче цілувати оголені руки. Тільки до тонкої, мов точеної, шиї не міг торкнутися, бо на ній висів оксамитовий червоний шарф, рвучись назад, слідом за важкою русою косою, що голубіла шовковою стрічкою.

І ця коса, і стрічка в ній, і шарф на шиї та й сама Іскра були дуже схожі на вітер, яким його часто зображають скульптори й художники. Ще, здається, якась мить — і дівчина одірветься від землі й полетить під хмари, до сонця. Рожеві, трошки припухлі вуста самі розкрилися, показавши рядочок білих-пребілих, але рідкуватих зубів. Іскра немов говорила з вітром, марила, забувши про все на світі. І про тітку Ївгу, що тримала її чемодана з одягом. І про брата Гордія, який був насуплений і злий, немов отой міфічний бог морських штормів та ураганів, якого дівчина колись бачила на картинці.

Гордій стояв над широкою трасою, що світилася блиском нашліфованого металу, нервово похрускуючи вузлуватими пальцями. Його звичні до заліза руки були якісь неспокійні, наче він хотів ними погладити всю накочену дорогу, що так блискотіла, ніби по ній уже пройшов не один заводський лекальник. Але токар не міг погладити своїми руками цієї дороги. Він краще волів би прикласти руку до цієї вередливої дівки, яка доводиться йому рідною сестрою і зараз видивляється автобуса чи попутної машини, щоб знову десь утекти світ за очі... І де вона така взялася на Гордієву голову? От би вхопити її за довгу косу та й одшмагати матроським паском з важкою мідною бляхою. Щоб і танцювати більше не змогла, щоб і присісти на краєчок табуретки не зважилась, навіжена, непосидюча дівка. Де ж таки! Як почула, що Новоград став відкритим містом, то одразу наче сказала. За один день усе перевернула догори дном. Почала з своєї ткацької фабрики, а закінчила аж у райкомі комсомолу, де її, нарешті, зняли з обліку по тій причині, що вона їде до Новограда для зміцнення ткацьких кадрів на шовковому комбінаті. І через це ще була й героєм, наче ті комсомольці, що виїздили з

їхнього містечка освоювати цілину. Так усе швидко владнала, одя навіжена, вічно неспокійна й непосидюща Іскра Величай, якій природа щедро вділила дівочої краси, а про відповідний до цієї вроди розум не дуже подбала. Хоча це не зовсім і так. Інша дівчина цілими тижнями пороги оббиває, щоб оформити своє звільнення на роботі та переїзд до іншого міста, а Іскрина, бач, усе за один день перевернула. усіх на ноги поставила, а такі по-своєму зробила. Ще й героєм ходить, бо підвела політичну базу під свій переїзд до Новограда. І ніхто й не подумав, що вона просто тікає туди, щоб розшукати свого коханого, отого Валентина, моряка, що десь завіявся і навіть голосу не подає... Ото і вся її політика. А дурний Гордій ще й прийшов її проводити. А спитайте нащо... Зустріла його на вулиці тітка Ївга та й почала просити, як він вертався з роботи. Тітка хоч кого вмовить. Сам Гордій нізачо не пішов би. Хай вона, вертихвістка, що хоче, те й робить, куди хоче, туди і їде, а він до неї більше й слова не промовить. І на поміч не прибіжить, як колись, бувало, бігав. Вже не маленька. Ось тут би й відшмагати її на прощання, може, й порозумнішала б. Та як же ти її відшмагаєш на трасі? Вона такого лементу наробить, що одразу налетять і комсомольський патруль, і міліція. А можливо, то й неправда, що Новоград відкрито? Все може бути. То нехай же їде та поткнеться своїм дурним носом у шлагбаум без перепустки, а відтіля вже їй покажуть дорогу назад. О, покажуть. Отак їй буде ще дошкульніше, ніж матроським поясом з мідною бляхою...

Машини мчать не зупиняючись. Шофери ніякої уваги не звертають на Іскру Величай, яка мотається по трасі, наче божевільна, вимахуючи своїм червоним карменівським шарфом, якого, нарешті, розкутала з шиї. Той шарф у їхньому містечку на деяких хлопців впливав магічно, а тут на його чарівні помаху шофери навіть клаксонами не відповідають. От тобі й Іскра. То вона така бойова була серед своїх знайомих, а поміж чужих — то вже голий нуль без палички...

— Кажу тобі, йди на залізницю,— кидає Гордій.— Тут, у степу, жодна машина не зупиниться...

— А от і зупиниться! — показала язичка Іскра.— От побачиш...

— Та вже бачу, як вони тобі хвоста показують...

— Не твоє діло. Можеш іти, коли не маєш людського почуття... І наділив мене бог братиком півроку...

— Іскрино! — застережливо і якимось благально озвалася тітка Ївга. — Ну, годі вам гризтися. Помовчіть хоч перед розлукою... Тепер уже скоро і не побачитесь... До того моря хоч і близько, та ходити слизько...

— А хто не вміє, то хай і не рипається. Море боягузів не терпить... І таких, що вагаються та живуть чужим розумом... Море сміливих любить, тітонько моя мила, — і зареготала, глазуливо глянувши на Гордія.

— Бігай, дівко, бігай, поки добігаєшся, — процідив крізь зуби Гордій.

— А я на підківках, братику. Не посковзнуся, — залютно гукнула Іскра і знову кинулась на трасу, високо майнувши червоним шарфом. — А посковзнуся, то моряки підхоплять. Вони не дадуть впасти, братику... У них один за всіх і всі за одного... А не так, як ти: щоб у сусіда корова здохла...

— Слухай, Іскро... Я не подивлюся, що тут машини ходять. Я паска з бляхою одразу можу зняти, — пригрозив Гордій.

— А штани на чому будуть держатися?..

— От капосна! — кинула тітка Ївга, тамуючи сміх у кінець великої хустки з китицями. — І в кого вона така вдалася? Іскрино, ти чуєш, що я кажу?

— Чую-ю! — сріблом покотилося в степ.

— І не забудь же переказати дядькові Івану Марчуку на словах, щоб одписав мені все докладно, як вони тебе там приймуть, куди поставлять і на який оклад? Не забудься, бо я знаю, ти сама про це не напишеш. Він і тільки він зможе мені написати, — бідкалася тітка, наказуючи. — Ти одразу його знайдеш у відділі кадрів. І пізнаєш по тій фотографії, що в мене висить над комодом. Чуєш, Іскрино?

Але дівчина нічого не чула. Повз неї пролітали грузовики та автобуси, і це гостро дратувало самовпевнену і вередливу красуню. В містечку, де вона жила й працювала, такого з нею не траплялося. І на ж тобі, на трасі, де всі шофери завжди охочі до красивої супутниці, такий конфуз. І вона зійшла з дороги, до свого чемодана, одразу якась втомлена і чужа.

— А що я тобі говорив? — засміявся Гордій. — Треба ж було до зупинки йти, де всі порядні люди на машини сідають. Так ні! Полетіла в степ, щоб ніхто не побачив, як вона, ударниця, тікає з своєї ткацької фабрики...

— Бо таки ударниця! — кинулась захищати Іскру тітка. — Ще б якийсь місяць, і була б справжня ударниця комуністичної бригади. Я сама чула, як їхній парторг розповідав у парку на зборах... Скоро б і їй присвоїли це високе звання, а коло неї вже б і я трохи помолодшала...

— А тепер хай починає все спочатку, — лукаво посміхнувся Гордій.

— Овва! — плеснула в долоні Ївга. — Чого ж то так усе спочатку? Ні, вона довідку взяла і покаже в Новограді і одразу стане ударницею і там, на новій роботі...

— Стане! Держіть обидві жмені, — буркнув Гордій. — Там свої порядки, і починатиме вона все заново. Ніяка довідка не допоможе. Не послухала мене, то нехай рве на собі коси... Чого їй треба було у нас, жила як у бога за пазухою...

— А я в бога не вірую, братику мій любий, — огризнулась Іскра. І знову притихла край дороги, німа й замріяна, вдивляючись удалину.

Очі в неї були пильні і далекозорі. Добре розрізняла всі машини, які показувалися на автостраді, і одразу вгадувала, кому вони належали. Тож не вибігала більше на дорогу, не вимахувала червоним шарфом, а спокійно стояла на обочині, наче чогось певного ждала. І таки діждалася. Помітивши потрібну їй машину ще здаля, вихопилась на асфальт і замахала шарфом.

— Моя! Давайте речі, тітко! І прощайте!..

Гордій хотів зареготати з такого зухвальства, але тільки роззявив рота та й захолов. Машина, про яку казала Іскра, враз притишила свій біг і плавно зупинилася. Гордій аж тепер розгадав, у чому справа. На радіаторі й бортах грузовика ясно біліла велика літера «Ф», дебто «Флот». От вона й помітила цю літеру ще здаля, одразу визначивши приналежність автомобіля до Військово-Морського Флоту. І сміливо сказала собі, що ця машина зупиниться неодмінно. І зараз святкувала перемогу і над Гордієм, і над тіткою Ївгою, і мало не над усім світом.

— Ну, цілуй же мене на прощання, недотепо. Цілуй, як брат сестру, — з притиском шипіла вона, штовхаючи Гордія кулаком у бік.

Гордій поцілував сестру в вухо, так вона крутилася й реготала, пускаючи бісики обом матросам.

Іскра кинулась до тітки, шепнула:

— Плачте! Скоріше плачте і голосіть на розлуку...

Тітка удавано хлипала, але дівчина, чмокнувши її в лоба, вирвалася з обіймів, підбігла до кабіни:

— До брата в Новоград. На крейсері служить... Я дуже вас прошу... Скільки машин промчало, а жодна не стала... Їм нема ніякого діла до моряків... Противні! На вас уся надія...

Іскра говорила так гаряче й зворушливо, що обидва матроси враз скочили на землю. Один схопив чемодана. Другий — авоську з харчами. І дівчина вмить опинилася в кабіні.

Моряки сіли коло неї, з обох боків.

— Привіт, мамашо! — висунувся один з них. — Ждять старостів...

— А ти, братику, наймай музикантів, — гукнув до Гордія другий.

І машина рвонула з місця, аж під колесами залопотіло.

Не озираючись, Іскрина угледіла в шоферському дзеркалі розгублену тітку Ївгу, яка стояла на трасі, обхопивши руками голову. І брата побачила — він махав услід машині засмальцьованою фабричною кепкою. Потім і вони зникли за посадкою, і дівчина вже роздивлялася дальні обриси рідного містечка: кучерявий парк над ставом, гострий шпиль над будинком культури та фабричну трубу з сірої силікатної цегли — знайомий ткацький димар, який зустрічав Іскру веселим блиском і кучерявим димком, коли вона йшла на роботу. Але тут машина покотилася з гори, і все зникло. Навіть димок рідної фабрики раптом розтанув у ясному небі. Дівчина солодко заплющила очі. І раптом уявила собі, що це не важкий грузовик, вантажений картоплею, а легкокрилий реактивний літак, в якому ревіння мотора лишається далеко позаду, і ти летиш до сонця, наче блискавка. Мабуть, так і космонавти виходять на орбіту. Але ж ні. Вони не прощаються з рідною землею так, як допіру попрощалася з своїм містечком, тіткою Ївгою і братом Іскра. Безповоротно й назавжди. Хай йому грець, тому містечку. Чого доброго — там і посивієш у дівках. Не зглянешся, як і краса почне в'янути, так і не зазнавши кохання...

Матроси покахикують, приціляються, з якого боку краще підступитися до Іскри. Їхні запитання прості й невинні, але можуть навести бувалого моряка на потрібний слід. Ні, вона в Новограді ніколи не була. Назви крейсера, на якому служить брат, також не знає. Але на шовковому комбінаті у відділі кадрів працює один чоловік, який точно

все скаже про Іскрино́го брата. Вона прямо до нього й поїде. Брат — моряк. А хто цілував її на зупинці? Теж брат, але старший. Працює токарем на машинобудівному заводі. А матрос — брат молодший. Який він на вигляд? Чи схожий на того, що допіру цілував?

Іскра відповідає їм, як і належить кожній розсудливій і обачній дівчині, стримано й скупко. Але даремно це робить. Матроси поведуться ввічливо й коректно, навіть на крутих поворотах намагаються не тулитися до неї. І в їхніх словах нема глузливого кепкування чи образливого натяку на поведінку дівчини, що їде шукати свого брата-моряка, не маючи його точної адреси. Легше знайти голку в копиці сіна, аніж брата без номера військової частини в портовому місті. Хіба вона цього не розуміє? Та, видно, не розуміє, раз так сміливо і впевнено рветься до Новограда. І тому вони хочуть їй допомогти. Будуть по черзі приходити до неї щовечора, бо обох разом командир не пускатиме на берег. І допоможуть шукати брата в матроському клубі, на танцювальних майданчиках і взагалі скрізь, де є танці, раз він, її брат, любить танцювати... Тут вони й познайомляться ближче з Іскрою, і дівчина сама мусить вибрати, котрий з них двох припав їй до серця...

Вітер вривається до кабіни, розвіває на матросах муарові стрічки, силкується вихопити й безкозирку, а Іскра то регоче, то тихо сміється, перехоплюючи тоненькими пальчиками ті стрічки з золотими якірцями. І від цього їй легко й весело. І тепло на серці, наче біля неї сидить її омріяний і такий далекий Валентин. Валя, чубатий і стрункий моряк, якому проходу не давали дівчата в містечку. Ткалі побивалися за ним на всіх клубних вечірках, на нього гарячим оком накидали солом'яні вдови. Так було гірко і важко! Але навіжена Іскра боролася за нього, навіть крізь сльози наспівуючи: «Все одно ти будеш мій...» Вона дуже любила цю оперу «Кармен» і часто пробувала вбиратися, як її головна героїня. От чого в неї цей оксамитовий шарф на шиї, а у вухах — золоті, наче місяць-молодик, циганські сережки... І, може, Валентин саме і спіткнувся вперше на тих сережках та червоному шарфі. І на отій пісеньці Кармен, яку виконувала того вечора Іскра у фабричному клубі. Хто ж його знає. Тільки з того часу моряк посмутнішав і став на мертвому якорі біля Іскри. І вже ні ткалі, ні солом'яні вдови, ні чудові танцюристкі з районного ансамблю не могли його перетягти на свій бік. Відтоді про нього

казали: «Пропав моряк, і чайка не кигикнула...» А несамо-
витий Іскрі ті слова наче лоскіт серед ночі. І тремтить уся
од радості, і приємно серце ние, і сміятись хочеться. І страх
находить, щоб хтось сторонній не почув, не вгадав її ра-
дості. Бо ще наврочить... А вона ж так боялася того всього,
аж руки й ноги холонули і раптом кам'яніли.

Іскра вивіряла моряка, підсилаючи йому дівчат з фаб-
рики. Він і не дивиться на них. Кілька разів нарочито не
вийшла на побачення, спостерігаючи за ним із схованки.
Моряк палив цигарку за цигаркою, нервово походжав по
алеї, а на молодичок, які густо снували повз нього, і не
оглядався.

«Любить! Значить, любить!» — раділа сама не своя
Іскра. І коли все, що знала в таких інтимних справах, було
випробувано, теж освідчилася моряку в своєму палкому
коханні. Заради цього вона полаялася з тіткою Ївгою, бо
та не терпіла, щоб до неї в хату ходили якісь хлопці, і пере-
їхала тимчасово жити до Гордія. Та скоро посварилася з
братом і перебралася до фабричного гуртожитку.

Валентин усе це зносив спокійно і, здається, ще міцніше
кохав свою Іскру, натякаючи, що вже час подавати заяву
до загсу. Дівчина була на десятому небі, але ні братові, ні
тітці Ївзі своїй радості не виказувала. Хотіла зробити шлюб
несподіваним сюрпризом як для ткачів, так і для тітки й
Гордія.

Іскра ждала моряка, щоб однести заяву в загс. Ждала
довго й терпляче, поки й сонце зайшло, а він все не прихо-
див. Такого з ним ще ніколи не було, і дівчина гірко запла-
кала. Потім злякалася й завмерла вся. І цілу ніч не могла
заснути. А на світанку Валентин постукав у шибку, і вона,
не роздумуючи, вилетіла до нього через розчинене вікно,
гаряча й налякана, уся в тривозі й сльозах. Наче ластівка,
що кидається на хижака, боронячи своє гніздо...

— Розлюбив? Кажі! — немов ножем різонула.

— Ой, що ти, моя кохана! У мене таке горе,— гаряче
зашепотів Валентин.

— Чом не прийшов? — кипіла Іскра.— Я ждала і кляла
себе... Ждала й кляла...

— Мене ловлять, Іскро. Я пропав,— зіщулювся моряк.
І потяг її геть од вікна.

Вона пішла за ним у гай, за містечко, щоб ніхто не
бачив. Ховалися в глухих завулках, на росяній леваді, поза
чужими городами.

— За що ж вони тебе? — знеможено сідаючи в густу траву, крізь сльози спитала Іскра. І обняла свого моряка за круті плечі. Так і повисла на його гарячих грудях, важко схлипуючи.

Він цілував її в губи, не даючи говорити. Цілував у ясне циганське чоло, в каштанові очі, в ніжно-рожеве підборіддя, торкаючись гарячими вустами пахучих густих кіс, що вже розпеліся од швидкої ходи. І, важко переводячи подих, часом повторяв холодні й дошкульні слова:

— Це не консервний завод, Іскро, а болото. Знову нестача скляної тари. І багато недостає спирту. Завскладом і директор — свояки. А я, агент постачання, чужий для них. От на мене й звалили все... Я не завжди розписки на складі брав, здаючи тару й спирт...

— Ти не любиш мене, — пручалася в його обіймах Іскра.

— Неправда! — стогнав моряк, стискуючи білі дівочі руки. — Я всіх забув ради тебе...

— Коли б забув, то не було б цього на складі... І не ховався б од людей... Розлюбив... Я тобі спротивіла... Ви всі такі, мужчини... Натішитесь і тікаєте...

— Іскро! — рвучко одсахнувся Валентин, з острахом замахавши на дівчину руками. — Схаменися, Іскро! Що ти кажеш?.. Не картай хоч ти мене...

— Не вірю я тобі, Валет. Не вірю!

Поривалася бігти геть. Хлопець тримав її силою, гаряче нашіптуючи теплі слова кохання. Іскра вже чула їх не раз, і вони звучали зараз не так зворушливо й переконливо. Щось обірвалося в дівочих грудях, війнувши холодом чорного сумніву.

— Не віриш? — злякано перепитав моряк. І рвонув на грудях білого кітеля.

Сіпнув так, що аж верхні два гудзики полетіли в траву. І став перед коханою до пояса голий, з сильними красивими м'язами, що так і вигравали під засмаглою, аж бронзовою шкірою.

— Тоді дивись сама, коли не віриш мені.

І на його широких грудях дівчина побачила своє ім'я, виколоте синіми краплинами, та велике серце, наскрізь проткнуте стрілою. По краях того серця й дівочого імені шкіра вже зачервонілась і наче опухла. Татуїровка свіжа й глибока. Не витреш і не змиєш. Моряки жартома цього не роблять. То навіки!..

— О боже! — сплеснула в долоні Іскра й потяглася всім тілом до Валентина. А він стояв по коліна в траві, непохитний і скам'янілий, наче бронзовий. Ще безкозирку і — на гранітний постамент. Готовий пам'ятник...

Іскра притулилася йому до грудей, в очах заколихався і поплив чорний ліс, а серце так солодко зайшлося й забриніло, наче його взяли на м'які невидимі крила та й понесли над землею і морем, до самого сонця. Тільки тихо простогнала:

— Хто ж тобі виколов оте?

— Сам, навіки!

— А дуже боліло?

— Не чув... Заради тебе я на все згоден... Повір.

— Вірю, милий... Вірю...

— А нащо ти так образила мене допіру?.. Навіщо кляла? — гаряче цілував її моряк, не даючи видихнути й слова.

Іскра побачила високе синє небо, що раптом аж почорніло в своїй глибині. І сонце угледіла, як воно розтоплювало за обрієм каламутну темряву, розсипаючи мільйони золотих скалок над землею у високому небі. Воно ще не зійшло, але його гарячий блиск дівчина бачила в полум'яних очах свого моряка. Ті очі все нижче й нижче схилялися над її високим, спітнілим чолом.

— Нащо ж ти так мене? — шепотів моряк.

— Ой Валю, я ж вивірять тебе хотіла... Я думала...

— Дурненька... Хіба ж коханням можна жартувати?..

Сині дзвіночки нашіптували Іскрині чарівну казку, струшуючи на розсипані коси чисту росу. В траві озвалися веселі коники і заспівав луговий цвіркун. Десь, у розложистій кроні дубів, кувала зозуля, провіщаючи закоханим довгий вік і золоте щастя. Дівчина тонула в якомусь чаду, забувши про все на світі. І про фабрику, і про дівчат, що вже прокинулися в гуртожитку й, мабуть, шукають своєї невгамовної Іскри. Про тітку Івгу й рідного брата вона зараз і не згадувала. Коло неї був Валентин, і це визначало для дівчини повне й абсолютне здійснення всіх мрій і бажань. Нетерпляче її серце нарешті знайшло свій вихід на поверхню, вільно зітхнуло і почало жадібно пити те живодаєне тепло, якого йому давно не вистачало в грудях.

І те щастя так її заколисало, що ледве на фабрику встигла до свого ткацького верстата, так і не вигадавши причини, яка мала все пояснити дівчатам...

Вночі Іскра попрощалася з коханим. Вони сиділи на росяній траві, край автостради, в густих кущах дикої маслини, щасливі й сумні, п'яні од кохання і тверезі від неминучої розлуки.

— Я вернуся, коли тут усе затихне,— заспокоїв моряк.

— А коли не затихне?

— Тоді я викличу тебе до моря, і ми заживемо вдвох. Розпишемось. Квартиру нам дадуть... Над морем...

— Моря великі,— зітхала Іскра.— На якому ж саме ти будеш?

— Побачу. Новоград — моя перша зупинка. А коли ні, то на ТОФ подамся. Там ніхто мене не знає... Туди й тебе заберу...

— Коли?

— Певне, що не зараз... Зараз я мушу здиміть...

— Що ти сказав?

— Ну, слово таке є у моряків, коли корабель на обрії пливе і димить. А потім зникає за обрієм, і його дим розтає у небі... Значить, здимів корабель... Пропав з очей. Отак і я, Іскрино, мушу здиміти на цей час, поки все тут забудеться... Поможи мені... Добре?

Не відповіла, а тільки поцілувала міцно, похилившись на груди. Так вони й зацілували край дороги, в жакткому мерехтінні автомобільних фар, що лоскотно викочувалися на них із шляху, наче морський прибій на круті береги.

Потім він вийшов на трасу з чемоданчиком у руці, зупинив якусь машину. І полинув у темну прірву. А Іскра зосталася серед дороги сама, німа й замислена, не знаючи, що робити далі...

Згодом Валентин прислав листа, і дівчина знову ожила, розбудивши в серці пекучу надію. Потім листи перестали надходити, але від цього Іскрині кохання не потьмарилось. Воно пекло її смертельним вогнем, піднімало з ліжка вночі, і вона не раз бігала в гай, де хлопець уперше показав свої розмальовані груди. Там, у високій траві, під березою, зустрічала сонце, слухала таємничу казку лісових дзвіночків, бачила кришталеву росу на квітах. Тільки зозуля їй більше не кувала, бо вже гаряча пора її полювання на чужі гнізда давно одійшла.

Восени знову прийшов од Валентина лист, і дівчині здалося, що надворі цвіте весна і співають солов'ї.

Іскра не бачила під ногами глевкої багнюки, не помічала непроглядної самоти, не чула, як тоскно завиває в

димарях вітер і горохтить бляхою на фабричних гуртожитках. Валентин, як і раніше, кохав її і скоро мав забрати до себе в Новоград.

І нестерпне чекання стало хворобливим. Іскра мучилась сама, а заразом мучила й інших. Зробилась дратівливою, грубою з подругами, лайливою й розгніваною на всіх людей.

І от усьому настав край. Новоград відкрито. Вїзд для всіх вільний. І вона мчить з матросами на ревучому грузовику, по тій трасі, якою колись виїхав з їхнього містечка коханий, незабутній Валентин. Де він тільки не побував за цей час! І в Мурманську, і на Камчатці, і в Хабаровську. А все-таки вернувся у свій Новоград, і вже там його Іскра знайде неодмінно. Це ж зовсім близько!

Матроси наче вгадали її мрію і витискують з машини все можливе. Степ рівний, трасу видно до самого обрїю, і вони женуть грузовика по-морському, на крейсерській швидкості. Машина реве, стугонить, ніби вже й асфальт розтоплюється під її широкими колесами, а моряки ще піддають жару.

Кучерявий головстаршина Віктор Добряков, що наче зумисне накрутив собі чубчика, усе підюджує рожевощого і юного, як дівчина, матроса Шпичку Петра:

— Семафор дав добро! Курс вільний. Жми, браток...

Петро косить оком на Іскру й, помітивши в її погляді схвалення, дужче припадає грудьми до руля, витискуючи з мотора останні сили.

— Давай, давай! — регоче Віктор.

— Ой, Вітю! — радіє Іскра. — Я ж вас розцілую, коли завидна приїдемо до Новограда...

— Ти чуєш, Шпичка?

— Та чую, хай йому біс, — зітхає Петро. І одразу червоніє: — Кого будуть цілувати, а кого боцман і на губу посадить...

— За що?

— За бензин. На такій швидкості машина жере пальне, як верблюд, — скаржиться Петро. — А повороти тут круті. Дивись, щоб не довелося гвинтики од мотора збирати... Бо поки тебе дівчина поцілує, то ти всю землю й кожен кушник вже сам обцілуєш...

Віктор наче не чує його баляндрасів, рукою зіперся на вітрове скло, оберігає Іскру, щоб не вдарилась, коли Шпичка раптом загальмує. Він питає дівчину:

— Ваш моряк яхти любить?

— Любить! — радіє Іскра з того, що моряк так доречно сам згадав її коханого.

— О, тоді ми його одразу знайдемо. Не журіться! Я з яхтклубу сам не вилажу...

— Знайти не важко, — сміється Іскра. — У нього на грудях моє ім'я і серце, пробите стрілою. Сам виколов...

Віктор аж підхопився. Очі зробилися великими, якимись переляканими:

— Що ви сказали? Сам собі виколов? Не може бути. За це ж під суд. Кожного, у кого навіть знайдуть оті голки й чорнило. А тих, що вже понаколювали, на флот зовсім не беруть... Це ганьба для військового моряка, ота татуїровка... Ганьба...

— Невже? — широко дивується дівчина.

— Точно! Ви ж так відстали, дорога наша Іскро, що й сказати страшно... Зараз уже й флот не той і військові моряки стали зовсім іншими... Серед торгашів і траловиків це діло ще процвітає, а в нас давно нема... Давно...

— Але ж красиво! — захоплено вигукує Іскра.

— Дикуни і на лобі випікали, і на шиї. А в носі дірки провірчували, щоб дротину встромити або кільце, як ото свиням... Кам'яний вік... Бронзовий... А зараз атомний, Іскро...

— У моряків це традиція, а не дикунство...

— Найгірша, — спинив дівчину головстаршина, не давши їй договорити. — Ці традиції гнали на кулачні бої цілі вулиці, хутори і навіть села... Ні за що один одному трощили ребра, скручували в'язи, вибивали очі. І все під знаком давньої традиції, яка давалася знаки на храмові свята, коло церкви... І бог все бачив, та мовчав... І благословляв...

— Не та паралель! — докинула Іскра.

— Не та? — знітився моряк. І блиснув холодними, розгніваними очима. — А взагалі хто ви така, що екзаменуєте мене з історії? Що я вам — абітурієнт чи аспірант?

— А хоч би й так, — зареготала Іскра.

— Ні, ви скажіть про інше: яка це сестра буде терміново розшукувати брата? Яка сестра та не знає братової адреси? Яка сестра летітиме до нього, наче до коханого? Ви оце мені поясніть...

— Що ж тут пояснювати? — просто і байдуже мовила Іскра. — Мого брата кохає одна моя подруга... Але як кохає! Світу білого не бачить. Так ніхто більше не любить!..

— Ой лишенько! — вдавано забідкався Віктор.

— Не перебивайте, слухайте далі. От вони з братом трошки погиркалися в листі. Я їй повинна все з'ясувати і помирити закоханих... Ясно?

— Ла-ла-ла! — заволав Шпичка. І з усієї сили задунів у клаксон.

— Ти що, здурів? — напався на нього Віктор.

— Тут здурієш, таке почувши, — полегшено видихнув водій. І почав збавляти швидкість, ведучи машину під узбіччя траси. — Я ж думав, що ота закохана — це ви, Іскрино. А виходить, що то ваша подруга. Чого ж ви зразу мені не повідомили? От і розбери цих дівчат... Кажуть одне, а думають інше... Та коли б я знав таке діло, то вже б давно до Новограда під'їздили...

— То женіть і не ставайте. Я вас першого цілуватиму...

— Мене?

— Вас! — весело плеснула його по плечі Іскра.

І машина знову рвонула вперед, круто вилетівши на середину траси.

Магічний літері «Ф» знову давали дорогу не тільки всім грузовикам, але й легковушкам, наче вона везла не картоплю, а справжні атомні боеголовки до міжконтинентальних ракет.

Надвечір вони влетіли в ліс, почувши холодний вітер з моря, що грайливо шелестів виноградним листом. Машина, за звичкою, стала біля шлагбаума, але там було тихо й порожньо. Ні капітана Корзуна, ні сержантів, ні флотського патруля.

Іскра весело плеснула в долоні й чмокнула в обвітрені щоки обох матросів.

4

Вони йшли до Новограда навпростець, вузьенькою стежкою, яку добре знав капітан Корзун, бо по ній проходили до пропускного кордону лише його сержанти та флотський патруль. Міліція перевіряла біля шлагбаума цивільних. Моряки — військових.

Стежка петляла поміж сади та виноградники, ледве примітна для стороннього ока. Її мало хто й бачив, бо всі їхали від шлагбаума і далі по асфальтованому шосе. Зараз Корзун показував свою стежку Олесі й Андрію, щоб вона завтра стала відомою всім людям і була найкоротшою, як

він сказав, комунікацією од Золотої долини до Новограда.

— А куди ж вона виходить, ця ваша стежка? — спитала Олеся.

— На могилу.

— Ой! — затурбувалася дівчина. — Треба ж щось робити. На могилу вийдемо, а не кудись у поле...

— А що ж потрібно? — спитав капітан.

Олеся кинула на нього холодний погляд. Він наче маленький, одей «Служба-дружба»! Досі не знає, що треба робити, коли йдеш до такої могили. Сам же нагадував їй не раз, коли вона спішила на фабрику з лісничової хати. І дівчатам усім наказував, щоб вони не проходили повз його браму з порожніми руками. А це вже й не знає. Тільки скоротили посаду, одразу й забувся...

І замість відповіді дівчина побігла з стежки в траву, де буйно зеленів альпійський луг. І вирвала перше, найкраще стебло червоного маку, показавши його капітанові. Мовчки побрела далі, все нагинаючись та зриваючи барвисті дикі квіти. Духмяну медунку, петрові батоги, сині польові безсмертники та криваві зірочки й голубі дзвіночки. І знову й ще гірський мак червоний.

За нею побіг і Андрій, складаючи й собі пишного букета. Він підкошував квіти сміливо, при самому корені, кидаючи їх на оберемок, наче рвав корові бур'ян. Що то хлопці!.. Потім ступив на луг і капітан Корзун. Але вийняв складаного ножика і зрізав квіти обережно й боязко, немов садівник. Стинав не всі підряд, а вибирав саме ті кущі, де квіток було найбільше. Одну зірве, а дві чи три залишить цвісти. Пуп'янків не чіпає, як Андрій, що валить усе підряд.

Олеся помітила це й похвалила в думці педантичного капітана. Навіть першою заговорила до нього:

— Годі, товаришу! Треба ж лишити й іншим, хто йтиме цією стежкою...

— Згоден. Ти маєш рацію, дівчино, — вирівнявся капітан з букетом у руці, враз спохмурнівши.

— Та ви не журіться, — відчула його настрій Олеся. — Вас у Новограді всі поважають і без роботи не лишать...

— Чого там журитися? — вихопився наперед Андрій. — Була б тільки шия, а ярмо знайдеться...

— Парубче! — погрозила пальчиком Олеся і скрушно похитала головою: — Ти знову не думаєш, що говориш...

— Пробачте,— поклав за плечі рушницю Андрій, ніяково глянувши на Корзуна.

— Дурниці,— знизав плечима капітан.— Міліцію теж скорочують, як і моряків. Кримінальна злочинність в країні падає з року в рік, а в нас, у Новограді, як ви знаєте, вона зведена майже до нуля. До нуля з хвостиком. Та зараз я вже й не знаю, що воно буде...

— Як то не знаєте? — щиро здивувалася Олеся.

— А отак... Одне скажу: тепер у Новоград валом повалить все те, що про нього кажуть: «Держись, море, даруйте на слові, кізяк плыве...» От воно й посуне до нас з Ростова, з Одеси...

— Не може бути! — запротестувала Олеся.— Неправда! Уже й Ростов, і Одеса стали іншими. У нас ткалі відтіля працюють, розповідали. У них давно того нема, що було колись. І пісень отих блатних не співають...

— Не співають, та іноді ще проривається,— вів далі капітан.— Подивися на ріки, що впадають у наше море, весною. Скільки вони несуть бруду, трісок, шумовиння і гідоти, що збирається на болотах та яругах? І море все приймає, робить добру дезинфекцію, виполіскує в солоній ропі і чисту річкову воду назад повертає на землю рясними дощами. Прісна ж вода легша од солоної, морської. От вона й стоїть у морі зверху, і випаровується в хмари, і падає відтіля дощем, свіжа й чиста, збагачена киснем та азотом. Море, Олесю,— наш вічний конденсатор і фільтр природи...

— То ви метеоролог! — захоплено вигукнула Олеся.

— Ні, дівчино, я раніше був слідчим. От і доведеться повертатись до колишньої роботи. Знову стану тим фільтром і дезинфектором, коли вони попливуть до Новограда, всі оті лицарі темної ночі та глухого роздоріжжя... Якщо прибудуть навіть не з Одеси чи Ростова, то вже напевне й точно з тюрми по амністії. На десяток чесних, які щиро покаялися, в одного обов'язково ще свербітимуть руки до чужого добра... Отут мені й знайдеться діло. Коли не в прокуратурі, то вже, напевне, в карному розшукові...

— Ох, страшно! Прокуратура, карний розшук,— замурила очі Олеся.

— Нічого страшного. Де злочин, там і кара,— посміхнувся капітан.— Новоград досі був закритим, режимним містом. В ньому особливих злочинів не чинили, то не було й кари. Побачимо, як воно стане зараз. Побачимо...

— Хіба ви проти того, щоб наш Новоград нарешті відкрили? — не витерпів Андрій, розмахуючи відразу обома руками — убитим коршаком і букетом. — Та ви тільки подумайте: скільки тут можна санаторіїв побудувати для людей, дитячих таборів біля моря! Та хіба комсомольський патруль разом з матросами не скрутить роги отим лицарям темної ночі, що повалять сюди? Я перший піду на маршрут, увечері після роботи... Знаю бокс і прийоми джуджу...

— Я ж не проти, Андрію, — пояснив Корзун. — Думаєш, мені було весело день і ніч стояти коло тієї брами? Гірко доводилось, брате! Таку красу од людей сховали! І море, і виноград, і цілющі джерела. А пляжі! А яке сонце! А грязі! Я не раз про це думав, тишком-нишком, звичайно. А коли настав час заговорити вголос, то в мене наче язика одібрало. Микита Сергійович питає, що я з цього приводу думаю, а я, наче пень, слова вимовити не можу... Все повторюю: «Так точно. Так точно!» От до чого довела мене служба в міліції. Думаєте, мені не відомо, що ваші дівчата мене дразнять «Служба-дружба»?.. Знаю...

— Хто ж вам сказав? — мало не підскачила Олеся.

— Сорока на хвості принесла.

— Матроси? — засміявся Андрій.

— А хоча б і вони... Яке це зараз має значення, коли я вже повертаюся до громадсько-корисної праці. Не забувайте, що колись я теж був комсомольцем. І також недолюблював міліціонерів, як зараз усі шофери... Так, ніде правди діти. Отож і не плещи язиком, Андрію, ніби я проти того, що наш Новоград зробили відкритим містом... Олеся тобі вірно сказала.

Вони йшли вузьенькою стежкою, через високу траву. Попереду легка й граціозна Олеся. За нею, вже трохи обважнілий, — капітан Корзун. Дівчині все здавалося, що він ніколи не догнав би злодія, хоча б як не старався. Від цього їй було жаль Корзуна.

За капітаном ступав Андрій, але дівчина про нього не думала. Вона хотіла б поговорити з Петром Сухобрусом, але той лишився на заставі, певно, ждучи перших вільних мандрівників до Новограда.

— Я думав ще ось про що, — несподівано заговорив Корзун. — Коли ми сховали в Новограді красу природи, історичні пам'ятники й археологічні розкопки старовинної Еллади, то чи маємо право таїти і все те гарне й чудове,

що народилося в нашому місті вже зараз, після війни. Пом'ємому, не маємо. Отак я, братці, думав ще тоді. Але Микиті Сергійовичу знову й слова не сказав...

— І даремно! — докинула Олеся.

— Правда, я догадувався, що наш секретар знає про це й без мене. Товариш Хрущов ходив по Новограді і сам усе бачив. Мабуть, через це й розімкнули нас, щоб усі люди подивились і, може, дечого навчилися. Ото, мабуть, і була одна з головних причин... Як кажуть слідчі — перший доказ...

— Не мабуть, а точно, — поправила Олеся. — Я вже чула про це, і тут мені все ясно.

Вони вже вийшли на Золоту гору, на якій височів старий маяк. Гора панувала над містом та морем, і її називали горою всіх вітрів, які живуть на морі, а сюди прилітають на ніч. Гора вітрів і великого людського мовчання. Вітри ламали об неї свої крила і вже не долітали на Золоту долину, де шуміли сади й сонцем наливався виноград.

Люди примовкали на цій горі, знімали картузи, бо тут було поховано матросів. З ранньої весни і до пізньої осені буйні трави гомоніли тут з вітром ціліснінькі дні. А вночі все знову замовкало. Тільки високий вогонь маяка сяяв на всі сторони світу, показуючи кораблям дорогу — в морі і людям — на землі. На день маяк затухав, посилаючи в ефір пеленговані радіохвилі. А коли налягали тумани й бушували снігові віхоли, він озивався на морі і в горах громохким і тривожним гуком ревуна. Голос той добре знали капітани всіх кораблів, які проходили повз Новоград. Його ждали військові моряки, повертаючись з бойового навчання, бо ревун сповіщав їх про жаданий відпочинок на землі, про теплі кубрики в порту, під горою. І про дівчат, які ждали моряків, теж нагадував.

За окупації маяк був мертвий. Два роки. І голосу не подавав, і вогником не усміхнувся. Фашисти навіть для себе не зважувались засвічувати його. Вони боялися маяка, охороняли, щоб часом не засвітився і не показав фарватери нашим кораблям і матросам. Пильно його стерегли гітлерівці, та однаково не вберегли. Однієї ночі маяк таки ожив, спалахнув усіма вогнями і показав дорогу в порт нашим кораблям та морській піхоті. І з того часу не гасне. До нього вернувся старий доглядач Дмитро Григорович Яворський — насадив довкола молодий сад, викохав квітники. Він жив тут день крізь день і до Новограда мало коли й

спускався. Все, що діялося в місті, як воно будувалося й росло цілими кварталами багатоповерхових будинків та мріло журавлями баштових кранів, старий і так добре бачив з своєї Золотої гори, а найчастіше — з верхньої башти маяка. Про інші події внутрішнього значення Яворському розповідала дружина, говірка й невтомна Ганна Миколаївна, повертаючись з роботи. Вона працювала ткалею на шовковому комбінаті і навчала своєї професії таких дівчат, як Олеся Тиховод, Галя Діденко та Стася Богун. Хоч всі вони давно стали ткалями і можуть уже вчити й інших, та Ганна Миколаївна на те не зважає, а й далі виховує нових ткаць, хоч і сама працює на двох верстатах. І вдома з усім вправляється, ще й чоловікові помагає сад та квітники кругом доглядати. Така вже непосидюща і невгамовна. І коло маяка все знає: як його засвічувати, гасити, чистити лінзу, ставити вентиляцію. Старий напучував, жартома кажучи: «Дивись, жінко, і бери в голову. Може, колись і дівчат своїх навчиш, як навчила шовки ткати... Вони море люблять. Не так море, як моряків... А маяк завжди виручає матроса з біди...» Дружина сміялася: «Не хочуть, Дмитре, дівчата на твій маяк. Не бажають!...» Старий хмурився: «А наша Олеся?» Жінка зітхала: «Не відаю, Митю, не питала... Ти ж знаєш, що сталося тут на маяку, то чого ж ще надієшся?.. Тут батько її був... А зараз тільки карточка його в музеї зосталася... Важко про це вести розмову з дівчиною...»

Дмитро Григорович замовкав і більше не питався нічого, але й сам сказати Олесі не наважувався. Про такі речі слід говорити віч-на-віч, а хіба ж її коли зустрінеш саму? Вона завжди з ткалями або з військовими моряками.

Але старий не втрачав надії. І, може, тому й вибіг на стежку, побачивши, що дівчина спішить по горі до маяка. Та роздивився, що вона знову не сама, і насупив сиві кущисті брови. На привітання чоловіків злегка кивнув головою і нічого не сказав. Олесі потиснув долоню, а Корзунові й Андрію руки не подав. Якись непевні вони люди. Живуть обое коло моря, а байдужі до нього й черстві, наче нудні піхотинці, що бредуть по землі, понуривши голови. Ходять усе своє життя без романтики плавання, без мрії ясного обрію, без подиху солоних вітрів. Не буде з них моряків. І моря вони вже не полюблять... То нащо ж їм руку подавати?..

І старий одразу заговорив до дівчини:

— Олесю, прибігав посильний з фабрики. Тебе в партком кличуть... Кур'єра прислала моя Ганна.

— Але ж я сьогодні вихідна...

— Не переч, дочко. Краще подзвони...

— Та що там дзвонити... Я вже забіжу,— зітхнула Оlesia.

— Молодець! — похвалив її боцман. І, глянувши на капітана й Андрія, з притиском докинув: — Справжній моряк не ховається, коли його поза чергою на вахту кличуть... На те він і моряк...

Капітан хотів злегка осікти старого, але той не дався, одразу гаряче і мрійно заговорив:

— А пам'ятаєш, службо, як було на війні?.. Фашистів десять, а наших двоє. І вони клянуться перед боєм: «Нас двоє, але ми в тільняшках!..» І земля розступається перед ними... І, здається, каміння саме тріщить...

Корзун хлипнув горлом, ковтнувши своє заперечення, і сумно похитав головою. Де вже тут сперечатися з старим, коли він таке згадав. А боцман уже спостеріг, що в капітана й Андрія такі, як і в Олесі, квіти, злегка підняв над головою свою мічманку, наче привітався:

— Спасибі, товариші! Ходімо ж скоріше, а то пов'януть...

І повів їх уже широкою, асфальтованою доріжкою, що збігала од маяка на долину. Там на просторій терасі височів гранітний обеліск на могилі Невідомого матроса. Під обеліском з бронзової квітки, що скидалася на великий тюльпан, билосся високе полум'я. Старий боцман і тут був за наглядача. Вночі — на маяку, а вдень — біля Вічного вогню. До могили Невідомого матроса зголосився стати сам: «І грошей за це не візьму. Кошунство! Я б ще й свої плавив, коли б той матрос був живий і плавав по морях... Отак... Тільки комсомольців та школярів частіше присилайте, квіти будемо сіять, дерева садить...»

Вічний вогонь горів у головах Невідомого матроса. На могилі покладено поліровану плиту з білого мармуру. На плиті — кам'яна чорна безкозирка і дві муарові стрічки, висічені з чорного мармуру. А поверх плити навкіс лежав справжній корабельний якір, покритий лаком, щоб залізо не ржавіло. Це було просто, але разом з тим так зворушливо й тривожно. На білому мармурі — чорна безкозирка і корабельний якір. Безкозирка висічена з каменю. Якір

залізний. Вічність. Безсмертя. І вогонь полискує на камені, наче клекоче. Вдень і вночі. В бурю і в дощ. На віки вічні горить серце невідомого матроса. Горить і не згорає...

І вони зупиняються перед могилою, щоб покласти квіти.

— Підождіть! — зупиняє їх боцман.

Він виносить з дощатої будки, що зеленіє в кушах, три полив'яних глєки з водою, розставляє в ряд:

— Кладіть.

Поставили квіти у воду, посхиляли голови.

Олеся весь час дивилася на високий камінний маяк, що вже вкрився мохом з північного боку і зазеленів рясним плющем при землі. Це помітив боцман і ележенька торкнув дівчину за лікоть. Вона ледь чутно здригнулася, ніби виринула з глибокої задуми. Притулила долоню до гарячого чола: так пробують температуру, коли болить голова...

— А наш Новоград уже відкрито з усіх боків. Чули? — раптом мовив капітан Корзун, аби щось сказати.

— Чув. По радіо вже передавали, — докинув боцман.

— І я сьогодні перший день гуляю, — криво посміхнувся капітан, намагаючись хоч цим викликати співчуття і повернути похмурого доглядача на ширу розмову.

Але той і не думав співчувати Корзунові. Глухо мовив:

— Ти собі службу знайдеш. Коли б що! На твій вік злодійів та шибеників хватить...

— Я не про те, — похопився капітан. — Скорб їй до вас, Дмитре Григоровичу, повалять туристи. Клопоту буде багато. Чи впораєтесь? І маяк, і оця могила. Там вогонь, і тут вогонь...

— Впораємось! Тільки міліціонера не ставте мені тут, — рішуче заявив старий. — Досить уже й того, що він стояв там, біля в'їзду до Новограда, і не пускав до мене людей... Зараз нічого йому робити біля святого вогню... Дякую за квіти... Бувайте.

І знову потиснув дівчині руку (на Андрія й капітана навіть не глянув).

— То вже забіжи до них, Олеся... — шепнув. — Добре?

І пішов до маяка, швидко й навально, як ходять матроси: голова набік, плече вперед, — наче розсікав штормовий шквал. З кишені висмикнувся порожній рукав кітеля, затріпотів на вітрі якось осиротіло і невблаганно боляче.

Капітан цього навіть не помітив, глухо кинув услід старому:

— От дуб! І де він узявся?

— Море викинуло! — захоплено вигукнула Олеся. — Море завжди сміливих і сильних приносить...

— Легенда моря... Герой, — сухо й саркастично посміхнувся капітан. — Чи, може, старий більшовик? Тоді хай читає нові газети, бо відстане і випаде з нашого поїзда...

— Не знаю, — ледве стримуючи себе, тихо мовила Олеся. — Але нам розповідали про гестапо. Старий нічого там не виказав — ні про акваторію порту, ні про фарватери, ні про підводне каміння в гавані. Якірні міни вони повибирали з моря, а що там глибше робилося, так і не дізналися. Їхні кораблі не заходили до нас. Боялися. А старий мовчав. Йому рубали пальці, по одному. Пекли залізом. Мовчав. Потім руку втяли, а нічого не сказав. Так його і викинули на сніг, ледве живого.

— А хто це бачив? Свідків, здається, нема, — мовив капітан.

— Знайшлись документи. Хто знає німецьку мову, може прочитати у фондах музею. І наша Марта бачила його... Знайшла в снігу і привезла, разом з дітьми, на санчатах, напівмертвого, до самої землянки... І здала Ганні Миколаївні. От і Андрій тоді його віз. Він теж свідок.

Хлопець стрепенувся:

— А віз... Було таке, було.

— Та на цьому не кінчилося, — зітхнула Олеся. — Коли він одужав трохи і почав спинатися на ноги, сталося найстрашніше. Ганна Миколаївна очі виплакала...

— Трагедія особистого життя? Поки він сидів у гестапо, вона... Ганна Миколаївна ще й зараз гарна...

— Не смійте! — мало не заплакала од злості Олеся, так і кинувшись на Корзуна з своїми маленькими, але міцно стиснутими кулачками. Капітан аж одсахнувся, загородившись ліктем.

— Я пожартував, Олесю. Ну, чого ти скипіла?

— Цим не жартують, — глухо мовила дівчина. — Тоді було гірко і важко... І одного разу він сказав дружині: «Надівай, Ганно, чисту сорочку і прощайся з світом. Будеш помирати. Я витримав і нічого їм не сказав. А ти, мабуть, не видержиш. Сама, по добрій волі, я знаю, не скажеш. А вогнем і тортурами вони все видашують з тебе... І хто до нас в землянку ходить, і де наші родичі живуть, і які в мене товариші водяться коло моря... І почне розмовуватись клубочок...» От що він тоді сказав дружині. Вона бух йому в ноги. Просить, благає. А він наче здурів, в одну

точку б'є: «Не плач. Ти мій характер знаєш. Раз сказав, то не відступлю... Прощайся і вибирай сама. Цього порошка ковтнеш чи я тебе своєю рукою?..»

Капітан зблід і, знявши картуза, швидко почав витирати хусточкою краплистий піт на лобі. І якось злякано й скрушно прошепотів:

— О боже!..

Це несподіване слово було таке незвичне й далеке для капітана Корзуна, що Олеся з Андрієм аж озирнулися. Можє, то хтось інший його вимовив? Та вони стояли біля могили втрьох, бо Дмитро Григорович уже сховався в башті маяка, лунко хряснувши залізними дверима.

— А що ж далі? — зовсім тихо і наче винувато спитав капітан.

— Нічого, — якось байдуже відповіла Олеся. — Наші в лісі дізналися про це і виманили Ганну Миколаївну з землянки. Забрали в ліс. А згодом і старого наче до якогось лікаря на село повезли. А поголоску пустили, що жінка втекла од нього. Пішла, мовляв, по селах міняти одєжу на хліб, та й не вернулася... Як все це гірко, товариші!..

Олеся притулила до грудей материну фотографію в березовій рамці і швидко пішла до моря, де ясними високими вікнами сяяв її шовковий комбінат. Рушив за нею й Андрій. Тільки капітан Корзун, мов укопаний, навіть не хитнувся з місця. Лише гукнув їм услід, щоб зупинилися. Тихо й несподівано спитав:

— А він курить?

Леся кивнула головою і пішла далі.

— То я вернуся до нього, — сказав капітан. — Ви йдіть собі, а я вернуся і попрошу цигарок. Він чогось гнівається на мене. Треба з'ясувати, що тут сталося...

І швидко пішов назад до маяка.

Олеся ж відразу наче й забула про все, щойно сказане. Воно було для неї далеким спогадом, осоружним і важким. Дівчина й заговорила лише для того, щоб утерти носа капітанові Корзуну, який хотів підкреслити свою зверхність над старим безруким боцманом. Вона одразу відчула це й збунтувалася. І виклала все, що чула про Дмитра Григоровича од старшої сестри Марти, яка після матиної смерті привела їх усіх, Тиховодових дітей, назад до Новограда. Вони прожили тут недовго, але бачили, як Дмитро Григорович лежав непритомний на снігу, коли його викинули гестапівці. Потім фашисти знову вигнали дітей у степ,

перед своїм відступом. І Марта більше до Новограда не вернулася... Хай же тепер знає капітан Корзун все, коли сам цього захотів, і більше не розворушує давніх спогадів. Вони несуть тільки смуток і неприємне, холодне відчуття. А дівчині так не хотілося смутку й самотини в цей сонячний день.

Вона взяла Андрія під руку, здивувавши його.

— Слухай-но, парубче,— мовила грайливо.— Може, я собі на плаття наберу? Незручно ж якось. Люди почнуть до нас їздити, а в мене й досі нема такої сукні, як мені хочеться... Га? Допоможеш мені вибрати?..

— А чого ж. Давай! У мене й гроші зараз є,— зрадів хлопець.

— Ти здурів? Які гроші? Бережи їх на моторолера... У мене свої є. Можу ще й тобі позичити...

— Овва! — засміявся Андрій.

— Чого оввакаєш? Горілки я не п'ю, люльки не смалю, в карти не граю, як деякі...

— Ну, знаєш! Це ж нетактовно, коли не більше...

— Що саме? Може, горілка й тютюн?

— Ні, гроші хлопцеві позичати. І ображати при цьому... Хіба вже я не людина, коли менше від тебе заробляю?.. А горілка й тютюн, Олесю, то ж супутники кожного моряка...

— Якого моряка? — присікалась дівчина.

— Не того, що ти думаєш, а торгового й тралового... На морі його гойдає хвиля, на землі — горілка... От як живуть наші браточки...

— Хіба то життя, Андрію? Аби день до вечора. Заробив, напився і знову починай усе спочатку. Хіба цього моряка треба? Це ж ганьба, а не життя! Сіре. Нудне. Мрію вбиває. Душу гнітить... І люди ніколи тобі спасибі не скажуть за добро... Не згадають щирим словом...

— Як то не згадають? А оселедці тралові й морського окуня твої люди їдять? Значить, мусять дякувати траловим морякам... Адже вони поки наловлять тих оселедців чи окунів, то не раз смерті в очі заглянуть і добре знають отих шість морських нещасть, що ти мені говорила...

— Хіба що оселедці! — вдавано зраділа Олеся.— За оселедці, солону рибу люди ладні богу молитися за твоїх моряків... Тут нічого не скажеш...

— Та ну?

— От тобі й ну! Коли не віриш, то спитай у бригади-

рової жінки. Бачиш? Он вони кудись чимчикують... І дітей ведуть... Як добре, Андрійку, що в них знову мир...

— От здорово! — змахнув своїм коршаком хлопець, аж пір'я полетіло.

З бічної вулиці на майдан Ткачів й справді виходили по-святковому одягнуті і навіть якісь урочисті чоловік і жінка з дітьми. Бригадир їхньої бригади Василь Бурий та його дружина, продавщиця з крамниці господарських товарів — висока й тіліста Марина. Супроти неї Василь видавався хлопчиком, ба навіть карликом. Але й красива була вона! Гнучкий стан, горда постава, привітні, усміхнені очі. І не скажеш, що народила двійко малят. Ну, наче дівчина на виданні, так вона за собою дивилася та берегла здоров'я... І чоловіка свого доглядала. Бач, як одягнула його. Сірий легкий костюм, а в тон йому — імпортні сандалети і капелюх з високим денцем, як форштевень у крейсера. Щоб Василь трохи вищим видавався. Для цього сама носила туфлі на низьких корках. Отже, на людях навіть важко було подумати, що Марина держить Василя під своєю п'ятою і він без неї не може й кроку вільно ступити. Демобілізовані моряки, які працювали на шовковому комбінаті, дали Василеві навіть прізвище — «мариніст». І не за те, що він іноді захоплювався акварелями та малював морські пейзажі. Зовсім ні. Вони прозвали його мариністом, виявляється, тільки через те, що в нього жінка Марина...

Та згодом на комбінаті сталися деякі зміни. Ткалі Василя Бурого почали змагатися за високе звання бригади комуністичної праці, й певна річ, що на перший план у газетах, радіопередачах та на різних зборах почав висуватися Василь. І тому його Марина непомітно опинилася в затінку. Василь Бурий став, як і належить такому бригадиру, самостійним, рішучим і незалежним навіть од Марини у всіх своїх вчинках, поведінці та роздумах на весь час свого перебування в ткацькому цеху і на комбінаті. І дружина не заперечувала, а ще й сама хвалила Василя за таку героїчну самостійність поміж сотень жінок і дівчат. Ще й гордилася з цього. Дивіться, мовляв, якого маю чоловіка... На вас, звичайно, і не погляне, бо я одна в нього, в усьому світі... Він у мене однолюб.

Рада така, задоволена своїм життям, дітьми й щастям. Обняла за стан Олесю, поцілувала в чоло, як старша сестра. Розпитує про здоров'я, що пишуть брати, чи скоро вже вона зовсім до Новограда переїде з лісової глушини.

Бо такі ж, як Тиховод, її чоловіка в люди виводять, на ясну дорогу спрямовують. Тепер сміливо можна нахвалятися в перукарні, в магазині, на базарі, що вона Василева жінка. Василя Бурого вже всі люди знають. От через це й привітна з Олесею та всіма ткалями з чоловікової бригади.

Олесі від такої хвальби стає нудно. І щоб якось спинити Марину, вона питає:

— А куди це ви так рано?

— Ох, бодай не казати,— бідкається молодиця.— Учора наш магазин продавав оті легенькі дюралеві ліжка, що складаються. Ну, продавали по старій ціні, а, виявляється, треба було по дорожчій. Нова ціна тільки сьогодні прийшла. А всі ліжка ми розпродали вчора... Великий збиток. Хто його покріє?

— Що ж тепер буде? — тривожно і злякано кинулась до Марини розгублена Олеся. Вона так близько прийняла все до серця, наче це трапилося з нею чи в її бригаді.

— Не знаю. Директор повісив оголошення і все там пояснив. Може, хто з покупців і поверне недоплачені гроші. Оце ж я й їду, бо сама вчора продавала ті ліжка,— зітхнула Марина.— Такий маю вихідний.

— Не журися, Маруню! Я не вірю, щоб усі люди виявились нечесними. Хтось та поверне. А за інших ми доплатимо. Он у нашому цеху буфет без продавця. То хіба ми його один раз вже виручали, коли грошей не вистачало. Платили і будемо платити, аби не осоромитись... Де ж таки... Бригада бореться за високе звання, а в буфеті недовстача... Розтрата, значить... Злодії завелись...

— Ні, не будемо більше виручати, Василю! Ніколи не будемо! — мало не скрикнула Олеся.— Ганьба! Хтось краде, а ми за нього платимо. І так злодіїв плодимо... Де ж наша совість, нова мораль?..

Василь зблід, заморгав білястими віями:

— Тихше, Олесю! Чого репетуєш? Нас люди почують.

— Хай чують! Я більше й копійки не дам на той буфет. І дівчата не дадуть. Ганьба...

— Знаю, Олесю. Все знаю. Але ж то наша внутрішня справа. І про неї ніхто не повинен знати...

— Ніхто? — стиснула кулачки дівчина.— Як то ніхто? В бригаді завівся злодій, а ми мусимо його покривати? Ні, браток. Я перша про це скажу. І в газету подам...

— Скажеш? — аж почервонів бригадир.— Подаси в газету?

— Скажу! Подам!

— Ну й кажи! Ну й подавай! От тебе саме викликають до райкому партії на якусь нараду, то й бий там в усі дзвони. Плямує честь бригади. Топчи всіх у болото...

І, вхопивши дружину під руку, пішов геть, навіть не попрощавшись. Марина, ніжно тулячись до нього, гаряче прошепотіла:

— Так он ти який у мене, Василечку. А я й не знала...

5

Іскра звикла все робити одразу, не відкладаючи, а тут раптом завагалася. Стояла біля самого моря, під високою горою, в якій було прорубано широкі гранітні приступки, що вели до головного причалу. Приступці чимсь нагадували славнозвісні одеські потьомкінські сходи, але були вужчі за них і крутіші. А поруч стояв і будинок, в якому жив отой далекий тітчин свояк, що працює у відділі кадрів шовкового комбінату. Іскрі дав його домашню адресу черговий інженер вечірньої зміни, докладно пояснивши, як їй туди потрапити. Орієнтир був один: гранітні сходи, що збігають до моря, а поруч — фабричний дім.

Дівчина легко вибігла на п'ятий поверх, вже й руку підняла до електричного дзвінка, як раптом подумала: «А тітка Ївга не казала, щоб до нього на квартиру йти. Чого ж я, дурна, приперлася? Та ще проти ночі... Він живе сам. Старий і, казали, запеклий холостяк... Значить, нелюдяний і скупий. А я ж йому далека родичка та ще й несподівана гостя... Може, там у нього якась знайома жінка. Чайок удвох попивають... А я прителющилась! Ото дурна...»

Вона тихо засміялася і хутко збігла назад до моря, не певно розглядаючи широкі ясні вікна, що світилися всіма барвами шовкових абажурів. Рожеві абажури вбивали все живе, сині робили людей схожими на утоплеників, зелені семафорили просто в море, наче закликаючи всіх матросів у гості... Ох, як неприємно все це світиться. І дім якийсь сірий, чужий. Ні, Іскра не зайде більше до нього. Вона підожде до ранку, щоб зустріти дядька на роботі... І вже рушила назад по крутих сходах, до вокзалу, де в багажній камері зберігалися її речі. Моряки запрошували поїхати з ними до знайомої їм хазяйки на квартиру, але Іскра

категорично відмовилась. Тільки на вокзал — і край... От і брела тепер сюди.

Але тут прорвалися матроси. Вони летіли по сходах, наче якісь чорти, поспішаючи на кораблі з вечірнього звільнення на берег. Камінь так і стугонить під їхніми черевиками, земля наче хитається, а навкруги аж вітер ходить, такі вони несамовиті й страшні в своїй гонитві. Стрибають через дві сходинки, руками вимахують, немов веслами, дишуть голосно, із свистом, через ніс. А зуби в кожного зціплені: тримають обидві стрічки, щоб від гонитви не злетіла безкозирка. Чорна буря кипить і нуртує на сходах, змітаючи все на своєму шляху.

Іскра ледве вхопилася за гранітну колону, та так і зависла, щоб не впасти, не полетіти назад до моря, за цією чорною лавиною.

Дивилася в їхні засмагли напружені обличчя, намагаючись запам'ятати когось чи розгледіти своїх знайомих, але темп бігу був такий стрімкий і навальний, що вона нічого і нікого не бачила. Натомість сама пройнялася цією стрімкою силою, заразилася її вихором і, наче мимоволі, понеслася вслід за ними до моря... Але тут вчасно спохватилася, мало не стрибнувши на останній катер, що вже відчалював у море, де стояли бойові кораблі. Тоді й матроси, побачивши вродливу дівчину, враз потяглися до неї, почали тепло посміхатися, граціозно вимахуючи руками. І вона, забувши про все, раптом загукала:

— Валю! Валентин!..

З моря відповіли десятки голосів:

— Я!.. Ого-го!.. Іду-у!..

І вона засоромилась свого зухвальства. Зажмуривши очі, заховалася за якусь грецьку богиню з білого мармуру біля самого причалу.

А з моря, з катерів гуло:

— Завтра-а! Ту-у-т!.. Жди-и!..

І дівчині серед тієї луни наче вчувся рідний голос її моряка, далекого й рідного Валентина. Рвучко тріпонула головою, щоб геть розвіяти своє вагання. Рішуче мовила сама собі:

— А дідько з ним! Яке мені діло, жонатий він чи холостяк, отой дядько? Мені дітей з ним не хрестити...

І вмить уже натискала кнопку біля знайомих дверей, прислухаючись до вискливого деренчання в лункому коридорі. Вона ждала, що дядько питає, хто це дзвонить, але

він мовчки одчинив двері, здивовано розкрив очі й рота. І зніяковіло затупцював на місці...

— Пардон...

— Добрий вечір! Я з Самгородка, од тітки Ївги... Листа вам привезла...

— Прошу, заходьте,— розчинив навстіж двері. А сам чкурнув десь на кухню чи до ванни, лишивши Іскру на самоті.

На дівчину війнуло противним перегаром тютюну, за-смерділо оліфою й псиною, хоча в коридорі було чисто і наче охайно. На стіні висіла шинеля з погонями флотського офіцера, а збоку — демісезонне пальто. Тут же — мічманка з крабом і світла кепка. Морський чорний плащ. І синій — цивільний. Дядько, здавалося, тільки те й робив, що перестодягався з військового в цивільне і навпаки.

Він таки й зайшов, пересодитий у все флотське. Синій кітель, напрасовані штани, блискучі гудзики й такі ж черевики. Наче на парад. Клацнув закаблуками, вклонився:

— Прошу до кімнати. І давайте знайомитись... Капітан другого рангу в запасі Марчук. Служив у відділі кадрів флоту, а зараз тут. З ким маю честь?..

— Іскра Величай. Небога тітки Ївги,— подала листа дівчина.

— Кажете, Іскра? Це ж що за ім'я? Невже од того давнього: «Из искры возгорится пламя...»?

— Не знаю... Мабуть, трохи пізніше, після оцієї великої війни за Вітчизну... Попи, казала тітка, такого імені не знали...

— Прошу сідати,— підсунув стільця Марчук.— І не дивуйтеся з цього рейваху. Живу сам. Моя дружина померла. А такої, як вона, я вже ніколи не знайду. От і живу самотником.

І, наче спохватившись, загукав у коридор:

— Боцман! Ходзь тут!..

З ванни вискочив велетенський, немов теля, дог. Косо глянув на дівчину.

— Не чіпайте. Свої! Командир корабля! — сказав Марчук. І пояснив Іскрі: — Отак удвох і живемо. Розумний пес. От скажу: «Командир корабля», і він уже лащить, руку лиже. А тільки гукну: «Старпом!» — одразу найжачиться, заїває,— ладен розірвати... Не розумієте? Зараз поясню... На кораблях матроси не дуже любляють старпома. От я й привчив собаку теж... Старпом — це щось на

зразок старшини в піхоті, коменданта в гуртожитку чи вредного міліціонера... Словом, як ото буває водій з регулювальником, так і матрос із старпомом... Така в них служба...

Він говорив це і водночас читав тітчиного листа. А Іскра тим часом озирала кімнату. Залізне ліжко, застелене солдатською ковдрою. Етажерка книг. На тумбочці — телевізор, на стінах — безліч морських пейзажів. Акварелі й олія. Біля вікна, на мольберті, велика картина. Якись цехи світяться високими вікнами над морем. Синій вечір. Тут же й палітра з фарбами, щіточки. Так от звідки несе оліфою.

— Не дивуйтеся, — одірвався від листа Марчук. — Я малював море й кораблі. А зараз переходжу на мирні теми. Хочу наш ткацький комбінат зобразити. Вночі, коли він світиться всіма вікнами. Світло денне. А кругом — море. Ніч. Море, і далеко на обрії — кораблі. Робота не закінчена...

І знову поринув у листа, глибокодумно вивчаючи його, наче то якийсь серйозний і секретний документ, що їх він досить начитався по флотських кораблях. А там було всього кілька рядків.

«Сухар, підсушений параграф, — думала Іскра. — Висушена медуза. Добре зробила тітка Ївга, що не вийшла за нього заміж. Це, мабуть, і є той самий старпом, на якого тільки собаки гавкають... Невже він і замолоду був такий, коли ходив з тіткою до однієї школи в Самгородку, а потім ще й закохався в неї?..»

— Ну, а як здоров'я тіточки? — спитав нарешті Марчук, ховаючи листа до бічної кишені. — Давно я не бачив її, давно. Постаріла чи й досі вибиває гопака на весіллях?

— Не знаю, як вам і сказати, — відповіла Іскра.

А собі подумала:

«Нічого він не зробить. Боягуз. Тільки даремно до нього добивалася. І завжди через цю тітку Ївгу вскочиш у халепу...»

— Значить, хочете зробити і свій вклад у спільну справу нашого шовкового комбінату. На заклик власної совісті й серця, наче ті комсомольці, що їдуть на цілину? Так я вас розумію?

— Так.

— А може, тут і романтична підкладочка? Покохали моряка і прилетіли до нього. Чи хочете знайти моряка, а вже тоді покохати? Такі до нас теж часом приїздять...

«Хитрий!» — подумала Іскра. А вголос сказала:

— Нема в мене тут знайомих ні моряків, ні старпомів. Приїхала і все. Ви перший, про кого я почула від тітки і з ким познайомилася... Інших не знаю і не хочу знати... Вас це влаштовує?..

— Цілком, але моя робота по кадрах вимагає знати багато більше... Я уже звик до цього, і хай вас не здивує, коли запитаю про щось зайве...

— Скажіть, ви плавали на бойових кораблях? — поцікавилась раптом Іскра. І сама злякалася своєї сміливості.

— Це що? Взаємоперевірка? Зуб за зуб?..

— Ви про мене хочете знати все. А я про вас дізнаюся хоч дещо... Згодні? — тихо засміялася дівчина.

Марчук, глухо кахикаючи, непевно кивнув головою.

— Знайте, дівчино, що штабні документи флоту, особливо відділу кадрів, завжди зберігаються на суходолі, а не в морі. Нічого ризикувати і пускати їх на воду... Це небезпечно. А я завжди служив біля цих документів і головою відповідав за них... До чого ж тут море і бойові кораблі?.. Там, на морі, робота оперативна. А в мене штабна, кадрова... Ясно?

— Абсолютно! — весело кинула Іскра.

— Значить, будемо пити чай, моя дорога землячко?

— Ні, дякую, — рішуче мовила Іскра, глянувши на підвіконня. Там, біля палітри, стояла недопита склянка, а в ній повно недокурків. Видно, курив, малюючи, і гасив цигарки просто в чаї.

— Тоді яєчню, а чай потім. Чи, може, каву?

— Ні. Я вже вечеряла...

— Жаль. Дуже жаль, — зітхнув Марчук. — Ви запізналися, Іскро. Треба було приїздити раніше. Набагато раніше, шановна дівчино, коли я тут ще був, як то кажуть, цар і бог...

— А зараз?

— Зараз доживаю останні дні.

— Що з вами? Може, рак? — так і скрикнула Іскра голосом, повним скорботи і співчуття.

— Ні, я цілком здоровий. Рак для моряків — явище не типове. Вся біда в тому, що відділ кадрів на комбінаті, мабуть, добуває свої останні дні. І моя професія перевіряти людей гине на очах...

— Ой лишенько! Що ж тепер буде? Анархія? — стривожилась дівчина.

— Не знаю. Нічого не знаю. Сорок років сидів на кадрах, посивів біля них, а зараз мені кажуть, що це все застаріло... Що я вже не маю ніяких прав... Не можу я ні прийняти на роботу людину, ні звільнити...

— Чому? Хіба у вас якась інша держава?

— Ні, держава одна, але вони собі виробляють нові порядки...

— Хто?

— Ткачі отакі, як і ви. Зараз на роботу самі беруть, самі й звільняють. А відділ кадрів тільки штампує їхні рішення та оформляє документи. Я ніяких прав уже не маю. Все це роблять самі...

— Так це ж здорово, товаришу Марчук. Йй-бо, здорово! — підхопилася Іскра. І крутнулася на одній нозі. — Ткач ткача одразу зрозуміє й розгадає, чим він дише... А через відділ кадрів ми часто купували kota в мішку...

— Kota в мішку? — холодно здивувався Марчук. — А коли, пробачте, за тим котом чорний слід тягнеться? Прогул на попередній фабриці, не чиста рука, якісь там родичі і, взагалі, сумнівна анкета? Хто за це відповідатиме? Кому про все треба знати, коли не відділу кадрів? Адже сам він, той, що наймається, з доброї волі нічого поганого про себе не скаже. Завжди приховає...

— Але ж не треба так думати про всіх людей... Не всі ж люди аферисти й злодії, — палко заперечила дівчина.

— Не знаю, але не встигли відкрити для всіх наше місто, як міліція вже спіймала двох рецидивістів. Один обікрав дитячий садочок. Другий заліз у квартиру... На біса ж нам, як то кажуть, така самодіяльність? А що буде завтра в нашому Новограді — я не ручуся... Сюди вже й так посунуло всякого люду...

— Виходить, і я теж?..

— Ні. Ви зараз моя знайома, і я мушу піклуватися про вас. Скажіть мені щиро, ви маєте точну адресу свого моряка?

— Якого моряка? Ви щось вигадуете, — обурилась Іскра. — Ніякого моряка у мене нема і не було. Я приїхала працювати. На поміч вашим ткачам...

— Ви всі це кажете, поки познаходите собі женихів. Я сорок років сиджу на кадрах і це діло знаю добре... Кожна дівчина, що приїздить на флот, першим ділом влаштовується на роботу, аби не так кидалося у вічі. Вона пра-

цього, а вже тоді й шукає свого моряка... Повний порядок. Морський...

— Може, й так, але моєї долі ви не вгадали! — змахнула руками перед самим його носом Іскра. — Мій наречений служитиме у нарізній артилерії за Карпатами, я його жду. Вже не довго зосталося. Півтора року. От я й проживу у вас, біля моря... Мені лікар приписав змінити клімат. І за ці півтора року й здоров'я своє тут підправляю... Не вірите?

— Не знаю. Час покаже.

— А може, вам тітка Ївга щось написала про мене?

Марчук промовчав, хтиво глянувши на її округлі в капронових панчохах коліна. Іскра помітила цей погляд, сховала ноги під стіл з довгою скатертиною.

Хазяїн відійшов до вікна, запалив.

— Де ви зупинились? Коли ніде, то ночуйте в мене. А я піду до товариша. Він теж холостяк, тут недалеко. А завтра заходьте до відділу кадрів. Офіційно. Я попрошу, щоб прийняли вас в якусь бригаду. Вони іноді ще мене слухають... Візьмуть, коли ви не дуже будете кирпу гнути...

— Не клопочіться. Я зупинилась на вокзалі. Вас тіснити не буду, а то ще, боронь боже, на вашу холостяцьку анкету впаде тінь. Нащо це вам здалося, коли ви стільки часу працюєте у відділі кадрів?.. А тітці Ївзі, коли ласка, одпишіть, що, мовляв, племінниця була, листа вручила, за гостину подякувала. А щодо роботи, то вона з ткачами сама знайде спільну мову. Ткач ткача не рубоне з плеча... Особливо зараз, коли відділ кадрів вже не стоїть на порозі...

— І оце все? — єхидно посміхнувся Марчук.

— Все. Бувайте здорові. Завтра зустрінемося, — весело мовила Іскра. І хутко пішла до дверей.

— Боцман! Командир корабля йде! Давай дудку! — звелів собаці Марчук.

Дог схопився на передні лапи, почав служити і тихо скавучати, імітуючи боцманську дудку на кораблі. Колись під дудніння такої сурми боцман проводжав з корабля на берег свого командира, коли він спускався по трапу в катер і плив на пірс.

Та дівчина, мабуть, не збагнула всіх тонкощів цієї корабельної церемонії і байдуже побігла сходами вниз, навіть не глянувши на Марчука, який стояв у дверях, тримаючи

за мідний ошийник з литими якорями свого попелястого дога.

Іскра вирвалась на волю.

І знову побачила дивне місто, що тяглося уздовж моря, облямоване шовком білої піни. Морська піна нагадувала розкішне мереживо — тихо вуркотіла на піску, зітхала, наче якась велетенська й розніжена сонна кішка. А чиясь невидима рука гладила ту кішку, і з її теплого хутра зривалися тисячі електричних іскринок, розтинаючи голубувату, аж синю над морем, південну ніч. Земля тьмяно полискувала, наче той чарівний місячний камінь, про який Іскрина не раз читала в книжці і чула од людей. Він світився ясним вогнем і якимсь теплом, що зігрівало серце. В його голубуватому, аж сірому, сяйві манливо й зворушливо миготіли вогники світного телеграфу на кораблях. Над тихим морем йшла велика розмова кораблів, якої дівчина вже не могла зрозуміти. Замість голосних слів, радіогучномовців, кораблі вели мову світлом, бо воно пролітало над землею так швидко, як ніхто й ніколи ще не пролітав, — ні буря, ні грім, ні метеори. Швидкість світла була поки що неперевершеною. І над усім тим сяйвом вогнисто й сліпуче кидав на море свої вогні високий новоградський маяк. Сяйне й потухне. Сяйне й потухне. Після кожного зблиску, що сліпив очі, на воду знову сідала холодна непроглядна темрява, наче море зривалося й падало десь у підземні глибини. Аж зорі пригасали. Світло маяка було прозоре, чисте, наче йому давав силу місячний камінь, сам згораючи за коштовними лінзами, до яких вели сто п'ятдесят крутих, залізних приступців на гвинтових сходах.

А поруч сяяло справжнє світло, густе й пекельне, що йшло од горячого вогню на могилі Невідомого матроса. Воно було рудувате од солярки, яка подавалася через форсунки автоматично, наче в топках кораблів, де котельні машиністи день і ніч глухнуть од страшного гуркоту і вмиваються солоним потом. Це світло було важче й гарячіше, бо в ньому наче одбивався відблеск людської крові. І він, цей полиск крові, лягав довкола на дерева, квіти, на будинки й ближні кораблі, грубо окреслюючи їх у чудернацькому мареві химерної ночі. І все довкола наче наповнювалося густою кров'ю, пульсувало й жило якимсь своїм далеким життям історії.

Іскра не звернула на це уваги тоді, коли моряки, що привезли її до міста, показали маяк і могилу Невідомого

матроса. А зараз аж отерпла з несподіванки, глянувши одразу на сяйво маяка і на вогонь з цієї могили. Два вогні, а як по-різному гріють і сяють. Один, сліпучий і далекий, рятує людей у морі, щоб не збилися з свого курсу. Інший— нагадує людям про те, хто їм завоював оце спокійне життя, право щодня сміятися, кохати, радіти і йти вперед. Усе вперед...

Чи думав коли про це її далекий родич, од якого вона щойно вибігла? Мабуть, думав, бо ж його вікно виходить просто сюди, на маяк і могилу Невідомого матроса. Жаль, що Іскра не примітила, є на його картині маяк і могила чи там тільки шовковий комбінат. Та яке це має значення? Коли він чесний художник, то може світлом з маяка й могили, наче відблиском з ясної зорі, освітити все, що буде на картині. А коли це ремісник, то йому вже ніщо не допоможе. Ніякий вогонь... Та біс з ним. В одному він правий: Іскрі треба негайно влаштуватися на роботу, бо інакше всі вважатимуть, що вона приїхала до Новограда шукати собі серед моряків жениха. Навіть не коханого, а жениха. Тут Марчук має цілковиту рацію, і перечити йому не слід. Але й признаватися не варто. Добре зробила, що не призналася. Бач, який монах. Холостяк-холостяк, а як видивлявся жадібними очима з ніг до голови... Бр-р! Аж гидко стало. Ледве вирвалася. Добре, що хоч не поплівся проводжати... А може, ще вийде?

Подумавши це, Іскра кинулась на високі сходи. І навіть не зогляділася, як була вже на просторій Якірній площі, де серед барвистої клумби височів бронзовий пам'ятник прославленому адміралу. Звела подих, озирнулася і непевно пішла до постаменту. Стала по один бік, по-другий. І, нарешті, знайшла ту точку, де колись стояв її Валентин, коли фотографувався біля цього пам'ятника. Хлопець подарував Іскрі цю карточку на знак їхньої першої зустрічі в Самгородку. Вона лежить зараз насподі в чемодані, у камері схову, на вокзалі. Ну й хай. Іскра нікому її не покаже, аж поки не знайде свого моряка, раз сюди так багато дівчат приїздить, щоб тільки щасливо вийти заміж. Не покаже її Іскра, а ще й зайде завтра до райкому комсомолу, щоб допомогли влаштуватися ткалею на комбінат. Адже вона приїхала на заклик молоді, що оголосила змагання за перетворення Новограда на місто високопродуктивної праці, зразкового порядку й культури. Хай тільки спробують не

дати роботи! Вона побіжить в газету. Ткаля першого класу, а в цех не беруть...

Та це ж буде пізніше, завтра вранці, а зараз пам'ятник адміралу збурих найпотаємніші спогади, підняв їх з самого серця, де вони спокійно дрімали. Пам'ятник і фотографія вихопили ті спомини із забуття, підкотили до самого горла, і в Іскриних грудях одразу щось запекло, ворухнулося і гарячим вогнем пробігло по всьому тілу.

Дівчина брела до вокзалу навмання, опустивши голову, раз по раз зупиняючись, коли десь в далині залунали чіткі кроки моряка. Ждала, поки той підійде ближче, а помітивши на ньому офіцерську форму, знову опускала очі в землю й бігла своєю дорогою. Іноді моряк йшов з дівчиною під руку, і вона ховалася за дерево. Та виявлялося, що то знову офіцер, й Іскра брела собі далі. Валентин же був головстаршиною, а не офіцером. Потім збагнула, що о такій порі вже не ходять матроси, а тільки офіцери, й одразу заспокоїлась, пішла хутчіш. Але тут її спіткало нове лихо. Мало не в кожному вікні вона бачила білі фіранки — де прозори, де гаптовані, але скрізь білі.

Ну, що ж тут такого? Еге! Коли б то так. За такими білими фіранками жив на квартирі в Самгородку її Валентин. Вона добре знала, що то значить, коли одна біла шматина закинута догори, друга підгорнута знизу, а часом вони й зовсім розсунуті посередині. То був шифр Валентина, морська азбука, яку Іскра збагнула одразу й затямила на все життя. Вона здаля ясно бачила і читала на занавісках все, що хотіла знати про свого коханого. І ось ці фіранки знову обступили її з обох боків. З кожного будинку, з кожного вікна. То підгорнуті, то закинуті догори, а то й просто розсунуті. Наче всі люди вгадали її таємницю і вирішили насміятися з дівчини, зробити їй боляче й гірко. Та ще й вікна живі. В одному — моряк палить люльку. В другому — розчісує чуба. В третьому, зіпершись на лутку, читає книжку. І всі здаля схожі на Валентина. Так і затріпоче Іскрине серце, коли углядить кого у вікні. А підійде ближче, і серце одразу поринає кудись у безвість... А потім, коли вікна почали гаснути, стало ще важче. То хоч маленька була надія, як у вікнах показувались моряки, а зараз і вона пропала, розтанула в темряві, коли вікна почали заплющувати свої очі...

Отак, тамуючи пекучий біль у грудях, ледве й до вокзалу дійшла і на другий поверх вибралася, зайнявши місце в

пасажирському готелі. Добре, хоч сама в кімнаті. Четверо інших ліжок були вільні. Швиденько роздяглася і пірнула під ковдру, вимкнувши на тумбочці червоного грибка. Погасила світло, а у вікно сяє маяк. Палахкотить вогонь з могили, наче встає висока заграда десь на морі, за обрієм... А море шумить, б'є в каміння, грає білим шовковим мереживом, немов наречена фатою обвіває світ... От і засни, коли так видно в кімнаті, коли гомінко й неспокійно... Світла повно, гамору по самі вуха, а Валентина знайти ніяк не можна, наче він пішов з водолазами на морське дно і пропав там...

Важко засинала, а ще важче прокидалася. Білі фіранки душили її цілу ніч, вузлами навколо шиї зашморгувались, аж захлиналася, поки й побачила свого Валентина. Хлопець тріпнув чубом в одному вікні, потім майнув тільняшкою в другому, і вона побігла за ним через увесь квартал. Валентин ніби навмисне переходив з квартири на квартиру, од вікна до вікна, все тікаючи од неї, а Іскра гналася за ним і не могла догнати. І десь в останньому будинку вже мала схопити його за руку, як тут нагодився старий холостяк Марчук з своїм псом. Повалив Валентина і почав запихати в якусь велику скриню з сургучевими печатками на трьох замках. Хлопець пручався і навіть кричав, та Іскра ніяк не могла його врятувати. Проти неї вже стояло аж три лютих пси, не даючи дівчині й рукою ворухнути, не те що зійти з місця. І тоді важке віко скрині з грюкотом зачинилося, скриня стала боком, й Іскра побачила велику папку з відділу кадрів, а на ній напис друкованими літерами. Особиста справа... І номер... Прізвище Валентина дописано від руки.

Вітер увірвався з моря, зашелестів підшитими аркушами справи, і дівчина прочитала між двома фотографіями коханого все його життя, спресоване в казенній папці.

«Піонер, комсомолець, моряк. Не був. Не судився. Не належав. Не має».

От тобі й раз. Називається особиста, а в ній нема нічого особистого.

Іскра напружує свій зір, та ніяк не може знайти хоч одного слова про своє кохання, про Валентинову вірність, про його клятву. Все там є, а особистого, що лежить на серці, нема і, мабуть, ніколи не буде. Так ось чого старий холостяк Марчук з сивуватими бачками на скронях, з попелястим собакою й палітрою художника, весь казенний

і сухий, так нагло й насильно запихає в ту скриню Валентина. Він, певно, боїться, що моряк схоче записати до своєї справи все те, що в нього на серці, все, заради чого він живе, мріє, бореться з неправдою. А це значить, що там буде і про Іскру, і про їхнє невмируще кохання, яке хоче розбити й затоптати в багно оцей черствий неблаганний холостяк, осоружний відділ кадрів з собакою на руках. Так от чого він так зухвало й гордо прийняв у себе на квартирі Іскру. Ось чого настирливо допитувався про коханого. Дзуськи. Тепер уже зовсім нічого вона йому не скаже. Не тільки Валентиного прізвища, ба навіть його імені він не знатиме, противний відділ кадрів. Замикає, в'яже коханого на очах в дівчини і писнути не дає... Це ж сваволя. Іскра хоче закричати на повен голос, силкується кинутись Валентинові на поміч, та Марчук випускає на неї трьох собак, і вони рвуть її вбрання, шматують біле тіло. Дівчина бачить кров на своїх руках, чує несамовитий біль. І прокидається...

Маяк давно погас. І вогонь з матроської могили одразу потьмарився, збляк проти сонця. Іскра торкнулася гарячими ногами холодної підлоги й одразу прийшла до пам'яті. А бодай тобі добра не було. Ніколи не вірила в сні, а зараз хто зна, що й робити? І приверзеться ж отаке...

Та одразу все й забулося, як тільки дівчина, свіжа й прибранна, вибігла на залитий сонцем майдан, між тінистих алеї та пахучі чудові клумби. Де й поділися нічні видіння з двома вогнями і білими фіранками. І страшний сон відлетів геть. І все стало на своє місце.

Іскра широко відкритими очима дивилася на невідоме їй місто, про яке так багато чула й читала, а зараз набралася зухвальства й приїхала сама, щоб його завоювати, підкорити своєю роботою, а може, й вродою. Підкорити і знайти коханого. А Валентин вернеться до неї тільки тоді, коли вона стане добре помітною з-поміж багатьох тутешніх дівчат. Він гордий, але й Іскра теж не поступиться своїм дівочим гонором...

Увечері, коли приїхали, вона цього ще не бачила, бо було темнувато. А зараз дівчину приємно вразила зразкова чистота на всіх вулицях і майданах. Ні папірця, ні обпаленого сірника, ні тим більш недокурка, навіть біля урн. І двірників ніде не видно. І написів нема, тих, що по всьому Самгороду й досі очі людям колють: не плюй, не сміти, не рви квітів. Вона побачила, як біг згори по знайомих сходах матрос, на

ходу запаливши останню цигарку. Закурив, а пачку зім'яв у руці. І не кинув у куші, а витер сірника й підпалив її на кам'яному парасеті. Коли пачка догоріла, здув попіл і побіг своєю дорогою. Іскра мало не скрикнула од подиву. Ще одна мить, і вона йому, наче актору в театрі, зааплодувала б. Та він уже шмигнув із сходів на бічну алею. І побіг, вимахуючи білим пакетом. Видно, був посильний...

Дівчина затрималась біля магазину господарських товарів, де збуджено гомонів гурт людей, вгамовуючи посивілого безрукого моряка. Підійшла тихенько й прислухалася. Сивий чоловік гнівно скаржився:

— Ну, добре, що я вночі працюю, а вдень вільний. А хто на роботі зараз, то як він почує ваше оголошення? От я почув і прийшов, бо купив у вас те ліжко. І ви самі винні, що в ціні не розібралися й пустили їх дешевше, ніж потрібно. А тепер розводите руками. Просите доплатити гроші. А, думаєте, всі принесуть? Ті, що працюють вдень, радіо не чують. Їм ніколи слухати об'яви... Беріть з мене доплату і більше цих дурниць не робіть...

— Заспокойтеся, Дмитре Григоровичу,— лагідно просить Марина Бура в синьому халаті.— Не треба нам ваших грошей... Вибачте вже нам...

— Як то не треба? Я купив ліжко, а грошей усіх не заплатив... Як це називається?

— Не знаю. Нічого я не знаю,— почервоніла молодиця.— Уже всі гроші внесено. У нас рахунок зійшовся. Скільки ліжок продали, стільки нам і доплачено ось по цій об'яві...

— А я не доплачував!

— То залиште їх собі на цигарки,— пожартувала Марина.

— Слухай, молодице,— насупив сиві брови Дмитро Григорович.— У мене є свідки — Олеся Тиховод, Андрій Мороз. Вони в твого чоловіка в бригаді, здається, працюють. І капітан Корзун бачив ваше ліжко... Я жартів не люблю... Значить, хтось пожалів вас і, не бравши ліжка, заплатив власні гроші. Думав, бідолаха, що не всі покупки виявляться чесними... Значить, це він за мене доплатив. От ви й знайдіть його. І поверніть йому гроші, а мої візьміть... Візьміть, бо гірше вам буде... Я не жартую...

Моряк так смикнув свою куксу, що з кишені висунувся порожній рукав і залопотів на вітрі уздовж тіла. А сам сів під крамницею на лавочці, глянув на кишенькового годин-

ника, що висів на довгому металевому ланцюжку, і мовчки закурив. Він ждав, поки задовольнять цю скаргу, вимогу й прохання. А вони мусять задовольнити, бо добре знають його крутий характер.

— Хто це такий? — тихенько спитала Іскра вихрястого піонера, який крутився біля крамниці.

— Доглядач маяка. І матроської могили. Хіба ви не впізнали? Він же два вогні нам світить. На маяку і на могилі, — жваво й серйозно пояснив хлопчак.

— Ох ти! — мало не крикнула з несподіванки Іскра, раптом згадавши химерні миготіння й картини, що ввижались їй уночі, осяяні обома вічними вогнями. Так от він який, чарівний Прометей, володар світла серед глухої ночі, семафор усім кораблям, що йдуть повз ці береги. Може, його й Валентин знає. Напевне, знає. Тільки чому ж ніколи не розповідав про нього? Маяк згадував, а доглядача — ні словом. Забудько він...

Дівчина вже хотіла йти своєю дорогою далі, коли це піонер несподівано рвонувся од неї вбік і побіг навперейми огрядному дядькові, що поспішав з важким пузатим портфелем.

— Дядю! — заволав хлопчак. — Ви недокурок на землю кинули. Чуєте, дядю?..

Іскра неприємно зморщила лоба, аж пересмикнулася. Оце вже не гаразд, коли діти зауважують дорослим. Тут щось необдумане й нарочите, коли не гірше. Але й собі зупинилася.

— А тобі яке діло, сопляк? — роздратовано мовив чоловік.

І побіг далі, вимахуючи портфелем.

Вихристий піонер зблід і затрусився, як у лихоманці. Обхопив обома руками своє горло, наче там щось пекло й боліло і, мало не хлипаючи, випалив:

— Плюєте! Кидаєте сміття! А мій брат голову тут поклав...

Дядько з портфелем аж похитнувся і враз зупинився. Боязко озираючись на всі боки, пішов назад до вихрястого піонера. Увібравши голову в плечі, все повторював:

— Тихше, хлопчику... Тихше...

А школяр одвернувся, щоб не бачити його і не чути. Тільки глянув зненацька, коли той нахилився і, підхопивши свій розтоптаний недокурок, поклав його в кишеню і пересбіг на другий бік вулиці.

Дмитро Григорович засовався на лавці біля магазину:

— Командировочні... Сторонні... Од них усе лихо...

Іскра хотіла підійти до хлопця й спитати щось про школу та навчання, але враз передумала і за одну мить опинилася біля високого сірого будинку, де мало не весь тротуар заповнили якісь люди, дівчата й хлопці, моряки. Вони, видно, вийшли на перерву. Одні палили, інші весело перемовлялися. Молодь окремо. Літні — в своєму колі. Що ж тут ще говорити, коли навіть цей піонер так завзято став на захист чистоти рідного міста? От коли б тітка Ївга побачила все це на власні очі, бо коли розповісти, то може й не повірити. Адже в їхньому Самгородку на це ніхто й не зважив би. Там як зірветься вітер, то цілісінькі дні носить по вулицях соломку, папір, ганчір'я й хмари пилу. Все, що валялося на базарі, летить до містечка, на його майдани й дорогу. А тут навіть після цієї юрби, що висипала на перерву і вже знову зникла в будинку, скрізь було чисто, охайно. Ні папірця, ні сірника, ні недокурка... Таке не завжди і в цеху побачиш, де має бути зразкова, майже клінічна, чистота, бо там тчуть найдорожчий шовк.

Хіба зайти й послухати, про що вони там гомонять? А заразом уже й розпитати у комсомольців, як можна потрапити до ткацького цеху шовкового комбінату.

І, не вагаючись, дівчина пішла слідом за всіма.

Двері в зал були відчинені, й Іскра стала біля них, підперши плечем високий різьблений одвірок. На трибуні говорив гарний рожевоощокий матрос. Дівчина аж зітхнула. І не стямилася, як голова зборів уже вдруге звернувся до неї. Таки до неї, бо всі повернули голови до дверей. А голова все повторює:

— Прошу вас, товаришко, пройдіть у передній ряд. Тут є вільні місця.

Що тут робити? Пішла. Через увесь зал, під поглядами цікавих, допитливих і гарячих очей, поки й не сіла перед самою трибуною. Але як ішла, голови не опустила, а гордо підвела, знаючи собі ціну. Ще й червоного шарфа так недбало за плече закинула, як Кармен на сцені.

Матрос на трибуні докінчував:

— Заберіть од нас міліцію. Хіба водії самі не наведуть порядку, без автоінспекції? Наші флотські перші це зроблять...

В залі почувся якийсь неясний гул, зарипіли стільці.

— Що? Не вірите? — широко здивувався моряк. — То я вам поясню простіше. Хто приніс нам у Новоград зразкову чистоту на всі вулиці, в двори і на майдани? Флот! Ота споконвічна традиція моряків: «Палубу драйть, водою з шлангів облить і пролопатить... Починай!..» Хто з вас не пам'ятає цієї боцманової команди? Прадіди наші, діди й батьки... От звідки прийшли в Новоград чистота й порядок. Так хіба ж наші флотські водії не наведуть ладу на всіх дорогах і трасах? Нащо та інспекція, коли міліціонер з водієм навіть при комунізмі не поцілюються... Що? Ви не згодні зі мною? Гаразд. Тоді я вам виставляю живого свідка. Ось тут, у першому ряду, сидить ткаля з району. Вона щойно пройшла на запрошення Анатолія Івановича через залу... Працювала в Самгородку.

В залі гримнули оплески на честь не Іскри, а Самгородка. В задніх рядах аж підвелися, щоб побачити її ще раз.

«Ох лишенько! Оце вскочила в халепу. Тепер не обберешся мороки».

А моряк веде своє:

— Чули про ткацьку фабрику в Самгородку? От і гаразд. Так от у них нема моря і, ясно, що нема й флоту. І чистоти такої, як у нас, не побачиш. І не буде її, хоча б біля кожного двірника поставити міліціонера із свистком у зубах... От спитайте цю ткалю в перерві...

Іскра горіла од сорому, а моряк прямував до неї, наче нічого й не сталося, під оплески всього залу. Вона його вже впізнала. Це Віктор Добряков, той, що взяв її вчора на машину біля Самгородка і привіз до Новограда.

Так, це точно. Але ж нащо йому розголошувати про неї? Хто його просив, капосного?

А моряк уже сів поруч і демонстративно, щоб усі бачили, подає Іскрі руку, чемно вітається. От ці матроси! Ну, як ти на нього розгніваєшся? І дівчина відповідає на привітання. І, аби щось казати, шепоче:

— А хто головує?

— Верба Анатолій Іванович, наш секретар райкому. Свій, моряк. От скоро побачите, який він...

— Досить з мене й того, що вже зазнала, — буркнула Іскра.

— Вам прикро?

— А як ви думаєте? — спалахнула дівчина. І одвернулася до вікна. — Наче сніг на голову... Хто вас просив?..

— Пробачте, коли що не так. Прошу вас, Іскро,— палко зашепотів Віктор.

Іскра промовчала. Опустила голову, заходилась перебирати на колінах довгі китиці червоного шарфа.

— Я можу показати вам усі бухти і ціле місто після зборів,— нашіптує моряк.— Ми одразу знайдемо вашого брата, Іскро... У мене в комендатурі служить один дружок... Це добре, що ви прийшли на ці збори... Дуже добре, Іскрино. Тепер всі, що тут сидять, знатимуть вас...

— Не мала баба клопоту,— буркнула дівчина. Але моряк наче й не почув її грубощів.

На трибуні вже докінчувала свою промову якась дівчина. Струнка й красива, але бліда. Навіть на її збудженому личку ясніли лише два маленьких рум'янці на щоках. А підборіддя, рівний лоб і висока шия були білі, наче мрамур. Навіть трохи жовтуваті,— перша ознака ткалі. Що дня в цеху. Повітря, при всіх вентиляційних системах, завжди насичене ядучим пилом капронів та лавсанів. Відкривати вікон не можна, та їх і нема, бо тут мають бути постійні температура й волога. Інакше пряжа пересихатиме і скручуватиметься, а на ткацьких верстатах буде брак. Це добре знала Іскра, одразу вгадавши професію дівчини, яка зараз виступала.

— Я чесно вам кажу! — мовила та.— Ще рано! Ми не заслужили цього високого звання...

— Олесю! — підхопився голова.— Що сталося?

— Буфет без продавця. Щодня нестача. Або хтось гроші краде, або сніданки беруть без грошей,— чітко і ясно мовила дівчина.— Всі свої, ткачі. Як же нам присвоювати звання бригади комуністичної праці? Ганьба!.. Ми раз уже доплатили з своєї кишені. Вдруге це зробили. Але ж це не вихід... Значить, не доросли ще...

Хтось вихопився з гальорки, загукав:

— То закрийте того проклятого буфета! Поставте знову продавця...

— Закриємо, поставимо, а злодій таки залишиться. Чуєте? Злодій! — так і відрубала Олесю.— Душа його чорна, свідомість чужа лишиться... А ми не хочемо цього. Ми хочемо, щоб не тільки в усьому нашому місті та на комбінаті була зразкова чистота. А щоб у нас усе було гарне. І одяг, і душа, і совість, і дружба, і віра в кожного... Тоді вже й присвоюйте нам звання...

В залі запала важка тиша. Напружена й холодна. Ніхто й не кашлянув, коли Олеся йшла з трибуни на своє місце, не те щоб аплодувати. Вона говорила од імені тієї відстакої бригади, яка мала першою в Новограді завоювати собі високе звання комуністичної. І от маєш, самі відмовилися. І в залі почулася якась розгубленість. Анатолій Іванович оголосив коротеньку перерву.

«Який то в неї жених, раз вона сама така гарна й бойова? — раптом подумала Іскра. — Ох, мабуть, і гарний, бісова душа... І напевне, моряк!...»

6

Хто перший зупинився біля тюрми, Іскра не бачила. Вона прийшла туди, коли люди вже заповнили всі тротуари проти похмурої брами. Мабуть, хтось ішов, не поспішаючи, на пляж і побачив, що комсомольці лаштували драбину. І зупинився. А за ним — другий. І пішов рости натовп коло тюрми. Іскрі вже довелося ставати навшпиньки, щоб через голови побачити, що там діється. Йшла шукати другої переправи через бухту, а потрапила на якесь видо-висько. Ну й везе ж їй у цьому Новограді... Та перш ніж глянути на кам'яну браму, пильно озирнулася довкола, бо в натовпі стояли й військові моряки. Матроси, кілька старшин і два мічмани та офіцер. Одних вона побачила в обличчя зразу. Інших довелося чекати, поки стануть до неї в профіль чи анфас. Знову все даремно. Валентина і серед цих моряків не було. І дівчина мимоволі повернула очі туди, куди дивилися всі люди, на тюрму. І чула всі репліки, що часом виривалися з натовпу:

— А чи не ранувато це діло робити? — закашлявся якийсь дідок. — Он і цієї ночі на Мачтовій горі хтось покрав білизну. Разом з прищипками..

— Що там ваша білизна? — високим альтом мовила червонолиця жінка. — По той бік бухти люди вже й замки почіпляли на ворота. Замикаються на ніч...

— Але ж там околиця... Провалля і ліс у горах... Шукай вітра в полі... Не допоможуть і замки...

— То хай морських патрулів добавлять. Щоб ходили на кожній вулиці, раз зробили вільний доступ...

— Так! Ранувато, здається, розпочав це діло наш Анатолій Іванович, хоч він і перший секретар... От коли б сам

він жив по той бік бухти, де вже чіпляють замки, то, може, інакше усе й пішло б...

— Дурниці! Колись та треба з цим кінчати! Царського орла з короною збили, контру в море скинули, а тюрма лишилася... Її ще цар будував... Так страхався матросів, що он яку одгрюкав. Думає, навіки... Броненосця «Потьомкіна» боявся...

— А й то правда! Стоїть вона, наче більмо на оці... Церкву закрили, про арештантські роти й забулися, а тюрма досі існувала. Правильно Анатолій Іванович робить.

— Ой, дивіться, хлопці, щоб потім не чухали потилиці...

Лунко вдарили дві сокири над брамою. Обухом по залізних шворнях. І гомін затих. Велика металева тюремна вивіска, що роками чорніла на кам'яному мурі, гойднулася і з грюкотом впала на бруківку. Аж іскри посипались, і стовпом знялася курява. Хлопці весело зістрибнули з драбини і потягли вивіску геть, у розчинену браму.

Через прохідну проскочив обвішаний фотоапаратами Петро Сухобрус. Юрба насторожилась. За якусь мить з воріт вийшов одноокий чоловік у пом'ятій одежі з клунком через плече. Він був неголений і помітно блідий— видно, давно не знав свіжого повітря. Петро подав йому знак, щоб зупинився, і, сам припавши на коліно, заходився фотографувати. Раз, вдруге. Але нічого не вийшло— одноокий ніяк не хотів посміхнутися. Його посмішка скоріше скидалася на плач чи безсилий гнів. Тоді репортер підбіг до нього, щось спитався і записав до блокнота. А одноокий шмигнув у браму й, боязко озираючись, поспішив через дорогу, на другий бік вулиці. Аплодисментів, на які сподівався репортер, не було.

— Ну, що там, Петю? — спиталися знайомі моряки.

— Нічого. Завтра прочитаєте в газеті. Останній в'язень вийшов. На цьому тюрма свою діяльність припинила...

— А що в ній буде?

— Завод. Читай оголошення: потрібні токарі, слюсарі, інженери, оптики, мотористи і крановщики. Ясно? Завод точних приладів. В колишній тюрмі...

— А хто ж він? — показали на одноокого.

— Дивний тип,— неприємно наморщив лоба репортер.— Інший на його місці танцював би з радості, а він ще й чмихає. Не дали йому, бачте, виспатись після сніданку. Позбувся, лайдак, у п'яній бійці ока та ще й парікає...

Одноокий на ходу стрибнув до веселого трамвайчика, навіть не озирнувшись на тюрму, на гомінкий натовп, що зібрався тут лише заради нього. І пропав за поворотом. Натовп гойднувся в один і в другий бік та й розтанув у бічних вулицях.

Іскра знову залишилася сама. Зітхнула: от ще одна стане щасливою, зустрівши цього одноокого... У нього, напевне, є дівчина або жінка. А може, має й дітей. І вони зрадіють, побачивши батька. Тільки вона, Іскра, й досі все сама. Не видно коханого моряка і не чути... А що, коли його вже нема тут, у Новограді? Виїхав. Але ж останній лист був з Новограда. Не міг він так скоро виїхати, навіть коли б його й перевели до іншого міста. Він хоч натякнув би про це у своєму останньому листі. Отака дівоча доля. Йому одна дорога, а їй хоч кидайся на всі чотири сторони, як у тій пісні співається: серце взяв моє з собою та й поїхав на моря... Поїхав? То ще півбіди. Колись та знайдеться. А найважче, коли там, на морях, він собі іншу знайде, а першу розлюбить, покине й забуде. І лихо в тому, що про це все ця дівчина почує вже надто пізно і нічого заподіяти не зможе. Коли б вона раніше дізналася, то могла б ще кинутись на порятунок. А так що ж? Мовчи та плач, дівчино. Гризи своє серце. Так уже по-дурному повелось, що ти дізнаєшся про все це майже останньою. Всім людям уже відомо, вони давно говорять, а ти нічого не відаєш, часто навіть не здогадуєшся. Кинешся рятувати своє щастя, а воно вже впало у вогонь, догоряє, немов остання деревина на пожежі. Пішло все прахом, наче камінь до води, і стало, мабуть, ще гірше, ніж було одноокому, коли він вперше переступив поріг страшної тюрми. Самотність. Сум. Безнадія. На серці глуха ніч. Ні вогника, ні іскорки. Єдина надія і ліки — час. Жорстокий і неблаганний час, який усе лине та й лине і не вертається назад... Але й виліковує звичкою, яка часто приводить до забуття.

«Та чого це я журюся? Зі мною ж такого лиха ще не сталося. І не станеться. Хай йому біс! — у думці сердилася Іскра. — Щоб якийсь там в'язень змусив мене сумувати? Та нізащо в світі! Сам нашкодив, наробив злочинів, то нехай і карається... Таких нічого жаліти... Хай владі дякує, що тюрму закрили в Новограді, через це його, може, й достроково випустили. А то б ще припухав до нових віників. Яке мені до нього діло? Дорослий уже. То сам за себе й одвіт нехай держить... Коли всіх жаліти та співчу-

вати, то скоро й ноги витягнеш од клопоту й утоми... Для цього є влада, профспілки, громадські суди... Хай розбираються. У мене й своїх справ — аж у горлі пече... Таки правду люди кажуть: своя сорочка ближче до тіла...»

Іскра вся стрепенулася, немов прокинулася з важкого сну. Назустріч знову широкою лавою прорвалися матроси, мало не захопивши її у свій гамірливий дужий потік. Аж серце приємно занило, коли почула їхні збуджені голоси, вдихнула гострий пах здорового парубочього тіла, який пробивався навіть крізь казенну робу, що одгонила соляркою й палубою. Той дух п'янив її. Перед очима плив якийсь ніжний туман... Дівчина дихала ним на повні груди і немов линула на його м'яких крилах кудись у казкову безвість, де безтурботно шумлять сади, пахнуть квіти й цілуються закохані. Але тут якийсь жартун кольнув Іскру гострим слівцем, і вона отямилась.

«Справді, чого це я стовбичу серед дороги, немов хочу загородити шлях матросам? Пора б уже зійти набік. Матроси і так поставились до мене чемно і ввічливо. Бач, скільки їх прогуркотіло тут кованими черевиками, а жоден і рукавом не зачепив, не те що вщипнув чи стиснув лікоть. А я ж стояла серед їхнього потоку, сама, як квітка в лісі. І вони двома потоками розступилися передо мною, як тиха ріка, що раптом зустріла на своєму шляху несподівану перепону й почала її ласкаво обмивати воркітливою хвилею».

Одшуміла синя хвиля, поступово стих матроський гомін, і дівчина опинилася на березі моря, біля самої переправи, з якої оце й прорвалися моряки. І, втішно зажмуривши очі, безвільно опустила на гарячу лавку, ждучи сама не знаючи чого. Ах, так! Вона ждала свого Валентина. Думала, що, може, він з'явиться з того берега, з глибокої затоки, разом з іншими матросами. Спершу ще здаля вдивлялася в кожне обличчя, коли матроси підпливали до берега. Потім проводжала їх пильним поглядом, як вони бігли з катера по землі, війнувши на неї солодким потом і дешевим одеколоном. Потім їй набридло і це, вона уткнулася в газету. Так буде краще. Нехай Валентин, якщо він тут з'явиться, перший побачить її і підбіжить. І як до цього раніше не подумалася? Адже матросів тисячі, а вона на цьому березі сама. Не кожного й помітить, а вони її всі добре побачать. То чого ж було хизуватися? Краще бразу отак сіла, з газетою в руках, моряки хай самі дивляться на неї. Хай самі думають і догадуються, а не вона. Тобто

не вони, всі оці матроси, а він один, милий і єдиний Валентин, з її вічним ім'ям на своїх гарячих грудях.

Та ось і переправа завмерла. Настав адміральський час для всіх моряків, тобто перерва на обід, яка триває на флоті дві години. Все затихло, причаїлося. Й Іскра, гірко зітхнувши, побрела понад морем, назад до центру міста, щоб там, у садочку на Приморському бульварі, дочекатися тієї години, коли їй треба буде йти на шовковий комбінат, знову до того далекого родича, сухопутного моряка Марчука. Без нього вона нічого, виявляється, зробити не зможе. Отже, треба ждати...

І дівчина знову байдуже блукала очима по порожніх алеях, на морі, у високих та густих квітах, що кипіли кругом, наче в якомусь казковому царстві.

На одній лаві Іскра впізнала одноокого. Він весело розмовляє з якимось дядьком у картатій кепці і з люлькою в зубах. І не скажеш, що допіру вийшов з тюрми і має спішити до своєї дівчини чи дружини. От яке зрадливе буває перше враження, що на нього піддалася Іскра там, біля тюрми, глянувши на одноокого. От і пожаліла ірода, а він і не думає летіти на всіх крилах до свого рідного дому... Які вони, ці чоловіки! Всі одним миром мировані...

Не вір їм, дівчино, остерігайся кожного. Дивися пильно, бо гірко потім каятимешся... Бач, як регоче, наче щойно з весілля...

Повз них проходить переодягнений у цивільне Корзун, і обидва одразу примовкають. А капітан і не дивиться на них. Іде собі, задумливо похиливши голову, раз по раз позираючи на бухту й море, ніби когось виглядає звідтіля... Так і пішов попід парапет, тихий, спокійний. Зник на крутих сходах, які вели до моря. І одноокий знову зареготав, уже слухаючи того, що в картатій кепці, з люлькою в зубах. Та в цю мить повз них пройшла сива жінка, важко згинаючись під двома паками книг. Пезно, бібліотекарка, та ще й з пересувки, з отих он гір, що височать за бухтою. І дивна річ — одноокий з своїм колегою враз кинулись до неї, вхопили стосики з книгами і, вибачившись, понесли слідом за нею по крутих сходах, де недавно пройшов капітан Корзун.

«Даремно ж я їх лаяла,— зринуло в Іскриній голові.— Бач, які добрі й прислужливі стали, побачивши сиву жінку з поклажею. От і розберися в людях. Чужа душа — темний ліс... Мабуть, не треба було так одразу виносити їм

присуд... В таких випадках слід завжди зачекати, спокійно все роздивитися і зважити кожен факт...»

Не встигла дівчина так подумати, як на морі, біля переправи і в садочку одразу все знову ожило й загомонило. Адміральський час закінчився, і широко й лунко затупотіли матроські черевики по кам'яних причалах, весело заперегукувалися в бухті катерки, заспішили до штабу морські офіцери. Саме тут Іскрині й знову шукати б свого моряка, та час уже було йти до комбінату. Отак завжди. Тільки настроїшся на щось, а вже пора на роботу...

А тут ще й цей занудливий дядько, що зустрів її у відділі кадрів, гуде над самим вухом і гуде. Що, мовляв, коли б не він, то в бригаді нізачо в світі не схотіли б і говорити з Іскрою, не те що взяти її на роботу. А так він усе облагодив. Тож Іскра має тільки йому дякувати за все це. Нехай і тітці напише, якою тут повагою користується її капітан другого рангу в запасі, вічний холостяк Марчук.

Дівчина промовчала. Про що тут, власне, писати? Адже він провів її на прохідну і тут передав на руки похмурої й мовчазної Олесі Тиховод. Іскра одразу впізнала її, як тільки ця ткаля з'явилася у сонячному отворі темнуватої прохідної. А Олеся Іскри, певно, не пізнала, бо вони стояли в півтмї вузького коридора з обчовганим залізним турнікетом, крізь який туди й сюди пробігали ткані, далеко вперед викидаючи руку з перепусткою перед вахтером. Коли вже на те пішло, то дівчата могли отак зустрітись і без дядька Марчука, і нічого йому набивати собі ціну. Так ні. Він надумав ще й Олесю вколоти, щоб і тут показати свою зверхність. Чмихнув, наче їй, забубонів:

— Ай-я-й, дочко! І нащо тобі було вискакувати з отим буфетом на таку високу трибуну? І собі авторитет підірвала, і дирекції завдала клопоту. Треба ж було порадитись у парткомі, погодити свої тези... Вже ж не маленька... А тепер сама винна!..

Олеся враз спалахнула, куточки рожевих вуст затремтіли. Ледве стримала себе. Тільки стиснула кулачки, холодно кинувши:

— Не винна я! Чуєте? Не винна!

— Не винна? — ехидно прискалив око Марчук. — А хто ж винен?

— Ви! — не витримавши, раптом гукнула дівчина. — Усі такі, як він! Всі, хто гудзики щодня драїть крейдою і чоботи чистить, щоб тільки мундир блищав. А під мунди-

ром хай усе гниє й бруд збирається. Вам це байдуже. Вам аби честь мундира... Визубрили одне на все життя: «Єсть! Так точно! Нікак нет!» І хочете з цим прожити все життя. Не вийде! Не ті зараз часи!..

— Ну, ну! — одсахнувся Марчук, грайливо погрозивши пальцем. — Не забувай, Олесю, в якій ти бригаді... Ваш девіз — один за всіх і всі за одного...

— А ваш: хто куди хоче, аби самому було добре?.. Аби мундир блищав? — стримано засміялася Олеся.

А дядько закашлявся, щез.

Іскрі зразу сподобалась поведінка молодой ткалі. І вона щиро сказала:

— А я вас знаю... Ви так сміливо сказали їм про той буфет... Просто здорово!..

— Здорово, — в роздумі повторила Олеся. — А от бачите, як напався?.. Та й не він один. У завкомі такої ж співають. І бригадир наш... І дирекція вже скося позирає...

— А дівчата? Ткачі?

— Дівчата стоять горою... Я ж сказала не своє, а те, що ми всі думали... А такі, як оцеї відділ кадрів, звикли по-старому жити, наче колись в армії...

— В армії? — здивувалася Іскра.

— Еге ж, в армії, — підтвердила Олеся. — От видасть командир наказ, а в ньому часом і трапиться якась дурниця. А такий, як ось цей відділ кадрів, читає, бачить ту дурницю, а потім до командира і про все доповісти боїться. Нізачо в світі не піде передоповідати, поки сам командир не виправить цього в якомусь іншому наказі. Отак вони звикли жити і нас на цю стежку хочуть зіпхнути... Не вийде...

— Не вийде! — підтакнула й Іскра.

Олеся пильно глянула на неї, наче звиряла: щиро вона те каже чи так собі, аби підтакнути старшій у цеху, од якої залежало її влаштування на роботу. І не розгадала Іскриних думок.

— Я вас теж знаю... — зауважила. — На тих зборах бачила...

— От і добре... Ми й познайомилися, — невимушено засміялася Іскра.

Вони йшли широким двором комбінату, що скоріше нагадував чудовий сад з квітниками, аніж фабричну територію. Олеся похвалилася, що сад вони, ткалі, садили самі. Що вона довгий час працювала в лісництві і, коли пере-

йшла на комбінат, стала й тут ініціатором зеленого насадження. Через те її й досі ткачі називають лісничихою. Он яблуні, а отут груші й сливи. Гіркий мигдаль і горіхи по під цехами. Агрус і чорна смородина скрізь біля доріжок.

Виявилося, що Іскра теж добре розуміється на садових деревах та ягідниках. Це для Олесі неабиякий плюс. А от як вона знається на ткацькому виробництві? Щось дуже її вихваляв відділ кадрів. Та, здається, недаремно. Іскра, на прохання Олесі, точно вгадує, де і який стоїть цех, пізнаючи все по дрібних деталях та ознаках, що відомі лише досвідченому ткачеві. А їхній ткацький Іскра впізнала ще здаля, сумно похитавши головою:

— І у нас вікна наглухо зачинені...

— Режим температури і вологості,— зітхнула Олеся.— Інакше нитка не та буде... Піде брак...

— Знаю,— розчаровано відмахнулася дівчина. Проте зробилася якась чутлива і зворушена, наче переступила поріг рідного дому, в якому давно не була. І оце сад, якого не побачиш на самгородській фабриці,— на його місці там і досі старий брукт війни та уламки каміння. І знайомий до болю у вухах гуркіт ткацьких верстатів та спів снувальних машин і барабанів, що дуже нагадували гомін самгородської фабрики. І гострий пах красильних цехів, де народжувалися витвори найчудовіших барв. І, нарешті, склади готової продукції, що шурхотіли й тріщали шовками та оксамитами всіх кольорів веселої післягрозової райдуги. Від усього цього на Іскру повіяло чимсь рідним і дорогим, без чого вона, здається, вже й жити так спокійно не зможе, як жила досі. От переступила поріг незнайомої фабрики і відчувала себе в своїй стихії, серед якої день у день жила й у Самгородку. Не мала ж тут, як тітка Івга, ні хати власної, ні клатника городу чи саду. Ні давніх спогадів дитинства, що крєвно в'язали її з отчим домом. Нічого того не мала, а разом з тим щось її одразу притягло сюди, як тільки перейшла прохідну. Наче вона була на дні морському, а оце над нею пройшов великий корабель і чудодійним магнітом вирвав її з водних глибин, виніс на гребінь морської хвилі. Може, це воно і є, оте тяжіння робітничого класу до своєї рідної стихії, яка завжди буде там, де стоїть яка завгодно фабрика чи завод? Можливо, Іскра над цим ніколи ще не думала. Це вперше з нею таке сталося.

Аж озирнулася. Ото диво! Зовсім же пройшла недалеко, а наче давно вже тут живе і все знає. Побачила

високий пам'ятник адміралу Корнілову, і серце радістю зайшлося, приємно занило. Там же стояв колись її Валентин. Тепер і вона буде щодня туди ходити. І надовго схилатиметься над його уявлюваними слідами. Від цього їхня розлука буде не такою гіркою й самотньою... Так, так! Це теж піддало їй жару в груди, і вона вже остаточно почула себе давньою й бувалою ткалею на цьому сонячному і зеленому дворі, де квіти так п'янили, аж голова йшла обертом. Хотіла сказати про це й Олесі, але вже зайшли у ткацький цех, і залізний гуркіт заглушив обох. Тут все було, як і на самгородській фабриці, тільки в сто крат більше і могутніше. Це ж комбінат, а не фабрика.

Вони зайшли до просторої кімнати поруч бухгалтерії й конторки начальника цеху, і гуркіт верстатів одразу поменшав. Біля довгих і вузьких столів сиділа вся бригада. Одні ткали читали і щось конспектували, інші писали листи. Двоє вишивали біля вікна. Василь Бурій, бригадир, закривав наряди, звіряючи їх з нормами виробітку. Всі озирнулися на Іскру, враз відклали свою роботу. Насторожено чогось ждали.

— Знайомтеся, нова ткаля з Самгородка, Іскра Величай. Хоче до нас у бригаду,— повідомила Олеся.— Запитання є?

Іскра глянула на незнайомих ткаль і відчула, як у неї холонуть кінчики пальців, а під оком затіпався гарячий живчик. Ткалі дивилися на неї пильними, пронизливими очима, наче пропікали всю, до кісток, боячись, що вона не все їм покаже й розкаже. Од цього й холонули пальці. Але в тому погляді почувалася і щира теплота, світився ясний дружній вогник. Це трохи заспокоювало.

— Знайомих моряків тут маєте? — несподівано спитала Ольга Чередник, тріпнувши русою косою.

В блискучому сатиновому халаті з білим комірцем, вона гордо виставляла свої пишні, високі груди, трохи підняті еластичним бюстгальтером останньої моди. В її огрядній постаті вгадувалася жінка, а не дівчина, але жінка не заміжня, без дітей і чоловіка. Це одразу відчула Іскра і прикусила губу, щоб не посміхнутися. Сказати їй правду? Ого, коли б не так!..

І вона випалила:

— Ні, знайомих моряків тут у мене нема!

Ткалі непомітно, але багатозначно перезирнулися. Вид-

но, це запитання вони задавали всім, хто приїздив до них на роботу. За ним почулося й друге:

— А що тебе привело до нас?

Наче затаїли подих, очима пантрують, чи не завагається Іскра.

Ні, не похитнулася, а сміливо й просто пояснила:

— Мій брат служив тут на флоті і розповідав про вас усе, про боротьбу за передову фабрику. І про комуністичні бригади. І про ваш маяк.

— Про маяк? — наче здивувалася Олеся.

— Так, про маяк, — спокійно повторила Іскра. — От я і вирішила прийти до вас, дівчата. Сама чогось доброго навчуся, а може, й вам допоможу. Коли приймете, звичайно...

Ткалі наче й не почули того прохання. Вони розпитували Іскру все далі й далі, про її роботу в Самгородку, про родичів та знайомих, про тітку Ївгу і брата, шукаючи тієї нитки, яка привела Іскру в Новоград.

Потім Олеся познайомила її з усіма ткалями, що сиділи тут, і коротко розповіла, як вони працюють і живуть, які в них звичаї та закони. Іскра дізналася, що Ольга Чередник хороша ткаля, але ніяк не хоче йти у вечірній технікум, бо в неї, мовляв, голова не варить. Що дві подружки, які вишивали біля вікна, — то Галя Діденко з аквамариновими сережками і Стася Богун з широкою бісерною гардою на білій, наче виточеній, шії. Живуть, немов та голка й нитка. Куди одна, туди й друга. Що білява Світлана Козійчук з великими блакитними очима, які завжди чомусь здивовані й широко відкриті, вже на першому курсі заочного інституту легкої промисловості. Вчиться в технікумі й Олеся. І обидві подружки — Галя в сережках і Стася з гардою на шії. Вступає до технікуму і їхній бригадир Василь Бурий. Електрик і учень бригадира Андрій Мороз влаштовується на курси помічників майстра. От і весь їхній освітній ценз. А як Іскра? Куди піде вчитися, коли вступить до їхньої бригади?

Ну що ж, раз усі, то піде й вона. І, не задумуючись, дівчина вимовила:

— На курси крою і шиття!..

— Що? — мало не ахнули дівчата.

— А далі побачу, — виправилась Іскра. — Мені важко одразу в технікум... Освіта мала...

Глянула на Олеся і вже не зводила з неї очей. Ну, що

на все це скаже комсорг бригади? Вірить Іскрі чи сумнівається? Головне, як вона. Інші ткалі для Іскри не існують. Треба ж мати хтозна-яку силу волі, щоб таке витерпіти і знести, як оця маленька, тоненька Олеся. І в дитинстві, і потім у дитбудинку. І вже зараз, на комбінаті, коли сама з доброї волі скинула привселюдно на комсомольських зборах червону косинку комуністичної бригади і пішла в оцю відсталу, щоб і її вивести в люди. Іскра почула про все це тільки-но, коли Василь Бурій коротко оповів історію не так народження, як переродження їхньої бригади. Іскра аж охнула від зворушення. І так захоплено дивилася на Олеся, наче та виринула з якоїсь казки і раптом її чимсь причарувала. А таки й причарувала. Розкрила свої чари на тих зборах, повівши мову про буфет, і сховала їх зараз, остаточно привернувши до себе Іскру.

«Але чого ж вона мовчить і нічого не каже? Невже невдоволена моєю відповіддю? Може, вагається і не вірить мені? Ні, по очах цього не видно. Очі, як і раніше, глибокі і тернові, з іскринкою на самому споді. Вони горять і не вгасають. І в них світиться велика віра в кожну з цих дівчат. І, мабуть, уже й на мене розходиться ця віра...»

Тільки не говорить про це Олеся, бо ще, мабуть, не час. Вона просить Іскру:

— А тепер нас розпитуйте про все, що вас цікавить. Питайте...

Іскра мало не захлинулася од швидкого дихання. Повірила! Олеся їй повірила! І, забувши про все, так і кинулася до комсорга:

— Скажіть, а у вас є парень? Ну, кавалер, значить. Ухажор?

Дівчата ледь не зареготали.

— Є,— тихо мовила ткаля, враз зашарівшись.

Дівчата ж тільки охнули одним зітханням.

— А який він? Правда, моряк? — втративши розум, вже линула, не знаючи куди.— І він кохає вас?.. Правда?..

— Правда,— тихо, але так жагуче вимовила Олеся, що Іскру кинуло в жар.

І дівчата тихою луною, наче боячись когось наполохати, одним подихом вслід за Олесею повторили:

— Правда...

І це було найміцніше, найправдивіше свідчення в світі. Та Олеся наче не бачила цього всього. Розкрила сумочку, вийняла з неї карточку свого Гната Бурчака і подала:

— Дивіться. Я не криюся.

Іскра схопила фото обома руками, гаряче задихала на нього, наче бажаючи прояснити затемнені місця.

— Він! Щоб мене грім убив — він! — вигукнула вона.

— Хто? — мало не остовпіли дівчата.

— Моряк! Таким я його й уявляла, коли вперше вас на тих зборах побачила, Олесю. Ну, думаю, отакий у неї й мусить бути жених. От як я все вгадала, дівчата! Правда чи ні?..

Ткалі непевно презирнулися, наче питали одна одну поглядом, як їм бути і що робити.

Олеся понурила очі в землю і не глянула на подруг. З нею вперше це сталося. Чужа, незнайома дівчина щиро раділа з її кохання і захоплено хвалила нареченого. Все вийшло так несподівано, зворушливо й правдиво, що вона одразу й заспокоїлася. Повірила Іскрі, щиро прийняла її дівоче захоплення, а може, й пекучу заздрість. А як на це відповісти — не знала. Дівчата теж мовчали.

І тоді од вікна кинулась зальотна Ольга Чередник і голосно зареготала. Од несподіванки Іскра аж припала гарячою щогою до округлого Олесиного плеча, наче шукаючи у неї захисту.

А дебела Чередничка все сміялася, струшуючи великими грудьми:

— Ой, рятуйте мене, бо я не можу... Ви чули таке, дівчата? Та в неї ж тут жених десь служить, на морі... А вона нам туману напускає, на бога бере...

— Неправда! — притупнула ногою Іскра. — Ви краще про себе скажіть. Де ваш жених чи чоловік?

Вона вимовила ці слова навмання, аби якось збити пиху Чередничці, і попала в ціль. Ольга тріпнула високою зачіскою, реготнула ще, але то вже був не регіт, а щось схоже на отверезіле схлипування. Дівчата пильно дивилися не на Іскру, а на Ольгу. Ждали.

«Ну, чого ж мовчиш? Говори. Вона тебе питає: де твій наречений чи чоловік?»

— Нема, — мало не виснула Ольга.

— А де ж? — подалася до неї всім тілом Іскра.

— Ми розійшлись, як у морі пароходи...

— Кораблі! Кораблі, а не пароходи! — загукали Галя і Стася, оті подруги-нерозливовода, що й досі сиділи коло вікна обнявшись.

— Ні — пароходи, бо він у мене завжди на парах, з денатурату, ходив. Через те й пароходи, — вже зовсім тихо і навіть сердито засміялася Ольга.

— Ну, годі, Олю, — мовила Олеся. — Пожартували і досить... Давайте до діла... Так от, Іскро. У нас такий закон... Власне, правило... Якщо ти вступила до нашої бригади, то залишити її можеш тільки в двох випадках. Коли вийдеш заміж і чоловік тебе забере до іншого міста. Або коли підеш до інституту, на стаціонар. Інших причин виходу з бригади нема. Всі вони будуть значити одне — дезертирство... Так тобі відділ кадрів і в трудову книжку запише... Отже, подумай добре і завтра скажеш! Згодна чи ні?..

— Згодна! Згодна!

— Ні. Ти подумай, Іскро. Сьогодні ми тебе на роботі коло верстата побачимо. А завтра ти й скажеш своє рішення. З цим ділом не треба спішити, — розважливо пояснила Олеся. І кинулась до свого ящика, де лежали її білосніжний фартушок і така ж косинка.

Але тут двері розчинилися, і на порозі став одноокий Павло Зарва. За ним вимахував зеленою папкою Марчук.

— Приймайте поповнення, дівчата! — мовив відділ кадрів.

Олеся зблідла, але нервам не дала волі. Спокійно показала одноокому на вільну табуретку, і він одразу сів, поклавши між ноги свого клунка.

А Марчука дівчина перепинила вже на порозі. Підбігла до нього впритул і, ледве стримуючи сльози, зашепотіла йому на вухо:

— Це знущання!

— Ні, — так само тихо відповів їй Марчук. — Я думаю, це відповідь на вашу критику про нестачу в буфеті...

— Доки ж ви будете присилати людей?

— Не знаю...

— А хто ж знає?

— Головінж...

— Більше не присилайте! У мене ж і верстатів не вистачить... І при такій системі ми ніколи не надінемо червоних косинок. Що нам щодня міняють ткачів і шлють учнів? Це ж анархія, самочинство...

— Не знаю... Нічого не знаю, моя рибонько...

Олеся враз відсахнулася, холодно зміряла Марчука

колючими очима. Старий шкарбун. Жаль, що мало часу, а то одбрила б при всіх ще до початку зміни...

Одноокий догадався, що він тут не дуже бажаний, вступив погляд у землю.

Іскра угледіла тривогу на обличчі Олесі, коли та перешіптувалась з Марчуком, і сторожко причаїлася в кутку біля вікна. Що б там не було, а вона вже влаштувалася. Вважайте, стала до роботи. І скоро перед нею знову постав не Валентин і покірно схилить голову. Не візьмуть же дівчата замість неї оцього одноокого? Який з нього ткач? Він, мабуть, піде учнем до бригадира. Йому треба все починати спочатку, раз сам собі лиха наробив... Іскра свого вже досягла. Тепер рано чи пізно, а її моряк кине якоря лише на цей причал.

7

Нарешті, все скінчилося. Одноокий Павло Зарва одразу став до роботи і допомагає бригадирові заправляти пряжею верстати. Вони пораються навпочіпки біля великих валів, за срібними струнами основи, що тисячами промінців біжить над колесами та валками, наче їй кінця й краю нема. Василь Бурій навчає одноокого найскладнішого в ткацькій професії — в'язати вузли. А коли той вузла зав'яже і весело показує Василеві, бригадир показує йому, як шовкову нитку пропускають через складні й дрібненькі гребінчики, щоб вона не плуталась, а йшла рівно і плавно, наче вода на потоках. Коли ж Павло Зарва киває головою, що зрозумів і хитре сплетіння ниток, бригадир знову наказує йому в'язати ткацькі вузли. Це складна й марудна робота, але одноокий виконує її сумлінно й точно, хоч, як і кожен учень, довго й морочливо.

Обидва вони пораються у Олесі за спиною. І коли б не цей одчайдушний гуркіт верстатів, то дівчина почула б їхнє напружене дихання, брязкіт гайкових ключів об залізо та короткі вигуки, що супроводжують кожен вдалий рух, поворот гайки, оберт вала, а на ньому — срібної основи. Та дівчина нічого того не чула, а лише здогадувалася, скося позираючи на них, що діло в бригадира йде добре. Інакше він уже не раз бігав би в конторку на перекур. От коли б його відучити од цього! Кажуть, лікарі вже такі порошки винайшли та ще дають у роті чимсь полоскати. Ковтнув,

виполоскав — і геть одверне од цигарки. І чоловік одразу наче на світ народжується. Коли б то! Але ж не схоче бригадир. Нізачо в світі. Добре, хоч одноокий не палить. В тюрмі одвик. Коли б його бригадир знову не привчив, бо все піде прахом. Щось трапиться з верстатом, а їх не буде поблизу. Тоді шукай, а верстат хай стоїть. Норму зірвано. Ткаля в плач. Олесі потрійний клопіт. Шукай бригадира, ткалю заспокоюй і свого верстата не кидай. Пильнуй, щоб нитка не порвалася чи не сплуталась. А вони, кляті, як на зло, ще й пісеньку заведуть: «Давай закурим по одной, давай закурим, товарищ мой...»

Олесі жаль одноокого. Навіть не думала, що в їхньому Новограді, майже поруч з маяком, могло таке трапитись. Хоч, правда, це коїлось давно, але ж на очах у людей, а вона нічого й не знала. Навіть не здогадувалася. Мав моряцький син Павло Зарва батька й матір, а став сиротою, зробився злодієм. Невже про це не знає й Дмитро Григорович на маяку? Це ж зовсім близько. Старий мусить пам'ятати і покійних Павлових батьків. Але ж і їхня Ольга Чередник добра штучка. Скільки років живе в Зарвиній хаті, а й пари з вуст не пустила, що то не її оселя, а сирітська, і що вона в ній оформлена якось дивно, призначена опікуншею, поки вийде з тюрми Павло Зарва. А виявилось, що й сам Павло про це нічого не знав. Все щойно на зборах з'ясувалося. Олеся спитала хлопця, де ж він жив з матір'ю. Павло назвав вулицю й номер будинку, і всі ткалі запитливо глянули на Ольгу Чередник.

Це правда, Ольго? Ти живеш у сирітській хаті, а всім казала, що наймаєш? А зараз де житимеш, коли вернувся господар? Ти хоч писала йому про хату, опікуншо?

Ткалі цього вголос не сказали, і Ольга не відповіла, хоча в їхніх очах ясно прочитала ці питання. На тому все й кінчилося. Дівчата стали до роботи.

Ольга Чередник одразу прив'язалась до Іскри, наче вони були давні знайомі чи навіть приятельки. Може, хотіла цим прикрити своє збентеження. А можливо, почула загрозу, що таїлася в Іскриній красі. Жіночі шляхи незвідані, несходжені. Часом не знаєш, куди й повернуть і приведуть... Ольга навіть шепнула щось Іскрі, коли та ставала на зміну до вільного верстата, на якому досі працював сам бригадир, все чекаючи, коли відділ кадрів докомплектує їхню бригаду. Можливо, ця дівчина з Самгородка і буде тією ткалею, якої вони так довго ждали? Час покаже.

На перезміну верстатів не спиняли, і це приємно здивувало Іскру. Просто дівчата попередньої зміни, коли вже надходив час кінчати роботу, пускали в полотно по червоній нитці, яка й виводила на краєчку полотна номер кожної з них. Ткаля відступала вбік, а на її місце ставала до верстата інша, пускаючи новою ниткою й свій витканий номер. Отже робота ткачів, як і їхні полотна на барабанах, була безперервна, і відзначити її могли лише в браковці, де пильно стежили не тільки за якістю тканин, а й за метражем кожної ткалі. Метраж визначали по тих витканих на бережку цифрах. А от у Самгородку дівчата зупиняли верстати, передаючи зміну. І довго розмовляли, часом і сперечалися. Тут же одна одну розуміли з першого погляду, з помаху руки.

Ткалі давно розбирають слова з поруху губів. При цьому гуркоті й справді навчаєшся говорити на мигах. Це було і в Самгородку. Але щоб зміну приймати на повному ході верстатів — такого Іскра не бачила...

Дівчина стала до роботи, де їй показав бригадир. Зціпила зуби, в думці гаряче повторюючи: «Не гарячись! Будь спокійна. Тільки спокійна. Вони всі дивляться на тебе, а ти не зважай. Наче тут нікого й нема. Не хвилюйся, Іскро... Ти витримаєш, мусиш витримати...» (

Немов чорна блискавка знову літає утік — човник з шовковою ниткою, що намотана на шпулю. Йому не дає впину грізна й невимолима підганялка. Вона б'є човника то вправо, то вліво, він ледве встигає промчати до кінця своєї рівної стежечки, між тисячами ниток. Нитки аж світяться у саяві денного світла, і тому човник і справді літає серед них чорною блискавкою, під точним ударом поганялки. І видумують же люди. Поганялка! Здається, так і стінні газети на ткацьких фабриках називають... Чи оті сатиричні блискавки, в яких ледарів і тюхтіїв підганяють. По інших підприємствах то «перці», «їжаки», «рашпілі», «терпуги», а в текстильників — «підганялка».

Іскра не хоче про це думати, але воно саме чомусь іде в голову. І біс його знає чого... За спиною стоїть Василь Бурий, пантрує кожен її рух, готовий щомиті кинутись на поміч. Дівчина навіть чує його гаряче дихання. Їй здається, що м'які кучерики за вухом ворухаться од того і ніжно лоскочуть шкіру. Перед очима вже рябують сувої ниток, плывуть білим туманом, але вона до краю напружує свій

зір і так вчасно зупиняє верстата, що бригадир навіть не встигає подати їй застережливого знака.

Молодець, Іскра! Орлине око має. Бач, як своєчасно помітила, що нитка обірвалася. І вже пірнула білими, наче налитими руками у срібну основу, швидко знайшла розрив і зв'язує. Бригадир нагнувся до неї, вже дихає в саме вухо, пильно дивиться, як вона в'яже першого свого вузла. Так чи ні?

Засміявся Василь. Великого пальця підняв догори, ще й пучкою притрусив. З присипкою. Молодець Іскра.

Бригадирів рух і посмішку побачила Олеся, а за нею і всі ткалі. Так тепло й широко посміхнулися вони, але Іскра їм не відповіла. Хай вибачають. Ніколи. І знову очі в срібне плетиво ниток, на чорну блискавку човника, на гострі ножі.

Зітхнула вільно аж тоді, коли Василь Бурій, тихо свиснувши, одійшов до свого верстата і почав заправляти його пряжею, весело позираючи на Іскру. А згодом, коли поринув у роботу і почав усе докладно пояснювати однооскому, здається, й забув про Іскру. А ні. Не забув. Він зараз позирав на Іскриних сусідок. На Олесю й Ольгу Чередник. Пильнуйте ви, дівчата, нову ткалю, бо бачте, який маю клопіт з цим однооским? Він травмований, і йому треба все показувати й пояснювати по кілька разів, наче дитині, без крику й нервів. Бо інакше не повірять у свою силу і плюне на важку професію ткача. А раз так, то вже й побіжить шукати іншої роботи. А там ще іншої. І покотиться у прірву. Отже, треба зробити так, щоб він тут і прикипів. Щоб зацікавився і нікуди більше не пішов... Ткалю вони можуть вибирати. А от його треба навчити якоїсь професії і все. Баста. Бо він з тюрми. Тут нічого мудрувати...

І бригадир заповідливо навчав нового ткача... Буде з нього пуття чи ні, а вчити треба...

Іскра нагадує про свою волю, і нервова вимушена напруга поступово зникає. Очі яснішають, рухи стають вільними й точними. Ноги вже не так затікають і терплять, як перше, коли поруч стояв бригадир, а всі ткалі так і пролизували їй очима до самих кісток. Ольга, що стоїть поруч, здається, вже своя. Іскра наче знає її давним-давно. Привітно позирає на неї й Олеся, така приціплива і не по літах сувора на початку знайомства. Невже комсорг і мусить таким бути? А де ж танці, дівоча манірність, зухвале замилювання своєю вродою та десятки інших дівочих особли-

востей, яких не зітре і не знищить у дівчині й жінці жодна посада і титул? Ні, щось тут не так. Бач, якого пареченого показала Іскрі на фотографії. Такий не покохає тільки за те, що вона сувора й причіплива на зборах. Тут неодмінно мусять бути і оті дівочі чари, яких так декому бракує, коли вони зустрічають бувалих моряків... Значить, на цьому Іскра з Олесяю завжди й зійдуться. Тут у них розходжень і суперечок не буде.

Важко! поволі посувається витканий широкий ворс, з якого вийде добротний плюш після того, як його розпушать і пофарбують. Туго намотується важка тканина на два великі барабани, аж заколисує Іскру до дрімоти. Вона кусає губи, позирає на годинника, який показує досвіток. Дівчина все частіше дивиться на інші верстати, що стоять ген там, попід стінами. Вони низенькі, маленькі, і на кожному біліють шовки, наче мертвий штиль на океані. І по ньому мчить торпедний катер. А на катері — її Валентин. Він лине поверх дівочих голів, перестрибує через них, навіть не озираючись, — стоять вони чи вже попадали. Та біля одних ткаль він спиняється і довго про щось говорить. До інших тільки здоровається і летить усе далі й далі, але ніяк не може пристати до Іскриноного верстата. Що за напасть?.. Чи він її не бачить, чи не хоче бачити серед тисячі інших ткаль, які вже такі гарні, що не знаєш, котра й найкраща?.. Тут і заблудитися не диво. Та ще такому моряку, як її Валентин... Роздивляйся, Іскро, на всі боки, пильнуй, щоб він не вислизнув з твоїх рук, хоча б до такої молодички, як онця Ольга Чередник... Вона, видно, на моряках розуміється... А коли б у Олесі не було нареченого, то й вона б одним махом підхопила Валентина, бо такі дівчата, як казав він їй не раз, йдуть у коханні поза всяким конкурсом... Отож тримайся, Іскро, на рівні, коли вже стала з ним поруч. Око у Валентина гостре, пильне, одразу вгадає, де справжній самоцвіт, а де підробка з простого скла... Стережися, Іскро, не підкачай у гамірливій століці військових моряків. Тут щастя саме в твої руки не прилетить. Його треба піймати, як досвідчений птахолов терпляче й довго ловить солов'я...

Іскра стріпує косами і здригається од дотику чиеїсь руки. Перед нею стоїть усміхнена й тривожна Олеся і показує на очі, щоб вона більше не дрімала. І на високого худого хірурга, що йде в цей час повз них у довгому білому халаті, теж показує. Досвіток — це найнебезпечніша пора

для ткаць, котрі не досить добре відпочили перед нічною зміною. Ножі на верстатах гострі, блискавичні. От чого о цій порі щоразу з'являється поміж верстатів високий і худий хірург. Тут усе може бути. Задрімає дівчина, замариться й тикне руку до ножа.

Але зараз у бригаді Василя Бурого хірургові робити нічого. Поки він прямував до їхніх верстатів, помітивши втому на очах незнайомої ткалі, то Олеся вже й підійшла до Іскри і поклала їй руку на плече, і пробудила з мрійного забуття. І хірург пішов собі далі, навіть не зупинившись. Помітив це й Василь Бурий, гордо зрадів, закричавши одноокому на вухо: «Не вийшов номер у різакі! Хотів захопити нашу нову зненацька, а Олеся не дала. Молодець!»

Павло хитро підморгнув бригадирові, підсмикнувши штани на запалому животі.

Олеся ж цього не бачила і спокійно одійшла до свого верстата, намагаючись знову потонути в свою мрію, в свій білий світ, який завжди приходив до неї у важку нічну зміну. Вона поринула б у свій рожевий світ ще тоді, як тільки стала до верстата, але в думках було так бентежно й неспокійно, що дівчина довго боролася з собою, наче її змагав тяжкий сон. Та ось воно все, нарешті, кінчилося. І летючі збори, на яких знайомилися з Іскрою Величай та однооким, і гостра сутичка з відділом кадрів. І взагалі якесь неспокійне передчуття про довге перебування милого Гната в морі... Де він там і що з ним? Всі мовчать. Ніхто не знає. А хто й знає, той ніколи і нічого Олесі не скаже, бо сидить у штабі флоту за сімома замками і десятима вартовими. І дівчина, не підводячи очей од пряжі, човника і підганялки, знову намагається злетіти у вимірний, далекий світ. Злетіти так, щоб очі й гострий слух були тут, на верстаті, а серце і мрія линули все далі й вище, над морями і землею.

Та одразу злетіти над землею дівчині не щастить. Вона ще довго бачить своє фабричне життя, яким воно було, здається, ще зовсім недавно. На руїнах війни вирости перші ткацькі цехи і оглушливо загурчали легкі верстати, пустивши безконечні сувої шовку і білого полотна. Дітям на сорочки, дівчатам на плаття, жінкам на сукні. Шовки й полотна слалися білими хвилями, безкраї, як море, але їх усе було мало й мало. За війну люди так обносилися, що вся продукція Новоградського шовкового комбінату, яку вже міряли мільйонами метрів, однаково була маленькою

краплиною в ненаситному людському морі. Олеся знала це по собі, бо навіть у дитячому будинку у них було по дві пари білизни. В одній ходить, а друга, випрана, тим часом сохне. Платтячок мала двійко, не більше. А були ж сироти, які й того не мали, живучи в чужих людей чи в далеких родичів. Дитячі будинки не могли вмістити навіть усіх круглих сиріт, як і ткацька фабрика не могла на той час всіх людей одразу зодягти в нові плаття та сорочки. Саме тоді Олеся й прийшла до ткацького цеху ученицею разом з старшими дитбудинківцями. А потім комбінат узяв шефство і над дитбудинком. Він не тільки вчив сиріт ткати, а й почав зодягати їх, маючи деякі резерви краму з надпланової продукції. Так Олеся й познайомилася з галасливою і невгамовною Ганною Миколаївною, дружиною доглядача маяка. Вона навчила дівчину ткати спершу перкаль, потім шовк, а згодом і тканини з мальовничими узорами, які йшли на галстуки, бальні сукні, коштовні штори та завіси. То вже був для Олесі найвищий ткацький клас. Чого їй ще треба? Гроші заробляла добрі. Бригада була в пошані. Їй присвоїли високе звання комуністичної. Всіх дівчат на зборах урочисто запнули червоними косинками, надрукували їхні портрети в газетах. Спершу у фабричній, а потім і в міській їх на славу розписав Петро Сухобрус. Постарався для них і в центральній пресі, де теж скоро з'явилася групова фотографія всієї бригади з докладною підтекстовкою. Ткалі почали одержувати багато листів не тільки від матросів, а й од піхотинців. Живи, Олесю, та радій! Так ні ж. Прочула вона, що на комбінаті організовується новий, ворсовий цех, і затялася: «Піду туди, і все». — «А як же бригада?» — «Вся бригада піде», — не задумуючись, одрізала Олеся. «Як то вся бригада? — заволали в завкомі. — Вона ж комуністична. А там, де все нове й таке складне, одразу втратить своє високе звання. Подумай, дівко, що ж ти робиш?» Дівчина аж скипіла: «А я вже подумала! Піду сама... Піду і буду помагати відсталим... Хіба ви газет не читаете? Он що в Росії на ткацьких фабриках робиться!.. Валентина Гаганова... Юлія Вечорова... Чули про них чи ні?..» — «Чули, звичайно, але ж нащо так усе наперекір, по-анархічному робити, підривати високе звання поки що єдиної на комбінаті комуністичної бригади?» Олеся й тут за словом у кишеню не полізла. «А коли ця бригада комуністична на ділі, а не на словах, то ніяка сила її не підірве. Роль однієї особи в історії, а тим більш

у бригаді, не має значення. То колись говорили...» Ну, що ви скажете такій язикації? І розлючений Марчук тільки непевно здвигав плечима, щідячи крізь зуби: «Куди ти лізеш, очмано? От як посмалиш п'яти, ніхто тобі й руки не подасть, будь ти проклята!.. Так і заллешся в ополонці... За такі речі в армії й на флоті — трибунал, а в кращому разі — останнє попередження: службова невідповідність. Та хіба ж вона знає, чим це пахне? І як на зло у неї ні батька, ні матері. Нікому й прочуханки доброї дати чи витовкти носом у шкоді!..»

Не раз сам пробував усовіщати Олесю. А що з того вийшло? Дівчина зиркала на нього колючими очима і тихо мовила:

«Одійдіть, дядьку, з моєї дороги. Одійдіть, бо штовхну ненароком, а коли впадете — перестрибну...»

Яке зухвальство! Яка пиха! І відкіля воно в неї взялося? Ображений Марчук аж скипів увесь і затаїв на дівчину злобу. Все ждав, коли ж вона спіткнеться? Та не спіткнулася. І він почав підкладати їй дрібні каверзи щось на зразок отого безокого, що вийшов з тюрми. Бригада, мовляв, не комплектна, порядку там однаково нема, в їхньому буфеті і досі нестача. Сама комсорг привселюдно заявила, що їм ще далеко до високого звання—комуністичної бригади. То чого ж з ними панькатись? І завком, за порадою Марчука, дав згоду. Раз так, то кидайте їм ще одну ткалю й отого з тюрми... Відомо ж бо здавна: доброї ткалі ніхто з своєї фабрики на чужу не відпустить. А завжди було й буде так: на тобі боже, що мені негоже... Приблизно така ж історія вийде й з оцим Зарвою: спершу низько кланяється, а потім кусає за п'яти... От як воно буде.

І Марчук радів, пхаючи Олесю між молот і ковадло.

Але дівчина була гнучка й незламна, як найміцніша пружина. І штабний служака не раз жалкував, що вона не матрос, а він не начальник гарнізонної гауптвахти. Отут би й показав, де раки зимують та як слід поважати начальство й непорушні настанови відділів, одним з яких і був для Марчука фабком профспілки текстильників. Така ситуація не раз навіть снилася йому вночі, але сон є сон, і флотський служака тільки безсило зітхав, кусаючи довгі нігті, під якими завжди чорнів синюватий бруд.

Це почалося в нього давно, ще тоді, коли Олесю, працюючи в передовій бригаді, першою почала домагатися, щоб відділ кадрів нікого на роботу не приймав, поки самі

дівчата не дадуть на це своєї згоди. І домоглася свого. Її підтримали всі: партком, директор, робітники. А він зостався без ніяких прав, як командир без війська. І, звичайно, не міг цього простити жовторотому дівчиськові, через яке його мало не щодня брали на глум знайомі відставники з Приморського бульвару, постійно забиваючи там козла. Ще дожився штабний моряк, що ним вже граються на службі, наче кішка з мишею, всі, кому не ліньки. Працюй для них, старайся, вишукуй робітників чи учнів, що згодяться стати ткачами, а вони візьмуть та й забракують твої кадри, і ти нічого не зможеш вдіяти. Який же ти після цього інспектор відділу кадрів. Сама табличка на дверях та й годі... Чого доброго вони так скоро й до директора доберуться і будуть по черзі його заміняти, як зараз хочуть заступати в цеху спершу бригадира, а потім і начальника. Сьогодні бригадиром — Олесь, завтра — Галя Діденко, а там і Ольга Чередник. Буде, мовляв, і дисципліна. Бо якщо Олесю не послухається Галя, то завтра, коли Галя виконуватиме обов'язки бригадира, на неї не зважатиме Тиховод. В цьому є якийсь сенс, але який саме, Марчук точно не знає. Ще не збагнув. Сліпа злоба на Олесю не дозволяла йому часом тверезо дивитися навіть на дуже прості й корисні зміни, яких вимагали чи вже навіть впроваджували у життя дівчата. І це теж неабияк сердило старого. Йому все здавалося, що Олесь добре бачить і відчуває його злість, але не звертає на неї уваги. А вона наче навмисне викладає все нові й нові ідеї, щоб насолити Марчуку і остаточно збити його з пантелику.

Тільки він не знав, що Олесі також було важко, та вона того нікому й не говорила, не жалілася. Коли в холодному цеху монтували ворсувальні верстати, руки прикипали на морозі до заліза, а вона наче сміялася: «Вовка боятися — у ліс не ходити». Потім почали рватися нитки. Бригадир лаявся на всі заставки, а дівчата нишком плакали. В цеху було зимно. На цементових плитах виступав іній, з рота клубочилась пара. Ноги дубіли на залізобетонній підлозі, в пучках колоди зашпори. А пучками ж треба перебирати на верстатах пряжу. Кожну ниточку окремо. І коли б на той час були вже безшумні верстати, то весь комбінат ясно почув би з їхнього ворсувального цеху круту боцманську лайку з виляском та гіркий дівочий плач з лементом, наче на похороні. Тільки Олесь наче не чула того всього, а вперто робила своє діло. Нитки рвалися, а вона в'язала

взули. В'яже їх та ще й наспівує сама собі: «В небі сонця золотий клубочок розсипає нитки-промінці. Їх збирають рученьки дівочі і гаптують цвіт на полотні». Дівчина принесла цю пісню в новий ворсувальний цех з того цеху галантерейного, де ткалися полотна небаченої краси, і зараз не розлучалася з нею. І отак завжди, у найважчі, здавалося, безвихідні хвилини, то пісню, то жартом збивала всіх з пантелику, повертала з розпачу й печалі в ясний реальний світ. Тільки бригадира свого, Василя Бурого, бувало, одкличе в дальній куток і так докірливо гляне великими, наче яблука, очима: «Васю, ну чого ж бо ти такий став? Чого лаєшся так тяжко? Найгірший боцман так не лається, як оце ти. У тебе жінка, діти, а кругом дівчата. Вони приклад з тебе мусять брати. Чуєш, Василечку наш дорогий? Я дуже тебе прошу. Ми всі просимо! Не лайся!.. Добре? Гаразд?..»

Василь скреготів зубами, по-дурному щось мукав, наче німий, і з усієї сили бив одним французьким ключем об другий, але вже не лаявся. І знову біг до своїх проклятих, пски що неслухняних верстатів, повзаючи біля них на череві. І так увесь пусковий період.

От як важко зживалась з своєю мрією Олеся Тиховод, навіть зараз, коли верстати вже працювали злагоджено й нормально, а затримка з пряжею траплялася не так часто. Дівчина щоразу проривалася через своє минуле, крізь холод і лайку, порвані нитки та дівочий плач, наражаючись на критику завкому і комсомольського комітету. Проривалася, наче йшла густим лісом, заплутавшись у колючих тернах і шипшині, які рвали на ній одєжу, кривавили тіло і не пускали вперед. А вона все йшла і йшла, незважаючи на те, аж поки виходила на ясний шлях, з якого й починалася її щоденна робоча мрія.

Верстат гув і стугонів рівно, напружено, аж залізобетонна долівка дзвеніла і наче вгиналася. Перед очима снувалися десятки тисяч ниток, білів або жовтів пухнастий ніжний оксамит, дуже повільно намотуючись на широкий барабан. На перший погляд одноманітно і навіть нудно. То хилило на сон, то до нестями оглушало залізним громом. А Олесі байдуже. Вона звикла. Тільки прорветься крізь колючі кущі неприємних спогадів та гляне на тисячі срібних ниток і широкі плюшеві полотна, то одразу й попливе слідом за ними, наче на білій пухнастій хвилі, що легко гойдає тебе до самого обрїю. І вона, ця хвиля, не одна.

Поруч з Олесиною женуть свою хвилю Стася Богун з Галею Діденко. Одна грає аквамариновими сережками. Друга пишається широкою бісерною гардою на тонкій, немов виточений, шиї. За ними, наче зграю голубів з теплої долоні, випускає у білий світ і свою оксамитову хвилю Ольга Чередник. Зальотна, бундючна, молода жінка, що побувала в бувальцях, але працьовита й досвідчена ткаля. Біля неї ж і оця нова з Самгородка, видно, теж запальна до роботи, Іскра Величай. Тільки ще не зовсім ясно Олесі, чого ж усе-таки вона приїхала до них у Новоград?

А там ще й ще пливуть і пливуть усе нові хвилі. Вони заступили всеньке море, закрили його з краю в край білою габою, полонили увесь світ. Куди вони пливуть і нащо? Для кого? Ото диво! Не для Олесі ж воно все і не для її ткаля. І не для її новоградців, що живуть отут, над морем. А для тих дальніх — незнайомих дівчат, жінок та їхніх діток. І для хлопців їхніх і чоловіків. Хіба чоловікам не треба цього оксамиту? Ого, ще й як потрібно! Він виграє проти сонця на червоних прапорах. Ним зодягають у плюшеві пальтечка дітей. Він полискує на іграшкових ведмедиках, котах, собачках і навіть тиграх та зайцях, що з ними так легко засинають діти. Олеся бачить свій оксамит на важкій завісі в театрі, за якою ховається небачений чарівний світ музики й мистецтва, казкова сила перевтілення. Ось та завіса гойднулася, попливла, і сотні людських очей у залі спалахнули, насторожились, поринувши в живу казку, жадану мрію, в красу і силу життя. Люди немов притаїлися на зручних кріслах, потонувши в м'якому оксамиті, що простелився і сюди, в театральний зал. І на сцену пробився, де в кольорових його полотнах відбувається то весела, то драматична дія чарівного мистецтва. І на артистах зі сцени, і на глядачах, що в залі, Олеся пізнає свої шовки та оксамити. Вони в легких платтях, бальних сукнях, прозорих шарфах, важких фалдах шлейфу у співачок... Скрізь, усюди, по всій землі. І на морі. В офіцерських каютах кораблів на кріслах, диванах, на шторах ілюмінаторів. Вони заховують важку броню... І під водою є ті плюші й оксамити. І за хмарами, в небі. На літаках крісла ними оббито. Легкі шовкові фіраночки на віконцях. Килимки під ногами. Скрізь, всюди розбіглися їхні шовкові хвилі для тих дальніх, незнайомих людей, щоб зробити їхнє життя ще зручнішим, затишнішим. Олеся не знає тих громадян і ніколи не знатиме так близько, як своїх подруг, але

з якою радістю і великою охотою заради них зносить і цей гуркіт верстатів, і нервове напруження очей, і не одну лиху годину в сутичці з такими, як Марчук, з такими, що й досі хочуть, аби їхня хата завжди була скраю. А Олеся все для них, отих дальніх, наших, радянських людей. Для їхньої радості і щастя. В цьому, здається, й полягає зміст її роботи, боротьби. Так чи ні? А де ж кохання, веселощі, перші дівочі гулі?

І отой перший голос, що завжди озивається на людях, ясно й просто вже промовляє: «Так то ж твоє особисте. Одне одному не заважає. Твоє щастя в твоїх власних руках. Але ж не забувай і про тих дальніх людей, яких ти особисто і не знаєш. Не забувай, а пам'ятай щодня, щоднини, старайся й для них. І в цьому теж буде частка твого особистого щастя!...»

При цих словах свого голосу Олеся ніби виривається з глухого цеху, з цих кам'яних і бетонованих стін, на широкий простір. На морі ще темно. Ніч. Її оксамитові хвилі біліють лише при березі, а далі тонуть у мороці, немов зникають на дні морському. Чого ж вони ховаються? Ото лихо! І Олеся хоче гукнути: «Світла! Дайте нам світла!»

Але не встигла й рота розтулити, як ясний вогонь одразу засліпив очі. Він падав десь з височини, сяяв над головою, вихопивши з темряви далекий обрій. Дівчина озирнулася. То світив маяк. Сліпучий, рівний своїм світлом, самотній біля моря.

Глянула на його вогнисту верховину і болісно скривилася, одразу заплющивши очі. Їй привидівся батько. Він знову стояв на останній площадці маяка і тримав у руці смолоскип. Вогонь уже догоряв, а тато все тримав його. Ось почала горіти рука, а батько і не збивав вогню, все вище і вище підносив над головою свою палаючу долоню. Батько хотів, щоб Олеся якомога далі проглянула море, де пливали її оксамити. До самого обрію. І через те йому не боліло і вогонь не обпікав. А рука все горіла і ніяк не могла догоріти... Який вогонь, яка сила! Олеся згадала колись давно почуте: головна лампа на маяку має сімсот свічок. А коли її світло проходить крізь лінзу, то вже дає сімдесят тисяч свічок.

Олеся аж здригнулася, озирнувшись. За спиною вже стоїть змінна ткаля — от і кінець роботи. Мрія пронесла на своїх крилах найважчий світанковий час. І вони всі,

разом з Василем Бурим, своїм бригадиром, з однооком Павлом Зарвою, електриком Андрієм Морозом та новою ткалею Іскрою Величай, вийшли з цеху до моря і побачили, як на високій горі погас маяк.

За обрієм народжувався світанок.

— Гайда купатися! — дзвінко вигукнула Олеся. І побігла до моря.

8

А через кілька днів Іскра Величай зовсім несподівано знайшла й свого коханого. Власне, не знайшла, а тільки побачила, як він поспішав до автобуса з якоюсь цибатою й трохи сутулою жінкою чи дівчиною, котра своєю статурою та красою супроти Іскри була ніщо. То факт. Це можуть навіть дівчата засвідчити, Олеся й Галя з Стасею, що були на той час разом з нею. Та жаль, що вони не встигли помітити Валентина і його супутницю. І мовчазний Андрій Мороз міг би підтвердити, коли б бачив. Вони вже не дали б Іскрі збрехати. Валентин і справді стрункий та вродливий, а та дівка так йому підходила, як корові сідло. Та от бачите: взяв її за ліктики, наче шір'їну, і вніс до автобуса, сам розплатавшись хрестом у дверях, щоб вона часом не впала на дорогу. Тут щось не те. В цьому криється якась таємниця. Не може Валентин серйозно упадати біля цієї худорлявої, тонконогої баришеньки. Іскра вже добре знає його вдачу й уподобання. А от прикипів до неї, наче й справді закохався. От і розберися, що тут і до чого. Міабуть, таки правда, що всі вони, чоловіки, одним миром мазані. Іскра аж похолола од такої несподіванки і зараз не могла докладно пригадати, як же це вийшло.

А сталося все дуже просто. Після того, як її прийняли в бригаду Василя Бурого і вона підписала всі вимоги цієї бригади, одразу постало питання, де їй жити. Олеся Тиховод так майстерно притисла Іскру в розмові до стіни, що вона одразу й призналася. Виявилось, що ніякої тітки у неї тут нема. І тітчиного знайомого теж. І живе вона в кімнаті для пасажирів на вокзалі. Нащо ж було дурити всіх? Чому ж вона одразу про це не сказала, коли прийшла проситися на роботу? І знову оте прокляте: чому та чому? А хто його знає чому... Хотілося щонайкраще, а вийшло як на посміх.

Іскрі стало так прикро, що вона кинулась у море й попливла геть од нових подруг, бо це було того першого дня, коли вони разом купалися після нічної зміни. Та не встигла й озирнутися довкола, як поперед неї виринула усміхнена рожеволиця Олеся. Вона наче сиділа на дні морському й навмисне чатувала Іскру, щоб несподівано випливити їй навперейми. А бодай тобі добра не було! От халепа!.. І тут од неї не сховаєшся, така вона, ця Олеся, прискіплива, про все хоче знати тільки правду.

Іскра насторожилась. Тут, у морі, нема нікого, і вона вже не змовчить Олесі, коли та почне знову набридати своїми розпитами. Так і одбриє, щоб більше не пристава-ла. Тепер Іскра законний член їхньої бригади. Хай тільки зачепить.

Та Олеся і не думала її чіпати. Легко і вправно перекинулась горілиць і завмерла на тихій хвилі. Гострі груди випнулися з води, показалися й пальці ніг. Дівчина лежала на воді. А коли нова її подруга підпливла до неї, тихо, ніби запрошуючи, мовила:

— Лягай на спину, Іскро. Ось так, як я...

Іскра перевернулася й собі, набрала повні легені солоного повітря.

— На спині чудово спочивати,— знову сказала Олеся.

— Угу,— скоріше видихнула, аніж відповіла Іскра.

— Ну, чого ти така?

— Яка?

— Ну, якась дика, зла й налякана. Наче за тобою сто вовків гналось... Дідько з ними, з тією твоєю тіткою та її родичем. Краще жити серед чужих, та на волі, аніж з родичами в неволі... Ніхто тобі в ложку не заглядатиме, в твоє особисте життя не втручатимуться...

— І то правда,— вже лагідніше озвалася Іскра.— Непроханий гість, як колись казали, гірший за татарина... Родичі тоді добрі й улесливі, коли в тебе грошки водяться...

— Оце так! — засміялася Олеся, плеснувши долонею по воді.— Здається, ще Марк Твен колись писав: «Якщо хочеш дізнатися, скільки в тебе родичів, то стань мільйонером... От усі родичі одразу й позлітаються...»

— Ох і здорово! А хто він такий, цей Марк Твен? Комік...

— Ні, письменник. Класик американський... Помер давно...

— Давно, — байдуже мовила Іскра, аби щось сказати. Видно, вона вперше чула про нього. Марк Твен, мабуть, так цікавив її, як, скажімо, індійський бог Шіва.

Це одразу помітила Олеся і не могла стерпіти такого невігластва в своїй бригаді.

— Не комік він, Іскро, а письменник. Ну, як би тобі простіше? Ага, знаю. Їхній Марк Твен — це ніби наш Остап Вишня. Зараз ясно?

— Ясно. Я люблю Остапа Вишню...

— А тепер і Марка Твена полюбиш. Тільки давай домовимось: про тітчину квартиру та дядьків куток більше ніколи і не згадуй. І неправди одна одній ніколи не будемо говорити. Це наш закон... Гаразд?

— Хай буде так...

З берега загукали дівчата, і Олеся хвацько кинулася ниць, широко змахнувши міцними смаглявими руками. Її пружне струнке тіло раптом заграло силою й красою у зеленкуватій воді, наче в кольоровому кіно. Іскра заздрісно зітхнула: «Гарна! Дарма, що причіплива і скрізь шукає правди... І, видно, розумна. От і вір тим, хто каже, що фізична краса ніколи не поєднується з красою духовною, розумовою. Дурниці!..»

І вже на березі, серед веселого лементу й жартів, коли всі переодягалися, Олеся раптом знову взялася за своє:

— Товариші! Жарти жартами, а Іскрі все-таки ніде жити! Треба нам щось робити. В гуртожитку місць нема і не скоро будуть. Працювати ж на фабриці і водночас відробляти за куток, бути домробітницею, це важко... Цю будемо діяти?..

Притихли дівчата, наче пожурилися, обнявшись за плечі.

Озався Василь Бурій, навмисне кашлянувши:

— А може, тимчасово поселити Іскру в лісництві? Жили ж там усі наші, то хай і вона пройде цей етап... Ти не проти?

— Я? — озвалася Олеся.

— А то ж хто? — посміхнувся бригадир. — Там твоя хата, твій ліс, і ти на тому хазяйстві — повна господиня... Одне твоє слово — і на нашій палубі повний порядок, Олеся... Давай «добро»!..

— Прошу, — ніби вклонилася Олеся. — Але ж їй страшно самій... Ми гуртом ходили через ліс. І тоді шлагбаум

охороняли... Там капітан Корзун стояв з своїми хлопцями... А зараз — глушина... Не зможе Іскра так жити... Не зможе...

— А давайте спробуємо! — сміливо мовила Величай. — Раз я до вас добилася з Самгородка, то вже і в лісі не злякаюся... Ведіть мене в ліс, дідко з ним...

— Ні,— рішуче одрізала Олеся.

І ткалі одразу припинили, не сміли перечити їй, єдиній власниці лісничової хати, затишного саду коло неї і всього лісу, що шумів на горі.

— Он парторг іде! — радісно вигукнув Андрій Мороз.

— От хай і помирить нас. Я діло кажу про лісничову хату,— ображено мовив Василь Бурій, хитро підморгнувши Ользі Чередник. — Парторг підтримає мене...

Олеся зміряла його холодним поглядом, гордо випросталася і кинулась назустріч Ганні Миколаївні, що йшла, вимахуючи червоною авоською, в якій дзвеніли три пляшки з-під молока. Сьогодні в буфет знову не привезли кефіру. Побурчить Дмитро Григорович, полається та й потупіє в управління торгівлі шукати правди. Морока з ним Ганні Миколаївні, та що поробиш. Вони ж недавно срібне весілля справляли...

— Знову посперечались? — вгадувала настрій дівчат Ганна Миколаївна.

— Ні,— вихопилась поперед усіх Олеся. — Розсудіть нас, Миколаївно. Це наша нова ткаля Іскра Величай.

— Знаю. Проба показала, що у неї високий розряд,— весело перебила дівчину парторг.

— Ну, а жити їй ніде. Виявилось, що ніяких тітки і дядька у неї тут нема. І ми стали перед дилемою — що робити?.. Бригадир пропонує їй іти жити в лісництво. Вона сама, як палець... А в нас і нічні зміни бувають...

— То що ж ти радиш?

— Я? — наче здивувалася Олеся. І, тріпнувши косами, раптом випалила: — Хай Іскра іде на моє місце, в гуртожиток, а я повернуся в лісництво. І кози будуть сніти, і сіно ціле... Що ви тут скажете?..

Дівчата так і охнули з несподіванки. Ще хвилину тому це нікому й на думку не спало б. І раптом на тобі, Олеся за якусь одну мить все сама обміркувала.

Та Яворська не розгубилася. Поклавши авоську з пляшками на пісок, показала очима на маяк:

— Ти бачиш його, Олесю? Тож не кажи мені, дівко,

що то не маяк, а стара церква без хреста. Не кажи, бо я тобі зараз усі пригадаю. Слухай...

Іскра аж затремтіла од потаєної радості. От, нарешті, вона почує про Олесю якийсь секрет. Знатиме про неї все те, що зараз збирається пригадати парторг. Хай не буде така розумна.

Зиркнула на дівчат: вони теж принишкли, наготувалися слухати.

Ганна Миколаївна не поспішала. Сіла на камінь, спустила босі ноги в море, заговорила тихо, без злості, але з притиском. Видно, їй важко було тамувати в собі роздратування.

— Ви, дівчата, мабуть, не знаєте, що ваша Олеся робила з цим гуртожитком. То я вам розкрию усі її витівки. Як тільки вона прийшла у вашу бригаду й тут її обрали комсоргом, то, певна річ, вже мала бувати на фабриці не тільки в свою зміну, а й у вільний од роботи час. От я й пішла до директора просити для неї місце в гуртожитку. Що там було, не скажу, але дозвіл для неї випросила. І що ж ви думаєте? Переїхала вона в гуртожиток? Ні. А хто перебрався?

— Ганно Миколаївно! — вихопилась Галя Діденко, поблискуючи аквамариновими сережками в рожевих вушках. — Я ж нічого не знала, Олеся силою переселила мене з лісу. Сказала, що це наказ директора...

— І не зовсім так! — озвалася Тиховод. — У тебе було запалення середнього вуха, і лікарі приписали тобі кварц чи укаве, я вже не пам'ятаю... А як його приймеш у лісі?..

— Помовч, дівко. Тебе не питають, — обірвала її Ганна Миколаївна. — Тоді побігла я до директора знову. Сім потів з мене зійшло, поки впросила. А хто переїхав? Звичайно, її бойова подружка, наша Стася Богун... Що ти на це скажеш?..

— Нічого, — глухо буркнула Олеся. — Стася, нарешті, вступила до вечірнього технікуму. Як вона могла ходити на лекції?

— Ну, гаразд. Стася на лекції ходила. А куди треба було твоїй Светці Козійчук? Вона ж тоді ще не вчилася у вечірньому інституті, коли ти і її на своє нове місце в гуртожиток спроводила? Мовчиш, товаришу комсорг? Нічим крити? Ні шиферу, ні рубероїду, як кажуть зараз будівельники...

— Коли дійде до будівельних матеріалів, то знайдемо, чим крити,— глянула спідлоба Олеся.— Тут затримки не буде... Але тоді мені було не до сміху, Ганно Миколаївно... До Світлани один китобій нахабно почав чіплятися, погрожував їй. Дівчата у нього фінку бачили... Правда, скажіть?

— Бачили! Він і нам погрожував нею на танцях,— заторохтіли звідусіль ткалі.

— От як воно було, Ганно Миколаївно. То що ж я мала робити? Скажіть мені, коли ласка...

— Чому ж патруля не кликали?

— Він хитрий. При патрулях не показувався. Переймав Світланку з дівчатами в лісі, деь на глухій стежці...

— А може, Світлана сама винна? Може, вона йому якийсь привід давала? До тебе ж, Олесю, він чомусь не чіплявся?..

— Не давала вона йому ніякого приводу. А до мене не чіплявся, бо кілька разів мене з Гнатом бачив... Я його показувала й Гнатові, та він був далеченько...

— А що можна було йому зробити? — раптом вихопився Василь Бурій.

— Поставити струнко і спитати про документи, а не те, що ти думаєш, товаришу бригадир,— одрізала Олеся. І дівчата стиха посміхнулися — хто в кулак, хто в хусточку. Не хотілося їм ображати свого начальника.

— Правильно! — згодилася Ганна Миколаївна.— Але ти, Олесько, цим не маскуйся. Коли вже всі твої дівчата таким чином перебралися до заводського гуртожитку і ти зосталася в лісі сама, я послала до директора цілу делегацію, бо мені вже сором було йти. І та делегація випросила для тебе ж, Олесю, останнє місце. А ти що зробила, капосна?

Ткалі глибоко зітхнули, допитливо глянули на свого комсорга.

Що ж вона могла вчинити, їхня Олеся, коли вже нікого було переселяти в гуртожиток з лісничової хати? Звичайно, переїхала на цей раз сама.

— Де там! Коли б не так! — вже не витримала і злісно мовила Ганна Миколаївна.— Вона пошептала з комендантом і вмить замінила жіноче місце на чоловіче і поселила в гуртожиток замість себе цього вашого красуня, товариша Мороза Андрія, альпініста і парусного моряка, який туди й пливе, куди дме вітер...

Дівчата не витримали й голосно засміялися.

Олеся ж навіть не посміхнулася. Прикусивши сліпучо-білими зубами пересохлу губу, тихо і наче винувато докинула:

— Андрій од мачухи втік. Вона йому щодня розтоплене сало за шкіру заливала. Хлопець не хотів нашої бригаді моральних показників знижувати і надумав покинути нас і перейти до будівельників, у монтажне управління. Він електрик... Ми всі вирішили допомогти йому... Андрій же не винен, що вона, ота мачуха, така клята в нього...

Ганна Миколаївна, підхопившись з каміння, обняла Олеся за плечі, підштовхнула до дівчат.

— Не винен, я згодна. Але що ж ти сама зараз робиш? Після всіх пертурбацій з тим гуртожитком знову хочеш забратися в ліс? Так?

— Так.

— То не буде ж цього. Ти завжди робила наперекір. Нащо?

— Не роблю я наперекір, Ганно Миколаївно. Чуєте?..

— Не робиш? А в райкомі партії хто сказав, що ваша бригада ще не достойна високого звання, бо в буфеті без продавця, бачте, чогось там не вистачає?.. Хто тебе тяг за язика?

Пасмо сивих кіс вибилося у Ганни Миколаївни з-під косинки, підборіддя тремтіло, і вся вона була якась збуржена й бліда. Такою дівчата взагалі її не часто бачили, а в своїй бригаді, мабуть,— уперше. Вони аж подалися вперед, щоб на випадок чого захистити грудьми свого комсорга.

Зблідла й Олеся. Довгі її тремтіли, наче од плачу.

— Ніхто мене не тяг за язика, Ганно Миколаївно. Правда мене потягнула. Не можу я так, щоб правда була половинчастою. Я люблю так, щоб або правда, або брехня. Серединки на половинку ненавиджу...

— А ми тебе й не наставляємо на це,— цілком спокійно мовила Ганна Яворська.— Хіба тебе хтось учив так робити?

Олеся стрепенулася:

— Вчили. У школі вчили... Я легко засвоювала французьку мову. Всі казали: здібна. Може, й так, не знаю. І от мене з десятого класу взяли оформляти у дипломатичний заклад. Аякже! Красива — раз. Мову знає — два. Вихованка дитячого будинку — три. Комсомолка... Кругла сирота. Як то кажуть, ні кола ні двора. І мене викликали

до райкому комсомолу, дали довжелезну анкету. Чи була при окупації? Була. А де ж мені бути? Там була, де всі люди, щоб йому добра не було!..

— Олесю! — скрикнув Василь Бурій. І, наче спохватившись, зовсім тихо мовив: — Не лайся, Олесю...

— Це не лайка! Народний фольклор,— метнула іскристими очима дівчина. І далі розповідала оте, що здавна пекло й душило її: — А що з того вийшло? Нічого. Не прийняли мене. Чому? Сказали, що пізно. Місця вже заповнені. Та один хлопець з комісії всю правду мені потім відкрив. Мене не взяли тому, що була на тимчасово окупованій території. Оце вам і вся правда...

— Стривай, Олесю. Ти засліплена власною невдачею і не можеш тверезо оцінити деякі явища,— хотіла зупинити дівчину Ганна Миколаївна.

— Не можу? То знайте, що я ніколи й не мріяла про ту дипломатичну науку. Я просто скорилася, коли мене рекомендували до неї — вчителі й комсомольська організація. Це всі подружки мої знали. Та от я вперше відчула на власній совісті, що таке неправда. От що мені й досі болять, Ганно Миколаївно. А хіба вам не болять оте, що вас з партії виключали? Ні за що.

Яворська затулила обома долонями лице, наче пробуючи температуру.

Одноокий Павло Зарва ще й свого пороху шпурнув у вогонь:

— Коли не ясно, то можу додати і я, як там мені око видавили. Спровокували, а тоді й видавили...

— Потім, Павлику, потім,— мовила Ганна Миколаївна.— Я ж твою матір добре знала. Ми сусідами були. І тебе, маленького, колись на руках носила... Ходімо ж до твоєї хати...

Обняла міцніше за плечі Олесю, наче боялась, що дівчина зараз вирветься і помчить кудись у гори. Від неї всього можна чекати. Бач, як одразу виросла, просто на очах дорослою стала, вирвавши з свого серця все наболіле.

— Ходімо,— якось непевно мовив Павло.

І вони рушили вгору, на тиху вуличку за маяк, де стояла його батьківська хата.

Йшли мовчки, бо кожен знав, що Павло Зарва з примусу покинув цю хату, коли ще мати була жива, і пішов тинятися по світах. Потім його несправедливо засудили. Він сидів у тюрмі та по таборах, не знаючи за що. І от вер-

нувся. То хіба можна зараз говорити про його страждання, як про щось стороннє? Мовчали. Зарва йшов попереду, а вони за ним, трохи далі. Потім він побачив свою хату з облупленими зеленими віконницями і враз побіг, майже впав на лавочку ганку. Тільки не заплакав, а так і сидів, згорблений, сутулий. Похитувався, наче п'яний. Коли підійшли ткалі, глухо мовив:

— Ну, одмикайте, хто тут старший.

Ольга Чередник дістала ключа з-під каменя біля порога.

Рука в неї тремтіла, вона ніяк не могла потрапити ключем у вічко замка. Видно, злякалася: що то він, молодий хазяїн, скаже, поглянувши на її господарювання? Та ще при людях.

Нарешті одімкнула, пропустила Павла вперед. Хлопець зупинився в сінях, не знаючи, до якої кімнати йти? До великої чи до меншої, яка раніше правила й за кухню. Потім ступив рішуче вліво і зайшов до світлиці.

Біля серця защеміло, запекло в очі. Все тут було, як і колись, за його дитинства. Широке батьківське ліжко чомусь заслане білим простирадлом. Певно, щоб показати, що на ньому давно вже не спали. Велике дзеркало в чорній рамі, а під ним — фотографія. Високий стрункий моряк тримає на зігнутому лікті безкозирку. Батько. Коло нього низенька, худенька, уся в білому, ніби кущ калини цвіте, — Павлова мати. Мов жива, тримає на руках його, свого Павлика, одягнутого в новеньку матроску. Аж дивно. Він ще й ходити не вмів, а йому матроску одягли. Батько наставляв...

Але й це не вивело Павла з рівноваги. Він стояв у своїй хаті наче чужий і далекий до всього цього. Іскра навіть примітила, як Зарва байдуже одвернувся до вікна і дивився кудись на море холодним, бездумним оком. Лише Ольга Чередник пробудила його од байдужості. Вона подала йому ощадну книжку на пред'явника, куди вносила всі ці роки квартирну плату, й сказала:

— Візьміть, прошу вас, мій борг за квартиру. Я платила щомісяця по тій ціні, яку самі люди у нас завели.

— Дякую, що хату зберегли, — сказав Павло.

Він по-давньому тримав свого тюремного клунка на плечі, наче боявся з ним розлучитися. В меншій кімнаті, де жила Ольга, не затримувався довго, а лише глянув на мате-

рин посуд у миснику і вийшов на ганок, поклавши аж тут свою торбину.

— А де ж ота наша новенька? — спитав. — Іскра чи як там її?

— Я тут! — так і випурхнула дівчина. І, одразу збагнувши свою нетактовність, густо почервоніла.

— Так от що, дівчата, — сказав Павло. — Я вас, здається, помирю. Хай Ольга з Іскрою живуть у великій кімнаті, а я перейду до маленької... Поки там розберуться, хто в чому винен, ми тут вже якось самі помиримось і домовимось... Робочі ж люди, ткачі, а не якісь там металісти з промартілі пух-перо...

— А може, вони вдвох і не вживуться? Тут характери потрібні однакові, як ота група крові, — несподівано докинув Василь Бурій.

— То нехай хтось з гуртожитку перейде до одної з них, у кого група крові, як ви кажете, така сама, — сказав Павло.

І голосно засміявся, тільки Іскра так і не зрозуміла: щирий то був сміх чи нарочитий. Він так несподівано зробив усе з квартирою, що зараз дівчина вже й не знала, де в нього правда, а де вигадка. Та раптом закортіло кинутись хлопцеві на шию і гаряче поцілувати. За все те, що він для неї зробив, за все, що пережив, поневіряючись у тюрмі й таборах. Але тут було багато людей, і вона не насмілилась. Надто ще мало знала їх.

Коли дівчата з Андрієм Морозом пішли на вокзал, щоб забрати Іскрині речі з камери схову, Павло Зарва залишився надурочно в цеху, аби ще потренувати себе на заправці ворсувального верстата.

І тут сталося таке, що Іскра вже не знала, на яку й ступити і що взагалі їй робить.

Вона стояла з ткалями на привокзальній площі, ждучи тролейбуса, як раптом з темної алеї прожогом вибігла якась парочка і кинулася до переповненого автобуса, який уже рушав.

Іскра мимоволі озирнулася і мало не скрикнула од несподіванки. Вона побачила свого Валентина. У морському кітелі, без погонів, але у новенькій мічманці і в добре випрасуваних штанах, до блиску наваксованих черевиках. Він біг до автобуса, міцно тримаючи довгоногоу дівчину, що так і повисла йому на руці. Іскрі здалося, що на неї навіть вітром війнуло од їхнього швидкого бігу. Перед самим авто-

бусом Валентин ухопив свою кралю за лікті та так і за-
трамбував у тісні двері, а сам вхопився обома руками за
одвірки, розплатавшись хрестом. Рукава закотились, і на
оголений правій руді Іскра ясно побачила знайому до сліз
татуїровку. На якусь мить завагалася. Але тут автобус ру-
шив, і моряк навіть озирнувся назад. Озирнувся і зразу
сховав своє обличчя на плечі у тієї кралі, наче поцілував
її, прокляту. Помилки бути не могло. Саме тоді, коли
він повертався, дівчина й пізнала його остаточно. І, тихо
зойкнувши, почала осідати на чемодан, затуливши хусточ-
кою очі.

— Іскро! — кинулась до неї Олеся.

— Може, на сонці перепеклась? — спитала Ольга Че-
редник. — Воно дуже зрадливе о такій порі.

— Зрадливе... Дуже... — хутко заговорила Іскра, аби
дівчата не допитувались далі. — Зрадливе! Та нічого. Вона
вже перестає, моя голова... А он і автобус рушив... Може,
нам було б ним поїхати?..

— Ні, він у порт пішов, а нам треба за маяк, — поясни-
ла Олеся. І притулила Іскрі до чола свою долоню.

9

Та Валентин, шалений і сліпий од нового захоплення,
так Іскри і не побачив. Власне, і не сподівався її тут зу-
стріти, бо просто не вірив, що Іскра зважиться коли-небудь
покинути свій тихий Самгородок, маленьку ткацьку фаб-
рику, де була на видноті, що вона кинеється на таку зухвалу
авантюру, як несподіваний приїзд до Новограда. Валентин
Зубашич добре знав свою милу й просту Іскру, яка так
скоро й палко пригорнулася до нього і так щасливо вряту-
вала його од неминучого краху на консервному комбінаті.
Честь і хвала їй за цей подвиг. Валентин повік його не за-
буде і завжди, при кожній зустрічі, чим тільки зможе, буде
завдячувати ширій, відвертій Іскрі, яка нічого не пожаліла
заради того, щоб тільки він був знову веселий і щасливий.
Треба їй ще написати листа і саме з Новограда. А згодом,
як усе піде на краще, то й заїхати в Самгородок, накупив-
ши дівчині різних новинок жіночого туалету. Це завжди
підкоряє найвередливіших, загнуздує найбундючніших. Та
щоб роздобути таких подарунків, треба побувати в мага-
зині синтетичних товарів, а вони є тільки по великих

містах. То добра наживка на гачок. Кожна модниця клоне на неї. Там і шапки, що нагадують дикунів, бо наче з вивернутого кожуха пошиті. І строкаті спіднички, які стоять дугою, наче в них повставляли сталльні обручі. Така спідниця приховає хоч яку ваду у кривобокої баришні. І головне — модне все, досі не бачене. Особливо в таких краях, як тихий і далекий Самгородок.

А могло все трапитись зовсім інакше, коли б Валентин з своєю супутницею вийшов з поїзда трохи раніше і, не розпитуючи в довідковому бюро про розпис теплоходів, рушив одразу до багажної камери. Саме тут Іскра й забирала свої речі, щоб переїхати на квартиру до Павла Зарви. А Валентин поніс на схорону обидва чемодани вже тоді, коли Іскра з дівчатами стояла на майдані.

Він здав свого чемодана, тільки вийняв з нього фотоапарат у потертому шкіряному футлярі і недбало перекинув через плече, пояснивши супутниці:

— Завтра будемо знімати... Плівки у мене досить... Краса тут яка кругом. На морі, понад берегами, до самого Кавказу... Чистий рай! Рай тільки тут, у нас, й існує... А ви як думаєте, Ірен?

— Не знаю, не бачила, — кокетливо посміхнулася висока і від цього аж трохи сутула його молода супутниця.

Проте її сутулуватість скрадала простора, з високим коміром сукня, ховаючи пругку постать приблизно тридцятилітньої жінки, яка хоч і досить вміло користалася парфумами, але вже не могла потаїти зрадливих зморщок на високому чолі. Не раз, було, й зарікалася ніколи не робити здивованих очей, бо від цього зморшки на лобі самі збігалися в гармошку, та нічого не виходило.

Та, може, саме цими зморшками й приваблювала. Її тиха краса відразу не кидалася в очі, а вимагала бути до неї уважнішим, глибокодумнішим. Таку красу треба було роздивлятися, щоб оцінити й зрозуміти її. Спершу ви бачите глибокі ласкаві очі, які таять у собі янтарний блиск і морські сонячні іскорки. Потім примічаєте вирізьблені тонкі ніздрі, що наче віддають своїм тремтінням бентежний стукіт серця. А рівні, хоч і рідкуваті зуби чарували блиском сріблястого перламутру й ховалися за рожевими, немов росяними пелюстками. Висока біла шия, чиста й тонка, поволі переходила в округлі, наче виточені плечі. Під прозорою нейловою маніжкою тихо й лагідно здіймалися маленькі, ніби дівочі, перса, що не знали ще материнства.

Гнучкий стан, повні бедра, довгі високі ноги й русяві коси свідчили про її приналежність до людей, що живуть на прибалтійських землях. Валентин про це ще не встиг її розпитати. Все, здається, узнав, а про її походження не зумів. Та яке це має зараз значення? Він того й не думав, що художники сміливо могли назвати її, навіть у такому віці, спадкоємицею героїні литовського епосу, відчайдушною богиною краси, вірності й материнства, першою дівчиною закоханого рибалки, яку литовці називали Нерінга. Та Валентин цього не знав, не хотів знати. Тільки запам'ятав, що у Вільнюсі є чудесне кафе й гарний готель, і вони носять ім'я цієї красуні. «Нерінга». Кафе й готель... А на кафе й готелях він добре розумівся... Та не хотів, не смів показувати цього жінці на перших порах їхнього знайомства.

Ярина Чугай, як він потім дізнався, була художницею. Саме професія й манила її зараз на південь, до моря, на чудесні краєвиди Кавказу, де джерела б'ють розтопленим сріблом, а на верховини альпійських лугів упала й розсипалась на дрібні камінчики весела райдуга з усього неба. Там небо і море переливаються, мріють, і їхні кольори змінюються мало не щохвилини. Деревя в горах і кущі повбиралися в такі шати, яких жоден художник не в силі змалювати. І все повите шовковим серпанком, наче хтось виткав казкові полотна і розстелив їх, спершу на горах, а потім і далі, на морі, до самого обрію.

От про що мріяла в поїзді мовчазна і навіть соромлива художниця у товаристві двох підстаркуватих директорів, що страждали на серце й задишку і не могли, звичайно, так швидко й люб'язно вгадувати її найменше бажання, як це робив веселий моряк Валентин Зубашич. Чи за окропом збігати на якійсь станції, або в буфет на довшій зупинці, чи піти на пристанційний базарчик, що завжди гомонів десь у дальньому кінці перону. Куди їм, цим директорам, вгнатися за молодим моряком? Тому вони одразу й облишили клопотання біля Ярини, доручивши це Валентинові. А він так легко й спритно прислужував, що встигав і обох директорів постачати продуктами, ягодами та іншими базарними ласощами, мало не на кожній зупинці.

І робив це все без зайвої метушні й вихвалання, не рекламуючи своєї спритності і вміння. Поводив себе в товаристві молодій жінки та двох директорів досить чемно і культурно. Од нього за всю дорогу не почули ні грубого слова, ні непристойного анекдота чи якогось вульгарного натяку.

Лише одного разу дозволив собі трохи більше. Він почав хвацько підкидати ранні яблука. І робив це так вправно, що Ярина аж у долоні плеснула:

— О! Та ви ще й жонглер!

— Ні,— зніяковів Валентин.— Це флотська гімнастика. Ось дозвольте...

Він ухопив її маленького туалетного чемоданчика і так вправно й нечутно почав його підкидати, разом з трьома яблуками, що директори теж попритихали в своїх куточках на нижній полиці. Та раптом хлопець похитнувся. Валізка, вдарившись об ріг верхньої полиці, відкрилася, і з неї висипалася всяка всячина. Валентин кинувся її підбирати й все вибачався перед Яриною за свою незугарність. Зібравши все до чемоданчика, він поклав туди і дві ощадні книжки, що залетіли під лавку.

— Ого! Та ще й на пред'явника! — хитро похитав головою.— От цього, Ярино Анатоліївно, і не слід робити. Гроші та ще й на пред'явника... В дорозі все може статися...

— А я не боюся! — посміхнулася Ярина.— Раз ви коло мене, то чого ж мені страхатися? Може, нарешті, й куплю собі над морем, у горах, якийсь будиночок. Дві кімнати і веранду, яка буде правити й за майстерню. І там малювати...

— А я вам салюти з кораблів буду посилати. Згодні? — сміявся Валентин.

— Прошу. Ласкаво прошу. І ви теж приїздіть у гості,— зверталася вона до двох інших пасажирів.

В степу, недалеко од моря, вони провели обох директорів на безлюдну станцію, де мав пролягати великий зрошувальний канал, і zostалися в купе самі. І тут Ярину Анатоліївну наче хто підмінив. Вона стала враз похмура й замкнута, забившись у куточок біля вікна. Мабуть, думала, що Валентин, добре познайомившись за дорогу, одразу кине́ть-ся до неї, силою схопить у свої залізні обійми. Вже спостерегла, як він потаєно позирав на її оголені красиві руки, білі, неначе тендітний шовк.

І раптом сталося дивне. Моряк, зачинивши двері, легко вистрибнув на свою горішню полицю і ліг там, ніби в купе нікого й не було. А Ярина зосталася біля свого вікна, німа і якась наче осиротіла. Їй стало жаль, що вона так зле подумала про цього хлопця, який всю дорогу дбав, щоб їй було добре й зручно, увивався біля неї без певної мети. І так

захотілося, щоб він зараз сів поруч, пригорнув до себе і про все, все розпитав своїми ясними й простими словами бувало-го моряка. А не такими, як ото часом говорять її колеги, художники, скульптори, якими говорив і колишній її чоловік Герман, скульптор по металу, що почав втрачати почуття прекрасного. От за те, що Валентин виявився таким скромним і безкорисним, Ярині й хотілося, щоб він її поцілував. Тільки поцілував і більше нічого.

Та моряк мовчав на своїй полиці і, здається, навіть не дихав. Вона заговорила першою:

— Ну, от ми скоро й приїдемо. У вас тут, мабуть, повно знайомих. Кожен вас радо зустрине, привітає... Для них ви довгожданий гість...

— Ні,— байдуже докинув Валентин.— Я за жіночим родом не волочився. Слідів моїх тут немає...

— Ой, навряд, Валю,— грайливо мовила вона, вперше назвавши його тільки на ім'я.

— А чого там навряд? Я можу повести вас до театру чи в кіно. Можу обійти з вами всі бульвари і танцювальні майдани, словом, побувати скрізь, де збираються люди, і дам собі голову відтяти, коли до мене привітається хоч одна жінка чи дівчина... Факт! Була в мене одна кохана тут, та, поки я їздив до Кронштадта, у відрядження, виїшла заміж за офіцера. І покотила на Тихий океан... Ну, що ж: у нього вище звання, та й жалування більше... Вольному воля, а спасенному рай...

Він раз у раз затягувався сигаретою, аж на стелі поблискував червоним матовий плафон. Ярині знову стало його жаль.

— Не сумуйте,— сказала вона.— Ви ж такий молодий... Ще зустрінете на своєму шляху щире серце...

— Щось не видно таких сердець. І не чути... Легко вам говорити, коли у вас по цій лінії все в ажурі. Гроші на книжці, хатка в горах не сьогодні-завтра буде... А потім дасте телеграму, і прилетить на крилах ваш скульптор...

Вона довго мовчала, потім зітхнула:

— Не прилетить... Йому горілка та п'яні дружки дорожчі... Багато горя він мені завдав...

Валентин погасив докурену сигарету, запалив нову. Здається, й не дихнув, поки вона говорила. І не ворухнувся, наче закоханий, що, зачавшись, слухає солов'я. Уявляв собі того Германа, безвільного й ледачкуватого, завжди

сонного і в'ялого п'яничку. Ярина лікувала його від горілки, та все марно. Потім влаштувала підручним до різних скульпторів, але з того мало було користі. Він виніс з дому весь її одяг і пропив. Порвав і порізав усі її акварелі, що їх вона так довго й захоплено малювала. І все за те, що не давала йому грошей на випивку.

Моряк мовчав. Ще виразніше уявляв собі цього Германа — неголеним, без верхньої сорочки. А щоб цього не було видно, п'яничка закутував шию брудним кашне. Руки вогкі, пітні, наче в хворого на сухоти. І завжди тремтять, немов просять милостині. І жаль, і огидно. Та більше огидно, бо ці ж руки брали її чисте, біле тіло. А нащо ж вона дозволяла? Просто дивно. Каже, що сама ж вибирала, покохала... Сама ж повна протиріч. Жінки часто не знають, чого хочуть. А в чемоданчику дві ошадні книжки на пред'явника. На одній чималенька сума. В другу Валентин не встиг поглянути. Такі гроші, а нещасному чоловікові жаль на горілку... Чому так?.. Адже є давня пісня: «Ой, хто п'є, тому наливайте, хто не п'є, тому не давайте...» Дивна жінка. Проте вона не може сказати, що Валентин теж полюбляє спиртне. Коли директори випивали, він категорично відмовився. А їй приніс на якійсь станції пляшку натурального вина. Випив з нею по чарочці, а решта й досі стоїть біля неї... Хай знає, що є й такі моряки...

— Невже нам доведеться цілий день ждати теплохода? — озивається Ярина.

— О, так! — Валентин, нарешті, одриває від губи сигарету. — Але я ще раз запитую на місці.

— Коли так, то я б хотіла зайти до художників на шовковий комбінат... Мене дуже цікавить їхня робота... Поруч море, гори, чудові парки... Небачена краса...

— Це можна, — знову затулюється сигаретою моряк.

— А досі хіба не можна було? Здається, заборону на в'їзд тут уже знято?

— Давно. Тепер можна... Словом, там усе з'ясується, Ірен, не клопочіться. Досить вам було клопоту з отим п'яницею...

Вона спалахнула вся і потяглася до нього вся, наче хотіла зупинити, щоб він більше не говорив такого про її Германа.

— Не треба, Валю... Він добрий... То його горілка з пуття звела... Нащо ви так багато палите?...

Валентин навмисне закурив нову сигарету. Не відповів нічого.

Лише в багажній камері спитав, як вона оцінить свого чемодана. Ніяк. Звичайно. Там цінностей нема. Хай Валентин здає його так, як і свого.

Він це й зробив. Говорив тихо, нахилившись до Ярини, щоб не почула працівниця, яка приймала на схорону речі. Хлопець віддав Ярині й квитанцію на чемодана, і вони пішли на другий поверх до вокзалу, в ту кімнату і саме до того ліжка, на якому всі ці дні ночувала Іскра. Цієї ночі на ньому спатиме Ярина, а він, матрос, напроти, в чоловічій кімнаті, де вже дві койки зайняті, а його буде третя.

Оформляючи ночівлю, вони трохи затрималися, і тому не зустрілися віч-на-віч з Іскрою. А через те, що їхній автобус мав уже відійти, то вони й побігли до нього і вчепилися останніми. Звичайно ж, не мали жодної секунди на те, щоб роздивлятися на пасажирів, серед яких стояла з ткалями й Іскра.

Він показав Ярині вечірній Новоград, і вони довго сиділи в ресторані, біля самого моря, багато танцювали. В перервах між танцями дослухалися мрійного й дрімотного шуму морського прибою. І мало не останніми вийшли з ресторану. Повертатися на вокзал було далеко, і автобуси вже ходили рідко. Ждали на зупинці, ждали та й махнули рукою.

— Давай підемо навпростець, через залізничні колії. Тут близько, коли йти понад тунелями,— запропонував Валентин.

— Ходімо,— згодилася Ярина, мимоволі притулившись щоким до його плеча.

І вони одразу пірнули в холодну темряву, що почалася за парапетом асфальтової дороги. Крута стежечка привела їх до якоїсь балки, де холодно поблискували рейки, ховаючись у глибокому тунелі. І тут Валентин схопив Ярину в обійми. Схопив несамовито, наче залізними кігтями, і вона навіть не встигнула крикнути. Німий жах спалахнув у переляканих очах і раптом згас.

10

— Ой дівчатонька, що ж мені робити? — забідкалася Іскра, кинувши серед кімнати свого чемодана, лозового кошика і великого вузла з подушками.

— Танцювати,—в тон їй вигукнула Олеся.— Квартиру маєш. На роботу стала. А жених сам знайдеться...

— Де там! — замахала руками дівчина.— Я ж не про це...

— А про що?

— Ну, як мені самій тут лишатися? Я плакати буду од радості... Візьміть мене з собою сьогодні... Візьміть, коли ласка...

Дівчата непевно презирнулися. Галя Діденко і Стася Богун поспішали на лекції у технікум. Світлана Козійчук — на консультацію, перед екзаменаційною сесією. Олеся вже котрий день місця собі не знаходила, ждучи з моря нареченого. То має ж вона право хоч на один вільний вечір, щоб забігти на маяк до Дмитра Григоровича і розпитати всі новини про Гнатову ескадру. Більше дівчат у хаті не було. Вони zostалися в гуртожитку. Олеся навіть озирнулася. Ні, таки й справді нема нікого. Збоку стояв лише Андрій Мороз, байдуже позираючи у вікно. Вона глянула на нього і махнула рукою:

— Ех, альпініст!.. І коли ти вже хоч трошки наперед будеш заглядати?..

— А я не люблю наперед,— посміхнувся Андрій.— Бо не знаю, що там мене жде... Зовсім інше діло назад... Там усе ясно... Я більше назад люблю в таких випадках...

— Ну й оглядайся, кавалер,— зареготала Олеся.— А ми побіжимо вперед. Гайда, дівчата! Іскра сьогодні піде зі мною... А ви по своїх аудиторіях...

І подруг не стало. Одні зникли в натовпі, інші загубилися на автобусній зупинці, мов макове зерно в піску, бо то був суботній короткий день перед вихідним.

— Але коли вам, Олесю, треба кудись, то я не буду хвостиком,— наче вибачалась Іскра, коли вони zostалися вдвох.— Я згодна тільки при умові, коли сьогодні й у вас вільний вечір... І ми з доброї згоди підемо вільно бродити серед людей. Чи у вашій бригаді так не можна, щоб хоч раз без якогось плану?..

— Можна. По-розумному все можна, тільки от викати мені нічого, бо, здається ж, ровесниці... Тож давай, Іскро, на «ти».

— Давай!

— І не тикай мені в очі тим планом. Розумний і так розрахує свій вільний час, а дурневі й план не по-

може. Куди ж ти хочеш піти? Я буду з тобою, поки й смеркне...

— А тоді?

— Потім піду зустрічати. Гнат має з моря прийти. Я ждати його на маяку...

— Візьми й мене на маяк. Я вам не буду заважати... Я тихенько сидітиму біля моря сама... А потім і піду сама...

— Дурненька ти, Іскро. Чого заздриш мені? Хіба в тебе ніколи не було такого, щоб милого виглядати?..

— Було, та загуло,— зітхнула Іскра. А побачивши, як Олеся враз насторожилась, широко відкрила очі. Одразу спохватилась і розпитувала далі свою нову подругу:— Скажи, Олесю, твій Гнат щирий? Він не може обдурити? Та не стіймо ж тут, а ходімо. Коли маєш охоту, то відповідай. А ні — то показуй своє місто... Я ж його ще й не бачила...

Вони йшли широким бульваром, зупинялися в скверах і парках, біля моря. На двох майданах, де грали традиційні духові оркестри, навіть потанцювали з незнайомими моряками. Іскра все сипала запитаннями, перестрибуючи з життя особистого на фабричне, з визначних місць Новограда на взаємини ткаць з моряками. Але все-таки найбільше її цікавили стосунки Олесі з її красивим струнким моряком, який так довго плаває в морі.

— Він щирий і одурити, я думаю, не зможе,— наче розмірковувала вголос Олеся.— Совість не дозволить. Кохає мене і дуже ревнує. Та не в цьому біда, Іскро, не в цьому...

— А в чому ж, Олесю? — притулилась їй до плеча дівчина, не зводячи пильних очей з головної алеї, на якій поволі походжали матроси під ручку з дівчатами та офіцери з дружинами.

«З нею таки щось діється! — думала Олеся.— Чого вона зиркає на всі боки, не пропускаючи жодної пари? Невже шукає якогось знайомого? Ото диво! Хіба збрехала, розповідаючи про мету свого приїзду в Новоград? Невже Ольга Чередник вгадала її намір? Чи не за женихом вона сюди приїхала?.. Прикро, коли так. Дуже прикро...»

Та не виказала Іскрі свого сумніву. Навпаки, заговорила про свого Гната щиро, зворушливо, од чистого серця, наче була з Іскрою в давній дружбі, ще з дитинства, як оті дві ткалі нерозлийвода — Галя Діденко в акваріумних серезках і Стася Богун з бісерною гардою на білій тонкій шії.

Та Іскра помітила її хвилиenne збентеження, спитала:

— А ревність — то хіба зле почуття?

— Коли воно сліпе, то з ним горе. Згодом і зрадливим може стати... Та не за це я боюся, Іскро... Мій Гнат трохи інакший... Він феодал.

— Феодал? — мало не скрикнула од переляку Іскра, уявивши одразу колись учене в школі: феодал вусатий, гладкий, весь закований у броню. Біля нього кілька жінок. Одна ноги мие. Друга коси розчісує. Третя їсти готує та питво... Четверта білу постіль розстилає... А він тільки на котру поведе бровою, то вона одразу вже й стелеться, немов трава перед вітром, вгадує його бажання і з усіх ніг кидається його виконувати... Брр! Аж страшно. Щоб зараз, у наш час, та були такі люди — феодали? Не може цього бути. Щоб одним з них ще й виявився оце молодий красивий моряк, якого навіть на фотографії можна вподобати?.. Ні, Олеся тут щось плутає.

— Твій Гнат феодал? Не може бути...

— А от правда, Іскро. Не такий, звичайно, як ми колись у школі вчили, але внутрішній. В психології свій відсталий феодал. Знає три речі на світі: службу на катері, безпосереднього свого командира в штабі і власну квартиру, на маяку. Він квартирує у наших старих Яворських. І далі, за цими трьома точками, — хоч трава не росте, хоч потоп... Ну, звичайно, в одну з цих трьох точок, на квартиру, мушу входити і я. Це значить, що я повинна після роботи забувати все на світі. Громадське життя в бригаді, в комітеті комсомолу, наші вилазки до театру, в гори, на концерти і в музеї... Я маю коритися своєму феодалу... Але ж я його й так люблю, нащо ж мене й силою спонукати? Це ж безглуздо, Іскро. І де воно в нього взялося оце егоїстичне? Тільки служба, тільки наказ начальства і квартира. А все, що кругом, — йому байдуже. Як же тоді жити, коли в бригаді й скрізь усі за одного і один за всіх. У нього ж тільки в морі так, на палубі з матросами. А на землі поза службою — все навпаки. Сам за себе. Моя хата скраю... І жінка в нього, як у німецького бюргера, мусить знати все тільки на три літери: кіндер, кюхе, кірхе...

— Дитина, кухня, церква, — хутко переклала Іскра й засміялася. — Але ж зараз церкви нема, Олесю. Невже він у тебе богу молиться?..

— Ні, але замість бога знайшов собі ще гіршого ідола: жінка повинна день і ніч берегти його спокій, затишок, скрізь і в усьому підтакувати. Це страшно, Іскро. Ми йдемо

до комунізму. Наша бригада вже почала жити за новими законами комуністичної моралі. Нехай у нас ще не все гаразд, але ми стараємося... А він — проти. І не один він. Я знаю багатьох офіцерів, які далі тих трьох точок нічого не бачать і не хочуть бачити. Вони все життя стояли б на тих трьох точках, як отой землемірський апарат теодоліт на тринозі... Але ж той апарат бездумний, з холодного заліза. Як його постав, так і стоятиме все життя...

— Олесю,—торкнула Іскра за рукав подругу.—А чого це у вас одні моряки в погонах ходять, а інші без них, але теж у флотських кітелях та мічманках?.. Це їм можна у вільний час без погонів гуляти?.. Щоб комендантський патруль за всяку дрібницю не чіплявся? Так, Олесю?

— Ні. Без погонів ходять демобілізовані. А військові моряки завжди одягнуті так, як наказує комендант. На кожен день своя, окрема форма. Форма номер один, номер два, три і чотири.

— А я думала...

— Тут нічого й думати, Іскро. Тут закон. Корабельний устав — і точка... Обговоренню не підлягає...

— Значить, морський офіцер не може одягнути своєї форми без погонів?

— Ні, він скоріше надіне цивільного костюма, аніж розпарує військову форму, щоб кітель був без погонів, пояс — без кортика. Нащо ж? Золоті шеврони на рукавах все одно викажуть, яке в нього звання, військова спеціальність і таке інше...

— Це добре. Дуже добре,—зраділа Іскра.—Одразу бачиш, де моряк військовий, а де фальшивий...

Олеся пильно глянула на неї, здивовано спитала:

— Хіба, Іскро, це так важливо, де справжній моряк, а де салага? Всі люди у нас, дівчино, красиві — хто душею, а хто тілом. І вже до того воно йдеться. Чим далі, то все більше буде в нас людей красивих душею, серцем, своєю поведінкою... Форма одягу ще не визначає людської краси... Часто буває так, що на грудях у нього і на мічманці все блищить, а в голові такий туман, аж свистить... Хоча по одязі людину й стрічають, але по розуму проводжають. Тож давай краще одразу й зустрічати і проводжати за розум та душевну красу, а не по одязі... Так, Іскро, чи ні?

— Не знаю... Може, й так...

— Чому не знаєш?

— Бо в нас у Самгородку як вийдуть хлопці й дівчата в неділю на шпацір, то наче сад навесні розцвітає, так гарно од їхнього вбрання. Шовки та оксамити. Бостони й габардин. Парча і панбархат. Наче церковні ризи колись... У нас одяг славить хлопця й дівчину...

— А труд, робота? Хіба не вони облагороджують людину?

— Вони. Але вбрання то є наслідок праці. Як робив, так і заробив. Як заробив, так і одягнувся... Це й школярам відомо...

— Але не кожен на свої заробітки одягається, Іскро. Бувають ще й такі, котрі чужою працею одіж собі справляють... Злодії, спекулянти, хабарники... Отже, одяг людини не завжди може визначити її роботу на користь суспільства, її вклад у нашу спільну справу. Так, Іскро?

— Не знаю. У нас в Самгородку один одного знає як облупленого. Там за красивою одягою не сховається жоден злодій, спекулянт чи хабарник. Усе на виду...

— Так то ж Самгородок. А візьми наш Новоград, де людина може прожити все життя і не знатиме всіх мешканців. Або Київ чи Москва. Хіба там один одного знають?..

Іскра не відповіла. Знову бігала гострими очима по людях, шукаючи в натовпі свого моряка без погонів. Але його ніде не було. Дівчина всім серцем почувала, що він десь тут, зовсім близько, але знайти його й досі не могла. Чорні кітелі та мічманки з білими кантами були однакові на всіх моряках, і цей стандарт нещадно розбивав усі Іскрині мрії.

Після того, як вона побачила Валентина з чужою жінкою в дверях переповненого автобуса, він почав ввижатися їй у кожному військовому морякові, який йшов під руку з дівчиною чи своєю дружиною. Це було так важко, аж вогнем пекло біля серця. Незручно перед Олесяю. Адже забачивши такого матроса, Іскра одразу бігла за ним, тягнучи за собою й Олеся. А потім, розгледівши, що то не Валентин, притишувала біг, поки й не з'являлася нова пара.

Зараз, правда, стало легше. Іскра пильніше почала придивлятися вже тільки до матросів без погонів. Але й це завдавало їй неабиякого клопоту. Один моряк, якого Іскра ледве наздогнала, був добряче п'яний. Обличчя мідно-червоне, побите віспою, і сам ледве тримався за лікоть дебілої молодиці, яку називав кумою. А здалеку ж дуже нагадував Валентина — така ж струнка постать і важна

хода з носка. А виявилось, що то китобій. Другий моряк — з підстриженими вусиками. У третього — м'які кудряві бакенбарди. Четвертий смоктав красиву блискучу, давно потухлу люлечку. І таке розчарування приносив Іскрі мало не кожен моряк без погонів, якого вона випереджала, тягнучи за собою здивовану Олесю, і вже не слухала ні її запитань, ні дивних і не звичних для самгородських дівчат думок.

Олеся аж озирнулася, ніби й сама хотіла знайти ту людину, яка ховалася ось тут і на відстані так сильно гіпотизувала Іскру, водила її за носа, штовхаючи раз по раз на несподівані й раптові думки та вчинки.

— Іскро, що з тобою? — спитала вона нарешті.

— Нічого, — весело засміялася подруга.

— Як то нічого? То тебе кудись пориває в незнайомий натовп, і я мушу бігти за тобою, як маленька. То раптом кидаєшся звідти кудись убік, наче угледівши там люту змію. Хіба ж у такій біганині можна спокійно поговорити? Ти ж і не слухаєш мене.

Олеся сказала це щиро. В голосі її не забриніла й нотка образи чи зверхності. Іскра одразу помітила це і, не задумуючись, безтурботно відповіла:

— Я тебе не слухаю? Оце сказала! Та я можу зараз повторити всю нашу розмову. І це буде майже точна стенограма. Так... на чому ж ми зупинилися, товаришу комсорг? Ага, забулися! Самі, значить, забулися. То я нагадаю вам... Значить, Гнат Бурчак, командир торпедного катера, стоїть на трьох точках і ніяка сила його не може з них зіштовхнути. Прикипів до них навіки. Так?

Олеся обняла Іскру за плечі, схвально кивнула головою.

— А мені такі, як твій Гнат, подобаються, — несподівано сказала Іскра. — Коли б він мені трапився, я б йому ноги цілувала. Я б те домашнє гніздечко так причепурила й прибрала, що він після роботи нікуди й носа не показав би... Я давно мрію про коханого, що тільки на цих трьох точках й сидів би, як на мертвому якорі... Це ж дівоча мрія, Олесю, а не якась вигадка... Спитай у кожної розсудливої дівчини, і вона тобі скаже те саме...

— Те саме? — здивувалася Олеся, наче прокинулася з глибокого сну.

— Еге ж! Те саме, — радо підтвердила Іскра. — От почитай. Ще колись, при царях, люди більше кохалися в своєму гнізді, аніж там, біля верстатів на фабриках...

А зараз навіть у книжках нас спонукають геть далі од родинного гнізда. Той у романі герой, хто мало не день і ніч біля верстата, хто мало не спить, з ним обнявшись... Це ж смішно, Олесю...

— Смішно. Так. А що ти скажеш, коли такі люди засихають на своїх трьох точках? Моя жінка, моя хата, моя родина. І більше нічого. Тільки високий тин кругом хати та ще табличка на воротах. Не ходіть, мовляв, сюди, бо тут і скажену собаку спущено з ланцюга... Ось до чого твої три точки ведуть, Іскро. А де ж оте наша? Наша фабрика. Наша Вітчизна. Наша робота. Наша мета. Адже поняття «наше» давно прийшло на зміну тому, що зветься «мое». Отому, що його охороняє скажений собака на ланцюгу...

Іскра позіхнула.

Олеся здивовано й холодно зміряла її з ніг до голови:

— Ти проти цього, Іскро!

— Ні. Але ж дайте мені й особистого щастя. Дайте мені своє затишне гніздечко, куди ні буря, ні гроза не дістануть...

— І сонце не загляне? — перепитала Олеся. — А що ж там буде без сонця? Твань, багно, задуха... Не знаю, як ти, а я й не уявляю, як можна жити без колективу, без друзів, товаришів. Тож виходить якось по-дурному: тобі ніхто не потрібен і ти нікому. Таке життя нестерпне, нудне. Ще страшніше за феодалізм, Іскро. Це капіталізм, де людина людині вовк...

— Чому неодмінно вовк? — спалахнула дівчина.

І вже не кидала оком на всі боки, бо вони йшли тихою й безлюдною вулицею, яка вела під гору, до самого маяка. Тут перехожих було менше, кожного Іскра бачила здала і тому вже уважніше слухала Олесю, пильніше вдивлялася в її збуджені очі.

І відповідала їй упевненіше.

— До нас ходитимуть гості. А ми до них. Чому ж тільки вовк? Кожна пташка має своє гніздо. Закон природи. Проти цього ніхто не піде... Воно мое, а не наше...

— Добре, згодна з тобою, — вже спокійніше докинула Олеся. — Але ж біда в тому, що оте мое та пролізло й на роботу. Робота моя, і нікому нема до неї діла. Верстат мій, і я на ньому як хочу, так і працюю. Яке мені діло, що в тебе нитка порвалася чи нема основи? Аби в мене все було гаразд. Так чи ні, Іскро?

— Так. Але що ми можемо зробити, коли все життя на цьому засноване. За один рік його не переробиш, Олесю. Навіть пісня така є на світі: сам п'ю, сам гуляю, сам стелюся, сам лягаю!.. Сам!..

— Не смійся, Іскро, бо ти сама скоро почнеш відхиляти ці пісні... Ти іншої мусиш заспівати, раз прийшла до нас.

— На чийому возі їдеш, того й пісеньки співатимеш,— посміхнулася Іскра.

— Ні, ти вже не знайдеш такої фабрики, де б іншої пісеньки співали. Зараз скрізь одна для всіх, наша, рідна пісня, в якій людина людині друг, товариш і брат... В ній уся наша правда. І вона на світі одна. Іншої такої нема... Правда наша в праці для щастя народу.

Іскра стрепенулася. Хотіла щось сказати, та, побачивши в Олесиних очах таку іскристу далину, що їй і дна не було, завагалася. А потім придивилася до її обличчя, на якому пелюсткою троянди спалахнула й розквітла велика радість, і вже нічого не сказала, тільки глибоко й широко зітхнула. Зовсім тихо, наче потайки спитала:

— Ти завжди така, як зараз, Олесю?

— Яка?

— Ну, така ясна й смілива... Тверда і рівна, що тебе ніхто вже не зіб'є на манівці... А не така, як ото, часом бувають... На зборах говорять одне, а вдома зовсім інше... Як їх звуть?

— Дворушники,— рішуче мовила Олеся, наче одмахуючись від настирливої осі.

— Ото й біда скрізь через них,— зітхнула Іскра.— У них нема нічого святого.

— А вони в свого бога тільки вдома й вірують. На службі — ні-ні! Щоб ніхто не бачив і не чув. Щоб люди їм, бува, не розкусили, бо тоді ж, як кажуть водолази, хана. Вічний посміх і зневага од усіх людей...

Іскра не витримала:

— Поки люди будуть сміятися та зневажати, то вони добре понаживаються та понагулюються в своїх гніздах, паразити... О, понагулюються, страшного суду на них нема!.. Я б вішала таких гадів!..

— Нащо? Вони ж наші люди, тільки в душі почорніли, од проклятих заздрощів, од гонитви за скаженою копійкою, за багатством. Може, то їх батьки понаучували. А батьки жили при царях, їх такими зробив капіталізм. Та ну їх до дідька! Що я тобі — лектор з товариства

поширення знань чи якийсь агітатор? Ми ж гуляти йдемо... Он уже й маяк наш...

— А чому ж? Ти гарно розповідаєш. Коли б так усі агітатори з людьми говорили,— щиро мовила Іскра.

— Де там, Іскро! Який з мене агітатор? Я кажу те, що думаю. Що на душі лежить, у серці відстоялось...

Іскра не відповіла. Тільки тісніше притулилася гарячою щогою до Олесиного плеча, міцно стиснувши подругу за точений, але гострий лікоть.

Та враз пролунав чийсь дзвінкий, але схвильований оклик:

— Дівчата, вас можна на хвилинку?

Подруги озирнулися, гаряче здригнувшись усім тілом.

До них уже біг з бічної зеленавої вулички веселий моряк, широко й хвацько перестрибуючи через калюжки та розмити дощами бруківку.

Іскра аж ущипнула Олесю з несподіванки, осудливо шепнула:

— Хіба можна дівчині зупинятися на поклик незнайомого моряка?

— Можна. У нас так заведено. А чого цуратися й ускладнювати це? Коли він сподобається дівчині, то й познайомляться. А ні, то скаже, що їй ніколи, і на тому хрест... Нащо так, як було колись: пхикати дівчині, червоніти чи тікати од хлопця, а може, й обзивати його нахабою? Не добре так, Іскро. Треба простіше й лагідніше ставитись до людей...

— Ой,— тихо скрикнула Іскра, пізнавши в тому морякові головстаршину Добрякова.

Пропало все. Зараз він почне розпитувати про Валентина, якого вона ніяк не може знайти. Оце так брат, що навіть рідна сестра не знає адреси.

— Що тобі? — притулилась до неї Олеся, наче й сама ждала якоїсь бурі.

— Нічого, то мій знайомий... Моряки привезли мене до вас, своєю машиною,— випалила в одну мить Іскра. І щоб не дати старшині щось сказати, заговорила сама.— Вікторе, знайомтеся. Це Олеся Тиховод, комсорг нашої бригади... Прошу...

— Та ми давно знайомі, Іскро... На всіх комсомольських активах буваємо...

— А поза активами?

— Не везе,— широко засміявся Віктор.— Ходимо, як то кажуть, на різних курсах. Олеся пливе зюйд-вестом, де сонце сходить. А я норд-остом, де хмари та туман. У неї вже є свій лідер, котрий прокладає ясний курс. А я поки що борушкаюся в штормах та туманах, все шукаючи свого маяка... А як ваші успіхи, Іскро?

Дівчина рвонулася до Віктора, мало не впавши йому на плече. І саме в цю мить притулила до рота два пальці, подавши знак старшині, щоб він мовчав про ті розшуки. Віктор зрозумів і одразу закашлявся, шукаючи в кишенях хусточку. Олеся, мабуть, і не помітила їхнього переморгування.

— Дозвольте бути вашим супутником, дівчатка? — сказав старшина.— Я вільний...

— Просимо! — вирвалося в Іскри. І вона аж озирнулася на Олеся: чи не зробила, бува, дурниці, давши згоду?

Ні, Олеся схвально дивилася на неї і наче підбадьорувала: сміливіше, дівко, не зівай... Може, тут і твоє щастя...

А вголос сказала:

— Ми йдемо на маяк.

— Я теж.

— Чого? — наче здивувалася Олеся.

Віктор спокійно пояснив:

— Ви спішите до старого, щоб дізнатися, де там бродить Гнат Бурчак, лейтенант торпедного катера? А я йду, щоб самому глянути на дальній рейд. Сухопутна моя командировка кінчилася, і мене знову призначили на крейсер. Але він у морі. От я й жду біля моря погоди, чекаю, поки рак свисне... То, може, й сам побачу крейсера, аніж маю так безглуздо ждати? Може, сам угадаю, коли він пристане до берега?

— А тебе старий пустить на маяк? — спиталася Олеся.

— Вчора пускав.

— Так то ж учора. А сьогодні може й затятися. Ти його не знаєш...

— Знаю. Але перед тобою, Олесю, він усі двері поодчиняє. То вже і я неодмінно прошмигну... Ви своєю красою так засліпите йому очі, що й не углядить...

— Углядить.

— Та вже буде пізно,— співчутливо зітхнув старшина.— Він одразу почне розповідати про свій маяк, а потім

і мене побачить. Саме тут йому й потрібна буде аудиторія. От ми разом з вами й послухаємо. Він ніколи не розжене. Це не в його натурі...

— Ох і хитрий ти! — засміялася Олеся.

— Не точно, Олесю. Моряк не хитрий, а пильний. Він мусить усе передбачати, зважувати і знаходити вихід з найскрутнішого становища. Цього нас завжди вчить саме море... Отже, пішли, дівчатка... Нічого даром час гаяти...

Він узяв обох під руку, весело сказав:

— Може, ще й породичаємось... Хто знає, як воно далі буде...

— Стривайте! А квіти? — похопилась Олеся.

— Ах ти! Квіти! Квіти! — аж зрадів Віктор, потягнувши дівчат до квіткового кіоска на розі двох вулиць.

11

І раптом усе сталося так нагло й несподівано, що Олеся і нині не могла прийти до пам'яті. Кров на рейках і досі забивала дух, туманила очі. Гнатів постріл, що так тривожно і лячно пролунав серед ночі, все ще дзвенів у вухах, наче страшний і тривожний дзвін, що десь бив і бив на сполох. Над тихою бухтою і в глибині тунелів линув розпачливий і несамопитий крик Іскри, що прибігла, захекана й бліда, важко спираючись на тверду руку головстаршини Віктора Добрякова. Коли б не Віктор, то ще не відомо, чим воно все закінчилося б? Ніч темна. Час пізній. Всі люди давно сплять. На вулицях ні комендантських патрулів, ні дружинників. Хоч гвалт кричи. А вона німа й непритомна сходить кров'ю на рейках, по яких з хвилини на хвилину має пролетіти кур'єрський з Москви. Вже грюкотить його кам'яна луна в глибокому і холодному тунелі, де даленіють німі рейки, наче спадають і ховаються на дно морське.

Мертво. Тихо. Безлюдно. Тільки маяк спалахує серед ночі, як учора й позавчора. Дві секунди яскравого, аж сліпучого світла, і знову на одну секунду непроглядний морок. Дві секунди — сонце. На одну — глуха ніч. Так щоночі говорив з морем маяк. Але чи ж почули той постріл і крик на маяку? Мабуть, ні. Постріл пролунав на дні глибокої ущелини, і його грім міг котитися до моря лише яром. А маяк стояв на горі серед вічного гуркоту морської

хвилі й вітрів. Крім того, Дмитро Григорович і не сподівався, що таке може статися в їхньому Новограді. Він цілу ніч придивлявся, а значить, і мимоволі прислухався до моря, наче не вірячи розумним радарам і електронним приладам, які день і ніч прослуховували й просвічували море до самого дна. Давня звичка, здобута на маяку ще тоді, коли цих приладів не було, примушувала старого робити все так, як до війни. Наглядач маяка мав ловити в морі кожен вогник кораблів, кожен спалах світлової сигналізації, кожен сигнал катастрофи, якою він вибухне на далекому горизонті.

Отже, на маяку був спокій, який запанував тут ще задовго до приходу обох дівчат та головстаршини Добрякова. Правда, то спокій більше зовнішній, бо Дмитро Григорович ледве стримував себе, кусаючи посинілі губи. Його зашкарублі, вічно позбигвані пальці гнули сталюну дротину, наче то була прив'язала лозина, з якої плетуть кошики. Він слухав дружину, понуривши очі в землю, і час од часу зітхав. Ганна Миколаївна знала, що буде з ним діятись, і тому оповідала історію одноокого Павла Зарви стримано, обережно, обминаючи гострі кути, згладжуючи вразливі місця, які могли вивести старого з рівноваги, збунтувати його й так розтравлене серце.

У кімнаті тихо й затишно. Духмяніли лісовий чёбрець та материнка, бо долівка була рясно струшена травою, якої Олеся накосила біля своєї лісової хати. Але пахло й морськими водоростями, що були просолені до краю і відгонили йодом та смолою. Старий вдихав ці пахощі, часом позираючи у ясне вікно, за яким лежав чистий дворик, куцилась жовта акація і височіла кам'яна башта німого при сонці маяка. Поруч з маяком, спиною до моря, зводилась довгаста кам'яна будівля, в якій містилася запасна електростанція, на той випадок, коли раптом настануть перебої з постачанням міської електроенергії. А коли й ця запасна електростанція на маяку вийде з ладу, маяк однаково буде світити. Для цього у Дмитра Григоровича в другій половині будинку напоготові акумуляторна станція. У високих скляних посудинах залиті кислотою нові елементи. Вони дають стільки електроенергії, що її вистачить не на один маяк. Отже, тут є три джерела світла. І маяк ніколи не потухне, раз біля нього ходить Дмитро Григорович Яворський, чаклун і незмінний вартовий морської стихії. Чому чаклун? А тому, що так наловчився

вгадувати на морі погоду, що часом куди тим синоптикам, які малюють свою троянду вітрів і дуже часто помиляються. Вгадують сонце, а надворі переїщить дощ. Пророкують звечора бурю, а на ранок з них сміється на всьому морі золотий штиль. А Дмитро Григорович не поспішає з своїм прогнозом. Навіть у найважчий шторм, коли на морі не побачиш ні обрію, ні кораблів і ніхто не знає, коли той шторм осяде, старий спокійно пояснює:

— Ранок принесе надію... Завжди...

І його прогнози були даремні. Давня морська приповідка, — ранок принесе надію, — народившись серед бурі й морського страхіття, справджувалася. Найлютіша негода затихала й улягалася кожного разу серед ночі, а на ранок знову виглядало тепле, ласкаве сонце. І море вже не ревло, а тільки зітхало, натовившись у тяжкій битві з скаженими вітрами. Ранок у старого завжди був символом усього ясного, доброго й щасливого не тільки на морі та на землі, а й серед людей. Тільки він про це нікому не говорив, не признавався навіть жінці, потерпаючи, щоб не потрапити на язичок деяким ораторам, які звикли говорити до людей усе по газетах та друкованих цидулах. Вони можуть цього й не розшолопати: ранок принесе надію... Це ж не входить в обмежене коло їхніх понять і формувань, які завжди тримаються на двох протилежних полюсах: чорне й біле. А що лежить між тими полюсами, посередині, того вони не знають і не хочуть знати!

Старий гірко зітхає. В його посивілій голові раптом зринає думка:

«А може, такі оратори й скалічили нашого Павла Зарву, вибивши йому в тюрмі око? Прислужливі дурні часто бувають страшніші за найлютішого ворога. Хто ж його знає. Тепер це з'ясувати важко. Свідків нема. І катів нема, тих, що знущалися над Павлом, так само тяжко й гірко, як і над їхнім старим доглядачем маяка. Мені чужі вороги одрубали руку. Йому свої вирвали око. І як на зло, нікого ж у нього нема. Він круглий сирота. Чи ж розуміють вони це все, оті дівчата, разом з моєю жінкою на тій своїй фабриці? Повинні б розуміти... А далі що? Одне діло розуміти, а друге — щось робити для таких, як Павло Зарва, щоб вони не покотилися назад з тієї гори, на яку їх народ і партія вернули, вирвавши з незаслуженої кари...»

Ганна Миколаївна догадується, що чоловік уже кипить в душі, і тому навмисне взялася перетирати посуд, щоб не

надавати серйозного значення своїй розповіді. Бо коли б вона сіла проти чоловіка і, нічого не роблячи, почала розказувати Павлову історію, то Дмитро Григорович давно б скрутився од злості і нервового струсу. А так, думала Ганна Миколаївна, буде спокійніше і простіше, ніби якось знічев'я вона все розказує, аби не мовчати та щось говорити до чоловіка у вільний після обіду час.

Посуд уже весь витерто, і вона знову опускає його у воду, полоще, щоб завдати собі нової роботи, щоб чоловік не подумав, ніби вона спеціально все це розказує, наче якусь надзвичайну пригоду. А спробуй не розповісти. Ого! Він тоді довіку їй не забуде, що дізнався про Павла Зарву не од неї, а десь з третіх вуст. Воно ж йому так болить, як своя глибока рана.

— А зараз і я пригадую,— каже Дмитро Григорович.— Він таки не раз пробирався через колючий дріт, без перепустки, до нас у Новоград. А чого ж! Усі ходи й виходи знав по горах. Що йому заборонена зона, коли тут живе мати?.. Його навіть арештовували не раз у забороненій зоні... Подумаєш, найшли шпигуна... Пашку Зарвиного...

— Але ж ти забуваєш, чоловіче, що тоді у Новограді Сталін бував... Тоді, коли б могли, то й пташці заборонили б прилітати до нас, не те що синові до матері,— зітхнула Ганна Миколаївна.

— То невже за це й Павла?..

— Ні. Не зовсім так. За це вже не могли, хоч і велике зло мали на нього, бо не раз переходив ту заборонену зону... Павло їм був як більмо на оці, а даних про те, що він ворог народу, ніяк не могли роздобути...

— Ну й що?

— Мені аж страшно. Не знаю, як тобі й казати, чоловіче.

— Кажі. Я в гестапо не таке бачив.

Ганна рвучко випросталась, наче камінь з плечей скинула:

— Того дня він знову прийшов до матері, минувши пропускний пункт, без дозволу. Ліки приніс, бо вона була хвора. І збирався ще до заходу сонця назад піти. Та раптом прочитав об'яву: школа, де він вчився, влаштовувала вечір колишнім своїм випускникам. А серед них, він знав, були вже прославлені моряки... От і пішов туди. Сидів у куточку тихо, слухав розповіді матросів... Його й хлібом

не годуй, а дай почути, як говорять моряки... А тут же його товариші. На одній парті з ними сидів...

— Я чув, що він під чаркою прийшов?

— Не знаю. Може, й так. Але там була товариська вечеря. Запросили і його... Він трохи й додавив...

— От капосний. Весь у батька...

Ганна одвернулася до вікна, похилившись на лутку:

— Ну, й попросив слова... Почав говорити, як йому жаль за тим, що так усе по-дурному з ним сталося... Що він не моряк. Як оці його хлопці...

— Ну?

— Що ну?

— Далі що, я питаю? Чого ж замовкла?

— Не можу, Митю, ох, не можу... Прибігла міліція, присікалась, що він без перепустки до матері прийшов. Він не хоче йти з ними, а вони тягнуть... Усі протестують, але коло міліції — прикордонник... Ох, не можу, Митю, не можу...

Старий пройшов по кімнаті і сам прикипів до другого вікна, яке виходило на маяк, до моря. Там злякано билася об воду чайка і так голосно кричала, наче промовляла людським голосом. Висока хвиля гриміла в підніжжя маяка, заливаючи весь низ кам'яної башти.

Ганна мовчала. І старий спитався:

— Тоді він скинув черевики і жбурнув на старшого міліціонера? Так?

— Так. Але міліціонер пригнувся. А наш Марчук як крикне: «В'яжіть його!»

Ганна затихла. І старий догадався сам:

— Трибунал. Тюрма. І там, у камері, він осліп на одне око. А будьте ви прокляті!

— Не сам! — скрикнула Ганна. — Силою видушили, а записали, що п'яну бійку затіяв з рецидивістами. Он як...

Стальна дротина тріснула в руці Дмитра Григоровича і впала на долівку. Він турнув ліктем раму і розчинив на-встіж вікно. До кімнати увірвався гуркіт моря, солоний дух вогкого вітру, а з ним гострі пахощі йоду, смоли і ще чогось терпкого й гострого, що сповнює повітря на морському узбережжі, коли починається шторм і глибоко каламутить морське дно.

Ганна підійшла до чоловіка, несучи кухлик холодної води:

— Випий, Митю, не край свого серця...

Навіть не глянув на неї. І не обернувся. Тільки спитав:

— А покійна мати його знала?

— Довго не знала. А потім, як утік він перший раз з табору і його впіймали й засудили ще раз... Тоді вона якось-таки дізналася... Впала на порозі й уже не підвелася. Наша Ольга Чередник була при тому.

— Яка Ольга?

— Ну, її квартирантка... Та, що на комбінаті в нас ткалею. Вона ж і всю квартиру зберігала, поки Павло там сидів...

Солоний вітер рвався у вікно, розкидав сиву чуприну на голові Дмитра Григоровича, який поволі зсунувся по стіні на соснову лавку, заслану старим килимком. Зіщулювався увесь, зціпив зуби, наче йому раптом стало холодно й непривітно од цього солоного вітру, без якого, здається, він і жити вже не міг. Тихо, але якось холодно й упереджено спитався:

— А там у цеху, коли на роботу його приймали, допитувались.

— Ні.

— Добре. Бо тепер такі язикаті пішли, що могли б і допитувати... Таким молокососам нічого не варто ляпнути знічев'я: «А чом ви не боролися проти культу Сталіна тоді, коли він був живий?» Ну, от ти їм і розкажи, жінко, при нагоді про Павла Зарву. Або хай він і сам розкаже, де ділося його око...

— Ясно і їм тепер, дарма, що ти їх молокососами називаєш...

— Дарма?.. Всі уже переродилися... А чого ж кажуть, що ота, яку ви недавно прийняли до Олесиної бригади, все по вулицях бігає та всім морякам у вічі зазирає, наче жениха собі видивляється?.. Ранувато ще... Недавно ж приїхала... Треба було б їй роз'яснити...

— Роз'яснили. Та не в цьому суть. Мабуть, в їхньому Самгородку хлопців малувато... От у неї очі й розбіглися...

— Розбіглися... Розбіглися,— бурчав Дмитро Григорович.— Дивись, щоб у неї серце отак не розбігалось. Бо натавцюється твоя Іскра по всіх танцювальних майданчиках та й погасне. Тільки сірий попіл вітром рознесе...

— Не буде цього, Дмитре. Не буде,— твердо мовила Ганна. І знову одійшла до шафи, почала складати чисті тарілки.

— А л б його взяв на маяк. Узяв би! — радо озвався старий.

— Кого?

— Ну, Павла Зарву. Саме такі, як він, мені й потрібні.

— А на комбінаті хіба вони не потрібні? — заперечила Ганна. — Що значить — узяв би, коли бригада його вже до себе прийняла? І відділ кадрів дав згоду на оформлення. Ти собі знайдеш зміну... Он скоро почнеться демобілізація... Тільки гукни, то не один морячок прибіжить...

— Такі, як Зарва, шторму не бояться... Отакого б мені на маяк! — не слухаючи дружини, гомонів Дмитро Григорович, наче знову опинився на високій башті маяка, сам один, перед чарівною кришталевою лінзою, в якій народжувалося оте невмируще світло.

— Ти щось сказав?

Дмитро Григорович байдуже махнув рукою, заговорив собі у вуса так, щоб вона його не почула:

— Цей не покине вахти і на танці не побіжить, висолопивши язика... З такого іскри летять, а не курява йде... Кремінь.

І додав вже голосніше:

— Мені треба з ним погомоніти, жінко. Чуєш?

— Та ось він, здається, і сам до нас іде, — несподівано сказала Ганна.

Старий схопився на рівні ноги, мало не підстрибнув з радості, але вчасно стримався, улесливо спитав:

— Підстроїла? Ну, скажи чесно.

— Та відчепися. Нічого я не підстроювала. Дуже воно мені потрібно. Олеса сама їх веде. І Павла, і свою Іскру... Та ще й моряка якогось... Що воно за матрос? Ні, здається, старшина, а не матрос...

— Моряка я знаю. То електрик з крейсера. Він прибігав і вчора, — глянувши у вікно, мовив старий. — А де мій новий кітель з орденами? Де мічманка?

Дружина мовчки показала на вішалку, що зверху була заплута простирадлом. Вихопив звідти кітеля, нову мічманку. Швидко все надівши, вийшов на ганок зустрічати гостей.

Ганна визирала через його плече, весело переглядаючись з щасливою і, здавалося, безтурботною Олесею, що вела під руку Павла Зарву й Іскру Величай. Біля них поволі йшов головстаршина Віктор Добряков.

Тиховод представила Дмитрові Григоровичу своїх знайомих, і він розчулено тупцював на одному місці, не знаю-

чи, що йому робити з ними: вести одразу на маяк чи запрошувати до хати? Запитливо позирнув на дружину, але вона наче навмисне мовчала. «Твій маяк, чоловіче, твої гості», — казали її очі.

Виручила Олеся.

— Я на маяк не піду, Дмитре Григоровичу. Мені треба з Ганною Миколаївною один секрет з'ясувати.

— Знову фракція? — сказав добродушно.

— Точно, — засміялася Олеся.

Старий розгладив великим пальцем сиві вуса, вдоволено кашлянув:

— А ми підемо на маяк. Неодмінно підемо. Правда, товариші?

— Так! — весело кивнув один старшина, а інші чомусь змовчали.

Дмитро Григорович прикро глянув на них, наче питався: що з ними сталося? Вони, здається, зрозуміли старого. Іскра непевно здвигнула плечима, тихо мовила:

— Підемо, раз так...

Павло Зарва мовчки кивнув головою.

— От і гаразд! От і спасибі, що прийшли, Вікторе. Чого ж ти став? Показуй гостям дорогу. Ти ж тут свій, — похвалив головстаршину доглядач маяка.

А сам узяв під руку Павла Зарву. Уважно зазірав йому в лице, наче хотів там знайти щось таємниче й невідоме, що так тривожило старого вже з тої хвилини, коли дружина розповіла про страшний суд і ще страшніший вирок над ним.

Олеся мовила йому вслід:

— Дмитре Григоровичу, гляньте там на море. Чи не видно наших? І подзвоніть...

Але він так був заклопотаний біля Зарви, що навіть не озирнувся. Тільки докинув:

— Добре! Але й так знаю, що вони вернуться з моря увечері, як смеркне. Жди його там, де й завжди, біля контрольної у військовій гавані... Ясно?

— Ясно, — плеснула в долоні Тиховод, обхопивши за стан Ганну Миколаївну.

— Скучила, Олеся? — спитала Ганна.

— Ой скучила, тіточко! Так скучила, аж в очах пече... Дайте хоч на його кімнату гляну. Я квіти йому принесла... Відчиніть...

— А там не замикано. Йди...

Олеся кинулася в коридор і розчинила навстіж двері до Гнатової кімнати, яку він наймав у доглядача маяка. І стала на порозі, мов заворожена, наче боячись іти далі, щоб не порушити того спокою, затишку і жаданої своєї мрії, які поселилися тут відтоді, як дівчина покохала.

Вперше вони зустрілися на спільному вечорі ткачів і моряків, у Будинку офіцерів флоту, коли святковий бал був у розгарі і всі давно перезнайомилися, познімавши маски. Олеся стояла біля самих дверей, вже маючи намір покинути танцювальну залу, як раптом увійшов він. Розчервонілий од морозу, але трохи стомлений, хоч одягнутий у все нове. Так і світився, наче нова копійка, од шеврових туфель і блискучого кортика до якорних емблем на бортах флотського жакета. На його грудях не було ні ордена, ні медалі, хоч усі, хто мав нагороди, начепили їх в цей день. Видно, його тут ще не знали, бо ніхто не вклонився, ніхто й руки не подав. Просто не помітили, хоч усі добре бачили, як він увійшов, бо саме в той час оркестр затих і танці припинилися. Олеся озирнулася, і їй раптом стало жаль його. Він, здається, відчув це і тихо вимовив:

— З Новим роком, дівчино! З новим щастям! Як же вас звати?

І так лагідно кивнув головою, хвацько ляснувши себе по руці лайковими рукавичками. Ще й легенько пристукнув закаблуками.

Олеся назвала себе, подала руку.

Потиснув гаряче, але стримано, не потягнувши донизу, як часом робили моряки, щоб показати силу в руках. Олесі раптом стало так тепло і любо, як ото буває після концерту, коли хвилююча музика навіяла тобі щось рідне й дороге. І пішла з ним танцювати, легко й граціозно, в такт його плавній ході.

— Ви запізналися. Чому? — спиталася.

— Вахту стояв.

— А де ваші друзі?

— Нема. Мене недавно до вас призначили. Ще в готелі живу.

— О! — не то з досадою, не то із співчуттям вихопилась Олеся. Після вальса потягла його до своїх фабричних, познайомила з Ольгою Чередник, з двома подругами — Галею Діденко і Стасею Богун. З бригадиром Василем та його Мариною. З електриком Андрієм Морозом. Але він, здається, мало од того радів і, як потім показав

час, лишився з ними лише у дружніх відносинах, міцно покохавши Олесю. Вона ж його і на цю квартиру до маяка привела, впросивши Дмитра Григоровича і Ганну здати кімнату самотньому романтику моря, який на суші ледве животіє, а на воді одразу розквітає і наче вдруге народжується.

— У вас, на маяку, йому буде, як на морі. Рятуйте грішного романтика, люди добрі.

Тоді всі подумали, що Олеся знову в своєму репертуарі: завжди і скрізь допомагає тим, що потрапили у скрутне становище. А вийшло он як: вона ж його ще тоді покохала...

Дівчина стоїть на порозі і ніяк не може його переступити, наче це чужа кімната. Хоча все тут знайоме до забуття, до болю в очах і серці. Залізне солдатське ліжко і синя матроська ковдра. Замість килима на стіні висить давня астрономічна карта зоряного неба. Над картою — кортик. На столику глобус, компас, великий корабельний годинник, купка найпотрібніших книжок. Решта — на етажерці з лози.

— Заходь, Олесю! Чого ти наче боїшся? — питає Ганна.

— Ох, тіточко, дайте хоч здаля намілююся, а вже протім... Цілий тиждень його нема...

— Нема,— глухо зітхає Ганна.

— Я вже думала, що він пішов, як ото колись ходили Сталіна патрулювати і тижнями в морі пропадали ні за що ні про що. А це побачила кортика, й одлягло від серця... Значить, навчання...

Господиня кивнула головою.

Олеся ускочила до кімнати. Озирнулася довкола: може б, щось тут поправити, прибрати? Та все було на місці, і дівчина поставила свої квіти в полив'яну вазу. В кімнаті одразу запахло не лише морем, а й жасмином і трояндами. Вона вдихала ті пахощі на повні груди, присівши на табуретку, край столу.

— Сиди, Олесю, спочивай, а я поставлю самовар,— сказала Ганна, причинивши за собою двері.

Ясно бачила, як біля маяка вже вимахував рукою Дмитро Григорович, показуючи гостям все, як воно було тоді, коли наші війська брали штурмом з моря Новоград і оцей маяк. Ні, не так. Щоб узяти Новоград, їм треба було спершу захопити маяк, засвітити на ньому вогонь

і показати путь десантним кораблям. Вогонь маяка тієї ночі був для всіх них рятівною зорею. Хто ж мав запалити цей вогонь на маяку?

— Ви не кажіть Олесі,— попереджає Дмитро Григорович,— бо їй важко знову й знов слухати цю історію. Словом, засвітити маяк зголосився добровільно її покійний батько, Платон Тиховод, і з ним ще один моряк.

Іскра здивовано розкрила рота, мало не крикнувши з несподіванки, але відразу ж вихопила хусточку і притулила її до вуст.

Павло Зарва ступив ближче до старого і якось дивно спитав:

— Невже?

Яворський не звернув на це уваги, наче й не почув Павлового запитання. І розповідав далі:

— Вони висадилися з гумової шлюпки. Підповзли сюди. Надворі темінь, хоч в око стрель. І дощ і вітер. Певно, що німці поховалися од такої негоди. Платон догадався, постукав у ці двері.

Старий підійшов до маяка і показав, як міг тоді постукаєти Олесин батько. Тихо, але рішуче й вимогливо. І трохи почекавши, сказав:

— Німці озвалися, і Платон заговорив по-їхньому. Він навчився, бо змалку наймитував у колоністів. Біда навчила. Німець, відчинив, і матрос, який стояв біля Платона, вдарив його фінкою. Тиха смерть називається. Платон штрикнув другого і прожогом кинувся нагору, по одних сходах.

Він завів усіх трьох на гвинтові сходи і швидко почав братися по них угору, чітко і холодно вимовляючи кожне слово:

— Тут сто п'ятдесят крутих приступців, але їх добре знав Платон, бо колись служив на цьому маяку. От коли обидва німці навіки лягли під порогом, він і кинувся до верхньої площадки, де лінза й лампа, тобто сам ліхтар. Платон уже й вимчав на неї. У нього були і сірники, і запальничка, і акумуляторний ліхтар. Тільки вогню він не засвічував, коли біг по сходах.

Старий замовк, і вони йшли все вище і вище, прислухаючись до гуркоту своїх кроків, що десятикрат посилювався лунким гулом кам'яної башти. Хлопці з Іскрою кілька разів зупинялися перепочивати, а старий піднімався нагору, наче молодий олень на скелю, не чуючи ні втоми,

ні висоти, ні ядучої задухи в грудях. Підождавши, коли й вони зйдуть на останній щабель, сказав:

— Але третій фашист, що причаївся, різонував Платона з автомата, перебив ноги. Тиховод упав. Він почув, як той гітлерівець чалапає до нього по сходах, і теж дав чергу. Німець упав. Він котився, б'ючись об сходи, до самої землі, а Платон, відчувши їдкий запах бензину, ніяк не міг підвестися. Нарешті, він встав і засвітив сірника. В кутку стояла бочка з бензином. Виповз ще один німець, стрельнув. Кулі були термітні, бензин загорівся. Платон ударив прикладом по вікнах, виповз на балкон маяка, але вже було пізно. Вогонь охопив його з усіх боків. Він горів, наче скалка, взявшись руками за металеві поручні.

Павло Зарва зціпив зуби і взявся за холодні бильця. Іскра глянула вниз і млосно здригнулася, злякавшись висоти.

Тільки головстаршина не ворухнувся, стояв, немов кам'яний, і тихо покусував пошерхлі губи.

— Він так і згорів тут, батько нашої Олесі. І, мабуть, бачив, як на його вогонь рвонули в бухту торпедні катери і десантні баржі. Вся ескадра пішла боєм на той священний вогонь. Наші взяли Новоград і всі бухти малою кров'ю. Платон загинув, врятувавши життя тисячам моряків. І зараз всі кораблі, що йдуть повз наш маяк, дають салют. Правда, не нам, а йому, батькові Олесі. Його карточка висить у музеї. Подивіться, коли будете там. Дочка дуже на нього схожа... Ну, звісно, після тієї ночі прийшла до нас воля, і хтось назвав цю башту наче в казці: Маяк доброї надії... Але хто саме — і досі не знаємо. В усіх лоціях світу він ще значиться як Новоградський маяк, а на кораблях його вже називають Маяком доброї надії... Він зараз світить високо. Його далеко видно... Тож ви, хлопці, коли маєте охоту, приходьте частіше до мене... Я навчу вас цієї кваліфікації. Якщо захочете, то наглядачем маяка стати не так важко. І екзамен всі складете на п'ять. Ручаюся...

Зарва глянув на сиве море і не знати для чого сказав:

— Так. Високо світить... Високо...

Іскра поклала до грудей долоні, здивувалася:

— Ну, що ви? Хіба про таке можна говорити нашій Олесі? Нізащо в світі...

Віктор аж за поручні перехилився:

— Он і мій крейсер чалапає. Красота.

— Добре,— мовив старий.— Значить, там десь і Олесин моряк літає в ескорті. Та не придивляйся, бо однаково не побачиш. Не видно. Кругом нього з обох боків така хвиля, як стіна. Ніякий радар, ніяка локація не засіче... Він як підводний човен...

Та вони вже не звертали уваги на все те. Розповідь про трагічну загибель Олесиного батька на маяку наче паралізувала їх. Хоч вони й дослухалися до пояснень старого біля лінзи та ліхтаря, але нічого не чули і не розуміли. Вони навіть не помітили, як на маяку раптом смеркло і коло них спалахнуло страшне сліпуче сонце.

Старий пояснював далі:

— Ця електрична лампа має сімсот свічок. А коли її світло проходить через лінзу, то набуває сили вже сімдесяти тисяч свічок... От який зараз Маяк доброї надії.

Вони мовчки спустилися на землю. Прямуючи на квартиру наглядача, все озиралися на той вогонь доброї надії, який дві секунди горів, на одну — потухав, а тоді знову спалахував.

Олесі в квартирі не було. Ганна Миколаївна вибачилась за неї, бо, як тільки засвітив маяк, дівчина побігла в гавань виглядати свого Гната.

Похмурий Павло Зарва мовчки розкланявся з усіма і пішов додому. Іскра лишилася з головстаршиною, не знаючи, що їй робити. Спитати ж не було кого та й ніяково.

Тиховод з маленьким букетиком жасмину давно вже стояла біля розложистого платана, який ріс проти контрольної будки, біля військових причалів, які називалися «стілкою». Бойові кораблі й швартувалися до неї, хоч це був звичайний пірс, зовсім не схожий на якусь стіну.

Як довго і втомно тягся час. Власне, уже не тягнувся, а раптом наче зупинився, кинувши Олесю в якусь невідомість і холодне забуття.

Через прохідну, як і належало, першими пройшли адмірала, мовчки хряпнувши дверцятами автомобілів, що чекали їх тут. Потім почали йти капітани всіх трьох рангів, швидко й навально зникаючи в бічних вуличках. За ними побігли лейтенанти, мічмани, там висипали старшини та матроси, а Гната все не було. Олеся вже одійшла в найдавший куточок скверика, щоб не кидатись на очі матросам, але не зводила з прохідної погляду. Щоразу, як тільки ріпіли двері, у неї серце наче піднімалося до горла.

Але то знову був не Гнат, і воно одразу падало кудись у прірву і важко нило, наче його хтось душив холодною рукою.

В ній озивався голос тієї першої дівчини, що була на людях:

«І чого ти стовбичиш отут, дурна? Коли він кохає тебе, то знайде сам, хоч би й заховалася на край світу. Сором тобі отут тинятися. Невже маєш так багато вільного часу, дівко, що кидаєш його на вітер? Чого прийшла?»

— Я не прийшла, мене ноги самі принесли. Кохаю я. Чуєш, кохаю! — протестував голос тієї Олесі, що лишилася на самоті. — Мені зараз море по коліна. А потім, коли ти вже така твереза й розсудлива, то мені ж треба сказати Гнатові, що я вже не живу в лісі, а переїхала в гуртожиток. Він цього ще не знає і може побігти прямо до лісної хати. А там шлагбаум збито, охорони вже нема. У лісі всяка наволоч може тинятися... А він буде сам, мій Гнат...

«Ну й що з того? Думаєш, він так і побіжить у ліс, не побувавши в своїй квартирі, на маяку?»

— А коли й прийде на маяк, то хто йому там скаже, що я перебралася до міста? Дмитро Григорович вартує у башті. Ганна Миколаївна давно вже спить, бо завтра їй на першу зміну. І гості їхні — Іскра з хлопцями — давно вже розійшлися... Що ти на це скажеш? Мовчиш? Заціпило? Отак тобі й треба... Не лізь не в своє діло...

Аж ніжкою притупнула Олеся, коли хряснув дверима прохідної її Гнат, рвучко кинувшись на широку алею. Голова схилена, наче йшов проти шторму. Праве плече трохи набік, ніби проштовхувався крізь якийсь натовп. Тут дівчина й кинулася йому навперейми. Він схопив її в гарячі обійми, а тоді підняв на руках, закрутив кругом себе, мало мічманка не злетіла. І поцілував на руках, не пустивши на землю. Тільки спитався пошепки:

— Давно ждеш?

— Ой, ні. Допіру прибігла, — защебетала Олеся, знаючи напевне, що так сказала б коханому кожна дівчина.

— Добре. А то ми дуже забарились сьогодні. Все так складно, хай йому біс.

— А я думала, що зброю знову здавали...

— Ні, пістолет мені лишили. Наказано віднині завжди носити при собі. День і ніч.

— Усім так?

— Ні, не всім. Але яке це має значення. Ми знову разом, Олесю. Ото і вся для нас новина. Найдорожча новина... Підемо в парк, потанцюємо. Згода? Я й досі наче хитаюся. Треба ж рівновагу ногам повернути. Ходімо навпростець, через рейки...

Та й побігли на дно урвища. І там, на рейках, Олеся несамовито скрикнула, наткнувшись на поранену жінку, що сходила кров'ю і якимось дивно ще схлипувала. Гнат вихопив пістолета і двічі вистрілив. Почулися тривожні свистки дружинників і міліції. Але першими до них прибігли Іскра й Віктор. І коли нещасну жінку клали на носилки, присвічуючи ліхтариком, дівчина пізнала в ній ту високу й струнку пасажирку, яку так швидко пропхнув до автобуса її коханий, невловимий Валет. Точно, це вона. Але біля неї вже не було Валета. Іскра аж озирнулася навколо, щоб знайти на землі хоч якусь малесеньку його річ. Та нічого не побачила. Тільки в розпачі затулила руками обличчя, заголосивши:

— Ой боже! Що ви зробили?..

12

І гуляння їхнє полетіло шкереберть. Гнат навіть розгнівався, що все так по-дурному вийшло. Мало того, що йому довелось стріляти серед ночі і викликати швидко допомогу. Олеся ще й притягла його до лікарні і змусила чогось ждати, коли вони були там абсолютно зайві, непотрібні.

Ну, врятували жінку на рейках, привезли до хірургічного відділення, то й ідіть собі своєю дорогою, куди кому хочеться.

Іскра з старшиною, напевне, піде на той камінь, де бронзова русалка чеше косу, задумливо позираючи в море. Гнат з Олесєю на маяк. Їм уже й так мало часу лишилося на любові та зітхання. Ніч так летить, що, здається, і вахтові на кораблях вибивають склянки в якомусь прискореному, навіть шаленому темпі. А втраченого не повернеш.

— Ходімо,— знову сказав Гнат...— Ми вже тут, здається, не потрібні.

— Ну, що ти! А кров? У нас же всі групи крові...

— Коли б потрібна була кров, то давно сказали б,— сердито мовив Гнат.

— Що? — наче прокинулася з глибокої задуми Іскра.— Вони нас будуть шукати, як ми оту швидку допомогу? Ну, знаєте, товаришу лейтенант... Офіцер флоту, а таке каже-те... Просто дивно слухати.

— Нема тут нічого дивного,— тамуючи злість, говорив Гнат.— Досі в нас усе було гаразд. Моряки відповідали за спокій і порядок. Морський патруль тримає на міцному замку всі підступи до міста. А зараз їх відкрили... От воно й попливло до нас з усього світу... Не дивуйтеся... Скоро ще не таке побачите...

— Гнате,— мало не скрикнула Олеся, благально глянувши на моряка.— Як ти можеш так жартувати?

— Я не жартую. Чорноморські матроси мені розповідали, як вони колись одучили злодіїв і рецидивістів навіть носа показувати в Новоград. Просто здорово. А це ж було одразу після війни... Кажуть, з того часу у вас жоден злодій не показувався...

— Заборонений прийом, товаришу лейтенант,— тихо сказав Віктор Добряков, поправляючи безкозирку.

— Чому? В боротьбі проти злодіїв і карних елементів усі прийоми добрі. Скільки їх тоді піймали у вас? Здається, четверо?

— Ні, троє,— глухо докинув старшина.

— Правильно, троє,— говорив далі Гнат.— І затримали їх моряки. Так?

— Так,— мовив Віктор.

— Серед них була одна жінка чи дівчина. І двоє чоловіків. Їх повезли в шлюпці в комендатуру. Вітер був свіжий. Хвиля була в борт. Матросів пливло двоє. На середині бухти злодії збунтувалися. Зав'язалась рукопашна. Жінка хотіла вихопити автомата. Та не вийшло. Нічого в них не вийшло. Один зразу пішов на дно. Другого моряки так обкарнали, що ледве дихав. Дісталось й дівчині чи жінці. За одним заходом, як то кажуть...

— Гнате! Ну, як тобі не сором таке казати?.. Щоб наші матроси... били жінку, хай навіть вона й злодійка,— зашарілася Олеся.

— Який тут сором? Це життя. А воно не таке й гладеньке. Коли б усе йшло рівно, то вже давно комунізм настав би. Так от я й кажу. Не було тоді ні прокурора, ні суду, і ніхто не брав тих злодіїв на поруки...

— Ото й погано, що це було! — вихопився Віктор.

Гнат пропустив його репліку повз вуха, наче не почув її.

— Не брали тоді, кажу, на поруки,— говорив далі.— Матроси просто вивезли їх на грузовику геть за шлагбаум і викинули в кущах біля перехрестя людських шляхів. Ад'ю, значить, товариші злодії. І далі все пішло, як по маслу. Злодії позализували пом'яті боки і дременули на всі чотири сторони. І рознесли по всіх своїх кублах від Ростова й до Одеси про те, що роблять з їхнім братом новгородські моряки. Оце все, що й треба було довести... І з того часу жоден злодій не показав до вас носа...

— Треба було судити тих моряків. І злодіїв судити,— люто мовила Іскра.— Це ж самосуд. Так до революції куркулі конокрадів вбивали. А ми ж радянські люди... Тут усе ясно, навіть школярам. Ви мене просто дивуєте, товаришу флотський офіцер...

— От як поцуплять у вас останню кофтину, тоді й здивуєтесь, шановна Іскро...

— Ну й що? Хай беруть. Не обіднію.. Але й той, хто вкраде, одержить по заслугі... І покрутить мізками, рубаючи ліс чи б'ючи камінь у кар'єрах... Чи варта моя одежа того всього, що він за неї заробив у суді? Чи є йому вигода, як одбуде кару, знову лізти в гуртожиток по кофтину?..

— Правильно, Іскро! — зраділа Олеся.— Адже і в найгіршої людини, навіть у злодія, завжди є в думці щось світле, хороше. Хоч маленька крихітка, але є. То треба за нього й хапатися нам. І витягати людину з багна...

— Гуртом. Усім. Щоб той чоловік на розумний шлях став. Щоб і він покохав дівчину, одружився з нею, діточок своїх доглядав, — аж розчервонілася Іскра, простягнувши до Гната руки, наче і його закликала до тієї великої мети, в яку так палко вірила сама.

Переляк, що охопив обох дівчат на колії, вже минувся. Вони вперше так близько бачили жертву зухвалого розбою, і це паралізувало їх, а потім кинуло в розпач. Як же так? У їхньому районі, де бригада ткачів змагається за високе комуністичне звання, а військові моряки день і ніч стоять на варті спокою і миру, чиясь кривава рука замахнулася на молоде життя, повне краси й розквіту? Та що ж це таке, люди добрі? Невже правда? Не може цього бути. Не може? А чому ж вони збилися тут у приймальному покої хірургічного відділення, а довкола розчиняються й зачиняються скляні двері, тихо бігають санітарки та мед-

сестри. І все туди, де лежить нещасна жінка, яку вони знайшли на рейках...

Іскра багато заплатила б, аби все те, що допіру сталося, було б справді страшним сном. Ще там, на колії, коли вони всі припали над безсилим тілом жінки, Іскру одразу обпала смертельна думка: «Валентин. Садовив цю жінку в автобус. І тримався в дверях, щоб вона не впала. Значить, він...»

І тоді на рейках Іскра гірко заридала, припавши Олесі до плеча. Вона вгамувалася трохи в лікарні, схопившись за єдину соломинку своєї надії: «Жінку ми врятували. За неї вже відповідають хірурги. Тепер треба рятувати Валентина. Де ж він? Може, його вже впіймали? Коли ж не зараз, то рано чи пізно, а таки впіймають. Треба щось робити. Але що?...»

Дівчина стрепенулася і підтримала Олеся, яка вимовила такі несподівані і рятівні для Іскри слова: «Навіть у злодія завжди є в думці щось світле, хороше... Треба за нього й хапатися нам. І витягати людину з багна...»

От яка вона, ця непоказна і наче трохи соромлива Олеся. Сама того не відаючи, так несподівано подала Іскрі руку допомоги, немов давно знала, що робиться у неї в душі. Ні, зараз Іскра піде за нею куди завгодно, раз вона така щира й правдива, комсомолка Олеся Тиховод. Та не тільки щира й правдива, а й смілива, настирлива. Бач, як взяла в шори свого Гната. І не подивилася, що коханий. Не підождала, поки зостанеться з ним на самоті, а одбрила при людях. От вам і Тиховод. Тиха вода... Де там! Така вода греблю рве...

І одразу заявила:

— Олеся правду каже. Нас четверо. І в нас, мабуть, усі групи крові. Почекаємо, що скажуть лікарі. Раз ми її знайшли, то мусимо й до останку ждати... Сідайте, прошу вас...

І першою опустилася на білу довгу табуретку, показавши рукою під стіну, де стояла така ж біла довга лава. Потім присіла Олеся, а за нею й обидва моряки. Віктор сидів тихо й спокійно, а Гнат глибоко зітхнув, неприємно зморщивши лоба.

— Ти стомився, Гнате? — спитала Олеся.

— Земля ще пливе й гойдається. Нічого. Завтра виплюся, — позіхнув Гнат.

— А завтра ти вдома?

— Вдома, коли не заграють тривоги...

На ганку затупотіли швидкі кроки. Певно, когось привезли на операцію. Але двері відчинилися, і на порозі став Іван Корзун, колишній капітан міліції з контрольного шлагбаума, у цивільному одязі; за ним поспішав, захеканий і розчервонілий, Петро Сухобрус.

— Ну от! — радісно вигукнув Гнат. — Вони зараз усе з'ясують...

Іскра кинулась до Корзуна, наче вгадала, хто він:

— Впіймали?

Капітан здивовано глянув на неї, злегка вклонився Олесі і Гнату. І пішов по коридору, кивнувши їй Петрові Сухобрусу. Репортер обминув Іскру, непевно розвівши руками: нічого не поробиш, дівчата, служба в нас така...

Вони наділи білі халати і одразу стали схожі на автоматників великої війни за Вітчизну, що їх не раз бачила Іскра серед снігових заметів і лісових галявин, у кіно й на фотографіях. Тільки цим не вистачало шапок-ушанок, автоматів і валянок, а в усьому іншому вони були справжні автоматники з бойової розвідки... Іскра не раз читала про це в книгах. І добре знає, як воно було тоді, в тяжкі роки війни. Але зараз вона подумала, що в них відбудеться перша сутичка з хірургом. Їх не пустять у палату. Та не вгадала. Хірург розчинив перед ними двері і кивком голови запросив увійти.

Жінка лежала на високому твердому ліжку з м'якими велосипедними колесами, щоб кожної хвилини можна було тихо перевезти до операційної. Сестра й санітарка невідступно стояли біля неї в головах. Після першої медичної допомоги, яку їй подали в цій палаті, вона була без руху й свідомості добрих півгодини, бліда й квола, втративши відчуття часу, простору і реального життя, в якому ще недавно раділа, жартувала і мріяла про своє щастя. В такому стані хірург не зважувався розпочати операцію. Зупинивши кров, він чекав. Ждали й капітан Корзун та Петро Сухобрус, ставши збоку, біля вікна.

У шибках миготіли сигнальні вогні кораблів, виписував свої позивні маяк. І билося розгніване, посивіле море, зганяючи зість на прибережному камінні та розхитаних дощаних причалах у торговій гавані. А тут було ясно й затишно, тільки надто гостро пахло йодоформом чи розлитим ефіром.

І, мабуть, од цієї тиші та гострого запаху ліків жінка прийшла до пам'яті. Чи, може, вже настав її час, щоб поволі й болісно розплющити очі. Хірург подав знак Іванові Корзуну, і той підійшов до ліжка, чітко й виразно сказав:

— Говорити вам не можна. Але, можливо, ви напишете своє прізвище і що сталося з вами...

І подав їй олівець й блокнот в твердій оправі.

Жінка глянула на нього очима, повними сліз, і гірка зморшка лягла їй на високому чолі. Блідою, безкровною рукою взяла олівець, але він ледве тримався між пальцями. Корзун помітив це і сам підтримав блокнот біля її руки.

Жінці так важко було писати, що на лобі виступив краплистий піт і покусані вуста скривилися од гострого болю. Проте вона, перемагаючи безсилля і біль, вивела: «Ярина Анатоліївна Чугай. Чемодан у камері на вокзалі».

Олівець випав з її руки й покотився по долівці, до вікна, де стояв Петро Сухобрус. Репортер аж відскочив убік, наче злякався його. Хірург злегка відсторонив капітана Корзуна, показав очима на двері. Корзун в одну мить запхнув блокнот в кишеню піджака. Ніхто не побачив тих слів, ніхто не прочитав.

Хірург схилився до хворої і, взявши її за руку, почав слухати пульс. Потім показав очима на операційну. Легко зітхнув, побачивши, що Іван Корзун уже вийшов. Щез і репортер газети, який, мабуть, вперше був на такому допиті в лікарні, бо он як злякався звичайного олівця, що випав з рук хворої і відкотився йому до ніг. Молодий ще, зелений, дарма, що пише звіти судової хроніки...

Знявши на ходу білі халати, Корзун і Петро прожогом кинулись до дверей на ганок. Олеся й Іскра не встигли їх навіть перейняти. До порога кинувся Гнат, разом з головстаршиною. Ставши на дверях, вони заступили їм єдиний шлях з лікарні.

— Вона житиме? — гаряче спитав Гнат.

— Хто її хотів убити? Де він? — виструнчився Віктор, поклавши безкозирку на зігнутій у лікті руці.

— Вона наша чи приїжджа? — не відступав Бурчак.

— Яка їй потрібна допомога? — схопив за плече капітана головстаршина.

Петро Сухобрус боязко Perezирнувся з Іваном Корзуном, не знаючи, що йому робити. Капітан зміряв його холодним, вбивчим поглядом, і той опустив очі в землю.

Олеся підбігла до них, взяла обох за руки, бо стояли вони поруч. Благально мовила:

— Люди! Чого ж ви мовчите?

— Кажіть! Не крийтеся од нас. Ми її знайшли і мусимо знати про неї всю правду,— підбігла до Корзуна збуджена Іскра. І пильно зазирнула йому в очі, наче вона тут мала вести допит, а не він, колишній капітан Корзун, з учорашнього дня слідчий міської прокуратури.

— А кров для переливання їм потрібна? Чуєте, наша кров? — домагалася Олеся.

Вони добре знали капітана Корзуна, завжди привітного й говіркого. А таким, як зараз, бачили його вперше. Кажуть — серце не камінь. Та в Івана Корзуна воно було нині твердіше за камінь. Навсі їхні запитання і прохання він навіть не озивався. Лише холодно підняв до очей ліву руку, на якій висів старомодний годинник, перероблений з кишенькового, і показав на нього пальцем. А тоді ребром долоні провів собі по горлі. І рвучко кинувся до дверей, відштовхнувши обох моряків. Ще й встиг схопити за руку Петра Сухобруса, щоб він там не застряв.

Дівчата й моряки так і остовпіли. Але першою знову стрепенулася Іскра. Вона побігла слідом за Корзуном, гукнувши Олесі:

— Ждіть мене! Я розпитаю у них про все!

І, перестрибуючи через дві сходинки, за одну мить опинилися на вулиці перед легковою машиною, яка вже розверталася.

Іскра помітила, що біля шофера сидів Іван Корзун, а позаду — Петро Сухобрус.

Мотор заревів на повний газ, але це не злякало Іскру. Вона стояла перед радіатором, розплатавши вбоки руки.

— Навіжена! Чого їй треба? — мало не лайнувся Корзун. І відчинив дверці.

— Підвезіть мене, коли ласка. Тут недалеко. Я дуже вас прошу. Я з бригади Олесі Тиховод,— защебетала дівчина, легенько рвонувши задні дверцята.

Петро Сухобрус не встиг і рота розкрити, як вона вже вмостилася біля нього, поправляючи на колінах спідничку.

— Мені недалеко... В район маяка...

— Тільки на вокзальну площу... Давай! — сухо мовив Іван Корзун.

І машина рвонула з місця, незважаючи на всі переходи, знаки та світлофори.

— Ми так полякалися! — навіть не передихнувши, за-
торохтіла Іскра, щоб не дати їм першими заговорити.—
Гнат хоче стріляти ще, а ми не даємо. Віктор мій кинувся
в будку стрілочника до телефону, а вона, бідна, заливаєть-
ся кров'ю, аж у горлі клекоче. Правда, швидка допомога
тут як тут. Наче з неба впала. Одразу аж дві. Наша, з
лікарні, й флотська, з госпіталю. Ми разом з ними й при-
їхали в хірургію, а вже тоді й міліція примчала на місце
злочину. Тільки вас я там не бачила. Чому? Невже так
треба було?

— А ми й вас чогось не помічали в Олесиній брига-
ді,— сказав Петро Сухобрус.

— Бо я новенька. Допіру приїхала...

— Чого? — буркнув Іван Корзун.

— Як-то чого? — ображено здивувалася Іскра.— За
комсомольською путівкою, як на цілину. Вам же потрібні
ткачі? От я й прибула... І одразу, на тобі, потрапила на
таке лихо. За що ж він її так, нещасну? Ножем по горлу,
в яру, на рейках?.. Жінка, мабуть, не тутешня. А він, це
точно, місцевий, раз повів її такою яругою, де і вдень мало
хто ходить.

— А звідки ви все це знаєте? — раптом обернувся
Іван Корзун, вколовши дівчину блискучими, але холодни-
ми очима.

— Не я знаю, а Олеся й Гнат. І головстаршина Віктор
Добряков. Вони так заявили, і я те повторюю. Чужий не
міг знати цієї стежки, де тільки кози ходять. Він наш,
новоградський. А ви взяли та й тюрму вже закрили. Чи не
зарано, товариші? Але хоч тюрму й закрили, у вас, я
думаю, всі такі підозрілі типи на обліку. І ви зовсім легко
знайдете вбивцю, раз він місцевий... Правда чи ні, това-
риші?

— Ну, знаєте! — не витерпів Корзун. І закашлявся,
щоб не лайнутися.— Це теж вам наговорили Олеся та оті
моряки?

— Чому тільки вони? — ображено надула губки Іс-
кра.— Хіба я вже своєї голови не маю, шановний Іване, не
знаю, як вас по батькові.

— Прокопович,— підказав Сухобрус.

— Шановний Іване Прокоповичу, ми повинні діяти в
тісному контакті. Адже всіх правопорушників нині переви-
ховують працюю. А в нашому місті шовковий комбінат —
найбільше підприємство...

— Овва! — по-справжньому зареготав Корзун. — Але ж у вас дівчата й жінки, а порушники — це здебільшого хлопці та чоловіки...

— А може, на цей раз вбивцею була жінка? — несподівано вихопилась Іскра. — Ви певні того, що це був чоловік та ще й з місцевих? Можете, Іване Прокоповичу, ручатися?

— Можу, — мимоволі вирвалося у Корзуна.

— Тоді ви, напевне, вже знаєте й злочинця: його прізвище, адресу, місце роботи, де він зараз перебуває й що робить? — вхопилася обома руками за спинку переднього сидіння Іскра, наче хотіла обняти капітана.

Він наче почув це і раптово одсахнувся, ляснувши долонею себе по коліну:

— Стій!

Водій раптово загальмував, аж колеса завищали.

— Ось вам вокзальна площа, товаришко. Ми їдемо в інший бік, прошу вас... Виходьте.

— Щасливої дороги! — весело мовила Іскра, вистрибнувши на безлюдний тротуар.

Машина завершила в глухий провулок за вокзалом.

«Ех, була не була!» — подумала Іскра. І пірнула в гушавину пристанційного скверика, недалеко од дощаної халабуди буфету, що гула й схлипувала хмільними голосами запізнілих пасажирів і любителів випити.

І не помилилась. Знайома машина блиснула вогнями за вокзалом і незабаром зупинилась на привокзальній площі, скреготнувши гальмами біля головного входу. Корзун і Петро хутко побігли в ресторан. Іскра непомітно перетнула вокзальну площу там, де не було ліхтарів, і почала поправляти хустку проти високого ресторанного вікна. За столиком сидів Петро Сухобрус, переглядаючи меню, а Івана Корзуна не було. Не побачила його Іскра крізь розчинені двері й біля буфету, зайшовши у вокзал. Тоді метнулася вниз, до багажної камери, де й сама донедавна зберігала речі. І тут угледіла: Іван Корзун виходив з бічних дверей у супроводі двох залізничників, які тихо й послужливо повторювали: «Буде зроблено. Буде зроблено...»

Іскра одвернулася до стіни, начебто зав'язуючи хустку, і капітан Корзун її не помітив.

«Боже мій! Що ж тепер буде? — подумала злякано. — Валентин виходив з нею з цієї камери. Значить, здавав

на схорону речі. Зараз, коли жінка в лікарні, він рано чи пізно прийде сюди по них. Страшно! Це смерть... Ні, ні! Тільки не це. Адже сам Корзун сказав, що вбивця з місцевих, корінний житель Новограда. А хіба ж Валентин тутешній? Де там... А що, коли Корзун помиляється і по чемодану прийде її Валентин? О боже! Нащо ти так тяжко караєш мене? Нащо знущуєшся з бідної, закоханої дівчини? Хіба не бачиш, що всім кохання приносить радість, а мені тільки сум, досаду та вічну печаль?..»

І одразу спохватилася: «Чого це я забожилась? І говорю, наче тітка Ївга, на кожному слові бога споминаючи. От пришелелепувата...»

У ресторанному вікні сиділи вже обое: Корзун і Петро Сухобрус. Нічого не їли й пили тільки нарзан. І наче когось ждали, раз у раз зиркали на двері, коли хто заходив.

До багажної камери спустилися два міліціонери. Двое інших вийшли з вокзалу і зникли в скверіку, що прилягав до самого перону.

«Що ж мені робити? Там, у лікарні, мене ждуть, а я даремно проїхалась і нічого не взнала. Нічого? Е, ні, дівко. Ти багато взнала. У багажній камері засідка. Мусиш попередити свого Валентина, щоб не смів туди й носа показувати. Попередити? Дурниці. Невже ти, Іскро, думаєш, що це зробив твій Валентин? Ніколи в світі. Він не здатний на таку підлість і злочин. Не здатен. Це не в його натурі. Сором тобі, Іскро, таке думати про того, кого так палко покохала, кого шукаєш і ніяк не можеш знайти. От уже й знайшла, зовсім випадково, та замість радощів таку напасть зводиш на нього. Хіба це чесно? Одумайся, навіжена! Так можна втопити найчеснішу людину. Що ти робиш, дурна?.. Треба ж вживати якихось заходів, а ти стоїш як укопана...»

Іскра ще сама не знала, яких треба вживати заходів, і просто побігла в темряві назад до скверика, що біля пивної. Причаїлася в кущах, сама не знаючи, що робити далі, як на тротуарі, майже поруч, почувся дорогий, знайомий до забуття голос. Він! Рідний і коханий Валентин. Дівчина вже хотіла вискочити з своєї схованки й зупинити його, щоб не смів ступити туди, де багажна камера. Але він був не сам. З ним ішов якийсь високий і огрядний чоловік в потертій мічманці й старій тільняшці, що визирала з-під розхристаного кітеля.

— Значить, завтра на пристані? Слово честі? — сказав він, ляснувши по плечу Валентина. І це навіть образило Іскру. Якийсь п'яниця, з колишніх торгашів (моряк торгового флоту) так нахабно й запанібрата поводитьсь з її коханим.

— Добре. Жду на палубі,— відповів Валентин. І подав йому руку.— Тільки не запізнюйся. Корабельний устав знаєш?

— Не забув. Буду як штик!

І, непевно хитнувшись, пішов назад до пивнички, з якої допіру й вийшов.

Іскра ждала, що буде далі. Валентин обсмикнув кітеля, поправив нову мічманку з жовтавим ромбом, в якому яснів вишитий позументами якір, глянув на свої наваксовані черевики і вдоволено посміхнувся. В черевиках виблискувало світло вуличного ліхтаря. Потім вийняв хусточку і витер нею чоло. Ну, зовсім такий, як і був. Завжди чистий, охайний, підтягнутий і ясний в усьому. Навіть тут, у пивній, з оцим п'яничкою. А може, то його давній друг чи товариш? Не нарікай даремно, Іскро, коли точно не знаєш.

Але він, як того й ждала Іскра, навіть не глянув на вокзал, не те що пішов до нього через площу. Широко ступив убік, до моря на гранітні сходи, і тут Іскра вибігла йому назустріч. Валентин не пішов до багажної камери, і в дівчини наче якийсь камінь упав з грудей.

Хлопець одсахнувся і зблід. Його пошерхлі губи, здається, навіть зашепотіли: «Свят, свят!..»

— Валет! Милий! Це ж я, твоя Іскра! — кинулась до нього дівчина.

— Ти? Чи це не сон? Де ж ти взялася, люба? — простягнувши до неї обидві руки, вхопив в міцні обійми. І відразу забив дух несамовитим гарячим поцілунком.

Од нього трошки несло горілкою й тютюном, тим морським запахом, що його так любила Іскра. Але й пахло духами «Красная Москва», як і тоді, в рідному Самгородку, коли він водив її вечорами в березовий гай, усе далі й далі од людей. І от воно знову повторюється. Це він, її Валентин, і дівчина заради цього вже забула про все.

— Ну й здорово! Оце так зустріч! — перевів дух Валентин.— І не думав, і не гадав...

— Ти ходив на вокзал? — раптом спитала Іскра.

— Ні,— байдуже відповів хлопець.

— А в багажну камеру? — тривожно глянула вона на нього.

— В камеру? — здивовано перепитав Валентин. — А що я там забув? Таке скажеш. Мій пароплав відходить завтра, і цей вокзал мені не потрібен. Я зустрів друга, і мені жаль його стало. Спився чоловік, а майстер — золоті руки... От і зайшли на пиво... Ти ж усе чула, Іскро, як ми прощалися?

— Чула, Валю, все чула... Але найдорожче, що тебе побачила, орле мій сизокрилий. Я ж і приїхала для цього. Через це й на роботу стала, Валю. Я не могла більше терпіти в тому Самгородку. Коли ти поїхав, мені все остогидло... Ждала й плакала. А коли відкрили тут в'їзд, я все там залишила...

— Ох лишенько! — обняв її за плечі Валентин. — Чом же не написала перед тим, як їхати?

— А хіба що?

— Як то що? Мене ж звідси перевели. Я зараз на ремонті китобійної флотилії. Ось бачиш — і емблема нова на мічманці. І шеврони зовсім інші на рукаві. Механік по котлах... Ще не забула, Іскрино, отієї: «В котлах моїх нет больше пару...»? Ото якраз по моїй лінії... Котли, турбіни, вимірювальна апаратура і те де і те пе... Та добре, що я тебе зустрів перед від'їздом. Тепер у нас знову все піде добре, як і в Самгородку. І вже ніхто не посміє стати поперек дороги, Іскрино моя мила. Ніхто!..

— А де ж твої погони? — здивувалася Іскра.

— Те-те! — засміявся Валентин. — Одразу видно, що ти з Самгородка... Хіба ж китобої носять погони? Погони у військових моряків, а ми цивільні. Ми, як ті запорожці, — пливуть собі та співають... Ми — вольниця, Іскрино моя рідна... Те, що тобі найбільше до вподоби... Ти в гуртожитку живеш? На квартирі? Хазяїн, кажеш, недавно з тюрми вийшов? От і гаразд. Раз був у тюрмі, то буде старатися, щоб вдруге туди не потрапити. Я проведу тебе потім і сам побачу де це... А зараз пройдемося на лоно природи...

Дійшовши до урвища, по якому бігла залізниця, Валентин сказав:

— Ходімо навпростець. Тут стежка... Так ближче буде.

Побачивши прокляте урвище, Іскра завагалась. Перед очима раптом постала жінка з порізаним горлом, ніби блиснули рейки в крові, здається, навіть пролунав над вухом

Гнатів постріл. Раз і вдруге. Дівчина глянула на Валентиніві руки, але вони були білі, чисті, наче ніколи й не знали крові. Та сумніви все-таки не зникали.

— Ну, чого ти, Іскрино? Ходімо.

— Не піду. Ти мене дуриш. У тебе є інша,— раптом мовила дівчина. І відсахнулася од нього.

— Інша? Чи ти здуріла, Іскро?

— Так, інша. Я сама бачила, як ти садовив її в автобус. Он там, на отій зупинці. І останнім втиснувся туди, ще й став у дверях, розставивши руки, щоб вона не випала...

— Як? Розставив руки? І ти бачила виколені якорі на моїх руках?

— Бачила.

— А що там ще було?

— Нічого.

Валентин рвучко і високо закотив лівого рукава в кітелі, показав великого золотого хронометра з таким же масивним золотим браслетом.

— Глянь, Іскро, це ж не голка! Я ношу його день і ніч, з того часу, відколи став на роботу до китобійної флотилії... Це перша ознака нашої професії. Справжній швейцарський золотий хронометр з таким же браслетом. Мені його привезли друзі з Кейптауна, з Берега Слонової Кості, де зупиняються кораблі флотилії...

Він клявся у вірності, наводив досить обґрунтовані причини свого вимушеного мовчання і все йшов та йшов угору, повз маяк, уже безлюдними й тихими вуличками. Клявся в коханні, як і там, у березовім гаю біля Самгородка, і ці спогади поволі, але невідступно розтопили Іскринє серце. Вона знову почала горнутися до Валентина, відповідала на його гарячі поцілунки, втрачаючи ґрунт під ногами. І схаменулася аж на околиці Новограда, біля брами старого кладовища, що зводилось у небо мармуровими ангелами, хрестами і високо піднятими руками мертвих святих.

— Валю! А це що? Куди ти мене ведеш?

— Пам'ятники старовини. Герої Нахімова і Росії... Мертві сорому не мають...

— Ні, ні! Як ти смієш таке говорити? Це страшно, Валю. Я не піду!

Вона ждала, що хлопець почне її вмовляти, нарешті, вдасться до сили, а він так спокійно глянув на неї і дивно знизав плечима.

— Воля твоя, Іскро,— мовив зовсім лагідно.— Вертаймо назад. Покажеш мені, де живеш. Гаразд?

— Добре,— тихо відповіла Іскра. І поволі пішла назад, наче жалкувала, що сама зчинила цей переполох біля старого і затишного кладовища героїв.

13

Іскра вийшла з дому першою, ще завидна, а й досі не вернулася. Павло Зарва почув лише знайомий скрип хвіртки і побачив червоний шарф, що промайнув за кущами бузку, вийнувшись на дівочому плечі. А слідом за ним і руса коса впала на високі груди. Тільки бузок загойдався по її гарячому сліду. І все. За нею побігла й Ольга Чередник, влаштувавши Павла в тій кімнаті, де жила досі. Павло зостався в квартирі сам. Правда, потім дівчата ще не раз навідувалися і знову вибігали, але юнак, здається, не помічав тієї метушні.

Він сидів край шафочки з посудом, біля вікна, сумно перегортаючи дріб'язкове жіноче начиння у великій бляшаній коробці, в яку колись клали монпансьє. Павло добре пам'ятав цю строкату розмальовану коробку, з якої мати частувала його цукерками. Бувало, й сам заглядав до неї, коли батьків не було вдома. А одного разу навіть гірко плакав через неї, хотів тікати з дому. Поліз до коробки, на одержну шафу, і крикнув з переляку. В щось тягуче встроїв свої пальці. Павлик похитнувся, коробка гримнула йому на голову, і з неї розлився липкий мед. Залив не тільки долівку, а й святкову одержу в шафі. А тут мухи! За ними де не взялися оси й бджоли! Мама повернулася з роботи в лікарні, де служила санітаркою, і такий зчинила лемент, аж сусіди позбігалися. Вона, правда, не била Павлика, але хлопчик так гірко плакав і схлипував, наче його хтось невидимий шмагав солоними дубцями. А очі страшно опухли, вже не так од плачу, як од бджолиних і осиних жал. З того часу ця коробка кидала хлопця в холодний дріж. Він не міг спокійно дивитися на неї. Хотів збурнути її в море, наповнивши камінням. Але мати завжди була біля неї, і хлопець не міг цього зробити. А зараз уже й рука не підводилась.

Обережно висипав з коробки що там було і поволі перегортав, обмацував, тулив до гарячої щокі кожную річ, наче

скупий фанатик навіки прощався з своїми діамантами й дорогими камінцями. Але ж у коробці таких коштовностей ніколи й не було. Там лежав наперсток, вишита подушечка з голками, віск, яким смолять сурові нитки. Дві циганські голки, що ними зашивають мішки. Зламана матирина сережка. Якась дешева брошка. Заржавілий хрестик на червоній ниточці. І гудзики. Скільки тут гудзиків! Батькові — з якорями. Материні — скляні й пластмасові. А потім спільні, для білизни. Перламутрових не було.

Оце і все, що лишилося од матері. Ольга сама пояснила, що одяжу, посуд і матирину постіль після похорону забрали сестри, приїхавши десь з глухого хутора, закинутого в безкрайньому таврійському степу. Павло вислухав це пояснення байдуже, якось сонно, наче й не чув, про що йому говорила Ольга. Він тих тіток ніколи й не бачив і не знав. А коли б і знав, то однаково не поїхав би на хутір по материні пожитки. Хай беруть. Чужим не розбагатіють.

Узяв наперстка, надів на палець, пильно роздивляючись. Замислився, замарив:

— І ти постарів! Дарма, що залізний, а пробили... Беріг материні пальці, щоб не вколола голка, і проломився. Ох, мамо моя, мамо. Скільки ви шмаття перепрали, перелатали, сім'ю доглядаючи? Двоє ж нас було: батько та я... Двоє? А ціла лікарня... Ви ж і в лікарні білизну брали... І не боялися зарази... А от коли я вернувся, то вас уже й нема... Який я став, питаєте? А такий, як і був. Сухотілий. Упертий. Вже й старіти взявся. Зморшки набігли. Словом, неслухняний, мамо, халамидний. Хто ж тепер мені сорочку випере, полатає, гудзик пришиє? Квартирантки? Ого, мамо! Такі виперуть. Ждіть! Одна повіялась на гулі, ще й сонце не зайшло. А друга — слідом за нею... Тут ви, мамо, не знайдете собі невістки, а я — дружини... Нехай так і живуть у нашій хаті, раз я прийняв їхню віру: один за всіх і всі за одного... Але стривайте! Хіба це нова віра? Хіба мій батько, мамо, не цієї ж був віри?.. Ой, ні. Таки цієї... Де ж та газетка? Ага, ось вона...

Павло розгортає затерту до дірок флотську газету, яку матері прислали моряки, і перед його очима знову постає тато. В газеті портрет уже потьмарений, немов батько дивиться крізь сивий туман. І на тому тумані чорні великі плями. То материні сльози розійшлися і висохли. Сліди сотень рук, бо тоді газета обійшла мало не весь Новоград, од хати до хати, як тільки її приніс листоноша.

З солоного туману виринає батько. Павло так ясно уявляє собі ту тривожну ніч на морі, що навіть вчуває гуркіт моря, яке так несамовито б'ється в залізні борти катера. Хоча море од його квартири далеченько і ніякого катера не видно, але Павло все бачить, чує і добре знає, як воно тоді сталося, бо до матері приїздив один матрос, який чудом врятувався. Він плавав на рятівному колі, і його, неприємного, підібрав наш сторожовик, що повертався з завдання. Павло слухав і запам'ятав розповідь того матроса. Назавжди.

Що тоді вони робили з мамою? Павлик не пам'ятає. Обоє були далеко од Новограда, в голому степу, на хуторах, серед чужих людей. Фашисти вигнали їх, обернувши місто на суцільний військовий гарнізон. До цього гарнізону й пробивався серед ночі штормовим морем одинокий катер. Його вів головний старшина Остап Зарва, пам'ятаючи короткий наказ: прорватися в бухту, викликати на себе ворожий вогонь і засікти вогневі точки. Це була розвідка боєм. Остап Зарва пам'ятав не тільки про неї. Він знав, що десь там, на темному березі, в підвалі чи землянці живуть його дружина з сином. І поспішав. Четверо матросів припали до своїх кулеметів на палубі. Моторист закликав біля дизеля. І берег вигулькнув з темряви якось несподівано. До неба одразу знялися сліпучі промені прожекторів. Видно, гітлерівці прийняли гуркіт моторів за гул літаків. Та ось, наче по команді, промені впали на море й застрибали по хвилях, схрестилися, захопивши в свої лещата катер. Тихий берег одразу здригнувся громом гармат, спалахнув вогнем батарейних пострілів. Перед катером встали піняві стовпи розривів. На палубі й бортах застукотіли осколки. Щось гостре й пекуче ударило Остапа Зарву в плече. Руки обм'якли, але не впали із штурвала. Він зібрав останні сили.

— Повний вперед! — наказав Зарва.

Катер увірвався в бухту. Матроси вдарили з кулеметів по ворожих катерах, і там спалахнула пожежа, почувся вибух. Всі вогневі точки ворога засічено. Завдання виконано. Можна вертатися назад. Зарва перекинув руля. Але мотор замовк. З машинного ледве вибрався моторист, весь поранений. Коли Остап Зарва нахилився до нього, матрос був уже мертвий.

Катер безпомічно колихався на хвилі. Фашисти чомусь припинили вогонь.

— Гади! Он чого захотіли! — люто лайнувся Зарва, коли побачив, що од берега вже відпливли три гітлерівські катери.

— Огонь! — скомандував Остап Зарва і, за звичкою, рвонувся на ходовий місток.

І тоді почався нерівний бій. Павлові ще й зараз мороз перебігав по спині, коли він згадував розповідь того вцілілого матроса. Вони до останнього билися з ворогом. Відступати — не було й у думці. А коли гинути, то з гордо піднятою головою. Однак тут сталося найстрашніше. Тягнути перебиті ноги, до Остапа Зарви підповз ледве живий комендор.

— Патрони скінчились, командир, — встиг він сказати, і його велетенське тіло розплаталось на палубі.

Головстаршина закусив губу. Рішення прийшло раптово. Припавши до прожектора, Остап Зарва просигналив у темряву ночі: «Гину! Не здаюсь!»

Фашистські катери підійшли впритул. Остап зірвав з гранати запобіжник, жбурнув її на стелажі, де лежали глибинні бомби. Вибух страшної сили сколихнув штормове море. І катер пішов на дно.

Павло виймає з оксамитової коробочки, в якій колись лежали золоті мамині сережки, вицвілу стрічку з матроської безкозирки. Вона була на шиї матроса, який тоді врятувався. Моряк передав стрічку Зарвам на спогад про батька. Павло притуляє до вуст зім'яту стрічку, тихо питає:

— Тату! Герою мій! Ним ти посмертно не став, мабуть, через мене. Хіба ж я винен, що кинув того черевика. Не винен, тату, клянуся головою... Але вони й це використали... Раз син такий, то й батько не може бути, навіть посмертно, героєм... Так було, тату!.. Але такого більше не буде... А що з того? Тебе й мамі нема на світі, я зостався сам... Хіба це так важливо: герой? Он Олесин тато згорів на маяку, а теж не герой... Хіба в цьому справа? Що? Хто така Олеся? Ну, ясно хто. Вона наш комсорг... Мене навіть не розпитувала, за що я в тюрмі сидів, а одразу прийняла в бригаду. І я вже працюю, тату... Комсомолец? Де там. Я ж був засуджений... Добре, що мене з тюрми одразу послали на цей комбінат... Дуже добре, тату...

Він підходить до вікна, стає на табуретку і, вимкнувши світло, дивиться на глибоку бухту, що переходить у морську далину. Тут був останній бій катера, яким командував головстаршина Остап Зарва. Тут вони пішли на дно. А де

саме, в якому квадраті, на якому перехресті широти й довготи?

— На якому румбі, тату, шукати вашої могили?.. Море. Скрізь море. Воно слідів не лишає, тату... До мами я ще прийду, квіти їй принесу. І калину в головах посаджу. Вона там, де й усі ваші ровесники. Серед панських мармурових ангелів і робітничих пам'ятних обелісків та зварених автогеном труб, що служать пам'ятниками. А де ж твоя могила, тату? Куди до тебе йти? Хто ж мені покаже стежку?..

Не вмикаючи світла, Павло запалив і вийшов на скляну веранду. Помітив Ольгу Чередник, що кралася попід парканом, де густо цвів бузок. Чого це вона ховається? Просто дивно. Пішла гуляти до міста і на тобі. Добре, що побачив її завчасно і не вийшов у двір, бо наполохалася б. Ще й подумала б, що він підглядає за нею. Ото халепа. Ну, вже доведеться подождати.

Попід парканом хтось швидко поспішав, але Ольга не дала йому дійти й до хвіртки. Перепинила, одразу простягнувши руку поміж штахети. Потім вибігла на вулицю, взяла ту людину під руку, притулилась головою до плеча і пішла далі й далі, поки й не розтанула у нічній імлі.

— На здоров'я, Ольго,— щиро мовив Павло. (

Коли б він почув, про що ті двоє говорили, то, може, й не бажав би Ользі щастя і здоров'я з тим парубком.

Ольга ж почала ту розмову першою:

— Я так боялася, Василю, що ти прийдеш, і вони всі тебе побачать. Скандал...

— Хто побачить? — здивувався Василь Бурій, бригадир, насторожившись ще в ту хвилину, коли Ольга протягла до нього руку поміж штахет.

— Ну, хазяїн моєї квартири, Павло Зарва. Отой, що з тюрми до нас прийшов.

— А хто ще?

— Ну, й ота новенька, що з Самгородка. Іскра чи як її... Вона ж тепер живе зі мною. Зарва сам так захотів...

— Овва! — тихо свиснув бригадир, наддавши ходи.— Значить, треба вживати кардинальних заходів. Потрібно щось робити, Ольго.

— А що?

— Ну, переведу тебе в іншу бригаду, щоб не цвікали у вічі, коли почнуть здогадуватись... Моральний фактор у нас на першому місці, Ольго...

— А кохання на якому? Який то фактор, коли воно шире й палке, наше кохання?.. Чого ж ти мовчиш, Василю? Скажи мені, роз'ясни...

— Нам з тобою добре, коли ми разом? Добре. Оце й увесь тобі фактор, Олю. Гуляймо, поки гуляється...

— А твоя жінка? Діти?

— Буде і жінці, і тобі. Я дітей не зобижаю. Це моя власна справа...

— Власна? А коли про неї дізнається хазяїн моєї квартири? А там і Олеся? Що тоді, Васю?

— Не дізнається. Я його вчу на майстра, то хай тримає язика за зубами.

— Ох, боюся я. Віщує серце біду... Уже й зустрічатися нам ніде... На квартирі у мене тепер — зась...

— Щось придумавемо... Давай пройдемося у ліс... Там свідків нема... Корзун із своїми хлопцями забрався... Воля скрізь. Рай для закоханих...

І пішли, наче здиміли в чорному тумані.

Павло уже давно забув про них, вслухаючись у приишклий гомін нічного міста та гуркіт моря.

— Я довго сидів, тату, це правда. Але що ж мені було робити? Не міг терпіти страшної неправди, почав писати в Новоград. В міськраду, начальнику міліції, в комітет комсомолу. А вони мовчали. Тоді я втік з табору, знову пробрався в Новоград. Вночі заліз до міськради. Шукав там своїх листів і не знайшов. Маючи неабияку силу в руках, не завдав собі великого клопоту, винісши через вікно стальний сейф. Ручний. Поклав його на тачку й повіз... Вони знайшли його аж на третій день на смітнику за містом. Але мене ввіймали. Знову суд. І вже не за око, а за той сейф судили... От чого я сидів так довго, навіть після того, як Сталін помер... А що я міг зробити? Нічого... Вони не тільки не відповідали на мої заяви, а навіть не сповістили, що мама вмерла...

Павло знову запалив, глибоко затягшись ядучим димом махоркової сигарети. На якусь одну мить в пам'яті зринувало його недавнє життя за колючим дротом у таборі. Він мусив мовчати про нього, що б там не було.

— Тату, я винен за той сейф,— мовив тихо.— Не треба було так по-дурному. Але ж і він, гад, винен. Я подзвонив у міськраду, з автомату, сказавши, що це з області. Мене одразу й з'єднали. І з ким би ти думав? З отим Марчуком, який тоді кричав, щоб мене скоріше в'язали.

Я назвав себе і спитався, де мої скарги. Він грубо вилаявся. «Від ворогів народу скарг не приймаємо», — сказав мені. Я не змовчав, пригрозив, що доб'юся правди. Він зареготав. Отоді я й поліз уночі до його сейфа. Вдень розвідав, а вночі поліз. От чого я сидів так довго, тату. Але правда все одно випливла. Марчука вигнали, і він зараз у нас на комбінаті. Але я йому нічого не сказав, коли він оформляв мене на роботу. І добре зробив. Кому ж я про це скажу, тату? Кому пожаліюся, як не тобі? Оце розповів, і все. Більше од мене й слова не почують... Баста. Он уже й повен місяць зійшов. І знову все повеселішало, засяяло принадним зеленкуватим блиском... Я вже все знаю про нашу Олесю Тиховод. Власне, про її батька, як він згорів на маяку... Згорів, показавши дорогу нашим кораблям, а бач, теж не присвоїли героя, посмертно. Хто мені про це розповів? Ні, не Олеся. Вона соромиться розказувати про своє. Тільки взяла до своєї компанії, коли я йшов до моря, і повела майже силою на маяк. Я не хотів іти, а вона змусила. От як воно було, тату. І нам старий доглядач усе й розповів. Олеся навіть не почула, тату. От коли б мені таку дівчину! Та пізно. У неї свій моряк уже завівся... Покохалися...

Павло йде стежкою, під ногами шурхотить дрібний гравій, нагадуючи далеке дитинство, в якому так багато було сонця, вітрів, морської води і квітів. Квіти росли отут під вікнами, по всьому городчику, біля хати, а зараз нема. Дерев повиростали, кущі розбіглися всюди, заглушили квіти. І хто їх тільки насадив, цих дерев? Мигдаль, груші, абрикоси, яблуні. Мати не садила дерев, а все виноград. Виноград пропав, а дерева ген як повиганялися. Мабуть, їх доглядали всі потроху, хто жив тут після матерньої смерті. От і виріс новий сад... Світ не без добрих людей...

І на серці одразу стало якось приємно й затишно, наче в груди війнуло батьківським теплом. Павлові захотілося впасти грудьми на траву і так заціпити в цьому саду. Але поміж деревами скрізь чорніла свіжа рілля, і трави ніде не було. Видно, сад доглядали за всіма правилами. Павло непевно здвигнув плечима. Ну, що ж, доведеться і мені бути садівником. Треба лише розпитати в якогось доброго агронома, коли і як краще поливати дерева, чим обприскувати проти шкідників, яким добривом підживлювати? Вже коли він виріс, цей сад, то треба ж, щоб і родив кожного року, а не так, як було колись — тільки через рік.

Він підійшов до самої хвіртки і вперся в неї грудьми. Озирнувся, наче хотів когось знайти у своєму дворі, але там було порожньо. Павло стояв сам. Сам? Так, сам, але не самотній. За його спиною — рідна хата, збудована невтомними руками батьків. Майстри тільки фундамент заклали і піч змурували, а все інше батько з матір'ю звели й закінчили. Хіба ж може Павло бути коло цієї хати самотнім? Ні. В хаті живуть дівчата. Довкола росте гарний сад. По обидва боки — давні хороші сусіди. Мабуть, не без їхньої участі так збереглася батьківська хата і так рясно закучерявився цей сад. Попід штахетами день і ніч йдуть люди, весело позираючи на цей затишний дворик бойового катерника Остапа Зарви. Моряки поспішають на кораблі, ткалі — до своїх верстатів, робітники — на завод, а діти — до школи. І ніхто й не подумає зле про цю сирітську хатку на тихій Корабельній вулиці. А чого про неї погано думати? Вона ж не з власної волі осиротіла.

Гримить на морі шторм, і Павлові здається, що коли дужа хвиля розбивається об кам'яні береги, то навіть далекі зорі починають дрібно тремтіти, наче з переляку. Мабуть, ще один такий удар, і зорі посиплються на землю, як райські яблука в бурю. Вони ж не сиплються з неба тільки тому, що шторм б'є в береги не безперервно, а через певні інтервали, коли зорі вже не гойдаються і не мерехтять, ніби повертаючи собі давню рівновагу. В штормових інтервалах гуркіт моря трохи слабшає, і Павлові ясно чути передзвін корабельних склянок, які тонко бринять і переливаються срібним дзвоном серед розгніваного моря. Потім він чує далеку пісню, що лине десь по горах, з лісової гущавини. І заздрить тій пісні, бо її співають двоє: хлопець і дівчина. А він усе-таки стоїть над своєю хвірткою сам, як палець, що там не кажить. А ще спогади насунулись, повернули геть душу. Сумно, жалісно, гірко. Така досада, що знову запалив, тернувши одразу аж три сірники. Ясно освітив своє обличчя, густі куші бузку, дрібний гравій біля хвіртки.

Може, цей вогник і привернув до нього подорожнього. В темряві, по той бік вулиці, хтось навмисне кашлянув і голосно, але поволі мовив:

— Добри вечір, колего! Чого скупаєш сам?

— Підходь та вдвох понудьгуємо, — усміхнувся Павло, намагаючись по голосу вгадати того, хто говорить.

— Ніколи, Павле! Ходімо зі мною, коли хочеш...

— А хто ж ти? — так і не догадався Зарва.

— Летючий голландець, — засміявся невідомий. — Ось присвіти, то й побачиш...

Павло тернув сірником і впізнав Андрія Мороза, теж учня з ткацької бригади, електрика. Андрій уже перетнув вулицю і став біля хвіртки, напроти.

— Ну, то що ж? Без дівчат скучаєш?.. — спитав Зарва.

— Та ну їх! — махнув рукою парубок. — Дуже вони кирпу гнуть. Особливої уваги вимагають. А тут таке скоїлось... Всіх дружинників піднято по тривозі. Хтось жінку зарізав на залізничній колії...

Павло стрепенувся і, хряпнувши хвірткою, одразу вилетів на вулицю:

— Що ти сказав? Жінку? Облиш жарти, браток... Облиш, кажу...

— Які там жарти? Я вже й до бригадира нашого бігав. Нема...

— Нащо він тобі?

— Дружинник. Тривога. Всі виїзди з міста треба перекрити, — пояснив Андрій.

— То візьми й мене. Не пожалієш, — гаряче вигукнув Павло. — Я добре їх знаю, цих шакалів мокрого діла. Сидів з ними в тюрмі та по таборах... Допоможу тобі...

— От добре! От молодець! — зрадів Андрій. — Я так і думав, що ти не відмовишся...

— Хіба ти оце прямо до мене і йшов?

— Авжеж.

— От спасибі тобі. Оце-то друг! — схопив під руку електрика Павло й потяг серединою вулиці, рвучись уперед, з похилої гори.

— Не біжи так, — зупинив його Андрій.

— О, ти їх не знаєш, хлопче! Тут треба діяти раптово й несподівано, бо як на морі — й сліду не знайдеш. Море слідів не лишає... Я вже добре знаю їхні бандитські звичаї, можеш мені вірити... Куди нам іти?

— Наш район завжди був біля вокзалу, — пояснив Андрій. — Просто дивно. Відколи я тут живу, ще ніхто нікого не вбивав. І от маєш... Жінку зарізали... Це просто дикунство... У нас же й злодіїв уже не було... Скрізь тиша й спокій...

— Рай! — мало не вигукнув Павло.

На привокзальному майдані було порожньо й дрімотно. Ні голубів, що цілими зграями воркували на бруківці вдень. Ні довгих черг на тролейбусних та автобусних зупинках, які гомоніли й вирували після кожного нового поїзда, що прибував до міста. Давно зникли й настирливі носильники, які бралися не тільки знести пасажирам речі, а й знайти, кому потрібно, окрему кімнату чи куток, недалеко од пляжу. І справді підводили пасажирів до гурту жінок, які стояли осторонь, боязко позираючи на міліціонера. Як тільки відкрили вільний в'їзд до міста, тут одразу закипіла торгівля житлоплощею на сезон, ба навіть на кілька днів. Спекулянти скористалися з того, що два маленькі готелі не можуть вмістити навіть тих, що прибували у відрадження.

Саме про це й подумав зараз Андрій Мороз.

«Як же це так? Жили ці люди в закритому, режимному місті, і все було гаразд. Місто, а з ним і люди вже отут мали стати новими, комуністичними. І раптом, як тільки в'їзд до міста став вільний, деякі з них одразу зробилися квартирними спекулянтами? Один здавав кімнату. Другий — всю квартиру, а сам переселявся в якийсь хлівець. Третій — обладнував у своїм домі підпільний готель, а сам забирався на горище, там, де ночували кури й голуби. Просто дивно та й годі! Не люди, виходить, живуть в Новограді, а якісь хамелеони...»

Андрій уже хотів вийти з густої тіні скверу на ясно освітлену ліхтарями привокзальну площу, як Павло рвучко шарпнув його за рукав:

— Назад! Хіба тобі повилазило, що на майдані порожньо і що на ньому видно кожного камінця в бруківці?

— Ну й що?

— А те, що вони перші нас побачать і свого носа сюди не покажуть, братухо. Їх треба чатувати з схованки. Оце й буде наша засідка. Сідай на лавочку проти хвіртки, а я збоку. І нічирк. Могила. Тоді, може, щось і побачимо. А як виткнемось на світло, то одразу кажи — пропало.

— А ти хитрий. Зразу видно, що побував у бувальцях, — не то лайливо, не то похвально мовив Андрій.

— Біда всього навчить, — гірко зітхнув Павло. — Мусив жити з ними, то й навчився, бодай його громом розчухало... А ти, бачу, наче той сліпий, якому нема гори: куди ступив, туди й вали... Хоч дівчину маєш?

Андрій опустил очі, заперечливо похитав головою.

— Чому? — спитав Павло.

— Сам не знаю. Та, яку люблю я, кепкує з мене... А та, що любить мене, мені не підходить... Вайлуватий я, неповороткий... Мені аби хто сам почепив те діло на носа...

— Ой, дивися, хлопче! Бо так і носа позбудешся...

— А я свого носа не встромляю туди, де неясно... Воно мені так потрібне, як корові телевізор...

До вокзалу під'їхало таксі. З нього вийшла весела компанія моряків китобійної флотилії, що прибула сюди догулювати свій вечір, коли всі міські ресторани вже закрили. І знову на площі стало тихо й порожньо. Тільки в інтервалах морського прибою лунала висклива джазова музика вокзального ресторану.

Потім одне за одним майдан об'їхало два таксі і не зупинилися. Третє підкотило до самого входу у вокзал, і з нього вийшов огрядний чоловік з великим лобом. Тріпнувши буйним чубом, попрямував до підвалу, де містилася багажна камера. Як тільки він зник на сходах, машина проїхала тріхи вперед, на зупинку таксомоторів. Потім ще підкотило одне таксі, зупинившись недалеко од головного входу. З нього ніхто не вийшов, водій не увімкнув зеленого вогника. Це видалося підозрілим Павлові, і він міцно стис за лікоть Андрія.

— Вони,— шепнув.— Їй-богу, вони! Ось він винесе з багажної камери чемодана, сяде в машину. І коли вона буде проїздити повз нас, я кинуся навперейми. Прямо під колеса. А ти в кабінку до водія, коли він загальмує... Добре?

— Добре,— непевно мовив Андрій.

Та машина не об'їхала майдану і навіть не розвернулася. Чубатий чоловік спокійно виніс з камери великого чемодана, що добряче відтягував руку і, поставивши його в своє таксі, повільно знову пішов у багажну камеру. Друге таксі також не рушило з місця. Чубатий на нього й не глянув, коли ніс чемодана. А мусив був глянути, бо саме на цьому місці стояла його машина і він не бачив, як вона од'їхала, бо був уже в підвалі. Це ще більше насторожило Павла. Андрій навіть тихо засміявся:

— А що, брате, піймав облизня?.. Ніякі вони не злодії... Звичайні пасажери та й годі...

— Звичайні? — скипів Павло. Та й не договорив.

Важко відсапуючись, наче вихор, вилетів чубатий і кинувся до своєї машини, широко вимахуючи порожніми руками. Але тут сталося дивне й несподіване. Машина враз

рвонула з місця і, не розвертаючись, помчала в глухий провулок, що вів до маяка і далі — в ліс. Чубатий люто вилаявся і безсило погрозив їй кулаком услід.

— Лови! — крикнув Павло. І кинувся через майдан до чубатого, потяг за собою й Андрія.

Той побачив їх зовсім близько і одразу стрибнув у машину, яка стояла біля центрального входу. Машина рвонула з місця і теж не розвернулася, блимнувши червоним стоп-сигналом у глухому провулку. Павло тільки побачив, що на ній зовсім не було шахової смуги. Значить, не таксі. І не зупиняючись, він з розгону влетів на сходи, що вели до багажного підвалу. За ним кинувся й Андрій. І на першій площадці вони наткнулися на закривавленого Івана Корзуна, який лежав під стіною, розкинувши руки. Обоє впали перед ним на коліна, схиливши голови до грудей, щоб знайти рану. А з камери, що містилася нижче, почувлися швидкі, тупітливі кроки. До них вибігли захеканий міліціонер та розгублений репортер Петро Сухобрус.

Гуртом посадили Корзуна на дубову лаву, закинувши йому назад голову, щоб зупинити кров з носа. Рани у нього не було. Чубатий ударив слідчого кулаком у скроню і в перенісся. Корзун втратив свідомість. Він якось злякано поводив гарячковими очима, наче й досі нічого не розумів.

Сухобрус присів біля нього, вибачливо пояснює:

— Віконечко, як ви, Іване Прокоповичу, й сказали, було весь час зачинено. Отже, що робиться в камері — ніхто не бачив і не чув. Я сидів біля столу і читав. Кладовщиця плела собі теплі носки. Десь опівночі до нас постукали. Я одклав книжку і почав перебирати квитанції, навіть не глянувши у віконечко на нього, чубатого. А він показав свого паспорта і дав квитанцію. Я теж хотів подивитись йому в очі. Власне, для цього я тут і сидів, щоб побачити на власні очі справжнього вбивцю. Але я витримав марку, як ви й наказали, Іване Прокоповичу, і не підвів очей. Кладовщиця сказала йому: «Зараз видам, тільки підрахую, скільки з вас належить». Він запалив і почав пускати дим кільцями: «Добре, я почекаю...» Ще й вперся плечем у стіну.

— А ти? Де був ти? — глянув на міліціонера Корзун.

— Я сидів за дверима і ждав поклику. Сидів, чекав, як було домовлено, — тихо і якось винувато показав міліціонер.

Корзун застогнав, зціпивши зуби. Міліціонер похилив голову. Петро, витримавши коротеньку паузу, розповідав

далі, намагаючись говорити спокійно, особливо точно й докладно.

— Коли кладовщиця підрахувала, він спитав: «А жінчині речі я зможу одержати? Ви ж, мабуть, формалісти. Доручення будете вимагати?..» Вона коротко пояснила: «Чому ж доручення? Принесіть паспорт своєї дружини, квитанцію, і я видам...» І тут я все зрозумів, товаришу Корзун. До того ж він мало не підстрибнув: «Серйозно? От здорово! А вона захворіла, лежить у готелі і не має в що переодягнутися. Зараз однесу свій чемодан в машину і візьму її паспорт. Добре, що прихопив, а то довелося б у готель їхати...» Він побіг з чемоданом до машини і скоро вернувся. Кладовщиця розкрила цей паспорт і мимоволі здригнулася: «Чугай Ярина Анатоліївна». І вона, дурна жінка, взяла та ще й поклала того паспорта мені на стіл, голосно сказавши: «Підрахуйте, будь ласка, а я знайду чемодан...» І це була наша перша помилка. Адже за перший чемодан вона сама все підрахувала, то чого ж за другого подала мені? А тут уже не витерпів і міліціонер...

— Визирнув? Не втримався? — мало не вилаявся Корзун.

— Ні, — заперечив Сухобрус. — Чубатий, який пильно за всім спостерігав, одразу насторожився. Враз зазирнув у віконце якнайдалі і сам побачив міліціонера. І побіг. А поки ми одчинили двері...

— ...то бандит збив мене з ніг, — люто блиснув очима Корзун. — Він боксер і добре знає джіу-джіцу, бодай вас грім побив, лопухи нещасні...

— Але ж... — заговорив був Петро.

— Ніяких але, — гримнув на нього Корзун. Та побачивши Андрія й одноокого Павла, раптом спитався: — А ви чого тут?

Мороз коротко розказав, що сталося там нагорі. Оповів, як Павло Зарва навчав його робити засідку, як перший кинувся ловити чубатого. Але вони нічого до пуття не знали і, звичайно, все їхнє старання було даремним. Вони ж тільки комсомольський патруль і вийшли на свою ділянку з наказом стежити за порядком.

— Ідіоти! — не знати на кого розпачливо гукнув Корзун. І заточився на лаву. Кров хлинула йому на груди, заливши білу мережану чумачку під темно-синім піджаком.

Правду казала тітка Ївга, що не кожен ясний ранок закінчується добрим і щасливим вечором. Він наче та пустотлива дівчина, що спершу танцює, реточе на всю губу, а надвечір таки дограється... Так вийшло і тут...

Іскра вирушила з нової квартири на комбінат, щаслива й весела, радіючи з того, що має таку добру, завбачливу й щиру подругу, як Ольга Чередник. Хоч і пізно вони повернулися додому, але й прокинулися рано. Правда, Іскра хотіла схопитися дершою, та Ольга випредила її. Вона вже заварювала чай, присолювала картоплю в каструлі, на керегазі.

— Ой! Я заспала? — кинулась Іскра.

— Нічого, — байдуже мовила Ольга. — Завтра і я засплю, а ти зготуєш сніданок... По графіку...

— І тут по графіку?

— А ти ж думала як? Коли біля верстата нам дорога кожна хвилина, то чого ж вона має тут марно пропадати? І всяка затримка чи запізнення, як кажуть матроси, на війні подібне до смерті...

— Я за мир! — весело гукнула Іскра, линувши на шию з умивальника холодної води. — На біса ти згадуєш ту війну?..

— Не я згадую, а матроси!

— Нащо вона мені, та війна? — злякано глянула на подругу Іскра. — Після неї ми з братом сиротами zostалися... Одну тітку Ївгу маємо, але й та цурається нас... Тітка — не мати...

— А ти перетягуй сюди й брата. Збудуємо хату на дві половини. В одній брат житиме, а в другій — ти. З своєю квартирою і замій скоріше вийдеш...

— Правда? — і здивувалася, і зраділа Іскра.

— Авжеж. Через оті квартири дуже часто вся любов летить шкереберть.

— Чому, Ольго?

— А тому, що матрос виходить у запас і шукає, де йому жити? На роботу стає зразу. Роботу йому по закону мусять дати. А от де він житиме? Скажімо, є в нього навіть кохана дівчина, яка ждала його всі роки... А одружитися не може. Жити їм ніде... От покрутяться парубок, поворкує коло неї, та й попливе собі далі, шукаючи дівчину з квартирою... Ото й уся любов...

— Неправда! — притупнула ногою Іскра. — З милим рай і в курені...

— В куренях дує, і до того ж там не прописують. Спершу застудишся, а вже потім тебе й виселять... Давай будемо чаювати, бо вже пізно. Хазяїна запросимо?

— Не знаю, — глухо мовила Іскра, відчувши на серці якийсь холод.

— Хазяїне! — немов заспівала Ольга, прихилившись до дверей. — Просимо на чай та картоплю в мундирах...

— Дякую! — озвався Павло. — Я вже молока напився. А вам дати? Тільки з банки, згущене... Скоро вже будемо йти...

— Заждіть нас, ми хутенько! — защебетала Ольга.

Іли картоплю з тюлькою і запивали чаєм. Іскра навіть голови не підводила, щоб не стрітись очима з Ольгою і знову не засперечатися.

Ще там, на бригадних зборах, коли Іскру приймали на роботу, Ольга війнула на дівчину крижаним холодом, жбурнула в очі круп'яним снігом, спитавши на повен голос про коханого моряка. Чи ж так чесні люди запитують? Та ще й у голосі бринить якась злоба. Де ж тут товариство і дружба? Та ядуча злоба прорвалася в Ольжиному голосі і зараз, коли вона люто й насмішкувато заговорила про кохання, якого не може бути без прописки в міліції. Грубо, зухвало, огидно. Од цього серце холодне, в грудях крига залягає... Хіба міліція, паспорти та інші формальні атрибути сприяли тому, що Іскра так палко й щиро покохала свого Валентина? Зовсім ні. Навпаки, міліція й паспорти стали на заваді їхнього кохання. Вони розлучили їх на довгий час, звівши навколо Новограда оту ненависну заборонену зону, за колючим дротом. Коли б не та зона, Іскра давно б знайшла тут свого коханого і, можливо, вони б уже справили своє весілля. А так що вдієш? Валентин, гнаний людською заздрістю й неправдою, мусив був зникнути на якийсь час з Самгородка, щоб потім забрати до себе й Іскру. А куди ж краще втекти, щоб тебе не знайшли ні допитливі самгородські кумасі, ні язикаті брехуни? Звичайно, в Новоград, за колючий дріт забороненої зони. Туди самгородським чистоплюям дорога заказана. Так собі, за здорово живеш, не проїдуть.

Ольга ж усього цього не знає і через те заздрить Іскрі, каламутить воду, бажаючи зігнати на дівчині свою злість. Не вийде! Іскра вже наїжилась і, наче та черепашка, зату-

лила свої перламутрові стулки, щоб її тіла не торкнулася жодна смітинка, камінчик чи колючка. Черепашки уже хтось торкнувся, і там наростає незвичайна перлина, яка скоро здивує своєю красою увесь світ. Іскра порівнює себе з тією черепашкою. Він, коханий Валентин, торкнувся її серця, і в ньому росте, зоріє й рожевим блиском світитися перше кохання, ота найдорожча у світі перлина. І віднині ніхто не сміє глянути на неї, торкнутися її рукою. Іскра одяглася в неприступний панцир особистого життя, і ніякий хлопець не має права переступити цей інтимний заповітний поріг, що веде до серця Іскри Величай. Тільки він має право, коханий Валентин.

Іскра за останній час вже трохи й завагалася. Шукаючи Валентина по всьому Новограді, потроху зневірялась в людській чесності і в усіх обіцянках. Велика віра особливо похитнулася після того, як вона побачила свого коханого з іншою жінкою. Отоді б Іскрі почути Ольжині слова про паспорт, міліцію та кохання без квартири! Та вона зацілювала б її до нестями за таку істину, чисту правду життя. Але саме тоді чомусь про це й не думалося... Сліпа ревність, пекуча злість затопила все на світі, осліпила Іскру, і вона вже нічого не бачила і не чула, що діялося навколо на привокзальній площі. Все там потьмарилося, зачорніло, наче на чужому цвинтарі в осінню сльоту.

Але як та привокзальна площа ожила, засвітилася й розквітла, коли Іскра зустріла на ній свого Валентина. Серед темної ночі, коли навіть головні ліхтарі вже погасли, а блимали тільки допоміжні, майдан раптом оновився і мало не затанцював у Іскри на очах. Шторм на морі одразу відху, і стало тихо, наче у вусі. Стрепенулися квіти на клумбах. Їхні сонні пелюстки, що згорнулися на ніч, в одну мить почали оживати, тріскатись, розправляючи свої ніжні барвисті листочки. І над майданом одразу поплив духмяний запах п'яного бузку й троянд, ~~з~~острих нарцисів і холодної м'яти. Навіть матіола та білий тютюн запахли дужче, немов їх хтось скропив чистою росою... Іскра й сама так стрепенулася й затремтіла, що не могла в першу мить і слова вимовити. Де й ділися той переляк і тривога, які скували дівчину спершу на рейках, де знайшли жінку з перерізаним горлом, а потім — і в лікарні. Не тямлячи себе, Іскра кинулася в машину до Корзуна, маючи надію хоч як-небудь допомогти своєму Валентину. А виявилося, що він зовсім не винен. На руці в нього золотий годинник з брас-

летом, якого Іскра неодмінно помітила б тоді в дворях автобуса.

Ох, як усе добре й щасливо вийшло. Забувши геть про Олесю, Гната й головстаршину Добрякова, які ждали її в лікарні, Іскра вся поринула в своє довгождане і короткочасне щастя кохання. Пристрасно допитавши Валентина про його життя в Новограді, почала цікавитись, що він взагалі робив з того часу, як виїхав з Самгородка. Але вони вже були за містом, біля стародавнього цвинтаря, і Валентин замість відповіді затулив Іскрі вуста гарячим поцілунком. Де ж тут було питати про його життя та зальоти? Особливо про зальоти, що про них так тривожно думала й гадала Іскра не одну безсонну ніч. А дійшло до діла, то й не писнула. І добре зробила. Валентин сам розповів усе. Нічого, здається, не втаїв. Хто тепер посміє сказати, що він не кохає Іскри? Хай спробує! Вона тому очі видсере. Хлопець навіть квартири не має в Новограді, а живе на флагманському кораблі китобоїв. А коли флагман іде на промисел, то Валентин перебирається на інший корабель, який стоїть на ремонті. Сьогодні увечері вона піде на пристань проводити його. Флагман пливе на Кавказ. Валентин навіть дав Іскрі грошей на такі-сякі речі. Хотів і золотого годинника подарувати, та вона рішуче відмовилась. Не зважив. Розділив. Примусив: бери або годинника, або браслета. Іскра взяла масивного браслета. Годинник для неї завеликий, чоловічий. Браслет теж коштовний, важкий, з високою пробою. Мабуть, ще дорожчий за годинника. Коли б про це знала Ольга, то, мабуть, давно б собі покусала губи. А якби довідалась, що Валентин твердо вирішив купити собі під Новоградом дачу, щоб оселитися в ній з Іскрою, коли вони поберуться? О, тоді б Ольга коси на собі обірвала! Недарма розпиналася допіру, що без квартири нема кохання...

Іскрі так хотілося, щоб Чередничка побачила її з коханим біля хвіртки, коли вони прощалися. Але Валентин поспішав на корабель і не діждався ні Ольги, ні Павла Зарви. Міцно поцілувавши Іскру, рушив до моря. Та поки повернув у завулок, ще двічі зупинявся, привітно махав рукою, посилав повітряний поцілунок. Справді, як у кіно на останній частині. І все прикладав пальці до губів, щоб Іскра мовчала про їхню зустріч та розмову, щоб була німа, як оті могили на цвинтарі, звідки вони щойно повернулися. І вона поклялася мовчати. І нічого не сказала й досі. І не скаже.

Тільки думала про одне — як пояснити Олесі свою таку довгу відсутність того вечора, коли поїхала з Корзуном на вокзал? Поїхала і не вернулася... А там же людське життя висіло на волосинці. Може, потрібна була її кров? Тиховодиха вже одчитає за таке зухвальство. Покартає й на людях... Що ж їм сказати? Нічого. Мовчати і все. Так навчав Валентин.

І вона вперто мовчала всю дорогу, коли йшли разом з Павлом на комбінат. Навіть почала удавано позіхати. І мало не видала себе, коли Зарва розказав, як вони з Андрієм ловили на вокзалі вбивцю. Ольга йшла собі байдуже і бровою не повела, наче він розповідав про якусь звичайнісіньку гулянку. А Іскра аж заточилася, обхопивши руками голову:

— Він моряк? — так і кинулась вона до Павла.

— А біс його знає... Запам'ятався великий чуб...

Іскра стрепенулася і враз опанувала себе, байдуже мовила:

— Напевне, у нього перманент. От чуприна й показала великою...

— Ні, не перманент. Коли він тікав, то чуб розсипався на вітрі, як шовкова пряжа... А завивка робить волосся дротяним...

— О, та ви знаєтесь на цьому! — зраділа Іскра.

Жодна з ознак чубатого, про які випитала в Павла, не підходили до Валентина. Яке щастя! Значить, вбивця не він. Іскра всім серцем відчувала, що так воно й мусить бути. І це підтвердилося. Раз і назавжди.

— Біда всього навчить, — глухо мовив Павло.

— О, тепер ми знаємо, до кого звертатися, коли будуть черги в перукарнях, — засміялася Ольга. — Ви нам зачіски будете робити...

— Де там! — махнув рукою Зарва. — Мені треба спершу на вівдях практику пройти, а тоді до людей братися...

— Але ж його впіймають? Правда? — перебила Іскра.

— Авжеж. Од покарання ніякий злочинець не втече. Рано чи пізно, а знайдуть, — впевнено мовив Павло, ще й весело підморгнув єдиним оком.

— Коли б уже скоріше піймали, — зітхнула Іскра. — А то ж на весь флот пляма падає... На весь Новоград, хоч і маленьку, а все-таки флотську столицю...

Павло, схопивши обох дівчат за талію, шалено закрутив кругом себе, аж море сипнуло їм в очі срібними іскрами. Не витримали. Завищали.

І ткачі, що плавом сунули по всіх вулицях, стежках та завулках, раптом зупинилися, почувши той виск, завагалися. Бігти на допомогу чи байдуже простувати далі? Тут їх випередила Тиховод, кинувшись з своїми подругами до Павла. Він схаменувся, випустив дівчат, майже виструнчився перед Олесям.

— Товаришу комсорг! Гуртожиток номер два прибув у повному складі. Хворих і втомлених нема. Ніч минула спокійно. Хто гуляв чи не гуляв, а до роботи рано встав. Привіт.

Весело пирснули в білі мережані хустини Галя Діденко і Стася Богун, хоч їм дуже хотілося зареготати на весь голос. Як тут не сміятися, не радіти, коли похмурий і насторожений Павло Зарва став неймовірно веселий, гомінкий і жартівливий, наче знову на світ народився. Юнак помітив у них на шії вузьенькі бісерні гарди і злегка вклонився. Он які вони свіжі та чепурні. На роботу йдуть у цьому намісті, а в цеху знімають його. Кивнув на привітання й Світлані Козійчук, яка стояла за спиною у дівчат, притуливши до грудей книги. Прямо з роботи побіжить на лекції в інститут.

— Дякую, товаришу комендант. Дуже дякую! — вдавано серйозно мовила Олеся, тиснучи Павлові руку. — Так і держати!

— Єсть так держати! — випалив Павло. — Але хто їх вдержить, товаришу комсорг, коли налетять женихи? Оце запитання!

Всі засміялися.

— А ви тоді не держіть, — посміхнулася Олеся. — Давайте й женихам повний вперед, а дівчатам — добρό... Хай виходять у далеке плавання, бо, коли затримаєте, вік нарікатимуть, що зіпсували їм щасливе сімейне життя... Хай пливуть на здоров'я... Правильно, Іскро?

— Правильно, Олесю! Правильно! — плеснула в долоні дівчина. І відразу підбігла до подруги, взявши її за лікоть.

— Я так боялася за тебе, Іскро, — щиро призналася Тиховод. — Де ж таки! Скочила в чужу машину, кудись полетіла, а ми місця собі не знайдемо. — І зовсім тихо, щоб ніхто не чув, спиталася: — Знову шукала?

Іскра зашарілася, ствердно кивнувши головою. Та відразу ж спохватилася. Однак було вже пізно.

«Олеся, виходить, все зрозуміла, а головне, ясно побачила, як я на знак згоди ствердно кивнула головою. От і

полетіло шкереберть усе маскування. Уже й комсорг знає, що я приїхала в Новоград не допомагати ткачам, а шукати собі жениха. Хай йому чорт. Хоча можна ще й відмовитись, коли Олесья почне допитуватись, кого я шукала. Зверну все на того вбивцю. Я їздила його шукати на Корзунівій машині, а не когось іншого... Мало що буває на світі! Кожна дівчина — вихор. Сама не знаєш, куди полетиш у наступну мить... Як тут поясниш чужому, коли й сама до пуття не збагнеш, чого іноді хочеш, куди прагнеш? Легіт, вітер. Десятки разів на день змінює напрям, поки й не вдарить чорним стовпом у небо. Вихор. Спробуй угадати, куди він зараз полетить...»

Дівчата обступили Олесю. До Павла підійшов Василь Бурій та Андрій Мороз. Ручкаються, допалюють останні цигарки, бо в цеху — зась. От яка вона чемна, ця Олесья. На людях, здається, й забула про все інтимне Іскрине, радісно й весело говорить:

— Ой, дівчатка! А вона житиме! Операція пройшла щасливо... А ми боялися... Та й хірург не вірив... Чимало крові втратила ще там, на рейках... А зараз їй полегшало. Задрімала... І температура не висока. Пульс підходить до норми...

— А як ти знаєш? — похмуро спитав бригадир, наче тінь кинувши на Олесю.

Та дівчина цього не помітила. Розкинула руки, немов збираючись обняти своїх дівчат, всіх одразу, і засвітилася на обличчі, в очах, на пухленьких вустах якимсь дивним сяйвом, що йшло од сонця та моря, повне срібла й духмяних вітрів теплої весни. І дівчата враз потяглися до Олесі, ніби бажаючи підняти її на руках над цим натовпом ткачів, що плавом сунув до прохідної.

— Знаю! — твердо мовила Олесья. — Ми допіру були там. Квіти носили їй... Привіт передали...

— Квіти? Привіт? — здивувався бригадир.

— Так. І ще понесемо. І ще не раз підемо. Поки й не видужає!.. Правда, дівчата?

— Правда, підемо! Поки не видужає! — загули, защебетали з усіх боків ткалі.

Бригадир аж зіщулювався од того гомону, швидко попрямував до прохідної. За ним Павло й Андрій. Зарва навіть озирнувся до дівчат, самими очима мовив: «Молодці! Добре ви його ошелешили! Бач, як увібрав голову в плечі?»

На прохідній трое дверей, в кожних легенький турнікет,

вахтові охоронці перевіряють перепустки. Та над усім височить Архип Ярчук, найстарший віком вахтер, якого називають Риндою. Широченні матроські штани з повшиваними клинцями, потерті й обтріпані внизу, тримаються на старому флотському ремені з блисучою, наче сонце, бляхою. З-під штопаного на ліктях, хвацько розхристаного кітеля визирає чиста, вилиняла на сонці тільняшка. Стара мічманка сьє новим лакованим козирком і блискучим крабом. В зубах незмінна люлька, в очах молодий вогник. Тільки широкий ніс аж посинів од надмірного вживання горілки. Через неї Архипа й викинули з капітанської рубки в цю гамірливу і завжди неспокійну прохідну. Та, навчений гірким досвідом, він тут на службі вже не пив, а доживався вихідного чи вільного од варти дня. І не ображався, коли його називали Риндою, бо те прізвисько пристало до нього ще на флоті. Одного разу, не маючи за що похмелитися, старий з отакими, як і сам, друзками продав якомусь попові корабельного дзвона, ринду. Корабель, правда, був не першокласний і стояв на ремонті, але ринда є ринда, і тут жарти кепські. Піп вхопив дзвона і майнув у свою парафію. А там комсомольці й викрили все. На ринді ж одлито назву корабля і флоту. Отут воно й почалося. Ринду, звичайно, забрали назад, як річ крадену, а Ярчука списали з корабля на всі чотири вітри. Так він і опинився на прохідній шовкового комбінату, поблискуючи на грудях єдиною морською амуніцією — боцманською дудкою, яка в нього ще лишилася. Він знав, що коли й тут з ним трапиться щось подібне до корабельної історії, то нової служби не знайде, і тому був найпильнішим, найсуворішим вахтером.

Він високо стовбичив над людськими головами і далеко бачив усіх ткачів, які тиснулися до прохідної. Од його ока не могла сховатися жодна торбинка, сумочка чи чемоданчик, з якими заборонено проходити на територію фабрики. Та, пильнуючи прохідну, старий робив своє діло. Він жартував і промовляв:

— Гей, парубки, кидайте недокурки в одю урну, бо можете згоріти, як я погорів на тій проклятій ринді. А ви, дівчатка, лишайте за цим порогом усі свої викрутаси й фанаберії, бо там верстати та гострі ножі. Хлопці, забувайте своїх наречених, а ви, дівчата, — кавалерів... Ткацька робота не терпить роззяв. Переступаєш мою прохідну і забудь усе на світі. Знай тільки свого верстата та пражу... Все. Точка...

— Вже чули! Мінняйте пластинку! — загомоніли кругом.

Ринда свиснув у боцманську дудку, пояснив:

— Не до вас чарка. Он нові ткачі йдуть. Перший раз на зміну... До них і звертаюся... Правда, Олесю, нові до вас ідуть? Хлопець і дівчина.

— Правда! — гукнула дівчина, пускаючи перед себе Іскру й Павла. — Але вони правила знають, Архипе Івановичу...

— Я й повторюю, щоб не тільки знали, а й виконували, — докинув старий. І знову свиснув у боцманську дудку.

Та й справді, кожен, хто переступав поріг ткацьких цехів, одразу не тільки забував про своє минуле, а й не зважувався думати про майбутнє. І не тому, що про це попереджував Ринда. Тут стояв такий несамопитий гуркіт, такий грім, що годі було думати чи мріяти. І говорити не можна, бо слів ніхто не почує і не розбере. Тут тисячі верстатів, і кожної секунди поганялка біла човника, щоб летів назад. Цей бій, а ще гул коліс, валів та шестерень зчиняли такий гуркіт, наче всі ці верстати стояли у велетенському казані, по якому безперестанку били котельники своїми невтомними пневматичними молотками. Різниця була та, що котельники часто глухнули, а ткачі ще й слабували на легені, день у день вдихаючи шкідливий бавовняний, капроновий та лавсановий пил. До того ж ткачам ще бракувало й свіжого повітря, бо в цеху мала бути завжди постійна температура та стабільний процент вологості в повітрі. Отже, застережливі слова Ринди були для ткачів останніми, які вони чули, йдучи на зміну, бо далі одразу потрапляли в цей шалений, убивчий гуркіт і грім, що до краю висотував нерви і людську рівновагу.

Але тільки ткалі ставала до роботи, бачачи навколо себе десятки й сотні таких верстатів та шовкові полотна, що пишно висотувалися з них, як весь її розум, свідомість обов'язку і жадоба праці змушували забувати про те, що лишилося по той бік прохідної. Вона вже клопоталася нормою, заробітком і найбільше боялася браку. А в бригаді Василя Бурого кожній ткалі треба було ще й піклуватися про свою сусідку: одна за всіх і всі за одну.

Вони стали до роботи, швидко й раптово змінивши своїх напарниць, після того, як Василь Бурый оглянув усі машини, перевірів запас пряжі, зарядку деяких верстатів.

Іскра працювала посередині. Праворуч од неї стояла Ольга Чередник, ліворуч — Олеся. Решта дівчат ткали пе-

ред ними і за ними. В прольоті між верстатами — столик і дві лави. На стовпах висять дві шафи для речей та легкого одягу.

Гуркіт дедалі ставав їм байдужим, а десь перед обідом ткали наче й зовсім не помічали його.

І саме в цей час, коли все йшло так гарно й плавно, у Іскри раптом зупинився верстат: в човнику кінчилася нитка. Треба поставити нову шпулю. Дівчина кинулася до високої бляшаної коробки, в якій мали бути уткі, але там порожньо. Пригадала: бригадир сам давав їй ці утки, і, напевне ж, знав, що буде мало. Що робити? Василя Бурого нема, мабуть, побіг покурити. Павло й Андрій заправляють пряжею верстата. Олеся не озирається — нічого не чує. Поруч стоїть Ольга, але вона й не дивиться на Іскру, хоч добре знає, що в неї сталося.

Іскра кинулася до Череднички, показала порожню шпулю, очима попросила повної.

Он вони, шпулі, в залізній коробці, накриті шматиною. Дай, Олю, хоч одну, поки прийде бригадир. Адже верстат зупинився.

Олеся байдуже змахнула руками, показала пальця, що означало: «Нема в мене зайвих. Одна зосталася...» І нахилилася до свого верстата, хоч там усе йшло гаразд.

Іскра зціпила зуби і мало не заплакала. Рвонула коміра, аж кофта тріснула на шиї. До болю в губах закусилася хусточку, щоб не закричати. І, прихилившись до холодного верстата, заціпила од тяжкої пекучої образи. Денне світло в довгих, як свічки, лампах враз потьмарилося, почало бліднути, а гуркіт верстатів, навпаки, наростав, дужчав, поглинувши усе живе. Іскра вхопилася за станину верстата, щоб не впасти.

І тут дала про себе знати Олеся.

У неї теж зупинився верстат через того утка. Вона до Іскри — нема. Тоді до Ольги. Та розсердилася, замахалася руками, показала на підсобку, де лежить сировина: «Хіба в мене склад? Гукай бригадира. Чого мені заважаєш...» Аж дівчата озирнулися, зрозумівши все. Але й у них не було запасного утка. Того дня бригадир взагалі мало їх видав, бо на складі не вистачало. Почалися перебої.

Олеся кинула прудкими очима по цеху, видивляючись, над яким верстатом майорить червона косинка ударниці комуністичної праці. Вона не відмовить. Поділиться останнім. Побачивши двох найближчих, вже хотіла бігти до них.

коли раптом вихопилась з-за свого верстата Іскра, заступивши їй дорогу.

«Не смій ходити! Вони тут лежать, у нас!» — волали її очі, ворушилися губи.

«Де!» — аж озирнулася довкола Олеся.

«Тут!» — гордовито тріпнула косами Іскра. І кинулась до Ольги.

Рвонула білу шматину, якою була накрита бляшана коробка, і всі побачили високі дерев'яні шпулі, на яких було намотано свіжі, ще не займані нитки для човника. Той самий уток.

«Дай!» — несамовито крикнула Іскра. Але ніхто її не почув, про це здогадалися тільки по тому, як ворухнулися губи і люто блиснули очі.

«Не дам!» — тупнула ногою Ольга, загородивши дорогу до бляшаної коробки.

Іскра відштовхнула її і сама кинулась до коробки. Але тут втрутилася Олеся. Легенько схопивши подругу за лікоть, одвела її вбік, показавши очима на Ольгу. Іскра одразу догадалася, що Олеся сказала при цьому:

«Не чіпай. Дасть сама...»

Прибіг бригадир, та Чередничка і його не пустила до ящика. Василю Бурому довелося бігти в комору і виписувати сировину. Але ж минав час, верстати стояли. І норма полетіла до біса, графік зірвався.

Коли він приніс уткі, вже почалася обідня перерва.

Головний енергетик комбінату вимкнув на всіх апаратах електричний струм. Верстати стали. В цеху зробилося так тихо й лунко, що всі почули дзенькіт розвідного ключа, що його впустив на цементну підлогу Павло Зарва.

15

Хоч начальник цеху й сказав, щоб третій бригаді не набридали зайвою опікою (вона сама розбереться з тими утками), Василь Бурій однаково подзвонив до редакції газети, і Петро Сухобрус вже тут як тут виринув поміж верстатів. І не тільки він. Десь з браковки виліз і довготелесний Марчук, якого дівчата скорочено називали Чук. Потім примчав представник завкому і почав уважно читати цехову стінгазету, хоча переглядав її ще вчора. Побачивши

начальство, бундючно походжав між верстатами і черговий пожежник в мідній касці та в брезентовій куртці під широким ремнем, що був обвішаний якимись ланцюжками, гачками та кільцями. Йому було жарко. Краплистий піт заливав очі, але пожежник не витирав його, наче боявся піднести до лоба руку. Хай знають, що йому важко. Служба не тітка. Пройшов у білому халаті черговий хірург, тримаючи під пахвою загорнутий у марлю роман Майна Ріда. За ним подріботіла прибиральниця з віником та порожнім відром. Зваливши на плечі високі розсувні драбини, пройшли електрики, позираючи на стелю, де світилися молочні трубки денного світла,— перевіряли, чи не згоріла десь нитка, чи не треба замінити її новою. У дверях стояв Ринда, поблискуючи боцманською дудкою на грудях поверх синього кітеля. Лише Ганна Миколаївна не показувалася біля верстатів третьої бригади. Вона спокійно працювала з своїми учнями на сусідній лінії, але все бачила, що робиться там, у Олесі Тиховод та заклопотаного бригадира Василя Бурого. І якого біса вони понабігали в цех, оці представники? Уткі. Не велика подія. Дівчата розберуться й самі. Тут Ганна Миколаївна була цілком на боці начальника цеху: не робити зайвого галасу з кожної дрібниці, то й майбутнім комуністичним бригадам буде краще. Крім того, вони самостійно будуть привчатися усувати недоліки, промахи та помилки, не чекаючи чиеїсь допомоги. Хай не звикають до няньок. Ставши бригадою комуністичної праці, мусять клопотатися за своїх сусідів в цеху й удома, щоб і їх вивести на ясну дорогу. Значить, мають самі бути на той час нянькою для інших.

Але все обернулося по-іншому. Як тільки зупинилися верстати і дівчата, прихопивши їжу, всілися біля свого тіснуватого столика, щоб одразу й повести розмову, як усі представники, а за ними й лікар, пожежник та прибиральниця одразу кинулись до них, оточивши бригаду, здавалося, неприступною стіною. А довготелесий Марчук аж на верстат видерся, аби було видніше, що там у них робиться. Біля нього заляк і Петро Сухобрус, вихопивши блокнота й олівця.

— Пильнуйте, Петре,— шепнув йому на вухо Марчук.— Цікаво, як вони вискубатимуть з себе оте дрібно-власницьке пір'я, що не дає нам іти до комунізму. Це велика перепона. І кожну людину, в якій сидить оцей дрібно-власницький дух, треба вивернути і добре прочистити...

Раз хочуть стати комуністичною бригадою, то мусять бути чисті, як скельце...

— Ну, це вже занадто, товаришу Марчук. Вони ж не ангели, а такі, як і всі,— заперечив Петро.

— О, не кажіть! Щодня норму перевиконують. І це головне.

— Ні, не тільки це важливо,— знову заперечив Сухобрус.— Норму перевиконують внаслідок складних внутрішніх процесів у самій бригаді. Ті процеси в кожного з них, товаришу Марчук...

— Не ускладнюйте, Петре. Вони ж ще зелені. Молоде — завжди зелене,— хихикнув Марчук.— Які там процеси, коли молоко не обсохло на губах... Мабуть, тут жіноча ревність прорвалася в цих утках?.. Цілком законно. Тіло молоде, просить кохання, і ревність у такому віці — то найстрашніше...

— Натуралізм. Голий натуралізм,— тихо свиснув Петро Сухобрус.— При чому тут ревність і шпуля з нитками?

— Ні, не заперечуйте,— хитро підморгнув Марчук.— Достоевський умів копатися в душах. Він так їх вивертав, як мисливець заячу шкуру. Все чорне в душі показував. До всього доскіпувався, як хірург до язви шлунка... Отак і ви мусите в пресі розкривати... А не тільки проценти... Преса — велика сила...

— Коли вона в розумних руках,— мовив Петро. І одійшов геть, даючи зрозуміти, що розмова закінчена і відновляти її він не має ніякого бажання.

Ткалі розклали на столику ковбасу, булки, варені яйця та сало. Хлопці принесли з буфету кефір і молоко в пляшках. Олеся, правда, потерпала, коли Андрій виявив бажання йти туди, думаючи все за ту недоплату в касі. І Мороз, наче здогадуючись про її тривогу, підійшов до Павла й сказав: «Ходімо вдвох, кореш. Самому не хочеться...»

Зарва непевно знизав плечима і встав. Тепер Олеся була спокійна, що все обійдеться гаразд. Не може ж Андрій при свідкові вкинути до каси гривеника, а набрати їжі на карбованець. На всіх купує молоко...

Всілися біля столика й хлопці. Зараз важко було розібрати, де чия їжа. Іли гуртом. А майже поруч за одним верстатним прольотом інші ткалі снідали поодиноці. Забилася кожна в свій куточок за верстат і жувала, вдоволено посапуючи, втупивши очі в землю. Неприємне і відштовхуюче справляло це враження.

Та на цей раз і в Олесі було не так, як завжди. Розлючена Ольга, похнюпивши голову, рвала білими гострими зубами тверду ковбасу з цілого шматка, заїдаючи батонем. Дівчата позирали на неї холодними очима, тамуючи в собі пекучу образу. Василь Бурий нарізав ножиком жовтий сир і кидав його маленькими шматочками собі до рота. Андрій і Павло пили кефір нахильці. Якась дивна, але напружена і холодна тиша запала біля столика, наче у великому орліному гнізді перед грозою, коли там лишаються самі орлята. Олесі ж було не тільки тривожно, а й неприємно і навіть образливо од того, що довкола стовбичать непотрібні тут люди. Чого їм треба? Невже прийшли потішитися з того, як ткалі розмовлятимуть з Ольгою та бригадиром? А чого саме з бригадиром? Та тому, що він не забезпечив їх запасом утків. Одним зовсім недодав їх, а Ользі одвалив на дві зміни... Буває. То чого ж тут сміятися? Чого збиратися, наче на пожежу? Краще на склад ішли б та там і змагалися б, чому бригаду несвоєчасно забезпечують сировиною? Але ж не хочуть. Їх чомусь сюди тягне. Звикли бігти туди, де жареним запахне... Але ж ні! От і не буде розправи, як колись бувало. Людина людині друг, а не вовк.

Олеся весело тріпнула косами, підхопилася з лави:

— Чого ж ви стоїте, товариші? Раз прийшли в гості, то просимо до столу. Чим багаті, тим і раді. Пригощайтесь.

Обвела всіх ласкавими очима, а посміхнулася лише до прибиральниці. Дівчата теж посхоплювалися з своїх місць, простягли руки:

— Просимо до столу! Просимо!..

— Та вибачайте, що нема комфорту,— засміялася Олеся.— Дирекція не подбала, щоб до верстатів підвозили гарячу страву. На візках, як ото біля поїздів на великих станціях... Все обіцяють...

— Вгощайтесь, коли дівчата просять,— мовила Ганна Миколаївна.

Вона несподівано для всіх вийшла з-за високого гобеленового верстата, тримаючи в одній руці великого бублика, а в другій — пляшку молока. Підійшла до столу і сіла на краєчок лави, біля дівчат, які трохи потіснилися.

Гості затупцювали, навмисне закашляли, відчувши ніяковість. Тільки Марчук не розгубився. Підійшов, узяв шмат хліба з ковбасою і почав їсти, прищмокуючи.

— А ви не хочете?—спиталася у інших Олеся.—Жаль!

А то б ми сюди й буфет перетягли. Може, наша нестача без продавця трохи поповнилася б... Не хочете й до буфету? Шкода...

Дівчата тихо пирснули, і Василь Бурій цитнув на них.

— Тоді просимо на політінформацію. Підходьте ближче, — поважно й стримано запросила Олеся. — Слово має наш бригадир, товариш Бурій.

Василь підхопився, обтрусив кришки на грудях, запитливо глянув на представника завкому та Марчука. Прочитав у їхніх очах твердий холодний присуд і все зрозумів. Вони, як це й було заведено на комбінаті з давніх-давен, і на цей раз вимагали категоричного осуду, суворого вироку всій бригаді, щоб це стало наукою для інших ткаць. Щоб потім говорили скрізь: бачите, навіть у тій бригаді, яка бореться за звання комуністичної, не пожаліли однієї з крапчих ткаць за таке порушення і суворо покарали.

Та чого ж тут вагатися? Крий на всі заставки... Жени порушників під три чорти!..

Василь Бурій прокашлявся, для годиться вимовив:

— Ольга Чередник порушила найсвятіший закон життя нашої бригади. Власні інтереси поставила вище за інтереси бригади й усього колективу ткачів. Показала свою дрібно-власницьку душу. І я думаю, їй не місце в нашій бригаді. Будемо просити дирекцію, щоб її забрали од нас кудись далі, підмінним ткачем... Хай там навчиться... Бо з такими, як вона, ми ніколи не завоюємо високого комуністичного звання. Я кінчаю!.. Точка! Все!..

І з розгону сів, мало не перекинувши пляшки з молоком. Не глянувши на дівчат, знову почав краяти ножиком шматочок сиру. Ольга спалахнула на мить, а тоді, зітхнувши, знову опустила голову і взялася доїдати ковбасу. Дівчата благально глянули на Олеся широко розкритими очима. Що він сказав, Олеся? Не може того бути! Це нам почулося. Чого ж ти мовчиш? Адже то колись так поводитись з людьми: забрати геть! Вигнати... Під суд! А зараз інші часи.. Він ще й каже категорично. Все! От і все!

— Ні, не все! — підхопився Павло, торкнувши долонею чорну пов'язку на оці. — Давайте поміркуємо спокійно. Нащо так зразу рубати з плеча? То колись було, що люди ворогами ставали, один одного ненавиділи. За найменшу провину тебе могли в баранячий ріг скрутити, наче ти й справді зробив якийсь страхітливий злочин. Давайте ж справді по-людськи жити.

Василь скоса глянув на Павла і почервонів. Та, помітивши, як затремтіли Зарвині пальці, коли він поклав долоню на стіл, насторожився. Марчук шепнув Петрові Сухобрусу:

— Я казав, щоб не брали до нас одноокого. А тепер він покаже свої ікла...

— Дурниці! — буркнув Петро.

— Згадаєте мене, та буде пізно!..

Дівчата спокійно й зосереджено обідали, що було в них на столі. Вони наче й не бачили позад себе цих непроханих гостей, які так несподівано прийшли до цеху. І, щоб підкреслити невимушеність розмови, яка завжди панувала серед ткаць, Олеся навіть зауважила:

— Хто хоче слово мовити, то можна й сидячи. Це ж не мітинг, дівчата, і не збори... Ми тут усі свої... І самі будемо вирішувати...

— Гм, гм! — голосно мугикнув Марчук, знову ставши поруч Сухобруса.

Дівчата озирнулися. Біля них уже стовбичив вахтер Ринда. Можна було подумати, що вони запросили його на випадок суперечки утихомирювати дівчат. Олеся аж розізлилася.

— Сміливіше, дівчата, не бійтесь, — мовила стримано. — Вважайте, що це наші гості, — показала рукою на представників. — Гості, або екскурсанти чи туристи. Ви ж працюєте спокійно, коли поміж верстатами ходять туристи? Працюєте... Отак давайте й зараз...

Ткалі весело презирнулися.

— Ми думаємо так, — дожувавши свого шматка, голосно мовила Галя Діденко.

— А хто це ми, дозвольте спитати? — перебив її Марчук. — То тільки цар колись казав на себе: «Мы, Николай Второй...»

— А наша Галя всіх царів уже давно переплюнула! — весело змахнула рукою Олеся і підперла долонею бороду, наче молодича. — Ваші царі того не знали і не вміли, що наша Галя робить для людей. Царі самі в шовках ходили, а з бідної людини за податки останню сорочку здирали. А наша Галя всіх людей у шовк одягає... От вам і «Мы, Николай Второй...»

— Ми? — мало не хихикнув Марчук.

— Атож! Ми з Стасею Богун! — обнявши за плечі подругу, яка одразу й пригорнулася до її плеча, випалила

Галя.— І ми так думаємо, товариші... Ольга наша просто помилилася. Забула, що тут усе державне, а не приватне. І верстати, і пряжа, і запчастини, і світло... І продукція, яку ми виробляємо... Словом, усе народне... І от уявімо собі — одного разу ми з Стасею набрали собі пряжі, запаслися утками на тиждень, вибрали найкращі верстати і давай ткати. Інші дівчата стоять без роботи, бо немає ні пряжі, ні утків, ні запчастин до верстатів. Усе позабирали ми... Що ж воно таке? Куди це може нас привести? Назад, у прірву. На державній фабриці заводяться такі собі маленькі приватники, кустарі, у яких на лобі буде написано: кожен сам за себе, один бог за всіх... А бога ж давно зняли, і він вештається без роботи, Ольго... Невже ти цього не розумієш?..

Ольга бундючно фиркнула.

— Дайте я скажу, — озвалася Іскра. — Самгородок наш далекий і маленький. Фабрика теж невеличка, але такого в нас не траплялося, щоб подруга не виручила подругу. Щоб товариш не допоміг товаришу... А у нас же скрізь іде змагання за бригади комуністичної праці. І раптом отаке, як допіру встругнула Ольга. Чому це так? Нащо? Хай Ольга пояснить, в чому тут справа.

— Точно! Хай пояснить, — забряжчав ланцюжком боцманської дудки Ринда.

Олеся стрепенулася, втративши рівновагу.

— А ми ж не просили вас пояснювати, навіщо ви продали попові корабельного дзвона? Він же був державний, той дзвін, а ви продали його...

— Зараз поясню! — вигукнув Ринда, анітрохи не почервонівши. — Я хворий був, невменяємий, значить, од горілки... От і продав... А чого вона закомизилась? Віжка під хвіст попала чи не на ту ногу встала?..

Дівчата тихо засміялися, затулившись хусточками.

— Архипе Івановичу, прошу вас, — постукав по столу Бурій. — Не травіть, бо тут вам не палуба... Кожна онукою вам доводиться... Ясно? Ми розберемося самі. Ольга винна, і я проситиму дирекцію, щоб її од нас забрали... Чого ж тут панькатись? Раз не розуміє, що таке товариство й дружба, то хай іде на низ і там навчається цих елементарних понять...

— Правильно! На низ! Хай починає з азів, од Адама! — зрадів Марчук.

— Чого ви радуєтесь? — осікла його Олеся. — Вам

плакати треба, що такі маєте кадри, а ви тішитесь. Наш бригадир помиляється, а ви слідом за ним. Не віддамо ми Ольги на низ. Чуєте? Не віддамо. Вона почала разом з нами це змагання і закінчить його, як і всі ми, в червоній косинці. Я поділяю всіх людей на три категорії: знайомі, приятелі, друзі. Яка між ними різниця? Довго не могла пояснити цього, а сьогодні, коли це сталося, збагнула. Приятель, здається мені, той, хто дає мені й помагає, коли я попрошу. Друг — це той, хто сам догадується, кого не треба просити. А знайомий — це той, у кого я ще не наважусь чогось попросити, бо мало знаю його... Але скоро зважуся й попрошу. І тоді мій знайомий стане моїм приятелем, а далі й другом... Отже, Ольга поки що наша знайома... Але я вірю, вона скоро стане кожній з нас приятелькою, а потім і другом...

— Євангелісти! Непротивлення злу! — знову не витерпів Марчук. — Я доповім дирекції.

— Прошу вас, я офіційно перед вами це ставлю, — твердо мовив Василь Бурій. — У нас нема вихователів, щоб панькатися тут...

— Праця — ось головний засіб виховання. От хай вона й починає з азбуки... З ручної роботи, — хитро прискалив підсліпувате око Марчук.

Світлана Козійчук одклала конспекта з хімії, потерла долонею почервонілі повіки:

— Чи винна Ольга? Давайте розберемося. Вона не дала утка Іскрі Величай. Чому? Може, просто не симпатизує їй. От і не дала. А коли одвернулася од Олесі, то це вже не ясно. Значить, могла б не дати утка й Стасі, і Галі, і всім нам. Що це значить? Простий. План зірвано. Вчора був буфет без продавця. Сьогодні — зрив виробництва.

— Називайте речі власними іменами! Це саботаж! — охоче пояснив Марчук.

— Саботаж? — схопилася Ольга, тремтячими руками заправляючи під білосніжну косинку розсіпані коси. А потім метнулась до свого верстата, вмить жбурнула з високої бляшаної коробки усі припасені шпулі.

— Нате, беріть! Хай він подавиться ними, ваш бригадир! — скрикнула. І, впавши грудьми на стіл, заридала.

— Бачили? — кинувся до Марчука бригадир. — От і працюй з такими кадрами. Та до них не бригадира треба, а психіатра. Це божевільний дім, я вам скажу...

Не витримала цього Ганна Миколаївна, обняла за плечі Ольгу і почала тихо гладити її по голові широкою шорстокою долонею. Сухо й чітко сказала Василеві:

— Психіатра?.. А вони ж тобі славу роблять, бригадире... Через них тебе всі газети хвалять, люди шанують. А ти отак дякуєш? Одумайся, поки не пізно... От зараз загуркочуть верстати, а хто на Ольжині місце стане? Може, ти, герой нашого часу? Спробуй... Побачимо, що з того вийде...

— Чого там? Знайдемо. Незамінних у нас нема, Ганно Миколаївно,— спокійно і тихо мовив Андрій Мороз, допомагаючи дівчатам прибирати з столу.

Павло Зарва збирав різнокольорові шпулі, кидаючи їх до тієї ж бляшаної коробки.

— Нема кому тобі, дівко, лози доброї нарізати,— бурмотів собі під ніс.— Та випарити у солоній воді, та одшмагати по сідалу, щоб знала, як цінувати гарне товариство, вередлива ти моя квартирантко...

Загриміло в дальнім кутку.

Обідня перерва скінчилася.

Енергетики увімкнули першу секцію верстатів. Потім другу, третю. Залізний гуркіт покотився по цементній долівці, штормовим валом вдарився у високу стелю.

Дівчата побігли до своїх верстатів. Кинулася туди й Ольга, наче пробудилася з тривожного сну. Йшла, високо піднявши голову, але вся була скована й холодна, так що, мабуть, нічого й не бачила перед собою.

Два ремісники, що котили до верстатів автокар з утками, ледве встигли звернути вбік, мало не наїхавши на неї. А Ольга навіть не глянула на візка, заповненого новими шпулями, через які так усе по-дурному обернулося в їхній бригаді. В прольоті до Ольги підбіг Марчук, заступивши їй дорогу, щось почав говорити.

Та вона рвучко обминула його, тихо кинула:

— Не заважайте мені... Я вас не знаю...

— Ну, ну,— пригрозив пальцем Марчук і прожогом побіг до конторки начальника цеху, в якій зникли Петро Сухобрус, вахтер Ринда, представник завкому і Ганна Миколаївна.

В кімнатці тихо й затишно. Оглушливий гуркіт верстатів сюди майже не доходить. Нема й начальника цеху, який наче навмисне десь зник. За нього виправдовувалась Ганна Миколаївна, але разом з тим внутрішньо й торжеству-

вала свою перемогу. Вона взагалі не любила, коли в цех находили різні представники, заважаючи працювати і ткалям, і плановикам, і контролерам, і бригадирам.

— Ми ж з начальником цеху просили не ходити сюди,— заговорила вона.— Коли б, скажімо, бригадир щось там нахомутав, то Олеся не дала б йому далі заглиблювати помилку. А потім самі ж дівчата грамотні. Їх кругом пальця не обкутиш.

Представник завкому мовчав.

Марчук не витримав:

— Але ж там неподобство...

— Яке? — тихо спитала Ганна Миколаївна.

— Ольга Чередник зірвала виробничий процес, а вони не хочуть її карати. Категорично проти того, щоб Чередничку перевести до іншої бригади...

— До штрафної, ви хочете сказати? — вихопилась Ганна.— То знайте, що таких бригад у нас уже нема... Нема й не буде... Гидко, противно було це все... Оті штрафні, наче арештантські бригади...

— Я розумію, але ж так і чортзна-куди можна докотитися,— розсердився Марчук.— Колись, за часів Сталіна, вони хоч боялися... А зараз ніхто і нічого не боїться. Хто що захоче, те й робить... Повна анархія... Навіть наш відділ кадрів, який колись вирішував усе, звівся на пси... Ніхто нікого не боїться....

— Так це ж добре! — підхопилася з-за столу Ганна Миколаївна.— Усе розквітло, розправило крила... Зник страх... У людей над головою вже не висить проклятий меч кари за найменшу провину... Власне, навіть не провину, а правду, яку ти сказав у вічі начальству, бо вже не міг далі терпіти...

— Ого! — зухвало кинув Марчук.— Ану, спробуйте сказати в очі головному інженерові про його кваліфікацію? Слабкувато! Або натякніть, що він тримається на цій посаді тільки через те, що його родич сидить у раднаргоспі?

— Так, згодна. Але про інженера ви помиляєтесь. Позавчора ми сказали йому про це на цехових партзборах. І про його родича в раднаргоспі згадали. Колись, як ви кажете, боялися б і, може, цього й не зробили б. А зараз— робимо! І будемо робити. Я думаю, що тепер і родич, і його інженер знайдуть, нарешті, собі діло по своїй силі й кваліфікації. А коли самі не зможуть знайти, то є такі люди, що допоможуть їм...

— Поживемо, побачимо,— непевно мовив Марчук. І спитав: — Ну, і як він, інженер? На збори сам прийшов?

— Сам. Я йому сказала, що комуністи і ткачі нашого цеху хочуть з ним поговорити. От і завітав,— спокійно пояснила Ганна.

— Дивно,— знизав плечима Марчук.

— Чого ж тут дивуватися? Колись ще б подумав. І, мабуть, не прийшов би. А зараз, раз народ вимагає, прийшов... І коли він справді чесний комуніст, то, я думаю, зробить для себе належні висновки...

Ганна Миколаївна глянула на Петра:

— Коли у вас нема запитань, то я побіжу в цех, до своїх ремісничків... Там теж треба пильного ока...

— Ні, нема. Все ясно,— мовив Сухобрус.

— А цифри, проценти в цій бригаді?

— Не треба. Я ж не для преси тут сидів, а для історії. Я взагалі стежу за цією бригадою, щоб потім на її прикладі показати історію заснування комуністичних бригад. Ми ж почали вже писати історію нашого комбінату...

— От і добре! — наче зраділа Ганна.— Тож не забудьте там сказати й про тих, котрі жалкують ще за минулим, коли людина людини боялася... Про культ згадайте...

Марчук увібрав голову в плечі, зачмихав, підчищаючи блискучою пилочкою і так уже закороткі нігті. Удавав, що не до нього чарка п'ється. Чекав, поки вийде Ганна Миколаївна, щоб знову взятися за своє, зіткнувшись в суперечці з Петром Сухобрусом чи й представником завкому. Той чогось мовчить увесь час. Може, теж так думає, та приховує це? Треба розворушити його...

Ганна ж вийшла в цех і, глянувши на рівні ряди верстатів, за якими біліли шовкові хустини ткаль, одразу повеселішала. Поміж білими хустинками то тут, то там уже зоріли, як маків цвіт, і червоні косинки. Вони все ближче й тісніше обступали бригаду Олесі Тиховод, немов ранкове сонце червонило своїм блиском срібну й тиху заводь корабельної бухти. «Недовго вже, недовго ждати. І Олеся знову надіне свою червону косинку. Ми поможемо тобі, дівчино. Не звертай уваги на той відділ кадрів. Він одмирає, як і його професія. Не журись, Олесю...»

Та, проходячи повз їхні верстати, навіть виду Олесі не подала, що допіру думала. Тільки завершила до Ольги і тепло обняла її за плечі, як мати, проводжаючи в далеку дорогу. Ольга злякано озирнулася, та, побачивши Ганну

Миколаївну, винувато, самими очима посміхнулася, на мить притулившись гарячою щокою до її теплого плеча. І не почула, а скоріше вгадала з того, як ворухнулися у Ганни Миколаївни губи:

— Держись, дівко! І більше не падай... Пам'ятай, я завжди тут, біля тебе...

І пішла швидко й рівно, як уміють ходити тільки ткалі, мало не все життя вистоюючи на ногах біля верстата. Лише на повороті, де починалася нова ткацька лінія, затрималася на мить, легенько помахавши Ользі рукою. І в тому помахові руки було не прощання, а щирий привіт. Це добре примітила ткаля, навіть озирнувшись на Іскру й Олесю: чи ж побачили вони той помах руки? Ні, здається, не помітили, схилившись над своєю пряжею.

Але то лише здалося, що подруги нічого не угледіли. Не встигла Ганна піти до своїх учнів з ремісничого, як Іскра лагідно торкнулася Ольжиного плеча, показавши рукою на сотні ниток, що складали підткання. І загукала над саме вухо:

— Нитка! У тебе нитка урвалася!..

Ольга кинулася до пряжі і зупинила верстат. В її очах — благання й подяка. Схопила Іскру за лікоть і гаряче потисла руку.

«Так он яка ця Іскра з Самгородка! Свою роботу виконує та ще й за моїм верстатом пильнує. Коли б не вона, то наробила б я переполоху. Як же так? Бореться бригада за таке високе звання і раптом — брак. Ганьба».

Ольга швидко знайшла порвану нитку, зв'язала, і верстат знову загув рівно й весело. А через те, що вона стояла біля нього вже не один рік, то зараз здалося, що він раптом наче заспівав якоїсь гримохкої, наче грім, пісні, яка часом линула над Новоградом, коли на його площу ступали рівним строем тисячі моряків з піснею, з духовними оркестрами, з нечуваним прибоєм оксамитових парубочьких голосів. Аж серце солодко заніміє, і одразу забудеш усі прикрощі, смуток, яку завгодно невдачу. Стоїш край тротуару, а вони все йдуть та йдуть, веселі й красиві, а тобі здається, що ось матроси підхопили тебе на крила дужої пісні і понесли над морем та землею, все далі й далі, до ясного обрію, де сонце щодня зустрічається з гарячою, щедрою землею. Отам і лежить дівоче щастя... Такого не відчуєш і не побачиш десь у Самгородку, звідки приїхала оця задьориста Іскра Величай. Ой, гляди, дівко, щоб твоя

іскра та саму себе й не запалила... Один необережний крок, і морячки швидко обсмалять твої крильця.

Треба буде її попередити, щоб стереглася. Портове місто — не якийсь там Самгородок, а справжній океанський вир, який так може закрутити, що потім за ціле життя й не розкрутишся і до пам'яті не прийдеш. Ти мені обірвану нитку показала, я тебе — остережу від необачності.

Так вирішила Ольга.

І вона вийшла після зміни разом з Іскрою, під гул задоволення всієї бригади. І ткалі раділи не тільки тому, що Ольга з Іскрою замирилися, а й тому, що обоє виконали свою норму. Іскра навіть перевиконала, хоч верстат її й простояв трохи, поки не було утків. А інші дівчата, як і досі, норму знову перевиконали. І хоч і були стомлені всі, але почували себе бадьоро, торжествуючи перемогу. І над верстатами. І над Ольгою, що сказала на мить, мало не скомпрометувавши всю бригаду. Добре, хоч перерва почалася, бо коли б це сталося раніше, то хто знає, як повела б вона далі. А зараз, бач, іде з Іскрою, наче нічого й не сталося...

— Куди ви? — підбігла до них Олеся.

— Куди очі світять, — засміялася Ольга.

— Та вже бачу! — хитро підморгнула їй Тиховод. — Туди, де лопотять стрічки з якорями... Де пливуть безкозирки...

— Що там безкозирки! — хвацько докинула Ольга. — Бери вище! Ми одразу на мічмана. Лейтенанти! Капітани!..

— А може, й адмірالی? — не втерпіла Олеся.

— Ні, адмірالی для нас старуваті. Та й уся сила в них — на рукаві, в нашивках. А в лейтенантів — у серці міць. Ти ж по собі знаєш! — одрізала Ольга.

— Та ну тебе! Нічого я не знаю, — зашарілася Олеся. Але не відстала од них, а пішла поруч.

Тоді Іскра пояснила:

— Ми на пристань забіжимо. Там флагман китобоїв одпливатиме. Цікаво...

— Моряки з дівчатами прощаються, — зітхнула Ольга. — Отак подивлюся на них, одразу й полегшає...

— А я не люблю вокзалів і портів. Прощаються, проводжають. І завжди сумно, — щиро мовила Олеся.

— Чому? — здивувалася Іскра. — Там же й стрічають!

— Ну, раз так, тоді ходімо! — мовила комсорт і, взявши дівчат під руки, потягла в порт, зупинившись аж

на краю причалу, де височів велетенський флагман китобоїв.

— Назад! Ходімо назад! — мало не скрикнула Іскра. — Я ж зблизька нічого не бачу. Задирай голову, як на п'ятиповерховий будинок. Треба ж трохи одійти...

І вони стали в гурт проводжаючих, ясно побачивши флагмана з усіма його палубами, каютами та надбудовами. І моряків угледіли, що стояли на верхній палубі, натискаючи грудьми на лаери, тягнучись руками на берег. Тут стояв такий гомін і крик, що вже й слів не можна було розібрати. А вони все вигукували до моряків, посилали їм поцілунки, вимахували шарфами й хустинками. А котрі вже охрипли і не могли кричати, то стали осторонь і тихо плакали.

— Постійте тут! Я гляну, який він спереду, цей флагман, — сказала дівчатам Іскра. І, не дівдавшись відповіді, зникла в натовпі.

Вона бігла вздовж причалу, пильно вдивляючись в обличчя моряків, та Валентина серед них не було. Не впізнала його і серед тих китобоїв, що прощалися з своїми дівчатами й дружинами біля трапа.

І їй раптом теж стало гірко й досадно. Одійшла за штабелі якихось ящиків і важко заплакала. Валентин і на цей раз одурив її. І не тільки одурив, а й насміявся. Коли вона не могла його розпізнати на кораблі, то він же ясно міг побачити її на пристані. Для нього ж і одягнула своє найкраще плаття, яке він так добре знав ще в Самгородку. Значить, Валентина на флагмані нема. А коли й був там, то навмисне не захотів з нею зустрітись.

Іскра вперлася плечем у ящики, затулилася червоним оксамитовим шарфом і дала волю сльозам. Не чула, як востаннє загув флагман, як з гуркотом приймали трап, як велетенська громада машин з вогнями і людьми попливла в море. Почула тільки знайомі голоси подруг, які тривожно й настирливо кликали її на спорожнілій пристані. Витерла сльози, трошки припудрила носика та під очима, щоб не видно було сліз, і, вискочивши з засідки, кинулась до самої води.

— Іскро! Іскрино! — загукали дівчата. — Ми тут. Куди ж ти...

— А я вас там шукала, за ворітьми! — схитрувала вона. — Натовп так і виніс мене за ворота...

— О, та ти плакала? — стривожилась Олеся, зазирнувши їй в очі.

Ольга теж пильно придивилася:

— Плакала? Чого?

— Всі плакали, то й мені стало сумно. У дівчини сльози дуже близько... Йй багато не треба, щоб заплакати...

— Привіт! — загукав хтось збоку. І вони озирнулися.

До них біг Петро Сухобрус, вимахуючи фотоапаратом, наче хотів зупинити флагмана китобоїв, який уже гойднувся за дальнім рейдом.

— Дівчата! — радів репортер. — Впіймали вбивцю, який ризонує ту жінку...

Іскра як стояла, так і подалася грудьми до Петра, наче заточилася.

— Хто? Як? — майже скрикнула.

— Капітан Корзун. Він стежив біля вокзалу. А той прийшов квитка купувати на Москву. От Корзун і застукав його біля каси...

— Слава тобі господи! — зітхнула Ольга.

— Тож ваша підшефна в лікарні зараз дуже зрадіє, — жваво заговорив Петро. — Злочинця піймали. Він викаже всю зграю... Йй повернуть речі й гроші... Коли б не ви, то, мабуть, і загинула б на рейках... Скоро ж мав пройти нічний поїзд...

— А який він на вигляд? — несподівано спитала Іскра.

— Звичайний! З руками, ногами й головою, — в тон йй мовив Петро.

— А чуб у нього великий? — не відступала дівчина.

— До чого тут чуб? Хіба це має якесь значення?

— Має. Адже той, кого ви вже раз ловили, був чубатий? Може, то він? Тоді його не впіймали, а зараз пощастило. Хіба вам не ясно? Це ж так просто, — щиро здивувалася Іскра.

— Авжеж! Дуже просто. А я й не знав, — роблено здивувався Петро Сухобрус, поправляючи на плечі фотоапарата та важку батарею, яка в час знімання викидала сліпучу блискавку.

16

І сад прийшов до Ярини в палату. Одразу ворухнулося під серцем щось приємне й тремтливе. В горлі знову залоскотало, на очі викотилась сльоза, затуманивши весь той білий, мов сніг, затишок лікарні. Жити! Буду жити! Як

гостро пахнуть білі троянди, скроплені росою. Од них ли-
не міцний дух весни і прохолодного морського озону. Повна
ваза розквітлих троянд стоїть у головах. Квіти, здається,
похитуються своїми ніжними пелюстками. Про що вони
шепочуть, що таять од Ярини? В палаті і фіранка не во-
рухнеться, так затишно. А квіти, здається, все гойдають-
ся... Чого б то? Навіть за вікном, у саду, нема вітру.
Жоден листочок не шелесне. Штиль. А тут якийсь віте-
рець гуляє... Над білими трояндами зажурено схилилися
білі лілії. Високі й кущасті, вони струшують на чисту ска-
тертину жовтий пилок... Аж млосно. Голова йде обертом,
душить у грудях. Добре, що тут не тільки лілії. Поруч з
трояндами, на другій тумбочці, цілий оберемок жасмину в
полив'яному глечики... І поньому наче хтось розбризкав
есенцію найкоштовніших парфумів. Жасмин і троянди за-
бивають млосний дух лілії. А то важко було б... Кажуть,
якась артистка на день свого народження понаставляла
кругом ліжка лілій і задихнулася вночі тим духом...

Ярина здригається всім тілом, протестує в думці. Не-
правда! Я буду жити! Я мушу... Може, артистка й заду-
шилася в тих квітах, а я виживу... Виживу, раз найстрашні-
ше позаду і вже не загрожує мені. Які чудесні й небачені
барви на цих букетах! Здається, їх ще ніхто і ніколи таки-
ми не малював. Ну, дайте-бо Ярині силу підвестися і сісти
до полотна. І фарб добрих принесить. І тоді всі квіти ожи-
вуть на картині, запахнуть, навіть узимку... Тільки що не
колихатимуться на вітрі. Але вітер оживе... Ярина відтво-
рить його подуви на листі, в ніжних пелюстках... І знову
буде сад. І буйні квіти зашумлять по всій горі, до самого
неба, підпираючи хмару. Чарівний сад побіжить усе далі,
вгору, мірадами алмазних зерен. Квіти як алмази. Алма-
зи — вогні.

Вогні. Чому вогні? Адже вони світилися й тоді, коли
Ярина йшла через залізничну колію, в холодному і темно-
му яру. Чарівні вогні й тоді були перед очима. А потім
щось важке і гостре увіткнулося в гарячі груди, і глуха ніч
упала на очі. Вогні потухли. Алмазні квіти впали в якусь
безодню, наче їх зітнула стара костомаха своєю вічною
косою. І все зникло. Молодість. Кохання. І чарівні квіти
на щасливій стежці, що раптом відкрилася перед Яриною,
вся в цвітінні й пахошах весни. Вогні. Сад. Невже знов
усміхнулася доля? Ох, гірко. На горло й досі давить важка
і холодна чужа рука. Наче залізними лещатами затиснула

і не випускає. Ярина навіть чує, як набрякла повна артерія і пульсує, от-от готова розірватися або захолонути навіки. Липкий піт скропив біде чоло. Війнуло холодком у грудях... Невже це знову той нічний сад цвіте?

Ярино, отямся! Уже день. Сонце знову всміхається до людей. За вікном сліпуче море і вічнозелений кипарис. Ти не любиш кипариса? Чому? Кажеш, це мертве дерево і пахне труною? А сосна? Ну що ж! Вони однієї породи... Сосна й кипарис... Прокинься, Ярино, адже твій сад, повен квітів і солодких пахощів, знову повернувся до тебе. І не десь там на омріяному курорті, серед глушини, в горах, а тут, зовсім близько, біля самого ліжка. З одного боку, в головах, пахнуть білі троянди і лілеї, а з другого — біла шапка свіжого жасмину. Сад у палаті — наче свідок при страшному двобої життя й смерті. Хто кого переможе? Сад чи глухе провалля в холодному яру? Сад переміг, Ярино. Хіба ти не бачиш? Сад і квіти, Ярино...

А де ж вони взялися так скоро? То була смерть і чорне провалля в яру, а це — сад і квіти. Пахучі квіти, якими снила і мріяла ще в далекій юності. Мріяла таким життям, у якому скрізь цвістимуть квіти, без терну й колючок. Навіть на трояндах не буде гострих шпичаків. І всі стежки, якими йтиме Ярина в життя, будуть рівні й м'які, без вибоїн і гострого каміння. Саме такі квіти й приносить хтось Ярині в ці найважчі дні. Але хто? Вона й досі не знає. І написати своє запитання ні лікарю, ні санітарці і досі не зважується. Тут у неї нікого нема. Після всього, що з нею сталося, Ярина в цьому місті одинока, всіма забута і нікому не потрібна. І раптом оці квіти. Чиї вони, звідкіля? Хто їх викохав і поливав? Хто, нарешті, носить їх до цієї одинокої палати, яку всі забули і, мабуть, прокляли. Коли б не лікарі, то й стежка б до неї давно заросла. А от же хтось не забув!

Хто? Це бажання таке пекуче і повне жіночого нетерпіння, що Ярина готова кинутися з ліжка й викричати його кожному, хто в цій лікарні згоден її вислухати і зрозуміти. Викричати, залентувати? А ти ж, Ярино, ще й голосу не здатна подати. Ти ж бо й прошепотіти ще не маєш сили, не те що закричати. І взагалі ще не ясно, який тобі в цьому буде реченець. Може, ти й не заговориш більше. Може, тобі навіть перетято голосові струни, і ти будеш німа. Професор не гарантував повернути тобі такий самий дзвінкий, срібного тембру голосок. Шрам на шиї.

Глибокий поріз горла. Це він, дивак, гарантував, а про голос та пісню ніякої гарантії. Тільки й сказав: поживемо — побачимо... Але то не біда. Шрам на горлі можна закрити намистом. Або високим коміром, як це й робила вже Ярина, ховаючи часом свою високу, трохи жилавущну шию... Не біда. А от як бути з голосом? Хоча б не охрипнути назавжди... Коли б не втратити того, що мають в кіно актриси, — горлового, інтимного, наче зітхання, благородного, — посміху. Він бринів досі і в Ярини, наче хтось камінчики кидав у срібне джерело. Чарував чоловіків... Чи ж забринить знову, чи зачарує когось? От у чому біда...

Чутлива, як пташка в гнізді, Ярина повертається на знайомий скрип дверей, ледве стримуючи себе, щоб не сплеснути в долоні од радості. Привітна санітарка несе цілий оберемок ядучо-фіалкового, аж червоного бузку. А між ним і білий. Пізні сорти, і через те такі яскраві, оксамитні, аж очі вбирають. І забивають своїми пахощами троянду, лілею та жасмин. Якийсь квітковий чад весни. І знову те саме: чий він? Хто його розлив навколо ліжка?

Ярина дивиться великими благальними очима на санітарку, простягає до неї клаптик паперу. І на ньому одне бентежне слово: «Хто?» Санітарка тихенько грюкає об табуретку емальованим відерцем, у якому повно води й бузку, здивовано підводить брови:

— Оце так! Я ж думала, ви знаєте нашу Олесю Тиховод. І дівчат її знаєте. Тієї ночі вони вас привезли сюди. І ждали мало не до ранку, поки професор оперував... Ткачі ті дівчата, з фабрики нашої... Біжать на зміну — несуть квіти... Вертаються додому — теж приносять... Я думала — вона родичка ваша, Олеся Тиховод...

Ярина сумно похитала головою. Ні, не родичка. А жаль. Дуже жаль.

І широко розвела руки, наче бажаючи схопити тих дівчат в обійми, очима показала на двері.

— Покликати? — здогадалася санітарка. — Здається, ще тут. Чергуються. Щоразу інша приходить. Але оця найчастіше... Часом і двічі на день. Може, хоч вона виявиться родичкою, коли вже не наша Олеся Тиховод... Ось я покличу, тільки ненадовго, щоб лікарша не застала в палаті... Такий наказ міліції... А я обурена. Яке діло міліції до нашої хірургії? Вони до нас привозять мало не мертвих, а ми рятуємо їх од смерті. Яке їм діло втручатися до нас?.. Хай мають справу з цілком здоровими... А до слабих їм

зась... Жаль, що я не професор, а то все так і вивалила б отому Корзунові... Капітан... Колись на коворті людей до нас не пускав, а зараз і сюди свого носа суне... Ось я покличу, тільки ви не думайте розмовляти з нею... Хай вона говорить, а ви мовчіть... Я все їй поясню, як треба тут з вами, бідна моя голівонько...

І впустила до палати бентежну й розчервонілу Іскру, щільно причинивши двері. Ще раз глянула на Ярину, приклавши до губів пальця. «Мовчи ж, дівчино чи жінко. Не підводь мене перед лікарями. Я тобі добра хочу».

— Ви не ворухіться і мовчіть, — тихо попросила й Іскра. — Я все знаю, що тут і до чого. Мені санітарка сказала... От тільки вас ми не знаємо, але як видужаєте, то просимо в гості... Тоді й розкажете... А зараз не треба... Ми так вирішили: коли вже знайшли вас на тих рейках та привезли сюди, то зараз будемо до кінця тут. Поки одужаєте... Вся бригада так вирішила... І ви й не думайте заперечувати...

Ярина знову розвела руки. І не знати було — хотіла обійняти Іскру чи мала намір показати на букети, зауваживши, що вони, мабуть, дорогі.

— Ні. То не чужі, — поспішила Іскра. — Вони з нашого саду. З заводських квітників. Свої, не куповані. Ви цим не клопочіться... А хоч би й купували, то що з того? Ми ж заробляємо... Правда, не дуже, бо бригада не комуністична, а ще відстала... Та скоро будемо комуністичною... Будемо!..

Хвора глянула на бузок, вдячно похитала головою.

— Це лісовий, — знову похопилася Іскра, боячись і на мить лишити Ярину наодинці з своїми думками. — Наша Олеся Тиховод у лісі садок свій має і хату... От ми й наламали там оцього бузку... В місті він уже відцвітає, а там тільки зацвів... Ліс у горах... Холодніше...

Ярина водила олівцем у блокноті, наче щось малюючи, подала папірця Іскрі:

— Спасибі вам, дорогі мої. Повік не забуду. Цілую всіх!

І, поманивши до себе Іскру, легенько, але гаряче поцілувала її тричі в губи, війнувши гострим запахом ефіру.

— Ну, що ви! — зашарілася дівчина. — Ми вас першими знайшли і мусимо повернути до життя такою, як ви й були колись. Ми не тому так робимо, що боремося за високе звання комуністичної бригади. Зовсім ні. Наші дівчата так зробили б і колись, як цих бригад ще й не було...

Ось ви познайомитесь з нашими дівчатами... Зараз уже не турбуйтеся... Ми вам не дамо сумувати. І речі ваші всі знайдуться. І гроші вам повернуть... Капітан Корзун вже і вбивцю того, що посягнув на ваше життя, упіймав, Ярино наша дорога...

Ярина зблідла, затремтівши вирізьбленими ніздрями, певно, згадала ту страшну ніч на рейках. І затулила долонею очі, безвільно схилившись на подушку.

— Боже! Вам погано? Може, лікаря? — кинулась до неї Іскра, клянуци себе в думці за те безглузде слово про вбивцю, що не знати як зірвалося у неї. От клятий характер. Скільки зарікалася своєчасно прикушувати язика, а він сам завжди робив своє.

Ярина заперечливо похитала головою, прихилила дівчину до грудей, почала гладити її м'які, буйні коси, які неслухняно розсипалися на округлих плечах.

Іскра ж боялася зайвий раз поворухнутися, щоб, бува, не торкнутись забинтованої шиї, де, мабуть, страшно заpekлася кров, разюче біліли грубі шви чи залізні скоби. Зіпершись ліктями на пруг матраца, гаряче заспокоювала хвору:

— Ви не турбуйтеся, Ірочко. Не переживайте даремно. І не думайте, прошу вас, що той вбивця наш, місцевий. Не може того бути. Тут же всі моряки. У мене самої брат Гордій чотири роки плавав на торпедних... І коханий мій моряк! Не думайте погано про наших матросів... У нашому Новограді таких нема, щоб замахнулися на людське життя... Моряки не могли цього вчинити. Не могли, Ірочко... Вірте мені, хоч я й набагато молодша од вас... Вірте?

Ярина ледве відчутно притиснула Іскру до грудей, перебирала теплими долонями її м'які коси, що пахли любистком. На серці стало тепло й приємно. Чи, бува, не від того, що Іскрині коси пахнули саме любистком, а не м'ясним шампунем? Хто його знає...

— То не моряк зробив, Ірочко... Повірте мені,— палко шепотіла Іскра, наче вмовляючи Ярину, щоб вона не тільки не сказала зле про матросів на допиті, а й не подумала про них.— Моряк ніколи навіть не нагрімає, не те що руки не підніме ні на дитину, ні на жінку... Вони обое для нього святі... Дитина й жінка...

І злегка торкнувшись щокою Яринчиного чола, відчула на її очах сльози. Обняла за плечі:

— Ви плачете, Іро? Нащо? Я ж кажу про справжніх моряків. Про палубних, а не про тих, що в штабах чи в

конторах... Про тих тільки приказку складено: сім год морячлив, а моря й не бачив... Вони хоч і надінуть морську форму, та їх одразу видно.

Ярина злегенька відсторонила Іскру, пильно глянувши на неї, наче вивіряла, правду та каже чи так собі, щоб заспокоїти хвору. Вірить вона в те, що говорить, чи просто слова на вітер кидає? Ні, здається, й правду каже і вірить. Славна, щира, безкорислива. От коли б усі люди такими були! Не лежала б тоді в оцій палаті Ярина Чугай, а давно сиділа б з своїм мольбертом біля моря чи в горах. А може б, і в своїй кімнаті з просторою скляною верандою, що буде скидатися на справжню майстерню художника. На його тиху студію, де повно сонця й світла, м'яких тіней і живих кольорів природи... Живі барви! Кольори! Спектр сонця. От чого слід вчитися Ярині. Це вона сама добре знає. Заради цього й потягло до моря, в гори, на далечінь. І от маєш. Коли б не ці дівчата з ткацької фабрики і не оця весела й гомінка Іскра, то Ярина давно роздобула б отрути і одразу припинила б своє жалюгідне й нікому не потрібне існування. А зараз уже й завагалася. Потонула в дарованих квітах і замарила, замріялась живою райдугою життя. Знову опинилася в тому казковому саду...

— Я намалюю тебе, Іскро,— пише зворушена Ярина.— І квіти ці намалюю біля тебе...

— Ой, що ви! — одсахується Іскра.— Хіба можна мене? Ні! Ви краще Олесю нашу малюйте. Вона у нас на дощці пошани. А ми ще не заробили...

— Заробите! — швидко, але розбірливо пише Ярина.— А тоді й портрет буде готовий... Я всіх вас намалюю... Серед квітів... Хай дивляться люди й питають: хто кращий— дівчата чи квіти?

Вона прихилиється Іскрині до плеча, забувши про рану, сподіваючись знайти хоч крихітку материнської ласки, яка тільки й може так цілюще зігріти серце навіть у найважчий холод. Саме цього тепла й бракувало Ярині в ці чорні дні, коли життя в ній ледве жевріло і на нього насувалася холодна ніч. Тепер все минулося. Життя розгоряється знову, мертва ніч відступає перед його теплом. І в тому теплі горить не тільки серце й розум лікарів, які врятували Ярину, а й чується ясний пульс усіх дівчат з бригади, в якій працює ткалею оця непосидюща, запальна і щиросерда Іскра Величай. Звідки у неї таке ім'я? Іскра! Мабуть, з дитячого будинку. Виростала там, щодня боролася за існу-

вання, стала чутливою до кожної найменшої небезпеки. Звідси й характер: нетерплячий до неправди, гарячкуватий, блискавичний на кожну реакцію, що загрожувала організмові. Певно, через це й назвали дівчину Іскрою...

Чом же ти, Іскро, раніше не зустрілася Ярині? Чого не сіла до того вагона, в якому їхала художниця до моря і де почалося оте прокляте залицяння? Ти б, Іскро, не допустила всього цього. Твоє сторожке серце, твій блискавичний на реакції всього сумнівного розум одразу зупинили б Ярину, одвернули б лихо. І вона не лежала б отут, за двома замками, принижена соромом і зневагою на все життя. Що ж зараз? Їхати назад до своєї роботи? Нізачо в світі. Ні матері там, ні сестер. І знову щоночі грюкатиме в двері п'яниця, її колишній чоловік. І знову вона ховатиметься од нього вночі по сусідах. Хіба то життя, хай воно пропаде? Краще вже так, як зараз: легенько притулитися до Іскриноного плеча і заніміти на білому ліжку, серед квітів проти сонця, як і ота не відома їй актриса, що задихнулася м'ясним духом лілеї. А потім що? Відповідатиме за все Іскра. Ти ще хочеш згубити й оцю сердечну, милу, добру дівчину? За що? Що вона тобі зробила лихого? Схаменися, Ярино, візьми себе в руки... Чужі, вперше бачені люди рятують тебе, повертають до життя, сад тобі принесли в палату, а ти невдячна, хочеш накласти на себе руки... Краще попроси у лікаря снотворне, коли тобі так важко, і засни одразу... Ось, здається, і лікар вже рипить дверима. Настав Іскрин час. Побачення кінчилось. Проси, Ярино, сонних порошків, бо інакше не витримаєш важкої самотини... І не сперечайся з лікарем, бо вдруге не впустить Іскру до палати. І санітарку покарає...

Та замість суворого лікаря в дверях показується капітан Корзун, зав'язуючи на ходу білого халата. І хірургічну шапочку поправляє на лобі. Він якось вибажливо вклоняється ї, криво усміхнувшись до хворої, каже:

— Ви даруйте, громадянко Чугай, але ми затримали злочинця, який посягав на ваше життя. Ви зараз повинні впізнати його, при свідках. Інакше я не можу розпочати слідства. Буде порушена процесуальність. Ясно?

Ярина незрозуміло презирнулася з ткалею.

— Не бійтеся, він добрий...— шепнула Іскра.— Свій... Дівчата казали... Хіба ви забули його? Він уже приходив тієї ночі, коли ми вас сюди привезли... Вдвох з Петром Сухобрусом...

Ярина стиснула Іскрину руку в своїй тремтячій, спітній долоні, але не дала Корзунові своєї згоди. Боялася, що капітан спровадить зараз ткалю, і через те потягнула її до себе. Та марно. Капітан не звернув на Іскру ніякої уваги.

— Я починаю з вашої згоди,— нагадав знову.— Прощу там, увійдіть! — мовив тоном наказу, озирнувшись на двері.

Двері розчинилися, видно, хтось з силою рвонув їх.

Іскра захолола од нетерпіння. Цієї миті має вирішитись все. Приведуть зараз її коханого моряка чи не приведуть? Вб'ють її кохання чи воно й далі палитиме їй серце, сушитиме гарячу голову темними ночами? То скаліченій Ярині був клопіт — жити чи не жити? А це вже Іскрі прийшов реченець: що то було у її моряка — кохання чи обман і зрада? Зараз усе з'ясується. Зараз вони обидві глянуть в очі чистій правді, як в оте люстерко, що розповідає кожній дівчині й жінці точно і ясно про її літа, красу й силу. Ярина гляне в своє люстерко. Іскра — в своє. Кожний щось там уже написано, наче на роду. Дарма, що те люстерко тримає зараз міліція руками капітана Корзуна. Нічого не поробиш, коли на землі ще ховаються такі пройдисвіти. Може, це й на краще. Саме тут Іскра й перевірить свого Валета, побачить ціну свого серця...

Але коханий моряк не зайшов. Коли б він і увійшов, то, здається, Іскра не була б так вражена, як зараз. На порозі стояв не хто інший, як господар її нової квартири, одноокий Павло Зарва. Той, кого вони так щиро й просто прийняли до своєї бригади, а він, може, на віддяку за те, дав притулок Іскрі в своїй батьківській хаті. Невже підняв руку на Ярину? Блискавично промайнула тюрма і юрба біля неї. Одноокий йшов крізь той натовп, низько опустивши голову. Його щось питали, щось вигукували. А він навіть не озирнувся і не підняв голови. Вскочив на ходу в трамвай і зник за рогом. Потім дівчина бачила його на Приморському бульварі. Він про щось тихо і якимось таємниче розмовляв з пикатим типом у картатій кепці. І повз них, згадала Іскра, пройшов до моря капітан Корзун в цивільному костюмі. Пройшов, байдуже опустивши голову, наче їх і на світі не було, цих двох. А зараз, бач, привів його сюди. Ще й питає хвору, показуючи на одноокого.

— Він?

Ярина довго і якимось байдуже, наче з того світу, дивиться на Павла Зарву, потім на стривожену Іскру, глибоко

зітхає і різко, заперечливо хитає головою. Ні, це не він. Цього вона вперше бачить. Тут якась помилка.

— Помилка? Це точно? — перепитує Корзун.

Хвора затуляє долонею очі, схиляється Іскрі до плеча. Точно, помилка. Не чіпляйтеся більше до неї, ще й з очною ставкою. Дайте спокій.

Капітан злегка киває головою, і Павло Зарва, густо червоніючи, відходить до вікна, де вже стоїть Петро Сухобрус з блокнотом у руці та з готовим до роботи фотоапаратом.

Перед Яриною біля самого ліжка зупиняється Андрій Мороз, понуро опустивши вихрясту голову. Вуха його так і горять од сорому. Обличчя почервоніло. Сонні очі одразу прокинулись і заблищали, але він ховає їх за густими війями. Великі неслухняні руки, теж червоні, наче буряки, незграбно повисли уздовж тіла. Хоча б у кишені сховав чи що... Дурень! Іскра люто блискає очима на капітана Корзуна, але стримує себе, щоб не здійняти лементу. Ну, що він собі надумав, цей Корзун? Хіба йому повилазило, що Ярина ще й говорити не може. Ясно, що вони всі підставні, ці хлопці, раз після Павла Зарви увійшов цей тихий, ні риба ні м'ясо Андрій Мороз, якому треба все кидати до рота та ще й розжувати перед тим.

Певно, й хвора усе розгадала. Знову заперечливо похитала головою. В очах блиснули веселі вогники. Вона простягає капітанові й блокнота, де великими літерами написано: «Ні». Чого ж йому ще треба? Хіба й так не ясно, що його задум розгадали навіть вони, жінки, не те що якісь там уявлювані злочинці, серед яких Ярині конче треба пізнати саме свого... Нема тут його! Нема! Ви чуєте? Чого ж вам ще треба од неї? Коли не вірите їй, то повірте Іскрі, яка знає всіх цих підставних хлопців. Нащо грати цю комедію? Ярина так стомилася...

Вона пильно дивиться ще на одного чоловіка, який переступає з ноги на ногу, взутий у кирзові чоботи, одягнений в матроські штани, заправлені в халяви. З-під потертого кітеля видно брудну тільняшку, полатану на грудях. На дебелий шиї, що майже зрослася з плечима, наче золотушна голова з виставленим наперед підборіддям. Чуба вже остригли. Тільки лоб блищить. Випнутий лоб, кушисті вицвілі брови, що майже закривають очі. Пальці нагадують обрубки ковбаси. Під нігтями — чорні смуги бруду.

Капітан ще не встиг вимовити свого стандартного запитання, як Ярина злякано замахала на нього руками, наче

злякалася, що цей вовкулака кине́ться до неї і почне души-ти брудними, ведмежими лапами її скривавлене кволе гор-ло. Одсахнулася од подушки і сховалася за Іскрину спину, щоб не бачити й не чути, що тут буде відбуватися.

— Я прошу вас, громадянко. Він чи не він? — гуде холодний і байдужий голос Корзуна.

Хвора вся тремтить, наче її б'є електричний струм невеликої, але постійної напруги. Перед очима розсипаються алмазні іскри, немов той чарівний сад, який вона вперше побачила тут, над морем, з високої гори, коли спускалися в холодний яр, на рейки...

— Пізнавайте! — настирливо і рішуче кидає Корзун.

І знову вона сама. За дверима вже нікого нема. Це при-вели останнього. На порозі стоять лише два міліціонери, що допіру зайшли.

— Він чи не він? — як вирок лунає простуджений го-лос капітана.

І хвора не може далі терпіти. Вона зводиться на довгих руках, нервово стріпує головою і кидає всіх у якесь заціпе-ніння. Напружившись до краю, аж в очах потемніло, по-волі, наче дитина, що вчиться говорити, твердо ви-мовляє:

— Не він! Ні!

І безвільно осідає на подушку, тримаючись за Іскрину руку.

Голос її ще кволий і якийсь далекий, наче з морського дна. Але його вже почули всі, хто був тут. І радісно ста-ло. Значить, все закінчилося щасливо. Голос живий. Вона знову буде говорити, сміятись, співати. Знову розквітне в людському саду... І чаруватиме й далі неспокійне серце... Все гаразд. І житиме. І той, хто мав сісти через неї в тюр-му, зустанеться на волі. Ярина нікого не виказала, нікого не впізнала. Дарма старався капітан Корзун. Не вони, кого ви допіру показували, хотіли її вбити. Не вони, і на цьому край, товариші міліціонери. Все ясно...

— Серце моє! — шепоче Іскра, пригортаючи Ярину до себе. А в думці промовляє: «Нікого не виказала... Всіх по-жаліла... Яка ти сердечна і добра, Яринко!.. Що впало, те пропало... І навіть через нього топити ще одну людину? Ти знаєш горе... Отак і мого Валентина бралися ловити на тому консервному заводі, в Самгородку... І хотіли розби-ти наше кохання. Та не вийшло... Я врятувала його... Отак і ти, Ярино, моя дорога... Я вірю тобі... Так вірю, що ціл-

ком певна й за свого Валентина... Коли б навіть і його привели зараз до тебе, то ти б знову на повен голос сказала: «Ні, не він. Ні!» Я вірю, я знаю, що ти так зробиш, хоч я тобі й не сказала, хто він для мене, той Валентин, що поїхав з тобою автобусом... Поїхав та й нема... І не вернувся... А може, ти їх боїшся і через те відмовляєшся? І одноокого Павла, і плохого, як голуб, Андрія Мороза? І мого Валентина, моряка? Боїшся страшної помсти? Не бійся, дурненька... Вони чесні хлопці і лиха тобі не заподіють... По собі знаю... Вір мені, Яринко, послухайся, хоч я й молодша за тебе... Хлопці повік тебе згадуватимуть добрим словом... Слово честі моряка... І ми, дівчата, тебе не забудемо... Звірся нам, і ти серед нас не пропадеш...»

Скрипучий голос Корзуна виводить Іскру з марення:

— Ви пам'ятаєте, громадянко Чугай, чоловіка, який намагався вас убити?

Ярина пише в блокноті: «Так».

— Пізнаєте його серед тих, що перед вами?

У блокноті з'являється слово «ні».

І тоді золотушна голова повертається до капітана Корзуна. Риплять кирзові чоботи, злегка тремтять налиті кров'ю обрубкуваті пальці. Він зухвало посміхається:

— Мабуть, забула... Я різонував її ножем, що там говорити... Сам же признаюся...

— Помовчіть,— обриває його Корзун. І знову звертається до Ярини: — Ви певні, що його тут нема?

Хвора двічі підкреслює в блокноті слово «так».

— Подивіться уважно ще раз.

Ярина з примусу озирає одноокого Павла і Андрія Мороза, які стоять біля вікна, зупиняє очі на Петрові Сухобрусові і поволі переводить їх на понурого, лобатого, в кирзових чоботах.

Він розправляє широкі плечі, виразно каже:

— Коли забула, то нагадаю... Вона йшла з моряком під руку, а я був під мостом... Моряк одразу накивав п'ятами, і я різонував її по горлу... От і вся карусель... Навіщо товкти воду в ступі?..

— Замовкніть! — блиснув очима Корзун.

— Неправда! — мало не скрикнула Іскра. — Моряк не може тікати, коли на жінку нападають... Неправда...

— Припиніть зайві розмови! — звелів Корзун. І востаннє спитав Ярину: — Значить, ви переконані в тому, що його тут нема?

Знову обвела байдужим поглядом присутніх, рвучко написала: «Нема його! Нема!».

До палати хутко зайшов черговий лікар і став біля хворої, показавши на годинника.

Коли міліція вивела лобатого, а за ним рушили й ткачі, Ярина вчепилася обіруч за Іскру і не хотіла її пускати. Дивилася благальними очима на лікаря, але той був невмолимий. Докірливо глянув на Ярину, а розгубленій Іскрі, як і міліції та ткачам, мовчки показав на двері. Йому доповіли, що хвора заговорила, і він негайно прибіг.

На вулиці капітан Корзун подякував дружинникам за допомогу, пробачився, що затримав їх трохи більше, ніж передбачав раніше, перевірив замка в машині, куди міліціонери посадили лобатого. Вже збирався сідати, як вискочила Іскра.

— А скажіть, красуне, — спитав у неї, — чому ви думаєте, що моряк не тікатиме, коли на його супутницю нападуть бандити? А інші, не моряки, виходить, будуть тікати?

— Ні, коли вони чесні мужчини, то не втечуть. І моряки. І міліціонери. І піхотинці. І бухгалтери. І просто роботяги, — лукаво засміялася Іскра. — Єсть же неписаний для чоловіків лицарський закон, який визначає їхні обов'язки перед коханою дівчиною, жінкою...

— Коханою? — здивувався Корзун.

— А чого ви дивуєтесь? Хіба вам не знайоме це почуття?

Капітан раптом закашлявся, вийняв з кишені хусточку. Потім зашарівся і, не знайшовши, що відповісти Іскрі, несподівано запропонував:

— Сідайте, я підвезу вас. Пам'ятаєте, як тоді до вокзалу підвозив.

— Так то ж була ніч, — засміялася Іскра. — А зараз ще видно. Що скажуть люди, коли побачать, що мене возить «ракова шийка»?.. Хай колись іншим разом... Спасибі за ласку... Ад'ю!

І шмигнула в сад, що збігав до самого моря, а «ракова шийка» (синя машина з червоним обідцем на кузові) помчала назад до прокуратури.

Іван Корзун знову лишився на роздоріжжі, із своїми думками, спантеличений невдачею. Такого дня, як нині, щоб усе задумане летіло шкереберть, він у своєму житті ще не пам'ятав. Не тільки одчайдушний злочинець, а й

не знайома йому ткаля з Олесиної бригади так одбрала його, що тепер довго одростатимуть вуса парубоцькі.

От не везе, так не везе. А йшло ж усе до ладу.

Коли Ярина Чугай написала, що її речі в багажній камері на вокзалі, слідчий прокуратури Іван Корзун зазнав першої поразки. Лобатий забрав з камери одного чемодана і, однісши його в машину, повернувся за другим, який нібито належав його дружині. Комірниця розкрила паспорта, прочитала ім'я Чугай Ярини і здригнулася. Лобатий, помітивши в глибині складу міліціонера, блискавично відскочив і почав тікати. В дверях вдарив кулаком у скроню Івана Корзуна. Та не встиг добігти до машини, в якій лишив першого чемодана, як вона рвонула з місця і зникла за рогом. На якусь мить розгубився, але відразу ж сів у іншу і помчав доганяти машину з своїм чемоданом. Але так і не наздогнав.

І через кілька днів зовсім несподівано Іван Корзун затримав лобатого на вокзалі, коли той купував квитка до Москви. Особистий обшук нічого не дав. Ні документів, ні речей у нього не знайшли. На допиті він поводив себе вільно й невимушено, як бувалий злочинець. Розсівся в кріслі, поклав ногу на ногу і запалив. Спокійно погойдуючи ногою, спитався:

— Ну, громадянине слідчий, про що будемо говорити?

— Про ваш злочин,— пояснив капітан.

— Злочин?..

— Так, про пограбування громадянки Чугай Ярини Анатоліївни...

Іван Корзун чекав чого завгодно, тільки не того, що сталося. Він був певен, що зараз лобатий затнеться і набере води в рота, відмовиться давати будь-які свідчення. Так і тільки так поводили себе відчайдушні злочинці, добре знаючи всі статті карного кодексу. Це була типова їхня поведінка на всіх перших допитах. Кожен слідчий неодмінно зазнавав тут неминучої поразки, а молодші й недосвідчені шаленіли в лютій злості, гризли себе мало не до нервового струсу. От знаєш напевне, що саме він убив, пограбував, украв, а довести не можеш. А злочинець з цього й тішиться і в душі кепкує з слідчого, бо в того поки що нема доказів. Саме оце «поки що» і було найважчим у роботі. Поки його перейдеш — добре намучишся.

До всього цього вже й приготувався Іван Корзун, відновивши в пам'яті все, що збереглося там з досвіду слідчої

роботи, яку він вів до призначення на контрольно-пропускний пункт Новограда. І яке ж було його здивування, коли лобатий ясно й чітко відповів:

— Так точно, громадянин слідчий... Я ще в ресторані примітив, що дамочка вона грошовита... Через це й морячок до неї пришвартувався... Ну, і вже я вислідив, як переходили вони біля тунелю залізничне полотно. Морячок одразу накивав п'ятами, а я ножем по горлу... От і весь протокол...

Корзун відчув, як на спині у нього виступив піт. Од хвилювання запекло в грудях, але одразу взяв себе в руки і, тамуючи в голосі радісне тремтіння, тихо сказав:

— Ні, не все. Розкажіть подробиці. Давайте згадаємо все по черзі...

— Нащо нам ті подробиці? — так і підхопився лобатий. — Свідків нема. Я zostався сам. Морячок драпонував одразу, ще коли не було ніяких подробиць... Це вам нічого не дасть, громадянине слідчий... Та й важко мені згадувати... У мене пам'ять зараз погана... Забувати все почав... От ще пам'ятаю, що відбулося сьогодні... А що вчора, то вбивайте, ніяк не згадаю...

Корзун насторожився, вловивши в цій відповіді тоне-сеньку ниточку, за яку можна вхопитися. Але ниточка то виринала в якомусь тумані, то знову ховалася в холодній глибині. Корзун думав: «Не хоче розповідати подробиць. Значить, вважає, що Ярина Чугай мертва. Це дивно? Ні, важко. А раз так, то й почнемо саме з важкого...»

І, глянувши лобатому просто в очі, капітан несподівано мовив:

— Ну, що ж! Коли так, то я повезу вас до лікарні, щоб вона сама впізнала...

Лобатий спробував посміхнутися, та одразу зблід, і посмішка не вийшла. На верхній його губі виступили росинки поту.

— Вона? Хто вона, громадянине слідчий?

— Ярина Анатоліївна Чугай.

Злочинець спохватився і швидко витер долонею губи:

— Будь ласка! З великою охотою... Мені самому те все набридло... Критися, брехати, викручуватися...

І раптом таке фіаско. Він признався, а жінка все заперечила. В чому ж тут справа? Може, Ярина Чугай не впізнала грабіжника через свій хворобливий і важкий після

операції стан? Судові психіатри допускають таку можливість на судових експертизах. А можливо, вона просто побоялася?

Постукавши, зайшов один з конвоїрів:

— Що з ним робити, товаришу начальник? Куди його подіти? Він уже чорного кофію просить... Ранувато, скажу я вам, тюрму тут закрили... Ой, ранувато... Там же всі вигоди були на місці... А зараз морочи собі голову в цій капучі...

— Що за капука?

— Ну, камера попереднього ув'язнення. В міліції, значить... Святе діло — тюрма.

— Тюрму ще цар мурував. Для матросів. Револуції боявся... А нам вона нащо? Для таких ось злодюг вистачить і цієї, як ти кажеш, капуки. Бач, як розбалували в тюрмах. Кофе просить... А какави часом не хоче?

— Про мене, Семене. То що ж з ним робити?

— Спитай, як його прізвище, ім'я та по батькові. І запиши.

— Вже питався...

— Що каже?

— Називає себе Аксьоновим, на ім'я — Генріх, а по батькові — Ферапонтович. Але бреше. Який з нього Аксьонов, коли вимовляє, як в Одесі — «мнясо», а не «м'ясо». «Поніделок», а не «понеділок». Калічить, зараза, українську мову і російську... Мало того, що злодюга, та ще й під іншу націю хоче підробитися... А сам же таке мурло, аж світить... «Мнясо»... «Поніделок»... «Запаліть мені світло»... А бодай ти сказився...

Корзун тихо зітхнув і байдуже махнув рукою:

— Ви вільні. Я покличу, коли треба...

17

Олеся помила підлогу, старанно протерла високі вікна, легенько обмахнула очеретяною мітелкою стелю і присіла на табуретку біля порога. Чисто, затишно. А великі шибки, наче дзеркала. За ними так ясно сміється море, в серпанку синіють гори, оксамитово шумлять ліси. І матроси ненароком зазирають. Той безкозирку поправить, наче в люстро. Інший чуба розчеше... Аби довше затриматись біля вікон дівочого гуртожитку. Один визирає свою кохану. Інший

жде нетерпляче, щоб познайомитись і собі. Стежка тут добре втоптана. Дівчата увечері не нудьгують.

Олесі це приємно, і вона завжди з особливим старанням миє не тільки підлогу, а й великі шибки. Чергує по кімнаті через три дні, урочисто і велично, наче матрос в найголовніший рубці корабля. Після Олесиної, як кажуть на флоті, приборки можна посилати найсуворішого боцмана, і він не знайде недоробки. Дівчина старається не тільки для чистоти і порядку, а й для науки, щоб звикала і Світлана Козійчук, яка вічно сидить біля підручників і зубрить лекції. Щоб і Богунова Стася та Галя Діденко не лінувалися в своє чергування, а гарно прибирали кімнату. І щоб не цуралися ніякої роботи. Дівчина мусить все уміти, навіть чоловічу роботу. Щоб не давати приводу хлопцям говорити: оте, мовляв, і ось це не жіночого розуму діло... Не для жіночих воно рук...

А то понаростали, молоді-зелені. Мало читають, а ще менше старших слухають. Не знають того, як у війну мало не весь тил,— заводи і колгоспи,— жінки на своїх руках держали. Жінки й діти. Ледве на ногах трималися. А харчі — дуже часто хліб та окріп. Гроші були знецінені. А зарплата колишня лишилась, та, що й до війни. Спробуй прожити. І ворога якого розгромили.

Олеся присідає, пильно обдивляючись кожен закуток, зазирає під ліжка. Чисто. Уже можна й дівчат кликати. Годі їм розважатися у дворі.

Але ще хвилинку, трохи поміркую на самоті. Так, зарплату одержала вчора. Знову кепсько. Ледве на харчі вистачить. Утричі менше, ніж у комуністичній, в шовковому одержувала. Ну, що? Сама ж знала, куди йдеш, дівко. Нічого жаліти. А я й не жалію. Тільки коли ж воно скінчиться? Коли ти, Олеся, знову путні гроші матимеш за свою роботу? Не знаєш? Ні, не обманюй, знаєш! От як вирвемося вперед. Твердо й безповоротно! А тоді що? Знову підеш тягти відсталих? А може, ні. Може, потім уже й відсталих не буде... Може... А поки що плаття собі набиратимеш чи так і ходитимеш у торішньому? Літо йде. Гуляння в парках, у горах, виїзди на пляж, за місто та в ліс... Яскраве, сонячне плаття, наче з алмазними зірочками, які завжди горять, не згасають. Навіть увечері, при електричному світлі, грають весело. Маєш трохи грошей ще з тих часів, коли червону косинку носила в шовковому комбінаті? Не жалій. Набери, а там видно буде... Не

вистачить на прожиття, то позициш. У кого? А в касі взаємодопомоги...

«Ні, не візьмеш у касі,— озивається та перша дівчина, що завжди на людях.— В касі частіше дають і позичають багатосімейним, а також тим, хто квартиру одержав і хоче меблю купити. І ще ткачам, що будуються... А тобі нащо? Аби на язик потрапити таким, як Марчук з відділу кадрів? О, йому цього й треба: «Бачте, що робиться? Пішла у відсталу бригаду, то вже й на хліб позичає... От до чого призводять оті буксири! Тягнув передовий відсталого, поки й сам не забуксував...»

«Ну й дідько з ним! — рішуче махає рукою Олеся.— Закономлю на їжі, як роблять всі дівчата. А плаття все одно наберу... Хоч це й дуже неправильно — заощаджувати на їжі. Коли б я була великим начальником, то підписала б розпорядження: всім ткалям, в рахунок зарплати, видавати талони в їдальню на триразове харчування. А решту зарплати — грошми. Отоді можна бути певним, що мої дівчата вчасно і нормально їстимуть. І будуть набиратися сили, кращати на виду... Тих талонів вони вже не обмінюють на пудру, галантерейні прикраси та цукерки. Точно! Але що робити, коли я ніколи не буду тим великим начальником. Ну й чорт з ним! На біса він мені здався, такий, як Марчук...»

— Дівчата! — гукає Олеся через вікно. — Готово! Йдіть на свої позиції!..

У дворику зринають регіт, виск — не так од радості, як для того, щоб на них звернули увагу. Галя Діденко вирвала книжечку в Світлани, а Стася Богун — зошита. І почали гасати кругом столика. Світлана ловить їх і не може впливати. Аж поки не вскочили до кімнати.

— Приймайте роботу! — сміється й Олеся.— Ковдри на ліжках не одкочувала. Відгорніть самі... Та наказуйте всім добре витирати ноги. Я мокру ганчірку поклала біля порога... І не забудьте мою білизну зняти в дворі, коли висохне... Не кидайте її жужмом на ліжко, як он Світлана пожбурила свої книжки й зошити, а складіть гарненько в тумбочку... Прасувати буду завтра... І на зміну не спізнююся... Як завжди приходьте трішки раніш...

— Ку-ку! — почулося у вікні.— А хіба вони без няньки не можуть? — визирнула з-за фіранки Іскра, війнувши млосним запахом духів.— Привіт красуням... Гайда на бульвар, бо там дівчата вже останніх женихів розберуть...

— Хай беруть! — засміялася Галя Діденко. — Наші на морі плавають, а не розгулюють по бульварах... Наших так просто не дістанеш... Вони, напевне, вже біля турецьких берегів...

— Не те що ваші, містечкові: плыве-плыве, а на березі й потоне, — тонким голосом мовила Стася Богун.

— Наші іскри крешуть, — жартома похвалилася Галя.

— А з наших, самгородських, космонавти виходять... Я вже своїх підожду. Що ти скажеш, Світлано? Ждати чи не ждати самгородських космонавтів? Ну, чого знову в книжку увіткнулася? Заспівай-но отієї: «Полюби мене, Гагарін, полюби мене, Титов...» Гарна? — торохтіла Іскра, вкрадливо озираючись, чи не видно поблизу моряків?

Світлана затулила пальцями вуха, щоб не заважали.

— Біном Ньютона!.. Біном Ньютона!.. — повторювала стиха.

Робила так кожного разу, коли дівчата здійсмали в кімнаті галас і заважали готувати лекції. Усі вже звикли. Тільки Іскра не знала цього. Крутнулася на одній нозі, наче на гопак:

— Ну й танцюй з своїм Ньютоном! Цілуйся з ним!..

Дівчата ображено глянули на неї, потім на Олесю. В очах прохання: «Ну, скажи їй, щоб не заважала Світлані, навіжена. Коли не вміє добре поводитись в чужій кімнаті, то навчи її, вичитай гарненько. Ти ж комсорг! Слово твоє для неї — закон».

Дівчата ждали, що Олеся й приструнчить Іскру, нагрімає, а вона тільки підморгнула своїй новій подрузі і привітно мовила її ж словами:

— Гайда на бульвар!

Іскра сторопіла. Думала розворушити їх, сонних, витягти на вулицю. А коли ні, то хоч поглузувати чи посперечатись. І на тобі! Олеся сама пропонує їй іти на бульвар.

— Удвох? — насторожилася Іскра:

— Еге ж. Щоб не заважати їм. На плаття мені шовку купимо. Ти ж умієш вибирати, Іскро?

— Можна подумати, що ти не вмієш, — посміхнулася Іскра.

— А не вмію... Ткати вмію, а на плаття не виберу. Як той шведь, що завжди без чобіт, — вже з порога мовила Олеся. І озирнулася на подружок — чи все у них гаразд, чи нічого не забула нагадати їм. Здається, ні. І втихомирилася...

Світлана сиділа на ліжку в своїй улюбленій позі — ноги по-казахськи, подушка під боки. І вже ніхто її не одірве од книжки.

Олеся раділа.

Вийде з дівчини добрий інженер, дарма що подруги прозвали її Біномом. Біном Ньютона. Тихо й мирно, а бач, як обскакала всіх. Поки Олеся закінчувала текстильний технікум, Світлана вступила до інституту. Поки Галя і Стася закінчать технікум, вона диплом інженера одержить. Молодець! Люблю таких...

І обидві сусідки її по кімнаті, Галя і Стася, поволі тягнуться за нею до світла і вже не такі навіжені, як були напочатку, коли приїхали з села. Вчитися не хотіли, книжок не читали. Все танці й танці. А коли танців нема, то посідають біля вікна і сумно співають. І все дивляться на похмурий осінній ліс. Неслегко було Олесі пробудити їх. Спершу водила скрізь по місту. Потім, коли оговтались, доручила Світлані, щоб учились біля неї розуміти не тільки урок, а й прочитану книжку. І навчилися. Зараз їм наука дається легше. Ще й вишивають он як! І заполочтю. І гарусом. І бісером, таким як ото й гарди з нього на шиї носять. Самі їх вишивали... Олеся вірить їм, як собі самій, і зараз лишає гуртожиток із спокійним серцем... І на роботу їх не будить... Тільки несміливі ще й досі, похмурі на людях. І все спідлоба недовірливо позирають, бояться, що хтось їх образить, ошукає. І одна за одну, наче маленькі, тримаються. Сміливіше їх треба штовхати в життя, як дитину в море, щоб навчилися скоріше плавати.

— А з якої матерії плаття?

— Я думаю, шифон,— опам'яталась із задуми Олеся.— А коли нема легкого, як марево, шифону, то — марокен. Яскравий, наче сонячний промінь...

— Непогано буде марокен... Та найкраще, думаю, підійде репс. Зворушливий, наче польові квіти... В ньому й на гуляння можна. І на концерт. І в гості... З твоїм моряком не соромно буде пройтись під руку...

— А ти все своє! Під руку, на бульвар, до танців... Хлопцям голови крутити...

— Ну, що ти! — одмахнулась Іскра.— Я жартую. Після всього, що сталося з нашою підшефною, яка зараз в лікарні, я вже десятою дорогою обминаю кавалерів. Щоб вони і мене отак ножем?.. Хоч я думаю, що то не кавалери...

— А хто?

— Певно, чоловік... А коли не сам, то міг когось підкупити. Раз переслідує її, то тут ревність...

— Не знаю,— зітхнула Олесья.— Одне знаю: я до такого чоловіка вже ніколи не вернулася б. Ніколи!

— Що ж їй робити?

— Оце я й думаю, що їй, бідолашній, робити? Як на роботу вернутися?.. Кожен почне розпитувати, співчувати... А знайдуться й такі, що й на глази візьмуть... Не буде їй там життя. Чує моє серце, що не буде,— зітхнула Олесья.

— Та вже хоч ти не бери так близько до серця...

— Не бери? — здивувалася дівчина.— Жінку скалічили в нашому місті. Ми підбрали її на рейках, завезли до лікарні й увесь час провідуємо. А тепер що? Не бери до серця? Випишуть її. А куди? На всі чотири вітри? Чи в море? Так?

— Я цього не казала,— виправдувалася Іскра.— Думаю про інше: хто вона нам, родичка чи знайома? Коли ти збираєшся лишити її тут, то це тільки нам гірше. Чому? А тому, що тоді капітан Корзун водитиме до неї всіх підозрілих матросів, щоб пізнавала того одного... Приємно буде нашим морякам? Ти думала, Олесью, над цим? Вона ж підбурить проти нас усіх матросів.

— Хай підбурює. Хай і вони, коли вінні, відповідають. Не знаєш ти Корзуна. Тепер він не вгамується. Для нього не має значення, де житиме Ярина — у нас чи деінде... Він до неї і туди моряків повезе...

— Такий лютий?

— Скоріше, чесний.

— Недаром — холостяк...

— Ні, він чесний сам до себе. Совість має чисту.

— А, видно, скупий? — допитувалася Іскра.

— Так, дуже скупий на чуже. Чужого нікому не дасть. Сам не візьме і не дозволить іншому взяти... Нізачо в світі. Життям пожертвує, а не дозволить... Ні державного, ні чийогось власного... Коли б усі були такі,— зітхнула Олесья.

— А чому, й справді, Олесью, не всі чесні самі з собою й з людьми? — аж спинилася Іскра, широко глянувши подрузі в очі.

— Дуже просто! — не задумуючись, сказала дівчина.— Чесність, я думаю, не тільки в тому, щоб хтось комусь

правду сказав чи не одурив. Пообіцяв щось і зробив саме те, що пообіцяв... І не тільки в тому, що людина завжди одне говорить — що у очі, те й поза очі. Мені здається, тут трохи глибше треба дивитися. В основі всього лежить праця. Чесна праця, для щастя людей, робить кожного чесним. Я знаю, що мій шовк піде на плаття нареченої чи на сорочку парубку. І може, мені за це хоч у думці подякують. І я буду старатися ткати шовк ще красивіший і дешевший... Шахтареві ми вклоняємося за те, що дає нам світло й тепло. І він добуває вугілля ще чесніше й завзятіше. Отже, свідомість того, що ти працюєш для суспільства, породжує в людині чесність... Нас мама змалку вчила: впав шматочок хліба — підними і поклади на стіл. І тато казав: береш у руки сокиру чи лопату, сідаєш за машину — пам'ятай, її зробили для тебе люди, щоб полегшити твою працю... Будь же чесним з машиною і віддяч тим, хто тобі її зробив... І завжди пам'ятай про невідомих людей, які дають тобі хліб, молоко, м'ясо, одержу, взуття. Роби ж і ти для них добре і гарно все, що вмієш і можеш... От у цьому, я думаю, і буде чесність, Іскро... І старайся більше брати розумом, а не мозолями... Правда?

— Правда. Але я не про це, Олесю. Я хочу знати, чому ж не всі люди чесні?

— Бо не всі знають, що таке корисна праця. А раз не знають, то й не вміють її шанувати. У кого мозолів на руках не було, той не підніме з долівки шматочок хліба, а за футболить його ще далі... Хто не знає ціну трудовій копійці, той побіжить на легкий хліб... Один крастиме, другий грабуватиме. А третій, що буває найчастіше, житиме за рахунок іншого. І біда в тому, що ці інші — його ж рідні тато й мама, сестра чи брат, дружина чи навіть наречена... От що, Іскро, страшно... З кожної дитини можна зробити людину чесну, а можна й злодія. Все залежить од того, хто її виховуватиме, чого і як навчатиме. В якому оточенні вона житиме й ростиме...

— Ох і здорово! — захопила Олесю за лікоть збуджена Іскра.

— Що здорово?

— Ну, оце все, що ти мені сказала. І так просто... А я б ніколи до цього не додумалась...

— Не вигадуй, Іскро! І не прибідняйся... Коли б серйозно думала, та читала, та старших слухала, то й ти до цього сама прийшла б. Та, власне, нащо воно тобі здалося?

— Чому?

— А тому, що ти маєш таку родину, яка на кожному кроці навчає тебе тільки чесності й добра.

— Родину? Яку таку родину? Я сирота...

— Ото ж і щастя твоє, що ти живеш при нашій радянській владі. Коли б, не дай боже, опинилася десь за кордоном, серед капіталістів, без батька й матері, то давно б тобі в старцях ходити, коли не гірше...

— А що може бути гірше?

— Красу свою й молодість продавати, поки постарієш і викинуть на смітник.

— Невже єсть таке на світі? Як це страшно,— одсахнулася Іскра.

— Так, єсть. Три години літаком — і там...

— То треба ж про це дівчатам розповісти,— палко заговорила Іскра.— Щоб цінували життя тут, у нас...

— Нащо розповідати? Я їм читаю...

— Доповіди?

— Ні, листи. Сестрині листи з Франції. Як тільки одержу нового листа, так і читаю... Правда, зараз вони стали рідше надходити... Видно, не весело там нашій Марті. Ох, не весело...

— А де ті листи, що вже дівчата слухали?

— У мене...

— Даси почитати?.. Щоб усе було й мені ясно, коли прийде новий лист...

— Дам... Але ти не бійся. Тобі, Іскро, це не загрожує. Ти вільно можеш вибирати, на який бік стати: сюди, де правда, чи туди, де брехня й обман? Бо характер людини залежить не тільки од виховання й оточення, а також і від неї самої... Та годі-бо! А то я тебе заморю... Вже й так заговорила, наче газету читаю або як наш Андрій Мороз на зборах промовляє... Наче з статті шкварить...

Йшли понад морем, вибираючи малолюдні алеї. Ступали в ногу, іноді схилялися одна одній на плече, часом стишували ходу, а то й зовсім зупинялися. Збоку здавалося, що вони про своїх хлопців перешіптуються, щось веселе згадуючи. Олесь, мабуть, як досвідченіша, навчає подругу хитрого ремесла привертати до себе того, кого покохаєш, а він усе байдужий — чи не догадується, чи навмисне крутить носом. А той, осоружний, навпаки, так увивається, що й одбою нема... Отак дивилися на них перехожі. Вже й озиратися стали.

Олеся вчасно схаменулася. Щільніше взявши подругу під руку, стрімко повела вперед. Іскра йшла тією чарівною дівочою ходою, яка і не грайлива, а разом з тим граціозна й хвилююче плавка. Вона схожа на той рух, що ним починають свій танок дівчата з ансамблю «Берёзка»: плывуть, немов леbedі. Але ноги у танцівниць сховані під рясною спідницею. А в ткаль вони голі до колін. Повні, пругкі, як виточені. Ї од сонця бронзові, наче осінні жолуді.

Іскра добре це знала, і тому навмисне вигравала своєю ходою, немов майстерна танцівниця, що хоче привернути до себе увагу. І може саме тому поодинокі перехожі й матроси, що все кудись поспішали, озиралися на обох дівчат. Олеся спостерегла ці позирання ще на початку розмови, але не показувала Іскрі, давши їй волю хизуватися й далі. А дівчина зустрічала й проводжала прискаленими очима мало не кожного моряка, — видно, таки когось тут шукає. Мабуть, для того й приїхала. Хай шукає. Прийде час — сама про все розповість. Дівоча таємниця скоро стає не таємницею для товаришів і особливо друзів. Олеся ж хотіла посправжньому подружити з Іскрою, і шлях до цієї дружби проклала єдиним засобом — через щирість і правду. І тому не могла довше терпіти Іскриноного задавання. Спитала:

— Чого ти викручуєшся? І наче знову когось шукаєш. Що з тобою робиться, Іскро? Не крийся, скажи...

— А що казати, Олеся? Я давно придивляюся до всіх дівчат і жінок, — які вони плаття носять, з якого матеріалу та як пошиті? І взагалі, в чому тут ходять, щоб не осоромитися, коли тобі плаття будемо вибирати...

«Хитра. Щось таки приховує», — подумала Олеся. А вголос сказала:

— Дякую за увагу. Але щоб не забути, хочу тобі, Іскро, ще одне нагадати. Є в нас такий Марчук, у відділі кадрів. Він такий чесний і заппадний на службі, що й сказати важко. Все в нього по інструкції і ні кроку вбік. Як той автомат, що продає воду. Є в тебе копійка — нацидиш склянку. Нема — то хоч бийся головою об землю, хоч помирай, а й краплі не вип'єш... Чесний він, Марчук, до своїх обов'язків на службі? По інструкції — так. А дуже часто його чесність схожа на знущення. Правда, вони, ці штабні служаки, взагалі дуже консервативні...

— І моряки?

— Хіба з-поміж моряків не може бути автоматів?

— А як же твій Гнат? Здається, у вас було так: Марчук пішов з флоту, у відставку, а твій Гнат прийшов на флот... Я чула, що ніде так, як на флоті, не передаються традиції од старих до молодих... Хороші, звичайно. Але разом з ними й заведені автомати повзуть... Чи не стане і твій Гнат отаким Марчуком, що без копійки людині і краплі води не дасть?

— Не бійся. Зараз не ті часи. Політвідділ за нього буде боротися... Я теж старатимусь, щоб він не став автоматом. Зваж, Іскро, що Марчука завели, як пружину, ще при тих порядках, за яких нашому Павлові око вибили, а мене не пустили в дипломатичну школу... Такою у нього пружина й зосталася... А мій Гнат іншої системи, або, як зараз кажуть, інша в нього реле-автоматика... І я стараюся, щоб вона й зовсім змінилася...

— І допомагає?

— Трохи. Вже сміливіший став. Але однаково ще боїться одразу стукати в двері до начальства, помітивши те, що тягне нас назад, не дає ходу вперед. Ще побоюється відстоювати свою думку перед начальством. Тут ще він, Марчуків автомат, Іскро... Марчук нізащо в світі не піде до начальства передоповідати, хоч ясно бачить, що такий наказ часом тільки шкодить загальній справі... Набере в рот води, аж поки саме начальство не схаменеться та іншим наказом не виправить своєї помилки. А скільки од цього шкоди було, поки Марчук мовчав, не ходив передоповідати! Все боявся, що йому влетить, що його знизять на посаді або раніше спишуть у відставку, не давши дослужити до гарної пенсії... Не сунь свого носа до чужого проса...

— А він, твій Гнат, уже потикається до цього чужого проса?

— Пробує. Ще не сміливо, а пробує...

— Ну і як?

— У всякому разі, коли йтиме про честь та совість флоту, — не змовчить... Я вірю в це, Іскро. Ну, от ми й прийшли. Давай хутенько на другий поверх. Виберемо — і назад...

Не встигла вимовити це Олеся, а вже й завагалася.

«А може, не набирати на нове плаття? Витрачу гроші, а що їстиму перед получкою? Од того, що любитимешся в дзеркало на нове плаття, ситою не будеш. Схаменися, дівко! Не дурій!» — протестувала та перша дівчина, що на людях.

«А чого ти мовчала тоді, коли я говорила Іскрі про правду й честь? Бач, яка хитра зробилася...— запротестував той другий голос, що був наодинці з Олесею, перед дзеркалом.— Тоді мовчала, бо не було чим крити. Я про тебе й не згадала, бо вірила й вірю в те, що сказала. Тут ніколи тобі не буде перемоги, бо цей заповіт у мене один: і на словах, і на ділі. То чого ж ти зараз озвався, коли я нове плаття йду набирати? Он глянь, скільки дівчат і жінок сплутя по сходах вгору і вниз і в розкішних сукнях. А мені що накажеш? Ходити в торішньому платті? Ні, брат! А ти знаєш, що, може, це буде моя остання дівоча сукня? Може, після нього я зразу одягнуся в свою весільну? Мовчиш? Ну й мовчи...»

Шовкова хвиля на сходах універмагу одразу захлеснула дівчат, війнувши в обличчя каламутним бризом різноманітних духів та одеколонів, пудри й кремів, а де — то й м'ясного поту, змішаного з важким задушливим повітрям. Хоча в моду вже увійшов яскравий ситець, але шовкові тканини й штапель ще переважали на багатьох жінках. Сукні просто змагалися одна перед одною своєю строкастістю. Глибокі декольте дразливо пишалися облямованою радугою всіх кольорів та барв, кликали, манили, наче горда пава свого павича яскравим хвостом. Блиск і місячне сяйво. Кипіння весни й осінній жар. Срібна хвиля і світло маяка. Діаманти на чорному небі та бісер на сліпучому снігу. Ніч і день. Літо й зима. Сойчине крило і кипіння гірського водограю. Змагання художників, фарб і людського розуму. І все — для краси, радості, щастя. Дивіться, які ми гарні в цих вбраннях! Схиляйте перед нами голови, бо в нас подвійна краса. Краса людської природи і високого мистецтва. Милуйтеся, поки молоді й здорові. Одягайтеся, ставайте на сонце, хай зорі світять вам серед ночі...

— Виберемо найкраще, — шепоче Олеса. — І фасон ти мені, Іскро, підкажеш. А пошле Ганна Миколаївна... Попрошу...

— Глянь, Олесею! — здивовано озирається Іскра. — Он Андрій наш, Мороз... Побачив нас і вийшов з черги. Біжить сюди. Нудний... Сонний якийсь... Коли б йому начепити університетського значка, то, мабуть, скрізь кричав би:

«Ага, я теж не дурний!..»

— Помиляєшся! Так скоріше закричав би Марчук. Він того значка і поверх шинелі надів би. Та ніхто йому не

дасть. Через те, кажуть, завчасно і у відставку пішов... А наш Мороз весь у потенції. Він ще не розвернувся, Іскро... От побачиш... Андрію, привіт! Що ти тут робиш, хлопчику мій дорогий?.. Може, наречену собі вибираєш, нас не спитавши?..

— Ні, мотоцикл «Ява». Люкс, з коляскою. З Чехословаччини прибули. Просто диво! Хочу оформити в кредит, — тріпнув паспортом і жмутиком папірців Андрій.

— То біжи, бо черга пройде, — мовила Олеся.

— Я помінявся вже на пізніше. Проведу вас, і тоді...

— От бачиш, який лицар! Хіба я тобі не казала? Лицар, а не учень бригадира. Ну, веди ж нас, соколе, до прилавків та вибирай, як той Вакула своїй коханій черевички... І не бійся за гроші... Ми самі заплатимо, бо ти з своїм мотоциклом уже й так на голодний пайок сядеш.

— Не сяду. Я завтра здаю на розряд електрика...

— То, може, тоді й купиш, як здаси? — весело мовила Іскра.

— Ні! — взяв Андрій дівчат під руки. — Ласкаво прошу, наказуйте... Я ваш слуга. Усі контакти зачищено, високовольтна лінія в порядку, трансформатор співає...

Побачивши Олесю, продавці відділу тканин одразу взялися люб'язно викладати на стойку сувої найкращих шовків. Рулони падали м'яко, тканина весело лопотіла, наче голубий парус на вітрі. Те лопотіння якимось приємно війнуло морем, розсипалося бризками золотого дощу. Дівчина не раз стояла за оцим прилавком як представник шовкового комбінату, вислуховуючи побажання покупців. Знали продавці й про її перехід у відсталу бригаду. Тільки одного не відали: чому так довго й перебірливо зараз вередує Олеся біля шовку? Ткаля. Тканину знає добре. Розцівітки теж. А от не вибере собі на плаття.

Легко їм говорити. Коли в кишені досить грошей, то можна набрати і одне плаття, і два, а то й усі три зразу. А коли ледве на одне зібрала, то не розженешся. Тут будеш вибирати, боячись прогадати. Цього продавці не подумали, хоча добре розуміли, що значить передовій ткалі перейти у відсталу бригаду.

Олеся відчула їхнє збентеження і несподівано для всіх попросила:

— А покажіть-но отой шматок репсу. Здається, то «Берізка»?

— Так. Але одмірок. Лишок з колоди. Навіщо вам цей шматок? — здивувалися продавці.

Олеся відгорнула краєчок ніжної, наче молода березова кора, тканини, глянула на сірий бічний рубець з номером і сказала:

— Візьму. На спогад про колишні гарні дні... Як вона у вас збереглася?

— Самі не знаємо. Весь рулон за один день розібрали, а цей шматок лишився... А хіба що?..

Дівчина спалахнула. Ніздрі затремтіли од хвилювання, на серці стало лоскотно й затишно. Що тут пояснювати? Ще не так зрозуміють. І навіщо їм знати подробиці?

— Нічого. Просто я люблю берізку...

Продавці непомітно презирнулися. Що за диво? «Берізка» вже вийшла з моди. Зараз її, здається, й не виробляють, а вона бере. Та що тут думати? Гроші заплачено, пакунок видано — і все. Дівоча душа — темний ліс. А ще коли вона сама тче таку матерію...

І одразу забулося все прикре й гірке на світі. Олеся знову уявила себе там, у передовій бригаді, серед червоних косинок, де ткаля вже не може підвести своєї подружки. Де й справді всі за одну і одна за всіх. Того дня, коли прощалася з ними, Олеся ткала таку «Берізку». Ніжну, молоду, білокору. Скільки потім мріяла про цей шовк, але знайти ніде не могла. І на тобі — таке щастя! Не тільки буде плаття, а й спогад дорогий зостанеться. І жива жагуча мрія, яка приведе знову до червоної косинки. Разом з новими дівчатами. І материне намисто — справжній жемчуг, нарешті, побачить світ. Засяє і воно на красивій доччиній шиї. Заколихається на молодих високих грудях. Ну, як вони можуть таке збагнути, оті продавці, міряючи кожного покупця на карбованці, проценти та інші фінансові плани? Несила їхня зрозуміти ткача, хоча вони й торгують його тканинами...

— А зараз туфлі, сумку й берет, — пробудив Олеся хлопець. — І щоб усе біле, як кора молодої берізки... Як і оце плаття. Згодні?

— Обійдеться! — весело змахнула рукою Олеся. — Берети нам скоро дирекція видасть. Червоні, всім! Туфлі й сумку маю... Отже — кінець першої серії. Іди, Андрійку, купи свого мотоцикла...

— Ні, я вже з вами пройдуся... Проведу до самого дому... Не можу так, як інші... «Наше діло не зівать. Зустрів,

глянув і тікать...» Раз у вас серійне діло з цим платтям, то вже хочу й другу серію побачить...

— Не побачиш. Я ще до лікарні зайду,— мовила Олеся.— Мені треба до окуліста. Щось зір підводить... Ниток на верстаті багато, світла мало... Скоро втомлюються очі і болять увечері... Коли б не кон'юнктивіт... Подождіть мене тут, на лавочці. Я скоро...

Старий окуліст одклав старанно загорнутого в газету Діккенса і здивовано розвів руками, не розуміючи, чого хоче ця красива й запальна дівчина? Очі у неї не болять, окулярів їй не треба, на трахому ніколи не хворіла. То чого ж ще треба? Якась дивна та й годі. Діккенс таких дівчат не знавав. Що їй, нарешті, потрібно? Що там за хлопець? Чого він соромиться, і хто йому вибив око? Хто він їй, коханий чи наречений? Нічого не ясно, не зрозуміло.

— Я вас дуже прошу,— мало не благає Олеся.— Тільки не кажіть йому, що це я до вас приходила. Сам він чорнявий, обличчя смагляве. Отже, й штучне око, як і живе, має бути темно-каре. Та краще ви самі його роздивитесь. В час медогляду ткачів, коли очі перевірятимете. Ви і його покличете... Я дуже вас прошу од імені бригади, від усіх дівчат,— вставте йому штучне око... Він вродливий... І на тобі таке горе... Вибили прокляті кати в тюрмі... Я вас дуже прошу... Ми заплатимо, скільки там треба...

Поки окуліст записував Павла Зарву та його адресу, поважно стверджуючи головою; що все буде зроблено, поки він розмірковував, чи знав і бачив таких дівчат Діккенс, дівчина вибігла з кабінету.

— Що там, Олеся? — кинулись до неї Іскра й Андрій.

— Дурниці. Заборонив читати лежачи. А я так люблю перед сном...— зітхнула Олеся. І присіла на лавочку.

— Ну, який він тут, проти сонця, мій репс?

Розгортала тканину поволі й обережно, наче якийсь коштовний папірус, що зараз може розпастися од найменшого дотику. Немов боялася його, тамувала подих, але й раділа радістю юного серця, якої воно шукало й знайшло. Над дівчиною знову шелестів зелений березовий гай, напився білий парус в морі, а натягнутий до краю канат на яхті вже бринів, як струна...

— Я ж його тільки й бачила, що при лампах денного світла, у ткацькому... А які то лампи? Правда, світять ясно, але люди при них видаються якимись зеленими,

наче мерці.. От яка вона, моя «Берізка», на справжньому сонці...

Слухали це щебетання Іскра й Андрій, схилившись до її плечей, ладні милуватися шовком.

І тут сталося дивне. Оlesia болісно зойкнула і кинула шовк на землю, наче побачила смертельну гадюку.

— Близна! Через увесь відріз! — скрикнула вона.

Іскра розкинула шовк на руках, побачила довгу, звивисту смугу. То сіра й бруднувата, то якесь обтріпана й плямиста, наче хтось забризкав нафтою молоду березову кору. Близна — ганьба і неслава кожної недбайлиці. Брак. Обрив ниток, а на ньому незаткане полотно — чорна пляма на совісті ткалі. Це страшний гамір і крик на всіх засіданнях та зборах. Близну виявляють у браковці, а ця, бач, проскочила аж на прилавок універмагу. Іскра неприємно наморщила лоба, важко зітхнула, але відразу ж отямилась, рішуче тріпнувши головою:

— Ну й що? На світі гірше буває... Не хникай!

— Досить! — підхопився Андрій. — Ось підемо до них. Хай інший відріз дають або вертають гроші... Я вже їх заставляю...

Він вийняв з кишені червону пов'язку і почав ладнати її на рукав, хоча емалевий значок народного дружинника завжди висів на його піджаку.

— Облиш, Андрію, — зовсім тихо і якось винувато мовила Оlesia. — То мій брак. Я сама його зробила...

— Схаменись, Оlesю! — кинулась до неї Іскра. — Що ти верзеш?

— Там номер мій виткано. Подивися, — ще тихше мовила дівчина, глянувши на Іскру очима, повними сліз. — Як же це так? Що мені дівчата скажуть?..

Андрій приладнав пов'язку, суворо кашлянув:

— Давай шовк. Я все візьму на себе... Поверну назад і заберу гроші...

— А номер! Мій же номер виткано! — благально мовила Оlesia.

— Нічого! Я обережно його виріжу... Все буде гаразд. Давай матерію... Ми ще кращої для тебе підшукаємо...

— Не смій! — тупнула ногою Оlesia. — Кого дурити надумав? А ще й комсомолец!.. Сам у себе красти хочеш...

— Та годі-бо! — зацитькала на обох Іскра. — Треба ж щось робити, щоб роздобути тобі на плаття...

Андрій непевно знизував плечима, косо зиркаючи на

Олеся. А вона знову наче не чула і не бачила їх обох, тихо ворушила спраглими губами. Обидва її голоси обізналися разом. Не сперечалися, не дискутували, а розмотували ясну й чисту нитку спогадів.

«Мій номер... Я ткала, а вони прибігли вітати... І комітет комсомолу, і завком... Прямо до верстата... Як на зло, закрутили цілу карусель. «Ти молодець, що йдеш у відсталу бригаду. Справжня ударниця компраці...» А на верстат, де йшла оця молода берізка, ніхто й не глянув... І я вже не дивилася, аби не подумали, що не рада їм, що очі відвертаю... От і ганьба... От і наділа своє найкраще плаття... І намисто материне начепила... Не хвалися до пори... Скільки вже зарікалася!.. І все не виконувала. Оце тобі й кара. Що ж тепер? Хто розсудить? Не ці ж двоє. Іскра й Андрій скоріше здатні на обман, а не на суд... Ох, як важко... І нема його, милого Гната... Знову десь на морі...»

Відчувши холодну самотність, Олеся раптом схопилася, ладна боронити себе і всіх од якоїсь несподіваної біди:

— На комбінат! В цех, поки не пізно!

Іскра й Андрій ледве встигали, так вона дріботіла крутими сходами до моря. А на глухій алеї навіть побігла. Та все озиралася і спонукала їх поспішати. І при тому помітила, що Іскра за всю дорогу не глянула на жодного моряка, не забігала йому наперед, щоб зазирнути в лице. Чомусь нікого вже не хотіла пізнавати, нікого не розшукувала. Просто дивно. Олеся так і не здогадалася, що з нею сталося? А придивлялись було ніколи, бо хотіла першою прийти на зміну.

18

Та не встигла. Її обігнали, як не дивно, Ольга Чередник і бригадир. Вони вийшли з густого лісу, крадучись поза кущами, і спинилися під розлогою ліщиною. Видно, не поспішали, бо звідси до фабричної стіни рукою подати.

— Ти і не любив мене як слід,— тамуючи сльози, схлипувала ткаля.— Навіть любов твоя була по графіку, на проценти поділена. Коли з жінкою, а коли зі мною. Де твоя совість?

— Неправда! Я й зараз тебе люблю,— стояв на своєму Василь Бурій, мнучи носком черевика траву.

— Любиш? А чого ж горлав на зборах, щоб мене вигнали з бригади за ті нещасні утки? Щоб послали в найдальшу діру, аж туди, під стіну, де самі каліки зібралися... Туди ніхто й не заглядає...

— Неправда! Я хотів тебе заховати, щоб нам і далі було безпечніше зустрічатися,— безтурботно виправдувався бригадир.— Щоб ми і далі жили спокійно...

— Спокійно? Ти мене вирвав з бригади, де всі мої подруги вже наділи червоні косинки. Заховав мене в цю діру, а зараз хочеш заткнути ще далі? Не виїде! Я тільки сльози од тебе знала і постійний страх... Вночі плакала од злості, нарікаючи на свою долю. Жахалася зустрічі з твоєю жінкою, яка колись-таки мусить відбутися... Ти брав у мене все, а на зміну не повертав і крихти...

— О ні! — криво посміхнувся Василь.— А хто тобі записував десятки метрів шовку, якого ти ніколи й не ткала? Хто ставив підвищені проценти в нарядах? Признайся, коли чесна...

— Чесна... Я чесна, бо важко страждала за п'яницею і повірила тобі, що будемо жити щасливо... Що назавжди виїдемо звідси... Що ти розлучишся з жінкою і будеш моїм... Ти сам благав і наполягав... Не я почала перша... Про яку ж ти чесність кажеш, бригадире?..

— Ні, ні. Не ухиляйся од запитання. Брала гроші за чужі метри? Одержувала за перевиконання плану, якого ніколи не виконувала!

— Брала! Але ж увечері все тобі й повертала. На ресторани, на гулі. Все, до копійки. Ще й свої доклала, коли на курорт їздив...

— І оце все? Скажи чесно: все?

— Ні, не все. Забула... Ти ж мені намисто подарував... Казав, жемчуг... А то підробка... Крашена пластмаса...

— За що купиш, за те й продав! Я не ювелір, щоб докопуватись істини...

— А я докопалась. Я знайшла тобі пробу... Ти яблуко рожеве тільки зверху, а всередині давно червиве... Гидко. Страшно. Прикро... Бригаду очолює кар'єрист, а вона бореться за найсвітліше, найчесніше звання.

— Ти не лякай мене! Я ляканий...

— Не лякаю. Скоро сам вжахнешся. А більше так не буде.

— Як? — вискочив з куща Василь і загородив дорогу Ользі, яка вже хотіла йти на стежку.— Скажи, Ольго, як

буде?.. Щоб я наперед знав: коли й кого слід боятися?.. Зараз ніхто нікого не залякує...

— Це добре,— вже спокійніше мовила Ольга,— але й правда на світ божий випливає. І ти з своєю мізерною душею од неї ніде не сховаєшся... Більше так не буде...

— Як?

— А отак, щоб і я при тобі, і Марина під боком... Не можу я дурити твою жінку й діток, як досі дурила... Свісно мені перед дівчатами, перед Олесею. І навіть перед цією, яка вона не є, Іскрою... Зійди з моєї дороги, чоловіче, щоб я тебе більше не бачила. І забудь, що знав мене... Забудь, бо лихо тобі буде...

— Але ж я не можу, Ольго. Серце не велить,— вкрадливо мовив Василь.

— Серце? Та воно ж у тебе коли і є, то давно нагадує футбольного м'яча... Тільки гуде, як бочка, та летить, куди його ногою посилають... Яке там серце?.. Не вірю я тобі більше... Йди з моєї дороги, бо горе буде... Коли не повернешся зразу ж до дружини і почнеш шукати нової розваги, я сама розповім усе...

— Тобі не повірять...

— Повірять. У мене свідки є...

— Хто?

— Нас хлопці бачили. Двічі... Тільки мовчать до пори... А коли почну я, то й вони озвуться на твою голову...

— А може, на твою?

— Ні!

— Ну, то знай: тепер уже не буде ні тобі, ні жінці. До третьої піду... На цілину втечу. Мене в Красноярськ на капроновий давно кличуть...

— А наша бригада? — здається, забувши про все, що допіру в них сталося, мало не скрикнула Ольга. Навіть руки простягла до Василя.— Що ти надумав, навіжений?

— Те, що чуєш.

— Не пустимо. Не діждеш, щоб шкодити ще й там. Тебе тут розкусили, тут і покладуть край твоїм зальотам та брехні... Як це твоя жінка й досі не здогадується? Що ти собі думаєш?..

— А що тут думати. Вас двоє, а я один,— глухо мовив Бурій, увіткнувши погляд у траву.

Ольга в розпачі обхопила голову руками, кинулася геть. Гарячі сльози, які мало не задушили її в час цієї розмови, раптом прорвалися, заступили увесь світ. Той п'яниця уби-

вав її до смерті, поки й не вигнала. Цей, пройдисвіт, насміхається. Та доки ж це буде? Хто йому вправить роги, щоб інших, тих, котрі його ще не знають, не обплутав своїм павутинням? Хто почне перший? Олеся ж нічого не знає. Ганна Миколаївна також не відає... От він і розперезався... Викликав серед білого дня Ольгу до клубу, а там наказав іти за ним до лісу, де й почав нахабно вимагати грошей. Яких, за що? По якому праву? Давай і все. Навіть не спитав, чи є вони в Ольги? Не подікавився, як почував себе, що думає робити у вихідний... Наче вона йому якась невільниця...

І тут спалахнула Ольга. Вирвалося все, що накопало за довгі дні, тижні й місяці...

А він і показав себе таким, яким був насправді,— дрібним і пікчсним.

Ледве вгамувалася, дійшовши до прохідної. Та очей, однаково, не могла сховати. Заплакані. Обличчя осунулось. Навіть пудра не допомогла. Довів, паразит, що й людей не бачить. Надворі сонце наче сріблом грає, а в неї перед очима якийсь туман, наче сліпий дощ січе. А нитка на верстаті тонка. Тисячі ниток... Що тут діяти?

Ринда, угледівши Ольгу, охнув:

— А боже! От до чого можуть довести моряки!..

Не почула Ольга. А то так і заїхала б у пику — за всіх дівчат, бо, завжди злий без похмілля, Ринда брав на глузи мало не кожну ткалю. А тут така нагода! Ольга заплакана прибігла серед білого дня. Давай, вали на неї усі гріхи своїм брехливим язиком...

І не встиг Архип Ярчук затравити якоря вдвох з сусідом, як тут Олеся, сама не своя, на поріг. І теж сльози в очах. Біда. Руки тремтять і тичуть Архипу під ніс якогось пакунка з шовком. Ринда нічого не второпає, безглуздо кліпає очима, не знаючи, чого од нього хочуть. Чи не пов'язано це з Ольгою Чередник, яка допіру прибігла теж уся в сльозах? Що вони там накоїли, ці кандидати на комуністичну бригаду? Може, поглумитися надумали з старого Ринди? Будь, Архипе, насторожі...

— Я прошу вас, Архипе Івановичу,— ковтаючи сльози, белькоче Олеся.— Подивіться на цей шовк і запам'ятайте. Я допіру купила його в універмазі. Він мій. Хочу пройти з ним у ткацький цех. А потім вийду назад. То щоб ви не казали, що тут якийсь обман... Не подумайте

про мене погано... Я покажу його всім і винесу назад... Ось і мої свідки!

Іскра й Андрій Мороз схвально хитнули головами. Так, вони свідчать це. Олеся каже правду. Не чухайся так довго, старий Риндо, бо вже он яка черга ткачів стала. Перевдивляйся перепустки і пускай.

— Ну, добре. Але глядіть мені! — помахав пальцем. Архип не знати кому і для чого. Мабуть, так і не розібрав, що то була за матерія, нащо її в цеху показувати і чого, зрештою, у Олесі повно сліз в очах?

Людський потік на нову зміну захлеснув прохідну і мало не поніс з собою й Архипа. Дихнув старий вільніше аж тоді, як почали йти ткалі в червоних косинках, бригади комуністичної праці. Потім траплялися й поодинокі ударниці. Далі рушив цілий снувальний цех, наче польовий мак замайорів перед брамою чи оксамитові прапори раптом зашуміли, як на травневе свято... І приємно було старому Архипові, що всі ці з комуністичної навіть ішли якимось весело й красиво, аж любо глянути. Не штовхалися в дверях прохідної та турнікеті. Не обривали один одному гудзиків, не відтоптували ніг. Юнаки, хоч їх тут, в цьому потокові червоної весни, було й обмаль, чемно пропускали перед себе жінок і дівчат. І ніхто не плакав, не сердився на старого Ринду, а всі позирали на нього ясними теплими очима... Серце раділо — таких людей пропускаєш на фабрику... День і ніч одчиняв би їм турнікет та все кланявся б і дякував би за те, що завжди людям несуть гарне слово, добре діло, хороший настрій. Недарма їм таке звання.

Пройшли вони, і на прохідній знову стало тихо й безмовно. І дуже зрадив старий вахтер, побачивши ще одного знайомого, бригадира Василя Бурого. Поманив його пальцем, таємниче зашепотів:

— Слухай, начальнику! Що це робиться у тебе в бригаді? Скандал!

— А що таке?

— За «таке» не видаю... Став могорича! Увечері, кажеш? Хай буде увечері. Шторм на тебе йде, найтуй верхню палубу, бо змие до біса усі твої надстройки. І що в тебе за дівчата? Допіру побігла вся в сльозах і люта, як старпом, Чередникова Ольга. За нею Тиховодова Олеся з отим патрулем, що далі свого носа не бачить. А з ними ще й оце Гуляйполе з Самгородка... Комсорг, а теж

заплакана. Якусь матерію понесла в цех показувати. Ой, гляди, бригадире, щоб оті сльози та камінням не впали на тебе.

— Хай падають! Нам не звикати! — хвалькувато мовив Василь.

Та одразу стурбувався, зблід. Нервово покусуючи губи, почав скаржитися:

— Зараз бачиш, старий, яку маю бригаду!.. Одна в плач, друга в танці, третя в ліс... А ти хоч об стіну бийся...

— Овва! — співчутливо мовив Ринда. — Але ж держися, синку, та дивись голови собі не розтроши...

— Розтрощу, Риндо. Все розтрощу, а на своєму поставлю. Будуть вони в мене як шовкові, по ниточці ходитимуть. І звання їм добуду, і косинки червоні одягну... Я на своєму поставлю...

— Постав, синку... Постав! Та оглядайся, щоб вони тобі в'язи не скрутили. І головне, не давай бабам волі, бо як сядуть на шию, то й сам чорт не скине... Так і на той світ їх понесеш, у саме пекло... Добре на кораблях... Не було на палубі спідниці, нема зараз і повік не буде... На Запорізькій Січі так само...

— Бувай, старий. Докажеш потім. Я побіг! — мовив Василь. І пройшов у вузький коридор прохідної.

В серці защеміло, люто пекло біля горла. І він заскреготів зубами. Стиснув кулаки, аж зап'ястя побіліли, боляче вп'ялися в долоні нігті. Коли б це сталося раніше, він і бровою не повів би. Тоді були інші порядки, ще Сталін жив. І варто було бригадиру подзвонити у відділ кадрів чи написати рапортичку, як од отакої непокірної Ольги чи язикатої Олеськи й сліду не лишилося б у Новограді. Міліція одразу анулювала таким ткалям прописку, і за двадцять чотири години вони виїздили. Тоді ж місто було закрите, і той, кому відміняли прописку тут, довго оббивав пороги в інших краях, шукаючи роботи. А зараз що? Правду Марчук каже: зараз ніхто нікого не боїться... А відділ кадрів, як і міліція, не мають таких прав, щоб вислати когось без суду. Зараз вони тобі на голову можуть сісти, а ти мовчи та дихай, коли хочеш і далі бути бригадиром. Вже не ти ними командуєш, а скоріше вони тебе совають, як пішака у шахах. Трохи щось не так — одразу збори, сувора вимога до дирекції та партійного комітету. От тобі і єдиноначальність бригадира на виробництві!

Дожилися. Бригадир став безсилий і безвладний. Що хочете, те й робить йому, а він вас і пальцем не зачепить...

Не зачепить? О, ні! Ви ще не знаєте Василя Бурого, коли так думаєте. Хто відповідає за виконання плану в бригаді? Бригадир. Хто заправляє ткалям верстати пряжею? Бригадир з своїми учнями. Хто турбується про пряжу, запасні частини до верстатів, освітлення цеху і взагалі за роботу всіх ткаль? То чого ж ти носа похнюпив, Василью? Вище голову, чоловіче. Хіба не можеш тій же Ользі чи Олесьці так заправити верстати, що вона вовком завие, а таки вклониться тобі низенько? Можеш! Хіба не можеш дати їй такої пряжі, з якою вона нізащо не виконає плану? Можеш. Так в чому ж діло? Чого ти бідкаєшся, наче матрос, якого назавжди списали на берег? Тебе ж не звільнили? Ні! От і бери знову батога та віжки в руки. Одну гнуздай, другій віжками показуй дорогу. Третю можна раз батогом, а раз і грудочкою цукру. Будь коло них, як біля справжніх коней. І вони знову слухняними стануть. Ось прийдеш зараз у цех. І найперше — Ольгу постав в'язати вузли. Відокрем її од Олесі. Хай плачуть нарізно. Бо як зійдуться до купи, то враз одна одній виплачуть своє горе. І тут Ольга не вистоїть. Першою все виляпає... Отже, Ольгу — вузли в'язати, Олесю — на заправку верстата. Хай сама пробує. Бригадирові ніколи. У нього профілактика. А з ним Павло та Андрій будуть. Отак твоя влада, бригадире, притисне їх до нігтя. Вище голову! Ольгу на той край цеху. Комсорга — під другий. Морський порядок... А сам — посередині. Не давай зійтися їм разом.

Василь насупився, рвонув двері до цеху.

Вже й рота розтулив, щоб гримнути на ткачів. І руку, на якій був годинник, підняв до очей, щоб показати всім, як він береже на виробництві кожную хвилину. Думав, поки пройде од порога до верстатів, ткалі одразу помітять на його обличчі невдоволення і самі притихнуть, покірливо кинуться до роботи. Бригадир! Од нього залежить їхній заробіток. А то найперше — заробіток. Слово бригадира — закон. До цього Бурий привчав їх здавна. Але тут його войовничий запал одразу пропав. Він хитнувся на порозі й остовпів з несподіванки.

Біля верстатів, де скоро мала початися перезміна, не було жодної його ткалі. Дівчата, що мали здавати зміну, тривожно визирали, наче питали втомленими очима: «Де ж твої ткалі, бригадире? Знову мітингують? А час не жде!

Коли так щодня робитимете, то й увесь план ваш і зобов'язання полетять до біса, товаришу бригадир... Он глянь, як твоя бригада готується до роботи!..»

Бурій озирнувся на протилежний бік цеху і побачив своїх дівчат, що тісним колом збилися навколо Олесі. Змішались з ткалями полотняного цеху, в якому колись вона працювала, і стояли так рішуче й сміливо, наче їх раптом хто об'єднав в одну монолітну бригаду і вже призначив нового бригадира. На Василя навіть не глянули. І він смикнув коміра, наче йому було жарко. Потім кашлянув і почав голосно сякатися у велику старанно випрасувану хустинку. Котрась з дівчат озирнулася. Була то Стася Богунова чи Галя Діденко, він уже не впізнав і засякався ще голосніше. Але й та, що глянула на нього, вже показала йому спину. От йолоп! Хіба ж за таким гуркотом вони почують стукіт дверей чи його сякання? І він швидко пішов до них, розправляючи на ходу лікті, наче збирався розштовхнути дівчат і якнайшвидше пробратися до Олесі Тиховод.

Та враз угледів Ганну Миколаївну, яка стояла біля Олесі, скрушно похитнула головою, витираючи краєчком білої косинки міцно стиснуті вуста. Такою він бачив її не раз, на партійних зборах, коли вона збиралася давати комусь бій. Що було робити? І бригадир швидко став на одне коліно, почав перешнуровувати черевик, хоч він був і так добре заправлений. Як тут закличеш ткаль до порядку, коли біля Ганни Миколаївни стоїть ще й Ольга Чередник, підперши рукою сумне обличчя. Поруч неї, з обох боків, немов охоронці, стовбичать сильні та гнучкі Андрій Мороз і одноокій Павло Зарва. Вони теж співчутливо слухали Олесю, а вже на нього, Василя Бурого, в цю мить, напевне, й не подивляться. Це точно! Отож мовчи, бригадире, раз спізнився і втратив свою владу над ткалями. Прислухайся зараз сам, про що вони там гомонять? Навіть поспівчуйай їм, і тоді твоя влада знову візьме гору. А так що ж? Ти спізнився, і вони самі, без тебе, вирішують щось наболіле.

— Хлопчики пасли корів коло нас, у лісі,— говорила Олеся.— І старший знайшов заржавілого снаряда. Наклали вогню і давай з того снаряда витоплювати олово... Хотіли блешні та грузила для вудок робити. І дівчаток обох підмовили... Казали, каблучки їм пороблять з того натопленого олова чи міді... Олов'яні персні... Наробили... Два дуби повалило, а як матроси прибігли, то вже ні пастухів,

ні товару... Тільки дівчинка без руки непритомна сходилася кров'ю в кущах... Вони у нашій школі вчилися. І нас одразу повели туди, до повалених дубів... І вчитель нам показував усе: де вогонь клали, де дуби повалені росли... На одному дереві пастушкову шапку знайшли... А торбинку з хлібом аж на сосну закинуло... Матері голосять. Там ногу знайдуть, там руку... А вчитель нам усе показує. «Дивіться, діти, що снаряд наробив. Не чіпайте цих іграшок. Десятою дорогою обминайте. Товаришам своїм скажіть, дітям, як повиростають... Щоб наука всім була...»

Ткалі не знали, до чого вона веде, але не перебивали, слухали далі.

Іскра ж не витерпіла:

— А потім що?

Олеся зібгала в долонях свій бракований репс, який уже побував в руках усіх дівчат, і від того білокора його берізка одразу потьмарила, наче і її обпалив той проклятий снаряд.

Ганна Миколаївна підійшла до Олесі, забрала відріз.

— Давай сюди. Не бгай шовку...

Іскра знову спитала:

— Ну, а далі, Олеся?

— Що ж далі? Здається, все. Отак і цей репс, дівчата. Отак і я собі наробила, як ті пастушки. Згадала їх допіру... І повела вас до тих повалених дубів...

Ткалі впилися в неї гарячими, широко розкритими очима, зашепотіли. І одразу притихли, щільніше притулившись одна до одної. Галя Діденко обняла за плечі Стасю Богуну, наче боялася, що та вирветься од неї й побіжить до того пекельного багаття, де лежав снаряд. Ольга Чередник зашморгала носом і почала витирати мережаною хусточкою очі. Хусточка була пожмакана, давно мокра од сліз, і ткаля все перегортала її, щоб знайти хоч клаптик сухий.

— Ну, гаразд! Але ж плаття нема? Нема! — вихопилась Іскра. — А весна вже. А там і літо... Треба ж щось робити...

Ганна Миколаївна розгорнула шовк:

— Скільки тут метрів? Три?

— Три, — зітхнула Олеся.

— Шість косинок вийде... Продай мені на одну. У кого є ножиці?

— І мені! — кинулась Іскра.

— А хіба я не візьму? — підійшла й Ольга Черед-

ник.— Продайте і мені... Хай уся бригада в таких буде, поки заслужимо червоні...

Андрій Мороз роздобув ножиці. Ткалі з'юрилися біля Ганни Миколаївни, націлюються, щоб найкраще розкроїти. Та непомітно відпихають тих дівчат з полотняного цеху, з якими колись працювала Олеся і виткала цей бракований репс. Де словом, а де й ліктями, вони, нарешті, обступили кільцем свою Олесю й Ганну Миколаївну і нікого до себе вже не підпускали, наче то їхня глибоко інтимна справа й іншим до неї діла нема. Хоч усі ткалі ясно бачили й чули, як воно тут було. Олеся ж прибігла не в свою бригаду, а саме до тих дівчат, з якими працювала в комуністичній, і їм показала свій брак. Їм почала розповідати і про ту екскурсію школярів. А зараз їх навіть не підпускають до репсу. Стривожились дівчата. Там не шість, а всі десять косинок вийде.

— Дайте ж і нам! — загукала котрась з них.

— Вибачайте! — рішуче мовила Іскра.— Самі розберемося...

— Чия молода, того й стрічки! — несподівано озвалася мовчазна Галя Діденко, звернувши усе на весілля.

А за нею не витерпіла й Стася Богун:

— Молодій — весілля, а друзкам — коровай. Ми дружки коло неї. Хіба не бачите?

І ті ткалі не сперечалися лише тому, що все бачили: їхня Олеся потрапила в бригаду, з якої буде пуття. Напочатку навіть презирилася, міркуючи, як допомогти Олесі, щоб вона таки справила собі нове плаття. І на тобі. Дівчата з Олесиної бригади самі так чудово все придумали. Наймовчазніші з них, Галя Діденко і Стася Богун, з яких, бувало, й слова не витягнеш, несподівано заговорили, рішуче ставши на захист комсорга.

Сухо тріщав шовк під гострими ножицями. Лопотіли, наче парус, витріпувані косинки. Десять з'явилося дзеркало і дівчата приміряли перед ним нові хустинки, не проминувши разом намазати помадою й губи та припудрити підборіддя.

— Іскро! — застерегла Ганна Миколаївна.— Дивись, не проторгуйся. Лічи гарненько гроші...

— Повний порядок! Все до копійки, як у аптеці. Кому вручити? — простягла дівчина обидві руки.

В одній були гроші паперові, в другій — металеві.

— Хазяйці,— посміхнулася Ганна Миколаївна.— Хай набирає нове плаття...

Олеся кинулася дякувати подругам, але в горлі наче застряв якийсь розпечений камінь. Він давив груди, тиснув на серце, і вона не могла вимовити й слова. Гарячі вуста ворушилися, немов щось шепотіли, а слів не було. В очах стояли сльози.

Дівчина кинулася до Ганни Миколаївни, і жінка ласкаво пригорнула її, почала гладити по голові, немов дитину. І камінь у горлі раптом пропав, наче розтанув. На серці стало якось затишно і легко, ніби вона допіру розігнала важкий сон, якого вже й сама не могла пригадати. Ясно бачила цех, веселих, свіжих, як і завжди перед зміною, дівчат, що тісно обступили її, немов боялися, щоб вона зараз їх не покинула. І так гарно було в тих нових косинках. Замість подяки несподівано спитала:

— А де моя, дівчата?

Ткалі непевно презирнулися. Усі в нових косинках, а для Олесі не лишилося. Ще якась мить, і котрась одразу зняла б свою хустинку і простягла б. Та озвалася Галина Миколаївна:

— Тобі не треба, дочко. Нащо воно тобі, щоб оті повалені дуби завжди стояли перед очима? І оті пастушки, яких снарядом розметало? Ти ж була там і все бачила...

— Бачила,— впівголоса мовила Олеся.

— От і гаразд...

І, взявши дівчину під руку, повела до верстатів. А за нею рушили всі ткалі, тож сердитий і розлючений Василь Бурний навіть команди своєї на преземіну не подав, а тільки закашлявся, скреготнув зубами. Не вийшло йому: Ольгу — під одну стіну, вузли в'язати, а Олесю — під другу. Не наважився при парторгові розлучати їх. Тільки скося глянув на Андрія Мороза й Павла Зарву, притуливши два пальці до рота. Це означало — перекур, хлопці, поки баби з своїм парторгом вгамуються. Чужа душа — темний ліс. А бригадир любив навіть у лісі ходити добре протоптаними стежками.

Павло Зарва, який спостерігав усю цю історію, якусь мить вагався, але все-таки пішов за бригадиром. А от Андрій Мороз і zostався серед цеху сам, сповнений тривогою всього баченого й почутого. Його вразили цей дівчачий переполох і співчуття всіх ткаль. Олеся так щиро й

чесно розповіла їм про свій шовк, який все-таки зважилася купити при всій грошовій скруті.

Гулко й оглушливо гриміли ткацькі верстати, але в тому громі Андрію ясно вчувався спокійний стрімкий спів моторолера «Ява», який завтра опиниться в його руках. Коли б Олесья й Іскра не нагодилися в універмазі, то вже зараз підкотив би на ньому до комбінату, з трепетом ждав би закінчення зміни, щоб вихором рвонутися нічними безлюдними вулицями. Ні світлофорів, ні остережних свистків. Гуляй душа на всі румби.

І на ж тобі! Зустріч з дівчатами в універмазі. Наче нічого особливого й не сталося. Ну, купила брак, то підита й забери гроші назад. Так ні, вона номера свого побачила. І все пішло шкереберть. Андрій бачив, як ткалі тієї бригади, в якій колись працювала Олесья, тривожно кинулись до неї, сумовито розглядали репс. В очах їхніх заблищали сльози. І якась невимовна туга й жаль огорнули їх. Стояли, як неживі, боязко позираючи на свої верстати, які працювали без них, автоматично, виконуючи всю складну ткацьку роботу. Але вони вірили своїм автоматам і лише тому не покинули Олесю, не побігли до верстатів, а скрушно дослухали все до кінця.

І спокійний та байдужий Андрій Мороз непомітно для себе почав перейматися тим дівочим переполохом, разом з усіма вболівав за Олесю та її гірку помилку. Вкупі з дівчатами вже й сам зітхав, співчутливо похитував головою, міркуючи, як саме зараз можна допомогти Олесі? Може, купити у неї той репс, подарувати свій мацусі на день народження, щоб знала, клята, як виганяти його з дому? Ні, Олесья на це не піде, хоч теж не любить її. А дівчата можуть і на глази взяти. Мовчи, хлопче, і дякуй Олесі, що вона не розповіла, як ти хотів той шовк віднести назад до універмагу і забрати гроші. Молодець, що не сказала! А він, дурень, тільки зараз збагнув, якого лиха міг накоїти кандидат в ударники комуністичної праці, у якого вже що-що, а совість найперше має бути чистою. І в ту мить Андрій навіть не примітив, як вся ця історія поволі затьмарила давню його мрію: красивий, бачений у снах, до пекучого болю рідний моторолер «Ява». Чудесний мотор, який вже співав рідним голосом, ніс його на крилах у казковий світ, раптом почав глухнути й даленіти, наче в якомусь тумані.

Ні, щось тут не так. Ти вже сам розберися, хлопче, в своїй совісті, раз вона тебе спонукала нести бракований шовк і вимагати назад гроші. І zarazом уже й з своїм моторолером розберися. Чого він тобі пече неодмінно зараз, в оцю мить? Так, Андрію, чи не так? Важкодум ти, брате. Недаром тебе й дівчата так поза очі називають. Поки ти міркував, як зарадити Олесі, вони одразу самі все й вирішили, а ти тільки ножиці їм подав, вихопивши їх з бригадирової скриньки, де лежать усі ткацькі інструменти. Ото й уся твоя заслуга, Андрію Мороз. А інших у тебе ніяких заслуг нема і не може бути. Більше того, ти ж найвідсталіша людина. Бач, як вони тебе обійшли, коли краями той шовк на косинки. Наче по тобі пройшлися тими гострими ножицями, а ти ще й комизишся. Аякже, пов'язкою комсомольського патруля хотів і Олесю очорнити перед продавцями в універмазі. Добре, що не послухала тебе, бо свій розум має. Ти ж на роздоріжжі ще стоїш, хлопче. Одні пішли до верстатів, бригадир з Павлом Зарвою — на перекур, а ти, нерішучий, знову сам.

Андрій аж озирнувся. Так воно і є. Більше нікого. Ну, не буде ж цього.

І одразу, щоб не стовбичити на очах у сотень ткаць, кинувся до того зловісного буфету без продавця, який не давав йому спокою всі оці дні. На щастя, там нікого нема. Можна, не поспішаючи, вибирати все до смаку.

Бутерброди з ковбасою. Сметана в склянках. Холодець на тарілочках. Шинка — порціями. Вінегрет. Лівер. Сирки в папері. Квас і ситро. Для холостяка — розкіш, воля. І посередині, знайома до забуття, тарілка з грішми. Грошей небагато. Кілька паперових карбованців. Одна п'ятірка. Дві троячки. І сріблясті й мідні монети! От і добре.

На біса тобі, Андрію, той перекур з бригадиром. Сідай і полуднуй. Заспокойся. Все знову буде гаразд. Ти козак вільний.

Кинув на тарілку карбованця за сметану й ковбасу, взяв здачу. І, скрушно зітхнувши, раптом поклав туди дві десятки. Ще й озирнувся, радіючи з свого несподіваного вчинку.

І враз мало не скрикнув. За ящиками порожніх пляшок стояли Василь Бурій і Павло Зарва. Вони все бачили. На столику — Андріїв полудень на тридцять копійок, а в тарілці печуть очі його двадцять карбованців. В голові загриміло й завило так, що хлопець не міг навіть збагнути,

що воно таке. Одне було ясно. То вже гуркотів не омріяний моторолер, а щось страшне.

— Так ось де злодій? — вигукнув Василь Бурій, схопивши Андрія за руку. — Я тебе, братухо, вже давно ловлю, та ніяк не спіймаю. А тепер баста! Ось вони, твої двадцять карбованців. Цілий місяць їв на борг, а зараз поклав у касу? Он через кого нам не присвоюють комуністичного звання... Ей, хто там? Сюди! Я злодія впіймав...

— Я не злодій! Ви не маєте права! — почервонів Андрій, розгублено кліпаючи очима. — У мене грошей не вистачало. На моторолера збирав... Я ж не злодій. Поклав увесь свій борг. Всі двадцять... От полічіть... Я нічого не крав...

— Не крав? А цілий місяць хто за тебе платив? Ми склалися, щоб покрити недостачу... Всі дівчата давали гроші... Ей, хто там живий? Сюди! Поможіть!

Павло Зарва одштовхнув грудьми бригадирову руку, яка тримала за груди Мороза, — як ото хлопці розривають вервечку дівчат на вигоні, коли грають у гусей. І виважуючи на долоні новенького французького ключа, вимовив, тамуючи злість:

— Бригадире! Не роби шухеру... Він не фраєр... І я тобі свідком не буду. Чуєш, Василю? Я дуже тебе прошу...

— Не проси! І взагалі йди з дороги, коли й сам такий. Шухер... Фраєр... Знаємо, відкіля все це, — мало не виснув Бурій. — Думаєш, як тюрму закрили, то й підеш гуляти...

Чорна пов'язка на мертвому оці Павла Зарви з'їхала, і бригадир побачив страшний червоний шрам на брові.

— Я тебе огрів би, бригадире, за такі слова, але не хочу вертатися туди, звідки вирвався. Ти мене можеш вдарити, а я тебе — ні... Не роби шухеру, прошу тебе, — видавив Павло Зарва, заступивши Андрія. — Він не винен, раз сам признався... Підожди мене до вечора, я тобі ще й своїх двадцять рублів дам, тільки помовч... У мене гроші на книжці лежать...

«Мовчати? — майнуло в Андріївій голові. — А може, й мені треба було не признаватися? Не мої гроші й край! Не я їх брав, не я й клав! Що тепер скаже Олеся! Хіба можна брехати?..»

І манливе й приємне хурчання блискучого моторолера знову почало даленіти й замовкати. Тільки над вухом гув щирий, благальний голос Павла Зарви:

— Ми ще кумами будемо, бригадире. Нащо тобі все це

здалося? Облиш. Я ж дурно не схочу... Понімаєш? Ну, як би тобі об'яснити?..

Та на порозі вже стояли контролери з браковки, а з ними — Марчук з великою папкою під пахвою. Він мав перевірити якісь анкети в нічній зміні і наладився на цей шум. Збагнувши, що сталося, одразу ж вигукнув:

— Так он які вони, кандидати на комуністичну? Ні, голубчики... Сюди найперше слід прислати з карного розшуку, а вже потім щось думати про бригаду комуністичну... Вам того капітана Корзуна треба, який душогубів та злодіїв ловить... Факт!.. Так і запишемо...

За його великим червоним вухом стримів гострий олівець з пластмасовим наконечником. Марчук вихопив його, щоб писати акта. В дверях злякано перешіптувалися бракувальниці з відділу техконтролю, не знаючи, що їм робити. Коли б не інспектор кадрів, то, може, вмовили б бригадира. Дівчата легше зітхнули аж тоді, коли до буфету прибігла Олеся.

— Що? Ти брав у буфеті цілий місяць їжу і не платив, а зараз, після получки, поклав усі гроші зразу? Сам поклав і ніхто тебе не силював? Перші дні, як була получка, гуляв на всю губу? Морозиво. Цукерки. Дорогі сигарети! Двічі на день в кіно! А потім зуби на полицку? Жив у кредит з цього буфету без продавця. Так, Андрію?

Мороз, не підводячи очей, ствердно хитнув головою.

— То який же він злодій, товариші? — щиро мовила Олеся. — Ні, він просто нетіпаха у своєму бюджеті? А за те, що сам, без примусу поклав гроші до каси, його треба цілувати, дівчата...

Контролери тихо засміялися, і це розвіяло ту першу первову напругу, що її зняли Василь Бурий та Марчук.

— Я така рада, що, нарешті, знайшлася та проклята нестача! Така рада, дівчатка мої милі, що й сказати вам не можу.... Який же ти молодець, Андрію. Сам цього не знаєш, який молодець...

— Ну, знаєте! — скипів Марчук. — Потурати злодіям... Я цього не подарую. Акта складу...

— Складайте! Пишіть! А нестача знайшлася. От і все! Ходімо, Андрію. Ходімо, товаришу бригадир... Там же робота...

І, вхопивши за руки Андрія й Павла Зарву, Олеся прожогом вибігла з буфету. На столі так і залишався непочатий полуденок.

Іскра серцем почувала, що саме сьогодні він до неї прийде, той жаданий і такий потрібний лист од коханого. Де ж таки! Скільки часу минуло відтоді, як похвалилася дівчатам, що її наречений не тут, в Новограді, а десь за Карпатами, а зараз, виходить — збрехала. Листа він і досі не прислав. Навіть листівочки, маленької, відкритої, яку може вільно прочитати й листоноша, і старий Ринда на прохідній комбінату, і всі, кому не ліньки зазирнути до ящика, де зберігаються листи ткачів. Дівчата вже й позирають скося. Перешіптуються, знизують за її спиною плечима, а скоро й питають:

«Чого це ти, красунечко, бігаєш по місту і мало не на всі танцювальні майданчики видивляєшся, когось шукаючи? Значить, тут, у Новограді, твій хлопець. Чого ж ти нас дурила, що він далеко за Карпатами, дослужує строк у парізній артилерії? Коли б він був у тебе, то давно прислав би листа, а ти не витерпіла б, звичайно, і нам його показала».

Важко було Іскрі зносити ці німі погляди подружок. Але найгірше доводилось на прохідній після зміни. На роботу вона могла прийти й сама. А з роботи вони всі йдуть гуртом, бригадою. Куди тут подінешся? Через високий мур не перестрибнеш. А на дверях стоїть неблаганний Ринда. І його ніяк не обманиш.

Йдуть до прохідної дівчата після зміни хоч і втомлені, а веселі. Гомонять, сміються, жартують. Про листи й про матросів говорять. Про те, що кому снилося, куди підуть увечері, хто яку книжку читає чи вже прочитав, розповідають. Це тоді, коли зміна пройшла добре і ніяких пригод біля верстатів не трапилось. А коли в котроїсь стався брак чи пішла близна, то прощайте і сні, й матроси, й книжки. Олеся як розпочне ще в цеху, то всю дорогу не замовкають, докопуючись головної причини, картаючи нетіпаху так, що з неї сім потів градом стікає. Та навіть і в таких випадках дівчата не забувають про Іскру. Де ж її листи? Чого їх так довго нема? Отут дівчині найскрутніше.

Біля прохідної, наче змовившись, ткалі стишують ходу. Ольга Чередник, взявши в зуби головні шпильки, починає наново перекладати свою косу. Стася Богунова поправляє, дивлячись у дзеркало, бісерну гарду на шиї. Галя Діденко серезжки роздивляється, щоб косинка їх зовсім не затуляла.

Світлана Козійчук у своїх книжках длубається, якісь шпаргалки в конспектах перекладає. Хлопці закурюють, зулинившись побіч. Василь Бурій — «Беломор», Андрій Мороз — найдешевші сигарети. Павло Зарва — махорку. Кожен своє, хто до чого звик. Дівчата, звичайно, перешіптуються. Озирається найчастіше бригадир:

— Ану, Іскро, подивися в ящик! Мабуть, прийшов уже цей твій лист...

— Авжеж! — пихкав димом Андрій Мороз, щоб він ним захлинувся. І не просто пихкає, а й кільця пускає, примовляючи: «Лети, лети, мій листок, із запада на восток. Лети, не згинайся, нікому в лапи не попадайся... Попід небом, над водою, аби серце з тобою... Аби ж то, аби! Та росли в роті гриби...»

Павло Зарва враз обриває Мороза, наvertsаючи його на щось інше. Та Андрій такий, що рідко його можна збити. Він тільки перестає дражнити Іскру і тихо наспівує завжди однієї:

Свисток свистить, свисток свистить,
Пароход уходить,
А мій милий такої бледний
По палубі ходить...

Тоді Іскра не витримує, біжить на прохідну, щоб не чути цього огидного співу Андрія Мороза, який наче перекривляє коміка.

Іскра навмисне довго длубається в скриньці з листами, щоб допекти Морозу: хай спробує проспівати ще раз свою нуднувату пісеньку. Ткалі одразу заткнуть йому рота. Але й баритися на прохідній не можна. І дівчина вертається назад, зажурена, німа. Боїться й очей підвести. Нема. І на цей раз листа нема...

Жарти стихають. Бригада йде мовчки, перейнявшись Іскриним настроєм, поки Олеся не кине якогось слова. Тоді вони знову загомонять, зарегочуть, забувши про все.

Так було довго. Дуже довго й нестерпно важко. Навіть невсипущий Ринда спостеріг це і, як не дивно, одразу перейнявся співчуттям до Іскри. Він запам'ятав її прізвище, що було для нього не так легко, і зараз сам перевіряв листи на її літеру. І завжди махав рукою ще здаля, як таке-лажчик у порту. Навхрест, наче одганяв когось від себе. Нема листа. Нема, добра дівчино. Хай вони йдуть собі далі, твої хлопці й дівчата, і не зчиняють гармидеру біля прохідної. Нічого тут припудрюватись та поправляти хуст-

ки. Для цього існує роздягальня з високими дзеркалами. Нічого й дим пускати на територію комбінату, де скрізь шовки і повно хімії. Ринда тільки поведе бровою, і пожежник відразу звалиться на їхні голови. Бач, що видумали? Глумитися з бідної дівчини, всякими пісеньками до плачу її доводити... Не дозволю!..

Та сьогодні все вийшло інакше. Не встигли хлопці й цигарок вийняти, а дівчата — кишенькових дзеркалець, як Ринда вибіг їм назустріч і весело замахав рожевим конвертом. Є, є лист. Зараз вони на кутні засміються. Не журися, Іскро. Бери й читай. Показуй їм, які на конверті марки, поштові штемпелі і, взагалі, що там намальовано! Чайка й море чи так собі якась суха деревина?

Іскра вихоплює у Ринди листа й озирається на бригаду. Ні, не йдуть. Хлопці запалили. Дівчата кругом Олесі стали.

Дівчина поволі і обережно надриває конверт, а в грудах то похолоне все, то вогнем запече. От знає, що нічого особливого тут нема. Наперед відає й догадується, що буде в тому листі, а хвилювання ніяк не вгамує. Ось уже й виїняла аркушик паперу і почала читати, а ноги аж гудуть, наче їх налито оловом. Слова в листі знайомі, дуже прості й звичайні, не раз уже чуті Іскрою й писані, й переписані, а от не може від них одірватися. Вхопили дівчину (за душу й не пускають. Прочитає фразу і вертається назад, щоб усе спочатку. Хлопці вже й вдавано кахикають, щоб поспішала, не змушувала так довго чекати. І дівчата не витримали, підходять ближче і гомонять усе голосніше.

— Пора, Іскро. Не тягни. Показуй.

Ткаля високо стріпує руками. В одній — конверт. У другій лист.

— Прийшов! Ось вам!..

Листа передає Олесі і, повернувшись до хлопців, каже Андрію:

— Ану, заспівай! Чого замовк? Починай про свого парохода, артист...

— Не можу, Іскро, забув удома ноти, — вишкірює зуби Андрій.

— Тоді танцюй! — притупує ногою Іскра. — Ти ж запевняв, що мені не буде листа. Ніколи не буде. А він прийшов. Танцюй!..

— Ов-ва! — сміється Андрій. — Лист прийшов тобі, а я мушу танцювати? Ну, знаєте...

— Не вмієш? Так і скажи. Нічого ти не вмієш. Ні танцювати, ні з дівчиною погуляти, ні з хлопцями побитися навулачки. Не вмієш. Боїшся, легальний марксист...

Павло й бригадир голосно регочуть, а Ольга Чередник насуває Андрію на самі вуха модну кепку. Дівчата не дали йому й отямитись, взяли під руки і майже силою винесли через прохідну, на майдан. Тут воля. У густому буйному парку зеленіють трави, скрізь лавочки, альтанки. І ніхто не забороняє сідати на траву, бо це й не парк, а частина лісу, який тягнеться усе далі й далі, на саму гору, де стоїть лісників хата.

— Та читайте вже, бо я й сама його тільки перебігла очима,— каже Іскра.— Хіба ж дадуть отакі? Їм завжди смішно. Уже вуса засіялись над губою, а в голові й не орано...

— Я до землі та сільського господарства діла не маю. Пора тобі знать азбучні істини,— жартома мовить Андрій.— Моя стихія — море...

— Диви, артист! П'ять год морячив, а моря й не бачив.

— Я в душі моряк, а тобі туди стежки нема.

— Ого! — сміється Іскра.— Наче Марчук. Тридцять год прослужив у моряках, а в морі й не скупався. Отак і ти, артист...

— Ну-ну! Марчук — інвалід розумової праці. А я тільки починаю свій далекий рейс,— запалює нову сигарету Андрій, пускаючи синюваті кільця.

— Годі-бо! — перебиває їх Олеся, сідаючи на траву під розложистим кущем кизилу. Ткалі круг неї, наче віночка з польових квітів хтось поклав на траву. Хлопці за дівчатами вмоцнюються, немов цупке і вічнозелене листя в тому віночку. Листя, яке не боїться холоду і зеленіє навіть під снігом.

— Читай краще сама, Іскро,— подає їй листа Олеся.

— Ні, ні! Читай ти. Я не вмію вголос. Ще заїкатися почну.

— А, може, тут є щось таке, чого нам не слід і знати? Подивися, Іскро,— просить Олеся.

— Нема. Нічого там такого нема. Читай. Тут усі свої,— рішуче мовить дівчина, насунувши косинку на лоба, щоб сонце не так било в очі.

— Слухайте,— каже Олеся. І, легко зітхнувши, ясно вимовляє кожне слово, водячи пальцем по паперу.

«Добрий день чи, може, вечір, моя кохана, дорога Іскорко! Прости, що я так довго тобі не писав. Але я в цьому не винен. Ти сама добре знаєш, що таке служба, а ще зараз. Сьогодні я тут, а завтра — там, а позавтра ще десь далі. Словом, не буду і не можу тобі цього всього описувати, бо воно тобі ніякого інтересу не дасть. Коротше кажучи, наша солдатська служба відома: іди, куди пошляють. І я живу тим, що лічу вже деньочки, скільки їх мені осталося, поки приїду до тебе, моя рибонько, і ми направим свої молоді кроки до загсу і наймемо собі на весілля цілий духовий оркестр з пожеарної команди, де служить, як ти знаєш, мій брат Корній. Всі гроші на це діло лежать на книжці, і я їх не чіпав і не буду чіпати. Складай і ти потрошку, на музик, гостей і перше обзаведеніє своїм хазяйством... У хазяйстві кожна копійка здасться...»

Дівчина зупинилася, глянувши на Іскру.

— Читай далі, Олесю, читай,— швидко сказала та, почервонівши.— Він у мене дуже простий. Що думає, те й на бумагу тулить... І дуже гроші любить... Але не скупий. Останнім поділиться... Читай, Олесю...

— Треба ж його виховувати,— порадив бригадир.

— Стараюся, але що поробиш, коли він там, у горах Карпатах, а я тут. Нехай уже тоді, як поберемося...

— Так, може б, його до нас, у бригаду? — спитав Павло Зарва.— Ось Андрій здав на електрика, посада учня вільна... Можна б і його сюди...

— О ні! — заперечила Іскра.— Він хоче на агронома. Мати йому весь час торочить, щоб на агронома йшов або десь до пасіки. Завжди на свіжому повітрі, фрукти, свіжі овочі, мед... Він матері дуже слухає. Що вона захоче, те й робить...

— А в шахту він часом не хоче? — спитав Павло Зарва.— Ні? Ну, тоді до нас. Тільки сюди, Іскро. Так і напиши...

— До нас, то до нас. Але ж не так зразу. Боязкий він у мене,— широко мовила Іскра.— Може, його спочатку десь у лісництві пристроїть, а вже потім...

— Та годі вам, пророки! — зупинила їх Олеся.— Демобілізується, приїде, і все з'ясуємо. Самі розберемося, без матері, раз вона така... Слухайте далі...

Хитро прискалила ліве око, моргнула до Іскри. Не журися, дівко! Не таких обтісували, впораємося й з твоїм

ніжним хліборобом, якому аби бублики на деревах росли, та мед і молоко в озерах...

«Але ти, моя ненаглядна Іскорко, чогось дуже мені погано снився. То десь тікаєш од мене з іншим на грузовику в кузові. Я біжу за машиною, біжу, та ніяк не дожену. А він, зараза, регоче та на гармошці грає... А другий раз, у сні, конешно, ти стояла з якимсь під перелазом, і він держав тебе за руку. Держав-держав, та й давай цілувати. Я кинувся до нього, а тут десь узався отой міліціонерів рудий собака. Як стрибне на мене ззаду, геть штани й розпанахав. І я вже бігти не можу. Без форми zostався. А як без форми йти? Ганьба, люди засміють. Тут я й прокинувся. Аж страшно стало. Уже й старшина помітив, що я почав марніти. Допитується, а що я скажу?..»

— Ой, лихо! Він же тобі не вірить, Іскро! — кинулась до неї Ольга Чередник. — Як же ти думаєш з таким жити?

— Ні, то він ревнує. Дуже ревнивий, дівчата. Ось побачите як приїде, — заспокоювала Іскра. — Там далі все сказано... Читай, Олесю, більше не зупиняйся...

«Гляди ж, моя мила, сто разів кохана і люба майбутня жіночко, не давай себе нікому на посміх і обдурювання. Я так тебе люблю, що й сказати не можу, бо ще люди не видумали таких слів, котрі б годні були передати мої до тебе почування, а також електричний ток мого серця до твого, щоб він дуже легко й просто полетів, як зараз літає на полупровідниках, у наших радистів.

Знай, Іскронько, одне. Я був твій, є ним зараз і буду повік, хоч би й земля розступилася і само небо впало на мою голову. І ти, моя вірна подружко, завжди стоїш перед моїми очима, як сонце на небі, навіть у малоохмарну погоду, без опадів, у вигляді дощу й снігу. І коли б мені крила та дозвіл нашого старшини й капітана, то я б давно вже приземлився коло твоїх білих ніженьок на тиху щирю розмову. Але старшина в нас дуже сердитий, капітан далеко, а крила всі у льотчиків. То я й мушу ждати твого листа і нову карточку, де ти в циганських сережках і в тому шарфі червоному, що звів мене з розуму, як ти співала й вибивала краков'як як на Жовтневі свята в клубі, моя дорога і ненаглядна Кармена...»

— Кармена? Так і пише? — схопилася Світлана Козійчук.

— А що? — обізвалася Іскра. — Як каже, так і пише. Подумаєш, які грамотні всі поробилися... Я ж сказала, що він у мене дуже простий.

— Не простий, Іскро, а темний, — збив кепку набакир Мороз. І тихенько промугикав знайомий мотив: «А мій милий такой бледний по палубі ходить...»

— Ну, доки я буду вас просити? — розгнівалася Олеся. — Ніяких дискусій. Лист щирий. Ясно всім, що хлопець нашу Іскру кохає. Чого ж тут реготати? Згадайте, які ви самі колись були? Все. Читаю останні рядки: «Цілую тебе, моя зіронько, мій рожевий квіте, тисячу, тисячу разів у твої, а тепер і мої ненаглядні оченята, в чисті губоньки, в лебедину шийку, в гарячі грудоньки...»

Олеся почервоніла і кинула листа:

— Не можу далі! Він перелічує всі частини тіла. Це занадто. Я ж тебе просила, Іскро, читай сама...

— Давай мені! Давай, я дочитаю! — аж простягнувся на траві Андрій Мороз.

Олеся мовчки склала листа і подала Іскрі. Андрієві кинула роздратовано:

— Чи не пішов би ти, хлопче...

— Куди? — швидко спитав Андрій.

— На клотик...

— Чого?

— Там чай дають! — зареготала Олеся.

— Клотик? А що таке клотик, дівчата? — раптом спитала Іскра, щоб і собі знати, чим же Тиховод загнала на слизьке задерикуватого Мороза?

Олеся промовчала. Пояснив Павло Зарва:

— Ти бачила щоглу на кораблі? Бачила. От і добре. Так отой вершечок на щоглі, на який і горобець не може сісти, називається клотик. Ото туди вона його й посилала, по чай... Ясно?

Всі підвелися і мовчки пішли до міста. Хоч прочитаного листа кожен сприйняв по-своєму, однак Олеся бачила, що потрібного враження на бригаду він не справив.

Не такого жениха треба цій щирій, розумній і хитруватій Іскрі. Їй би морячка, щоб аж іскри кресав.

Та вголос комсорг сказала інше:

— Стривайте, дівчата! У нас же є ще й інші листи. Їх, мабуть, не чула ні Іскра, ні Павло. Не чули?

— Ні. Ото цікаво! — зраділа Іскра.

— Коли можна, то я теж послухав би,— стримано сказав Зарва.

— Ольго, покажи їм коли-небудь ті листи. Добре?

— Добре,— впівголоса мовила Чередничка.

20

Листи з Франції привели ткачів на маяк, до безрукого боцмана. Марта Тиховод, старша Олесина сестра, писала про свої перші роки на чужині, все частіше згадуючи якесь моряцьке намисто, що переходило з роду в рід і дісталось дочкам загиблого матроса Тиховода од матері, яка померла в Таврійському степу за фашистської окупації. Матрос Тиховод героїчно загинув на маяку, і сліди цього намиста, як зрозуміла Іскра, теж тяглися до маяка. Ольга Чередник, яка вдруге слухала ті листи, до пуття нічого не могла пояснити, і Павло Зарва, упоравшись біля саду, сказав:

— Може, пройдемось до старого на маяк? Він мусить дещо знати...

— Давайте. Все одно до міста треба йти. Людей побачимо, себе покажемо,— засміялася Іскра, вив'язуючи червоного шарфа.

— І, головне, матросів нових побачимо,— підколупнула Ольга.

— А матроси хіба не люди? — так і кинулась на неї Іскра.— Що ти мені завжди матросами очі коlesh? Коли треба буде, я й сама собі знайду. І не матроса, а одразу адмірала.

Помирив їх Павло.

— Дівчата, я цього не люблю,— сухо мовив він.— У нашій квартирі ніколи не було сварки... Прошу поважати цей дім, раз уже я, спадкоємець, повернувся з далеких мандрів... Прошу вас...

І вони притихли, задумались над тими листами з чужої сторони.

Марта ввижалася їм чорною од куряви, худюю й голодною, у глибокому підземеллі, за міцною сталюю брамою, де ходять люті есесівці з дротяними канчуками та клятими собаками. Найменший непослух загрожував карцером, тортурами і часто — шибеницею. Там виробляли якусь нову, секретну зброю, і непокора кінчалася трагічно для кожної людини. Марта була ж невірницею під номером, що чор-

нів пришитий на спині і випечений на руці. Як видно було з листів, вона нічим не вирізнялася серед сотень росіянок, полячок та білорусок, але спритний високий француз з далекого Провансу, худорлявий Анрі Піно таки її примітив. І якось розпитав, хто вона, звідки родом та як її зовуть. Він жив під сонцем, хоч і за колючим дротом в таборі. А Марта з усіма полонянками — тут, під землею. Не чула пташиного співу, не бачила світу і квіток. Здавалося, вічна темрява впала їй на груди. І дівчина аж стрепенулася, коли Анрі одного разу приніс їй справжню білу троянду. Дав, щоб не бачили есесівці. Потім пучечок гвоздикок. І все посміхався та кланявся, паче просив вибачення. А в очах була печаль. Так і познайомилися. Потім подружили. Кажуть, що в неволі не може бути кохання. Ні, кохання сильніше за всяку неволю. І Марта почала швидко і якось хворобливо вчити слово за словом французьку мову. А його навчала своєї, української. Вони мріяли побратися. Дівчина малювала йому море і свій Новоград. І хату лісникову над морем. І сестер та братів. І він запалився тими лагідними картинами дальньої України, яка своїми звичаями й характером нагадувала йому рідний Прованс. У них на Україні — вітер, і в Провансі — вітер. У Марти чудова пісня — «Повій, вітре, на Вкраїну». А в Провансі вітер називається — містраль. І ним названо (трое понять). Поет — Фредерік Містраль. Вино — містраль. І поїзд-експрес — теж містраль. Дуже скажені вітри бушують в їхньому Провансі. Через те містраль має конкретні образи. Правда, поет Фредерік Містраль і експрес-містраль дуже добрі, просто чудесні. А от вино містраль так собі, квасок. Поет запалює серця. Експрес летить, як вітер. А вино шумує, і від нього болить голова.

Ох, як тоді розколювалась у Марти голова, коли на підземний завод серед ночі увірвався Анрі і одімкнув усі замки (есесівці вже повтікали), вивів жінок з підземелля на свіже повітря, під ясні зорі. Він так боявся за Марту, що разом з нею всіх повів до лісу і там перечекав до ранку. Марта очей не зводила, ждучи своїх. А прийшли американці. І рідний Новоград почав даленіти, заволататись туманом. З табору до табору, все далі й далі на захід переганяли її з Анрі. Вони вже записали свій шлюб, а закон був суворий і невблаганний — жінка їде за своїм чоловіком, а не він за нею. Так вона й опинилася у Франції, в далекому Провансі. Там теж росли виноградні лози, але не такі, як

у нас. І сонце світило ясне. Світило, та не гріло. І всі газети й радіо горлали про тих полонянок, які, вернувшись на рідну землю, опинилися ще в гірших таборах, у Сибіру. Як тут було просити Анрі, щоб виїхав з нею на рідну Україну. Притихла й насторожилась.

— І добре, що не зірвалася тоді,— похмуро мовив Павло, коли Іскра прочитала те місце в листах.— Надивився я на деяких поверненців... Вороги. Народ номер два. Замерзали на Колимі... Як тут було їхати?..

— А може, й не це? — озвалася Іскра.— Батьків нема. Діти розбрелися. Тільки Олеся в Новограді, але й та не одписує сестрі.

— Ге, спробувала б вона одписати... Тут її перший Марчук пристьобнув би, з відділу кадрів,— пояснив Павло.

— Але ж потім Олеся писала. І про гіркий мигдаль, що Марта посадила. І про батьківську хату. І про свою роботу на комбінаті. І про оцей маяк...

— Писала. Сталін помер, і все прояснилося... Тоді і я ожив, Іскро, та пізно... Ока мого вже не було,— зітхнув Павло.— Отак, мабуть, і вона...

Дівчата зітхали над листом, у якому Марта писала, як у неї народився син Ромен Піно. І чоловік продав усе, що було з одежі, щоб заплатити в лікарню. Хоч це й Франція, але там усе міряють на долари. П'ятсот доларів (можна й франками) беруть за народження хлопчика. За дівчинку — шістсот. Отже, Марта вернулася з дитиною на руках майже в порожню хату. Усе спродав Анрі заради сина. Вони тоді жили в його батька у тісній комірчині, працюючи на виноградниках. І старий Піно прийшов вітати свого першого внука. Марта шепнула чоловікові:

— У нього такі чудові кролики. Попроси, хай заріже одного.

Батько вернувся і розгорнув на столі пакунка. Біля кролика записка: «1 кг 450 г».

Анрі підійшов до тата і, боячись образити його, нерішуче спитав:

— Скільки?

— Давай тисячу шістсот п'ятдесят. Старими, звичайно...

Рідний батько. А чого вже од чужих ждати? Отаке було їхнє життя в Провансі. Не витерпіли. Поїхали світ за очі, опинившись на околиці Марселя. Анрі став працювати на заводі. Коли підріс Ромен, пішла на ткацьку фабрику й

Марта. Мадам Піно, французенка, українського походження. Важко було. Син часто хворів, а коло нього — й Марта. Лікарям треба платити великі гроші. Марті лікарського листа фабрика не виплачує. Коли довго прохворієш, з фабрики звільняють.

— Безчинство! Та яке вони мають право? — підхопилася Іскра, вдаривши кулаком по столі.

— Стривайте, Іскро. Ви ж забули, що це там. По той бік правди,— заспокоїв її Павло.

— Ах, так! — зітхнула дівчина.— Але ж мати хвора. Лікаря треба... У неї мала дитина... Куди ж дивляться ткачі?

— Ткачі там не хазяїни. Вони наймити. Ну, як ти не можеш цього зрозуміти, Іскро? — втрутилася Ольга Чередник.

— Не можу! От убийте, а не можу! — затялася ткаля.— У нас і вилікують безплатно. Ще й на курорт пошлють. А там? Нічого не розумію...

Марта дивилася на материне намисто й плакала. І все питала Олесю в листах: «Ой, скажи мені, сестро, чи цвіте ще там наш сад? Бо я вже не бачу ні цвіту, ні світу... Тільки одне моряцьке намисто наше дає мені сили і держить на світі, бо бачу в ньому і наш Новоград, і нашого маяка, і старого Яворського, який усе так добре знає про це наше намисто, Олесю моя рідна і дорога... Бо тут про те не знають, скільки не питала... Ще й сміються. Замикаю сина на цілий день, а сама біжу на фабрику. Анрі — на завод. Повертаємось увечері, а воно, бідненьке, згорнеться калачиком біля порога й спить. Нас ждало, виглядало і заснуло...»

— Невже в них нема й дитячих садочків? — вже тихше спитала Іскра.

— Мабуть, є, але в Марти нема франків. От що! — пояснив Павло.— Ви знову забуваєте, Іскро, що вона живе не тут, а там...

Він безнадійно махнув рукою на море, наче то була якась мертва, випалена пустеля.

Дивні якісь там порядки. Марта писала, що вони більше платять податків, ніж витрачають на одяг, взуття й транспорт. А ще ж плата за квартиру. Вона забирає чверть заробітку. А їжа? Її теж обклали якимсь універсальним акцизом. Марта купує в лавці хліб, м'ясо і завжди переплачує. За цукор дає більше на двадцять п'ять процентів.

За взуття — двадцять. А газ і електрика? Дорого, дуже дорого. На чорний день нічого й відкласти.

— Чорний день? — здивувалась Іскра.

— Слухайте далі,— одмахнувся Павло, бо вже Мартині листи читав він, щоб Іскра не перебивала їх на кожний фразі своїми питаннями й коментарями.

Марта повідомляла, що на сусідній фабриці поставили автомати і половину ткачів скоротили. Ні грошової допомоги не дали, ні іншої роботи. А тих, що жили в квартирах фірми, того ж дня виселили на вулицю. Житловий фонд належав фірмі, і розмова там коротка. За власником — держава, закон, суд і поліція. А хто захворіє — ото і є чорний день. Хвалити бога, що в них усе гаразд. І заробітки непогані, в обох з Анрі, і синок росте здоровий. Так що трошки й на чорний день відкладають. Коли б так і далі було, святий боже...

— Ой, лишенько! Невже вона і в бога вірує? — сплеснула в долоні Іскра.

— А чого ж? Там не тільки в бога, а й у самого чорта повіриш, коли такі порядки для трудової людини,— спокійно пояснив Павло.

— А була ж комсомолка,— зітхнула Ольга.

В їхній уяві зринув далекий казковий Париж, де блиск золота, діамантів і розкоші багатих зовсім заступили простого француза, який пече хліб, варить страви, пере плаття, шие взуття й одержує і складає свої чудові пісні. Його не одразу побачила й Марта, серед того блиску й багатства мільйонерів та грошових тузів. Ці тузи навіть жили в спеціальних кварталах, і Марта жартома називала їх безробітними. Нічого ж не роблять, а живуть на прибутки своїх награваних мільйонів.

А дівчата й жінки? Дівчина, щоб вийти заміж, повинна мати кімнату й придане. А коли нема, то мусить іти на вулицю і торгувати тілом, поки заробить на посаг. А як не заробить і вчасно не сплнитися? Тоді котиться далі вниз, до тих нічних метеликів, що їх у Парижі двісті тисяч, а на туристський сезон влітку буває і всі триста. Та Марта бере щасливий випадок. Дівчина, нарешті, здобула собі посаг і квартиру, вийшла заміж за дрібного службовця. Вона вірна дружина. І тут впливає на сцену проклята мода. Сім раз на рік у Парижі змінюється мода на жіноче взуття. І тоді вийти жінці не в модних туфлях на вулицю — все одно що наголо постригтися. А франків не

вистачає. І така людина змушена їздити вечорами в другий край міста, де її не знають, і заробляти собі на модне взуття. Жах! А чоловікові потім пояснює, що зекономила на продуктах...

— Дикуні! — схоплюється Іскра.

— Помиляєтесь, Іскро. Навіть дикуни, я певен, цього не зроблять, — знову садовить її на місце Павло.

Марта застерігає сестру, що в їхньому робітничому середовищі нема такої тенденції. Навпаки, там мораль дуже висока. Самі шиють одяг. А модне взуття буває й дешеве. Отже, хай Олеся не думає, що це стосується всього французького народу. Марта має на увазі лише Париж, де поряд з високою культурою вживається страшний бруд і всяка гнилизна. Не все те золото, що блищить, сестро моя рідна. І правильно робить її Анрі, що все більше зближається з робітниками. Вступив до спілки металістів. Став активістом цехового комітету. На виборах до муніципалітету вони голосували за комуністичного депутата. І перемогли. На знак цієї перемоги Марта сплела собі новеньку «скибиду» — прикрасу для сумки. Ця «скибіда», за словами гімназисток, приносить жінкам щастя й плететься з нейлонових стрічок. Коли Олеся побажає, то Марта може і їй таку сплести. Пришле поштою в пакутику. За неї мита французи не беруть. Можна посилати.

— І що ж Олеся? Одержала? — знову питає Іскра.

— Ні, відмовилась, — пояснила Ольга. — Не в бантиках наше щастя... Їхня «скибіда» по-нашому, напевне, буде — «скульпіда».

Павло пильно глянув на Ольгу, вивіряючи — щиро вона сказала чи так собі, для агітації? Ні, щиро. І це йому сподобалося.

— Правильно ви говорите, Ольга. Не в бантиках наше щастя...

Іскра розгублено глянула на них, чмихнула якимось дивно і не сказала нічого. Хоч по очах видно, дуже хотіла поклепати язиком.

А час невблаганно робив над Мартою своє. В листах усе частіше траплялися такі незрозумілі слова, як ота «скибіда», але вже без пояснень їхнього значення. Вона дедалі забувала слова українські і писала зараз якимсь суржилом. Просила Олеся не сміятися з неї, а допомагати, нагадуючи значення деяких рідних слів, що вже почали забуватися. Вони їй потрібні, щоб і далі вчити свого чоловіка і малого

Ромена, який так швидко підростає і так кумедно вимовляє французькі й українські слова. Що з ним буде, коли він піде до школи? Та виявилось, що Ромен до школи так і не пішов того першого року. Місця йому не знайшлося. Багато дітей ткачів лишилися без школи на вулиці. А на приватний пансіонат, де також вчили дітей, знову не вистачало франків, бодай вони згоріли. Усе їх не вистачає. З великим зусиллям пощастило пристроїти сина до школи тільки на третій рік, коли вже Марта носила під серцем другу дитину.

«Ой, сестро,— писала вона,— тут нас так шанують за те, що дітей їм народжуємо. Бо в них це проблема. Не можуть їхні жінки багато родити. Хвороби різні роз'їдають. Існує загроза виродження нації. Он яке горе тут у нас...»

Анрі Піно був на десятому небі. Марта народила дочку. Назвали її Маріанна. Ласкавіше — Мері. Це ім'я глибоко національне. Маріанна в червоній фрїгійській шапочці є символом Франції. Її портрет можна зустрічати на плакатах, поштових марках, навіть на грошах. У конверті лежить кольорова листівка: Маріанна цілує російського козака з Кубані. Марта пише, що цю листівку випустило їхнє товариство «Франція — СРСР», в Марселі, куди вони разом з Анрі записалися. На листівці великі друковані літери. Сестра переклала їх: «Хай живе франко-радянська дружба». От яка вона стала, Марта Піно! Не подумайте, що тільки дітей родить, доглядає сім'ю, на фабриці працює. Ні, вона робить велику справу, розповідає французам про рідний край, про землю своїх батьків. Трохи полегшало їм і матеріально. Не держава, а страхове товариство, щось на зразок нашої каси взаємодопомоги, куди вже давно платив внески Анрі Піно, почало виплачувати щомісяця на двох дітей сто двадцять нових франків. Це неабияка підмога! Хоч буде чим платити за квартиру та вернути борги, які наробив Анрі, коли Марта родила. Знову беруть в лікарні з породіллі за хлопчика — п'ятсот доларів, за дівчинку — шістсот. Та лихо з ним! Аби діти росли здорові.

Донечка вже сміється, і агукає, і впізнає батька. Анрі здається, що вона вся схожа на нього. І носик, і підборіддя, і очі. Тішиться, місця собі не знаходить. Та недовго це тривало. Тут завжди так, у Франції, простій людині. Радість минає скоро. Починається лихо. І більше лиха, ніж радості. Не натішився донькою Анрі, як почалася війна в Алжирі. Забрали Анрі. Марта зосталася з двома дітьми.

Прибігла в порт, а їх уже з казарми вивели і повантажили на великий пароплав. Тисячі. Так і не побачила свого Анрі. А президент надувся, як індик, горлає мало не щодня по радіо: «Алжир — то споконвічна французька територія. Ми там цивілізацію зробили. Культуру дикунам принесли. Захищаймо свої інтереси в Алжирі. То Франція рідна...»

— Ти глянь! — дивується Іскра. — Так одверто лає свого президента, індіком називає і хоч би що!.. І не боїться...

— У них свобода слова! Тільки не кажи, що президент державні гроші вкрав, бо одразу в тюрму. Там на це свободи нема і такої правди не люблять, — посміхнувся Павло. — Ну, що далі?..

Марта пише, що всі комуністи й чесні робітники борються проти цієї війни всіма силами. На мітингах, у парламенті, на заводах. Президент їжачиться, Наполеона з себе вдає, а тут коні в кавалерії почали гинути. Не виносять алжирського клімату. Що робити? Президент видає новий указ: послати в кавалерію замість коней ослів. І послали. А в газеті намалювали президента. Ось ці дві картинки. Марта вирізала їх і прислала. Олесі. На одній президент їде в Алжир верхи на ослі. На другій — вертається з Алжіра ледве живий. І вже осел сидить верхи на президентові, підганяє його хвостом.

Робітники вимагають припинити вогонь в Алжирі. Навіть деякі капіталісти, чия там нафта й копалини, подають голос проти: припинити війну в Алжирі заради негоціантства, тобто торгівлі. А президент лякає: «Припинити війну? Вернути до Франції півмільйона солдатів? Так тоді ж безробіття почнеться в країні. Вони ж, солдати, заберуть вашу роботу і викинуть вас на вулицю. Війна до переможного кінця. Ура! Вперед і тільки вперед!..»

І благає сестру Марта, в кожному листі просить: «Ой, робіть же щось, мої рідні радянські люди! Рятуйте нас од цієї проклятої війни! Спиніть розбій, бо вже вертаються наші солдати без рук, без ніг, а діти стають сиротами... Рішучіше вимагайте. Вони послухають. Ваш прем'єр усе може зробити, раз він спинив війну на Суецькому каналі. Американці послухали і не пішли війною. А це ж французи, Олесю, моя рідна сестро... Тут усі кажуть, що вся надія на вас, на рідний Радянський Союз і на вашого прем'єра. А він же у вас колись на шахті працював і знає, що таке трудящий чоловік та чого йому треба».

Олеся читала цього листа на мітингу в ткацькому цеху. Його надрукували в газетах, але то було потім. Незалежно од нього гнівний протест радянських людей проти війни в Алжирі грізно й застережливо пролунав на весь світ. І війна припинилася. Але для Марти це вже надто опізнилося. Анрі повернувся до Марселя на милицях, без ноги. Вижив з Мартою в гестапівських таборах, врятувався од смерті на підземному заводі, а тут став калікою через того індіка, який прагне бути Бонапартом. Він рояліст. Його ідеали — церква й король. Як же після всього цього Марта може називати його своїм президентом? Ніколи в світі. І вона в листах до Олесі кілька разів називає своїм президентом нашого прем'єра, дарма що живе в тій далекій, чужій стороні. Бо коли б не він, пише Марта, то, може б, її Анрі й зовсім не вернувся в Марсель, поклавши голову ні за що, ні про що в гарячих пісках далекої Африки. І за кого? Знову ж таки за отого президента, який хоче об'єднати в собі капіталізм і церкву. І коріння в нього таке. Сам жонатий на дочці гарматного короля Шредера. Дочку видав заміж за Деванделя, магната металургії. Брат його — великий банкір. От за кого віддав ногу Анрі Піно. Маже, ви цього не знаєте, дорогі мої радянські люди, то знайте. Марта вам точно пише, бо вже вивчила за ці роки й своїх друзів у Франції, і своїх ворогів.

Анрі покинув милиці, видані урядом безплатно, став ходити на протезі, але це дорого йому коштувало. А де ті гроші в інваліда? Допомоги як кіт наплакав, а скільки сили потратив, поки його знову прийняли на роботу? Тільки й честі, що коли переходиш вулицю, то полісмени, яких тут називають «ажанами», зупиняють потік автомобілів і весело вигукують:

— Ветеран! Ветеран!..

Не вистачає ще того, щоб магнати, за яких він ноги позбувся, задушили його колесами на вулицях рідного Марселя.

І знову боротьба, вже за Маріанну й Ромена. Французька революція здобула народу велике завоювання: відокремила церкву од школи. А носатий індик хоче назад все вернути. Збирається віддати школи церквам. Марта знає, що це внутрішня справа Франції і тут їй ніхто з наших уже не зможе допомогти. І тому вона про це й не просить у своїх листах. Тільки скаржиться. Поки Анрі протез виготовляли, то ледве розплатилася, а вже діти похворіли.

Знову плати лікарям, які ходили на квартиру. А потім і в лікарню плати, куди дітей забрали.

Коли б не материне намисто, то, мабуть, і не вирвалася б з тієї скрути. Але тут про те намисто ніхто нічого не знає. Ні ювеліри, ні продавці, дарма що Марсель велике портове місто, де повно моряків. Мабуть, в них інші традиції, інші закони й легенди трудівників моря. У них і маяк є, і причали гарні, і бухти глибокі та затишні. Все, як у Новограді. Нема тільки на маяку такого, як Дмитро Григорович, котрий добре знає про намисто.

— Та що ж воно, зрештою, за намисто? — спиталася Іскра.

Павло запитливо подивився на Ольгу, і та спробувала пояснити:

— Ну, звичайне, материнське, в якому мати йшла до вінця. Воно і в Олесі нашої збереглося...

— І ти бачила?

— Бачила. Видно, дочки його перенизали на дві низки, коли мати померла. Одне потрапило в Париж з Мартою, друге в Олесі зосталося... Дуже просто все. Не знаю, чого вона так часто згадує про нього?..

— Скучає, от і згадує,— пояснив Павло.— У них там, здається, й хвороба є така. Називається ностальгія. (Журба, біль за рідною землею... Десь я читав...

Тужила Марта за Новоградом, все про маяк допитувалася, намагаючись дізнатися про подробиці батькової смерті. Питала, де поховали тата, що на його могилі стоїть. Потім дякувала за фото з тієї картини, що в музеї, де батька намалювали, як він горів на маяку, а наші кораблі на той вогонь увірвалися до бухти й розгромили ворожий гарнізон, визволили Новоград. Вона з Анрі оповідає марсельським морякам про батька, показує карточки з картини. І моряки славлять героя. Знають вони Новоградський маяк, бо плавали по ньому не раз, ще до війни і потім. Є він у всіх лодіях моряцьких, в усіх міжнародних описах маяків. А зараз, коли марсельці дізналися про героїчну смерть Мартиного батька, то й поготів не забудуть Новоградського маяка.

І ще раділа Марта з того, що Новоград наш знову став відкритим містом. Що його відкрив для всіх людей знову таки не хто інший, як радянський прем'єр. І просила Олесю написати їй, чи не з їхнього маяка прем'єр взяв такий світлий образ, назвавши в одній з своїх промов передових

людей Радянського Союзу, їхні колгоспи й заводи передові — маяки. Ну яка ж вона дивна, та Марта! Хіба Олеся може знати про це? Коли б знала, то сама з радістю написала б, не ждучи її запитання. Прем'єр був у них, все бачив, говорив з людьми. І на флоті, в морі був. На маяк Новоградський тримав курс його крейсер. Може, й так, Марто, тільки точно тобі сказати Олеся не може... Не знає...

Марта з гордістю розповідає в листах (вона ж дочка моряка) і про їхній французький флот. Недалечко од їхнього Марселя стоїть місто і порт Тулон, база французького флоту. Там набережна і досі зветься Кронштадтська. Коли фашисти зайшли у Францію, старий адмірал вивів з Тулона в море ескадру і потопив, щоб не дісталася Гітлеру. Героїчна трагедія. Про неї склали легенди, пісні. В Тулоні колись, ще за царизму, зимували російські кораблі Балтійського флоту. Потім французький флот прибув з візитом у Кронштадт, в 1891 році. На зустрічі французької ескадри був присутній Олександр III. Це було нечуване видовище. Російський цар, душитель свободи, скинувши картуза, слухав, як його оркестр виконував гімн революції — Марсельезу.

— Що ж тут дивного? — озвався Павло. — Адже ж відомо — він був такий дурень, що міг і не знати, яку пісню грали його музиканти?..

Отже, Марта повідомляла, що вона там не самотня. В центрі Парижа є красива вулиця під назвою Севастопольська. Інша називається вулицею Петра Першого. Анрі водив її на виставку Монетного двора, де можна побачити указ французького уряду про нагородження російського вченого Менделєєва. Листи російських вчених, які прислали Пастеру вакцину сибірської виразки. І повідомлення про те, що цього вченого обрано членом Російського Вільного Економічного товариства. А листи Золя, Мопассана до росіян? А листування Жорж Занд і Тургенєва? Договір видавництва «Плон» з Достоевським про видання його творів французькою мовою? А листи Ромена Роллана до Толстого і відповідь Льва Миколайовича? Все це бачила Марта своїми очима. І так їй приємно стало. І страх захотілося у Новоград, на рідну землю, хоч на часинку. Але грошей нема. Та нічого. Вони з Анрі вже почали складати. Потроху, сантиметр до сантиметчика. І наскладають, коли не трапиться знову отой чорний день. А коли зберуть грошей на дорогу, то проситимуть у Олесі листа, що вона візьме

їх там, у Новограді, на свій харч. Бо президент тільки на дорогу дає валюту.

— Ото дурний! — вихопилась Іскра.

— Не дурний, а хитрий. Знає нашу гостинність, от і не пускає валюту. Йому відомо, що в нас мати не зоставить дочки голодною, а сестра не залишить сестри. От і користується нашим добрим звичаєм... Це ж страшно! Батько рідного сина частує кроликом і бере з нього гроші... Ну, підемо чи що, дівчата? Листів більше нема. Всі прочитано.

Ткалі вискочили до своєї кімнати чепуритися, а Павло бийняв дзеркальце і почав роздивлятися око. Чисте, ясне і наче живе. Потім одійшов до вікна — так наче краще. Майже непомітно, що воно мертво, із скла. І хто це йому прислужився? Питав бригадира, Олесю, начальника цеху — ніхто не знає. Кому ж він має дякувати? І лікар нічого не пояснив. І грошей не захотів узяти. Воно ж, мабуть, не дешеве? Ні, там у Марти, по той бік, годі про таке й думати! Там скоріше й друге око виб'ють тобі в якомусь Алжирі, не те щоб вставити скляне даром. Ні, хай воно горить, щоб я жив там, по той бік. Дурна Марта. Не вистачило духу, не добилася свого, щоб назад повернутися. Ну й нарікай сама на себе...

Красиві, в нових платтях, свіжі й молоді, стали на порозі дівчата. Наче на весілля зібралися. Вхопили Павла під руки і повели найлюднішими вулицями, понад бульваром, наче молодого до шлюбу. Він увесь час почував, що на оці вже нема ненависної чорної пов'язки, і від того було на серці якось тепло й спокійно. Мартині листи заволокли його якимсь холодним, вогким туманом, а тут було сонце, цвіли квіти, весело й манливо посміхалося море. І скрізь свої люди. Такі люди, які на що завгодно підуть, аби врятувати чоловіка, допомогти йому, виручити з біди. На собі це знав Павло Зарва. Наче аж ясніше став бачити зараз без отієї чорної пов'язки.

Ткачі застали безрукого боцмана біля маяка, коли той сушив на сонці свої лінзи та ілюмінатори, добре протерши їх оксамитом і замшею. Старий схопився одразу, зрадив, забувши про коштовне скло.

Павло показав йому Мартині листи.

— Знаю, читав, — зітхнув Дмитро Григорович.

— І ми читали, — гордовито заявила Іскра.

— Ну й що? Може, не ясно, як вона там живе, наша Марта?

— Ні, ясно, та от намисто,— пояснила Іскра.

Старий махнув рукою, щоб трохи подождали, і, загорнувши в суконну матроську ковдру свої лінзи, поніс їх у маяк.

Наче недовго там і був, а повернувся в чистому кітелі, з планками орденів на грудях, в новій мічманці з білим накрохмаленим верхом. І черевики блищали, як у молодого матроса, що зібрався на берег з корабля.

— Намисто, кажете... Намисто,— наче сам до себе мовив він. І несподівано спитав: — А ви знаєте, що таке ленточка на безкозирці?

Дівчата непевно презирнулися з Павлом: ну що за дивне запитання? Муарова стрічка. Золоті якірці на ній. І напис,— Чорноморського чи Балтійського флоту. Що ж тут незрозумілого? Це кожна дитина знає в Новограді.

— Де вона взялася, ця матроська ленточка? Знаєш ти це діло, моряцький сину, чи не знаєш? — звернувся він до Павла.

— Ні, Дмитре Григоровичу. Хоч і сором, а кажу чесно: не знаю.

— То знай, парубче, що колись давно, як ще мого прадіда, а може, й прапрадіда не було на світі, коли моряк ішов у море, то кохана повивала йому на шию стрічку. Щоб не забував про неї, вертався здоровий. І щоб лихо з ним не стряслося. Стрічка на моряку була символом кохання...

Іскра гордо поправила свій ясно-червоний оксамитовий шарф, але старий не звернув на те уваги.

— Згодом ту стрічку моряки перенесли на картуз...— говорив далі.— Так її було видніше... Стрічку мав кожен моряк. Одному чіпляла її дівчина, іншому — жінка... Але не кожен матрос був з одвагою. Отоді й народилося наше моряцьке намисто. Воно пішло ще з давніших пір, як стрічка, але жаль, що стало забуватися... Стрічка осталася на безкозирках, а намиста нема... Що то за моряк, котрий плаває на кораблі, а не вміє достати морського дна і розплющити на ньому очі, роздивитися, де і що лежить? Не з підводного човна, звичайно, і не з аквалангом та балонами, як зараз водолази, а просто так, у чому мати породила...

— Але ж тіло легке. Вода не пустить на дно, назад виштовхне,— наче пожалівся Павло.

— А вони каміння до шиї в'язали, до грудей і спускалися на дно. Носа кістяною защіпкою затискали. А там скидали каміння, як уже були на самому дні... Аж на Тихий океан ішли... І виносили звідти кожен свою заповітну черепашку. І вже на палубі розрізали. Чи є там перлина, чи нема? Коли нема, то знову на дно, аж поки не витягне. На кораблях були майстри, які зміло прокручували ту перлину, пускали через неї просмолену шворку і при піднятті корабельного прапора, під оркестр, надівали смільчаку на шию. І були такі матроси, які вже носили по п'ять, а то й десять намистин. Герої.

— А купити вони часом не могли? — втрутилася Іскра.

— Купити? — образився боцман. — Щоб матрос купував собі одвагу? Ну, знаєте... — глянув на неї осудливо. — Не було в матроса за що купувати. Він за цілий рік служби зібрав би лише на одну намистину. То скарб... На нього й зараз ціна скажена. На справжнє...

Дмитро Григорович натоптав свою обсмалену, з вишневого окоренка люльку, пустив носом міцного диму, а не закашлявся.

— І коли такий матрос помирав, то намисто переходило до сина. І син добавляв до нього й свої намистини. А од сина до онука. І так з роду в рід, від моряка до моряка... Та згодом, уже в революцію, це вийшло з моди... Матроси чіпляли на шию скоріше кулеметні стрічки, аніж намисто. Навхрест. А намисто зосталося жінкам. Жінки дочкам дарували. А ті — дітям своїм... Я ще бачив таке намисто в кількох родинях тут, у Новограді. Починалося воно здавна, ще з битви при Сінопі, коли Нахімов командував... А потім знову добавляли його в далеких походах. І в японську війну... Як на Тихий океан йшли, так і добавляли. Було воно і в родині Тиховодів. От чого Марта й пише...

— Ну, гаразд, але ж воно є і в Олесі? — спиталася Іскра.

— Авжеж. Мабуть, вони його поділили... Не знаю точно. А ви спитайте. Вона в хаті з моєю Ганною весільне плаття приміряє... Тільки дур-дура і нічирк, що я вас туди спровадив.

Олеся стояла серед кімнати в білій сукні з фатою, а Ганна Миколаївна пригиналася біля неї, з шпильками в зубах та голкою в руці. Вони аж остовпіли, побачивши непростених гостей.

— Ну й гарна ж! — замість привітання сплеснула в долоні Іскра. — Царівна!

— Гнате! Чуєш-бо? — заволатала Олеся. — Забери гостей, поки я тут. От вредний. Просила ж його приймати у себе, хто прийде...

— Та ми ж на хвилиночку, Олесю. Тільки оте намисто покажи. І ми вже здиміли... Покажи, — защебетала Іскра.

— Нате! — Олеся рвучко зняла з шиї змієвидний разок і навіть не озирнулась. Іскра зловила намисто на льоту, скрушно хитнула головою:

— Така коштовність, а ти кидаєш... Це ж справжній жемчуг! Хіба не так?

— Не знаю! — одрізала Олеся. — Я його до ювелірів не носила. Яке є, таке й буде...

— Чому не носила? Ти даремно так, Олесю... Он Марта пише, — не відставала Іскра.

— Хай пише. Там доведуть, що й останнє понесеш. Ну, Гнате, де ж ти там?

— Я тут! — виріс на порозі Гнат, застібаючи на ходу білого кітеля. — Прошу, чесне товариство, до моєї кімнати. Даруйте, що приборка не закінчена. Прошу вас, прошу!

Вони увійшли до кімнати і перше, що побачили, — велику карту Чорного моря з усіма турецькими берегами, портами й Босфором. Вона висіла на всю стіну, між вікнами. На столику лежала карта менша, а на ній — циркуль, логарифмічна лінійка, целулоїдний трикутник. І папірець з цілим стовпчиком якихось чисел.

— Пробачте, але я ще там далеко, в бою. Та зараз і чай буде, і кава. Хто чай, а хто каву?

— Спасибі! Ми не голодні! — одказала за всіх Іскра. — Ви поясніть нам, яке це намисто. Справжній жемчуг чи ні? Гнат зашарівся:

— Слово честі, не знаю.

— І Олеся вам не казала? — вчепилася Іскра.

— Ні. Але яке це має значення? Намисто... Та найкраще намисто — вона сама, моя Олеся. Найкоштовніша окраса природи... До чого ж тут якийсь жемчуг, дівчата? Ну, скажіть, будь ласка...

— Ох і здорово! — мало не скрикнула Іскра. І одразу замовкла, улякши на табуретці біля вікна. І не чула, як Гнат подавав чай і каву, як щось оповідав їм. Біле весільне плаття і фата з намистом. І оте, що допіру сказав Гнат про

свою наречену, так глибоко вразило Іскру, що вона мало не заплакала. А хто ж і коли так її назове? Де той далекий і недосяжний Валентин? Нема. Сама вона знову. Сама, як ота сосна на крутій скелі, що її крутять і ламають штормові вітри.

21

— Судити! І тільки одне — судити! — мало не кричав Марчук, вимахуючи руками.

— За що? Подумайте спокійно, товаришу інспектор відділу кадрів. Нема ж компонентів злочину, — розсудливо пояснив Корзун. — В буфеті все зійшлося, і нестачі вже нема. І, думаю, більше й не буде... Нема підстав для судової справи...

— Нема? А ви зробіть. Всі факти наяву.

— Чи ви свідомо це говорите? Дуже жаль. Коли б я вас не знав і зустрів десь на самоті з цією пропозицією, то було б те, що в Одесі.

— А що в Одесі?

— Одривають голову, кидають у море і кажуть, що так воно й було...

— Міліцейські штучки. Блатний прийом.

— Ні, — намагався говорити спокійно Корзун. — Я(лишився однаковим. Який був у міліції, такий і тут...

— Ну, то знайте! Зараз він бере з буфету і не платить. А завтра поцупить сувій шовку.

— Дайте мені спокій. Я вас не викликав. Чого ви прийшли?

Марчук незрозуміло здвигнув плечима:

— Я по дорозі забіг. Була тут одна справа... А не хочете по-доброму, то й райком недалечко... Ви гадаєте, раз вони хочуть стати комуністичною бригадою, то всі методи їм дозволено?

— Дозволено. Все зараз дозволено, що не порушує законів.

— Дивні ж у вас закони. Колись були не такі, — з жалем зітхнув Марчук.

— Були, та загули. І не думайте, що повернуться. Все. Точка. Я пішов, — кинув Корзун. І вилетів з кімнати, не зачинивши дверей.

Пішов, важко ступаючи, і Марчук. Тісно тримав під пахвою папку — особисті справи ткачів, де першою була

справа Андрія Мороза, яку йому так і не пощастило розгорнути. Корзун не дав.

Капітан був дуже заклопотаний останні дні. Збираючись у відпустку, все підганяв роботу, просиджуючи біля столу довгі години. А тут ще цей дурень приперся з своїми законами... А може, й гірше, ніж дурень...

Трохи заспокоївся аж тоді, коли побачив Петра Сухобруса, якому давно симпатизував за скромність та щирість у стосунках з людьми. Корзун запросив його до своєї кімнати.

— Значить, у відпустку? — спитав Петро. — Навколо Європи пароплавом? Греція, Італія, Англія. І наша сусідка Турція. Босфор. Золотий Ріг.

— Авжеж, гроші заплатив, уже все. І роботу наче підгнав...

— А я, дивак, не погодився тоді, а зараз пізно. І гроші маю, а мушу відпустку отут проводити. Знову по рибу ходитиму, на пляж, — зауважив Петро.

— То чого ж? Давай зі мною. Я попрошу кого слід. Побачиш світ і до газети напишеш. Цікаво... Я не вмію. А ти напишеш...

— Ні, хай іншим разом. Я зараз одну книжечку закінчую. А що в тебе буде для газети?

Корзун заходив по кімнаті, нервово похрустуючи пальцями. Видно, йому важко і неприємно було починати розмову. Та все ж виклав на стіл три грубезні папки. Огідно зморщився, наче взяв у руки слизьку, холодну гадюку.

— Погань! Почуваю себе так, наче мене кинули в застояне болото. Почалося все зовсім випадково. Виявляється, що на Кавказі є такий звичай: закопувати в землю золото як посаг для дочки чи сина. От один грузин і примчав до нас уночі сам не свій. Він купив тут золото царської чеканки. Закопав у глечику. А відкопав і мало не збожеволів. Все поржавіло й позеленіло. От і прибіг скаржитись. Сказав, у кого купував. Ми їх і накрили. Мали верстат, ливарню. Але знайшли й справжнє золото. Діаманти. Платину. Зубний лікар. Перукар. Завбазою. І навіть учитель хімії. Ти розумієш — учитель, бодай йому добра не було... Почитай. Слідство скінчено.

Петро розгорнув папку, але його спинив Корзун.

— Згряя спекулянтів на млині. Мукою гендлювали. Крали. Теж справу передано до суду. І база фруктів та овочів, де картоплю погноїли і підвищували ціни на сортах

яблук. Також розслідували. Вибирай, що давати раніше. Все разом друкувати не варто. Дуже неприродна картина для такого міста, як наш Новоград. Просто не віриться, Петре. Я крутився день і ніч, як на гарячій сковороді. А начальство ще й гнівається. Невдоволені моєю працею.

— Чому?

— Тільки це не для преси, а так, по-дружньому. Вони вимагають закрити справу про оту художницю, яку Олеся й Гнат знайшли на колії з перерізаним горлом. Жінка, мовляв, видужала. Злочинець утік. А цей підставний тип не винен. От і закривай справу. Чого вона висітиме у нас на шиї? А я не можу. Він же, той, що різав, гуляє по світу. Робить нові злочини... Як можна закривати? І тоді начальство говорить: «Ну, веді на свою голову, тільки не в робочий час. Коли хочеш, тоді й розслідуй. Після роботи, вночі, на світанку. Словом, коли заманеться, раз ти такий ентузіаст...» А який же я ентузіаст, коли злочинець зостався на волі і, напевне, чинить і далі своє чорне діло?..

— Е, ні! Так не годиться. Це ж і є те саме, що треба в пресу,— схопився Петро.

— Не гарячись. Дай довести діло до кінця, а тоді побачимо. Бо так ми всіх птахів сполохаємо. Вони нюхом чують, який на них вітер подме... Ти маєш вільний час? От і гаразд. Я хочу ще раз перевірити себе. Сідай отут, біля вікна, і читай оцеї бруд, а я говоритиму з нашим давнім знайомим. Ти слухай, коли цікаво, але очей на нього не підводь. Наче тобі байдуже все те, про що ми будемо вести мову... Може, колись напишеш книжечку й про нас. Тобі не буде скучно. Я гарантую...

Привели лобатого Аксьонова. Він був старанно виголений, зачесаний, тільки блідий і опухлий од сну. На розхристаних грудях виднілася брудна, латана тільняшка. Поклавши на коліна гладкі, немов сосиски, пальці, задумливо дивився у вікно на море і тихо зітхав. А краєчком ока трикратно позирав на Корзуна. Хотів знати, що у нього з'явилось нового. Та на столі, як і завжди, було чисто... Усе лежало в напіввідкритому ящику, на який поклав свої лікті Корзун.

— Для тебе, Аксьонов, прийшов лист,— впівголоса, майже таємниче повідомив Корзун.

— Лист? — байдуже перепитав лобатий. Але очі його метнулися по кімнаті, зупинившись на постаті Петра Сухобруса.— Ви жартуєте, громадянин начальник. Од кого лист?

— З кримінальної лабораторії. Мені спало на думку перевірити твої пальчики. Який він там, твій манікюр?

— Не розумію,— скинув угору брови Аксьонов.

— На, читай.

Корзун подав йому добре знайомий усім злодіям, безжальний доказ — бланк кримінальної лабораторії. На ньому ясно чорніли відбитки пальців лобатого, кожен окремо, а потім і вся долоня, у зменшеному вигляді. Ті відбитки взяли одразу, як тільки Корзун затримав Аксьонова біля каси на вокзалі, і злодій, добре знаючи точну механіку криміналістичної науки, вже тоді потерпав. Лабораторія на пальцях ніколи не помиляється. І ось відповідь прийшла. Пан чи пропав? Пронеси, господи, і на цей раз. Пронеси й помилуй, коли ти маєш тверду руку над цією грішною землею. Що тобі варто врятувати ще одного грішника, добрий боже? Лобатий тобі тисячу свічок купить і позапалює по всіх церквах, які ще залишилися на території області. Змилуйся, всевишній начальнику, і увесь грішний світ знову впаде перед тобою на коліна.

— Читай уголос.

Бланк затремтів. Лобатий зблід і похилив голову. Нижня щелепа чудернацько одвисла, наче йому забракло повітря. На шиї запульсувала синя жила. Він хворобливо ковтав слину і ніяк не міг проковтнути.

— Чи, може, ти забув азбуку?

— Не може. Ох, не може, громадянин начальник,— важко видавив лобатий.

— Тоді слухай. Лабораторія, до якої було послано відбитки твоїх пальців, повідомляє, що вони належать Луці Ферапонтовичу Цимбалу, злодію-рецидивісту, відомому під кличкою Жора Каїн. Ясно?

Бандит безнадійно хитнув головою, втупивши погляд у землю.

— А ось і твоя фотографія, знята в Ростові. Профіль і анфас. Правда, ти тоді був молодший і видавав себе за механіка по ремонту телевізорів. Ходив з чемоданчиком по квартирах, поки й не застукали. Глянь. І ательє знайоме. Мірча рейка за спиною, поділена на сантиметри. В кожному карному розшукові вони однакові, ці рейки з сантиметрами. Пам'ятаєш?

Цимбал глянув на свої обидві фотографії, нервово стрепенувся і впав грудьми на приставлений столик.

— Ой-ю-ю! Ой, мамо рідна,— стогнав він, здригаючи плечима.

Він не плакав, а скоріше лютував, що так усе по-дурному вийшло, і лаяв себе на всі заставки за того проклятого моряка, який так безглуздо й по-дурному втяг його в це мокре діло. Скрізь ішло як по маслу. Всі застави zostалися позаду, і попереду був щасливий шлях до вільного, красивого життя. І хто їх видумав, ті кримінальні лабораторії та фотоапарати, бодай йому руки покорчило і очі повернуло на потилицю. Скоро ж вони, гади, зроблять такого апарата, що чужі думки читатиме і за сотні кілометрів знайде тебе і пришпилить до міліції. Що це за життя пішло, трясця його матері? Ні розвернутися, ні свічкою стать, ні позичити трохи у того, у кого зайві гроші без діла лежать. Куди тільки та небесна контора дивиться? І нікуди вкрунуть. І нічого вже не вигадаш. Тебе вже не люди — машина впіймала. А її хватка мертва. Будеш брехати чи відмовчуватись — нової біди накличеш. Ще й п'ятірку набавлять до того, що вже мав отам, де мороз бабу ципить і рубають ліс. Бр-р-р! Аж мурашки йдуть поза шкірою, в бога-христа і всіх апостолів твою душу!.. І, наче на зло, начальників голос дуже спокійний, ясний. Коли б він хоч закричав чи вдарив, то, може, й полегшало б, люта злість одійшла б. Так ні ж! І не крикне. І голосу не підвищить. Говорить спокійно, не глузує, але наче цвяхи забиває йому в душу.

— Два місяці тому ти, Цимбал, втік з виправно-трудової колонії і змушений був ховатися. В цей час відкрили Новоград, і ти прибув сюди, сподіваючись знайти тут якісь документи. Вдень спав на горищі в будинку, який я тобі покажу пізніше, а увечері іноді спускався з своєї схованки і заходив до пивної, напроти вокзалу. Тобі важко було жити на тому горищі... Але стривай! Що це я все тобі розказую?.. Давай уже й ти трохи... Я втомився... Важко було на горищі?..

— Ох, важко. Кості й досі торохтять. Дайте закурити, громадянин начальник... І води...

Корзун задовольнив прохання і сів на своє місце, до великого столу. Бланк кримінальної лабораторії і фотографії сховав до шухляди і не закрив її, а знову загородив обома ліктями.

Цимбал помітив це й дрібно закліпав віями. Які ще папірці вийме слідчий з ящика? Там їх багато. І всі проти

нього. Держать його з усієї сили, не дають вільно дихнути і слова збрехати. От настали часи, бодай на них пекло впало. І нічого тут не вдієш. Хоч круть-верть, хоч верть-круть. І поволі, нарікаючи на свою долю й кленучи тих, що зрадили міцну дружбу, Цимбал поступово розговорився.

Петро Сухобрус навіть рота розкрив, захоплюючись точною й несхибною працею Корзуна. Він знав, що Іван Прокопович давній слідчий, спеціальної школи не закінчував, а набув знання на практичній роботі. Та на таких допитах у нього ще ніколи не бував і тому дивився зараз на Корзуна якимись здивованими очима, наче вперше бачив його. Він, як журналіст, розривався зараз надвоє. Однією частиною був у тій справі валютчиків, знаходячи й там сліди розумного слідства. Другою — захоплювався і цією точною, як удар меча, роботою Корзуна. І вже не міг сказати, де цікавіше. Там чи тут?

— Я пив собі пиво в куточку, нічирк, громадянин-начальник. Ваш міліціонер, що заходив тричі до пивної, когось, певно, вистежуючи, на мене уваги не звернув. І один, переодягнутий у цивільне, теж ваш, там сидів. Він на мене також ноль внімання. І я вже хотів іти до свого готелю, на горище, як тут підсів отой незнайомець у морському кітелі. Я одразу вгадав, що це фраєр і блатак... Сказав мені кілька таких слів, що я одразу відчув у ньому свого корешка... Та про себе йому нічого не розповів... Хай мене грім поб'є! Щоб я з цього місця не встав. Він поставив мені двічі по сто п'ятдесят з прицепом. Почастував, зараза, і вже думав, що купив... Покажіть мені його, громадянин-начальник. Я йому, провокатору, очі видеру...

— Покажу. От розкажеш усе й покажу, — спокійно мовив Корзун. І натиснув на кнопку дзвінка.

Увійшов черговий, хвацько козирнувши.

— Приготуйте на очну ставку його напарника. Можна і в кітелі, — звелів Корзун.

— Єсть! — уже десь за порогом відчеканив міліціонер.

Цимбал зашарівся, почервонів. Він, певне, не чекав такого раптового рішення і тому заговорив якимось швидко й плутано, наче боявся, що його зараз одведуть.

Корзун не перебивав. Він складав собі ясну і послідовну картину того, що сталося потім. Коли вони вийшли з закускою, новий знайомий, якого звали Вовою, запропонував Цимбалу одержати речі в камері схову, на вокзалі. Цимбал одразу здогадався, що тут діло не чисте, але

розпитувати не захотів. Та й етика їхнього середовища не дозволяла цього. Погодився виконати прохання, встановивши за це свою ціну. Вовка дасть йому сто карбованців і допоможе роздобути паспорта. І цю Цимбалову вимогу він виконав. Це ще більше підкупило. Вони сіли в машину, поїхали на вокзал. Цимбал пішов до багажної камери, а Вовка лишився ждати його в машині. Коли за Цимбалом почалася погоня, той поїхав. І на цьому кінець. Більше він того моряка не бачив, не зустрічав і нічого не знає. Але людські дороги несходимі. Гора з горою не зійдуться, а чоловік з чоловіком то вже неодмінно зустрінуться, якою б круглою не була наша земна куля. Цимбал питає його, того моряка, що все те означало? Кинути товариша в біді, а самому накивати п'ятами? Це поза всякими законами, навіть їхніми злочинськими звичаями. І тоді Цимбала взяла така досада, що він вирішив негайно зникнути з новоградського обрію, та попався біля каси на вокзалі. Хай громадянин начальник пробачить, що він, Цимбал, так вдарив його, коли тікав з багажної камери. Думав, що то звичайний постовий лягаш, а не слідчий. Коли б знав, то, може, все по-іншому повернулося б...

— А нащо ж ти взяв на себе такий злочин? Оту жінку, що в лікарні? Навіщо було вигороджувати отого моряка в кітелі? — спитав Корзун. І торохнув шухлядою стола, щоб нагадати Цимбалові і про інші нові документи, які там лежали.

Цимбал нервово, але ледь помітно здригнувся. Цей стукіт таки зробив на нього свій вплив.

— То я на ходу викрутився, як ви посадили мене під замок. Був добрий шанс, громадянин начальник. Такий шанс, коли б не ці бланки, з лабораторії...

— Ясніше.

— Я беру на себе всю вину, — глухо вимовив Цимбал. — На слідстві, на очній ставці в лікарні. Скрізь. І кажу, що сам різонув дамочку. Вона віднекується. Мене не визнає, боючись помсти. Ви, громадянин начальник, слідство закругляєте і передаєте діло в суд. І тут, на суді, я заявляю, що звинувачення проти мене не вартє й ламаного гроша. Відмовляюся од усього, що говорив на попередньому слідстві. Дамочка теж каже це суддям. Вона мене не знає, не пізнає, я її не різав... А в судовому делі лежить підшитий отой паспорт, який Вовка мені дав. Помните? Я розказував, що він, Вовка, дав мені сто рублів і паспорта, коли я мав іти в

багажну камеру... Ви забрали в мене паспорта, бо грошей уже не було... І суд мене виправдує, випускає, і я получаю ім'я того невідомого чудака, маю свого паспорта... І козиситі, і сіно ціле. І ваша робота не пропала даром, бо суд діло закрив. І я вхопив бога за бороду... Все було на мазі, та от зірвалося... Що ж тепер? Повертати назад у Колиму, в свій санаторій, громадянин начальник? Ох, там же й морози! А я виріс коло моря, люблю тепло й сонце... От бачите, глянув на море з вашого кабінету і одразу подобришав, усе розказав... Не забудьте цього, як почнете складати на мене сопроводіловку... Так що ж мені робити далі?

— Ось бери чистий папір і чорнило, — сказав Корзун. — Сідай у сусідній кімнаті, вдвох з міліціонером, і пиши все, як допіру розказав. А я потім перевірю... Тільки все точно. І не подумай у вікно. Там сталльні ґрати. І розписуйся на кожній сторінці.

— Добро! — сховався Цимбал, наче радіючи.

Міліціонер вивів його, щільно причинивши двері.

Корзун замкнув стола, підійшов і собі до вікна, де сидів Петро Сухобрус.

Впівголоса мовив:

— От ще один вихідний згаяв, Петре... І отак щоразу... Начальство купатися на південний берег поїхало, а я все тут та тут, за ґратами.

— Надоіло?

— Не те слово, друже. Просто злість бере, що в нас і досі деякі службовці не хочуть іти до начальства і, як кажуть військові, передокладувать: так і так, мовляв, товариші, ваш наказ номер отакий неправильний. Скасуйте його негайно, бо він завдає шкоди загальній справі... Видно, бояться службовці, щоб начальство не наробило їм лиха. А серед них часто бувають і комуністи... Проте я думаю, що то лише службовці в нашій партії...

— Точніше.

— Ну от, пиши фейлетона про Марчука з шовкового комбінату. Прибігав допіру. Вимагає судити Андрія Мороза за той буфет. Він або провокатор, або просто дурень. Радіє, що зібрав у свою скриню особисті справи ткачів, та й хоче пересувати їх, як шахові фігури. Цимбал, бач, не взяв бога за бороду, хоч міг це зробити. Так він же злодій-рецидивіст. А Марчук ухопив, бо хоче й далі стояти над робітником... Командувати прагне...

— Ото ж і є справжній культ, такий Марчук. Як про це фейлетона писати? Тут справа серйозніша. Я думаю, що боротьбу з культом треба кожному починати з того, щоб його іржу спершу очистити на своїй душі... От касирша з тієї артілі, в якій золото оце грузину продали, так і каже: «А що я могла робити? Директор брав хабарі, бухгалтер брав. Усе начальство брало. А я що? Як я могла проти них? Вони б мене в баранячий ріг скрутили».

Петро поклав долоню на розкриту справу спекулянтів золотом:

— Касирша боялася начальства, бо звикла: начальство за неї думає, все вирішує... Чого їй на рожен лізти? Вона, мовляв, маленький гвинтик.

— Страшно! Як вони образили людину. Гвинтиком назвали. Той, хто сіє хліб, добуває вугілля, варить сталь, робить машини, і раптом — гвинтик. Не творець, не господар країни, а гвинтик... І цей Марчук вимагає судити цього гвинтика за те, що він їв у буфеті, а гроші заплатив потім... Сам. З власної доброї волі... Хоче судити його разом з оцими спекулянтами золотом... Так, ти маєш рацію, Петре. Тут не фейлетон потрібен...

Над берегами пройшли яхти. Почувся дзвінкий дівочий сміх, долинула давня пісня: «Живет моя отрада в високом терему-у, а в терем тот високий нет входа никому...» (

Корзун замуликав цей мотив.

— А що ж ти далі робитимеш з отим Цимбалом? — спитав Петро.

— Не з Цимбалом, ти хотів сказати, — поправив його Корзун. — А з отим фальшивим моряком у кітелі, що паспорта дав йому?

— Авжеж.

— Сам не знаю. Ми двічі уважно розпитали художницю, коли вона одужала. Жодного сумніву нема. Цимбал сказав правду. Замість одного злочинця ми затримали іншого. Але як знайти справжнього? З чого починати?.. Поки я їздитиму навколо Європи, він нового лиха накоїть.

— А на чие ім'я той паспорт?

— Якийсь Коржов, робітник... Я шукав його в Новогроді. Нема таких. Корженки є, Коржі, Коржовики, Коржики, Коржило навіть знайшовся. А Коржова нема... Я, нарешті, розшукав попутників Ярини Чугай, які їхали з нею в одному купе. Лікар-стоматолог з Ростова і директор

радгоспу з Таврії. Але, на жаль, будь-яких нових відомостей про цього Коржова, крім опису його зовнішності, вони повідомити не змогли...

— Зачароване коло?

— Ні. Досі було зачароване, а зараз уже ні,— якось радісно й легко зітхнув Корзун, поклавши гарячу руку Петрові на плече.— Допіру, коли ти читав цей роман без брехні, а Цимбал признавався, мені раптом спало на думку... Знаєш, отак часом буває: ходиш-бродиш, усе довкола, як у дрімучому лісі, коли заблудишся, і раптом якесь деревце чи кущ. І на ньому маленька надламана гілочка, яку ти сам і відчахнув, коли йшов у ліс. Відламав так собі, знічев'я... Десь воно на порозі свідомості було оте — а може, заблудиш у лісі? І от такою гілочкою став для мене паспорт... Я відкрив ящика, побачив у ньому того паспорта і, коли ти помітив, раптом грюкнув тією шухлядою...

— Аж лобатий здригнувся,— уточнив Петро.

— Так. Це старий, вивірений засіб. Покажеш злодію один непорушний доказ з такого ящика, потім другий. І злодій вже збитий з пантелику. Він дивиться на ту шухляду, наче кролик на удава. Що там ще? Яким документом приголомшить його зараз слідчий. Я глянув на паспорта, і мені сянула несподівана, але звичайнісінька думка.

Здалося абсолютно неможливим, щоб такий обережний і досвідчений злочинець, яким показав себе отой, у кітелі, довірив Цимбалу, з яким тільки-но познайомився, власного паспорта. Не могло цього бути! Ніяк не могло...

— А й справді! Я й не здогадався б,— щиро признався Петро.— І взагалі, Іване Прокоповичу, думаю, що даремно вони тебе тримали всі ці роки біля того, як його назвав Микита Сергійович, смугастого журавля, на контрольно-пропускному пункті. Твоє покликання було тут, а не документи у людей перевіряти...

— Хто його знає,— непевно мовив Корзун.— Може, саме там, роздивляючись документи та людей, і навчився я дечого. Може, ті документи й напояли мене зараз інакше глянути і на цей паспорт якогось Коржова... Хто його знає, Петре? Але іскра спалахнула, я загорівся. Треба їхати...

— То чого ж? От і поїдеш навколо старого світу. А тим часом полетять шифровки, і з'ясується, хто він, отой Коржов.

— Ой ні, Петре. Я хочу тебе просити, щоб ти поїхав за мене. А я вже помчу того Коржова по паспорту шукати. Місяць відпустки мені вистачить.

— Ти здурів? — схопився Петро. — Що ти верзеш? Як це можна?

— Можна. Коли я вже загорівся, то все можна. Прошу тебе, Петре, поїдь за мене. А потім розповіси людям в газеті, яка вона, та прославлена Європа. Я не вмію так, як ти... Зараз подзвоню...

— Ху-у! Мене аж у жар кинуло, — протер долонею очі Петро.

— От і гаразд. Значить, і в тобі іскра загорілася. В мені одна, в тобі друга. І обидві на користь. Нам...

— Так я ж той...

— Може, нема грошей? То візьмеш мої, ті, що я вже заплатив. А потім повернеш. Не огинайся, Петре...

— Спасибі. Гроші я завтра тобі принесу, — мовив йому Петро.

Корзун набрав потрібний номер і заговорив з відомим адміралом так просто й щиро, наче це був його товариш. І адмірал одразу дав на Петра Сухобруса «добро».

— От і все. Біжи, друже, пакуй чемодана. Підстругуй олівці, купи блокноти... У нас з тобою, Петре, (багато спільного в професії).

— Багато?

— Авжеж.

— А що саме? — здивовано спитав Петро.

— Я десь читав, уже не пам'ятаю. Стоїть на вулиці репортер газети. Його питають: «Чого ти стоїш?» Відповідає: «Оцей будинок має загорітися через десять хвилин. Я мушу передати в редакцію репортаж про пожежу». Ясно тобі? Отак і я не раз стою, Петре...

— Дивно, що нам в університеті не згадували цього факту. В Києві факультет журналістики великий, і викладали нам досвідчені газетярі. А не сказали, — наче пожалівся Петро.

— Здається, це Горький писав.

— Перевіримо. Але що ти робитимеш, коли Цимбал знову відмовиться і не напише того, що тільки-но говорив?

— Напише. Я для того й затримав тебе як свідка. Щоб і кози були ситі, і сіно ціле. Стривай... Добре, що ти нагадав мені про нього.

Корзун набрав номер телефону лікарні.

— Мені головного. Так. Добрий день, професоре. Яри-ну Анатоліївну Чугай можете виписувати. До неї запитань у нас більше нема. Дякую. Бувайте здорові.

І художниця вийшла з палати, бліда й задумлива, не знаючи, куди подітися. В готель? Скажуть — нема місця. На вокзал? Ні. Там воно все починалося в багажній камері, а зараз не хочеться туди йти. Знайти у якоїсь бабусі тихий куточок біля моря, зміцнити, спочити, а тоді й вирішити, в який край податися. Добре, що хоч ощадну книжку на пред'явника забрала з собою, в сумочку, а контрольного талона, без якого не одержиш грошей, поклала в чемодан, на саме дно, під газету. На диво все так щасливо скінчилося. Чудово, що є на світі такі дівчата, як оті ткалі з шовкового комбінату. І задумлива Олеся з своїм мовчазним моряком, який стріляв тієї ночі на колії. І безтурботна й весела, як метелик, Іскра. І подруги нерозлийвода — Галя Діденко та Стася Богун. І чимсь вражена й грубувата Ольга Чередник. І той мовчазний, з уповільненою реакцією на події Андрій Мороз. І одноокий Павло Зарва. І їхня мати, неговірка Ганна Миколаївна. Любі, хороші люди. Коли б не вони, то Ярини вже, може, і на світі не було б. Вона легко могла зайти в кімнату чергової медсестри, коли там нікого не було, і взяти одну пляшечку в скляній шафочці, ковтнути з неї й край. А вони своїми квітами все відвернули, все погасили. От нехай Ярина трохи оклигає, одержить в касі грошей, то найперше піде до них на комбінат і щиро віддячить їм за добре серце, за квіти, за тепле слово. За все сердечне і людяне! І розпитати ж треба їх докладніше про історію з тим намистом. Іскра щось торохтіла, та, видно, все переплутала. І на маяк треба піти, до безрукого боцмана, бо всі дівчата його згадували, говорячи про намисто.

Вийде зараз на вулицю Ярина, озирнеться і сяде в отому скверіку, біля моря, та на волі все гарненько й обміркує. Куди їй спершу йти, що робити? Добре хоч сама йде і нікого коло неї нема. Сердечна, мила санітарка наче відчула ту самотність Ярини і загорнула їй у целофан найкращого букета, з тих, що дівчата вчора принесли в палату. Йди, мовляв, жінко, хоч з квітами в руках, раз тебе ніхто не зустрічає...

Вона розпрощалася з лікарем, медсестрою, подякувала,

як могла, і пішла. Нерішуча, сумна, але сповнена тією силою, яка вертає людям життя, спонукає йти вперед, допомагає обирати свою мету. Мета, власне, вже обрана. Ярина житиме сама. Вона присвятить своє життя мистецтву, людській красі. Створить для людей, які її врятували, найкращі, найчудовіші барви райдуги. І ніколи вже, ніколи не повірить незнайомому чоловікові, хай він і на коліна перед нею стає, і поклони б'є.

Санітарка подала їй у вестибюлі того зловісного чемодана, який уже давно перекочував сюди з вокзальної камери, і розпрощалися. Все. Ярина, нарешті, залилася сама з своїми тривогами й печалями, з мріями й сподіваннями...

Дзенькнув тихий дзвіночок на вихідних дверях. Ось у вічі вдарить сліпуче сонце. І п'яний вітер з моря заб'є дух розквітлих садів. Ярина боялася, що вона не встоїть на ногах, захитається, і тому вхопилася за одвірок на високому ганку. І нічого не побачила, не почула. Ні сонця, ні вітру, ні буйного кипіння садів.

Грім оплесків ударив їй у груди, з усіх боків, наче вона була улюбленою артисткою і оце виходила після спектаклю, запасними дверима. Що за напасть? Чи не сон якийсь і мара? Ні, це вони, всією бригадою. Сиділи собі на лавочках кругом ганку і кинулись до Ярини, як тільки вона стала на порозі. Першою Олеся Тиховод, з квіткою в руці. Обняла за плечі, легко поцілувала в щоку. Потім Іскра, Ольга Чередник і обидві нерозливводи. Кожна подала Ярині свою квітку, навіть хлопці. Андрій Мороз — червоного тюльпана. Павло Зарва — ніжного нарциса. Тільки Василя Бурого не було. І всі ошатні, якісь свіжі, без жодної хмаринки на чолі, без капосної зморшки. І як вони довідалися? Недавно ж подзвонив Корзун, лікар почав її виписувати, — і на тобі. Всі тут як тут!..

Сльози душили Ярину. Скільки живе на світі, а такого ще ніколи не було. Навіть у найрадісніші хвилини, коли кохала й раділа з чогось незвичайного. Хотіла пригадати таку мить, але не могла. Тамуючи біль у горлі, вимовила:

— Ну, нащо ви так? Вихідний день, а знову тут...

— Ми в ліс їдемо, на прогулянку! Ст і вас хочемо забрати! Там ви й житимете, в лісниковій хаті, — одним духом випалила Іскра. І враз помітила, як невдоволено глянула на неї Олеся.

— Так! Машина на ходу! — додав і Андрій. — Їдьмо, Ярино Анатоліївно. Не пожалкуєте...

Вагалась, часто дихала художниця і все ще трималася спасенного одвірка.

Олеся показала Павлові очима на чемодана, і він за одну мить вхопив його й поклав у кузов новенького грузовика. А машина вся була заквітчана клечанням, як колись у старовину прибирали хати й ворота на зелені свята. Ог і вір їм: справді вони до лісу зібралися чи навмисне заквітчали машину, ідучи до лікарні по Ярину? Олеся помітила вагання художниці:

— Не бійтеся, Ярино Анатоліївно. Ми справді до лісу зібралися. Я ж хочу вам ліс наш показати. І хату свою. І отой сад... Ідьмо з нами, дуже вас прошу... А там видно буде...

Ярина мовчала. Сльози душили горло, і вона тамувала їх. Здавалося, заговорить — і одразу розплачеться.

Знову вихопилась Іскра:

— А ви будете в нас художницею! Ага? Ми вже й у відділі кадрів домовились. Малюватимете нові шовки. Вам і квартиру вже знайшли...

— Іскро, хто тебе за язик тягне, — скипіла Олеся. — Що за анархія? Просила ж вас, дівчата...

— Яка тут анархія? — пхикнула дівчина. — Це ж правда, Ярино Анатоліївно. У нас зараз краса! Олесин моряк з нашими хлопцями зробили й поставили на верстати ломелі. Прилади ломельні. Тепер, як тільки обірветься нитка, одразу замикається електричний струм, і верстат сам стає. І в нас браку нема. Шовк та плюш йдуть тільки першим і другим сортом. Першим — аж вісімдесят, другим — двадцять процентів. Ми вже, вважайте, комуністична бригада...

— Не кажи гоп, Іскро! — застеріг Павло Зарва.

— Ну що мені з нею робити? — розвела руками Олеся, усміхнувшись. — Дитина та й годі. В дитячий садок її треба. Радіо й те спізнюється перед нею. Завжди відстає радіо...

— Поїхали, раз так, — впівголоса мовила Ярина, але до кабіни сісти рішуче відмовилась. Вмостилася в кузові, на лаві, стиснута з обох боків дівчатами. До кабіни заліз Андрій. Павло Зарва сів проти дівчат, на каністру, тісніше насунавши на лоба синього берета.

Ярина довго дивилася на нього, потім спитала:

— А коли це ви пов'язку зняли? Так набагато краще. І зовсім не помітно. Я от дивилася і не могла впізнати... Хто це вам так гарно зробив?..

— Не знаю. От повірте, й досі не знаю. Всіх розпитую,

сам шукаю винуватця і не можу. Ви не знаєте, як митут опинилися, так і я не знайду правди... Диво якесь і все!..

Дівчата засміялися.

— Онде наш маяк! — показала Олеся.

— Я хотіла б туди піти. Можна? — спиталася Ярина.

— Можна. Зараз усе можна, раз ви почуваєтесь на силі, раз вирішили, що з нами... Адже так, Ярино Анатоліївно?

— А що робити? Куди мені од вас дітися? — тепло посміхнулася Ярина і пригорнула до себе Олеся, поклавши їй голову на плече.

Машина заревла, беручись під круту гору в ліс.

— А оце шлагбаум, де всі роки стояв капітан Корзун, — пояснив Павло Зарва.

— Отой самий? — спитала художниця.

— Еге ж, той самий...

— Ліс! Це вже наш ліс! — заплескала в долоні Іскра. — А он і лісницька хата! Бачите? Вона як біла яблуня серед зелених. І сад коло неї...

— Іскро! — сіпнула її Ольга Чередник. — Ти ж не садила того лісу. І саду. Нащо ж вигадувати? Наш ліс, наш сад...

— Пхи! Раз я з вами, то й він мій, той ліс. І сад мій. Це ж так ясно.

Розсипалися в саду, коло хати, сміються, перегукуються. А Ярина наче заворожена. Тільки з лікарні — і раптом опинитися в лісі. Це все одно, що сліпому зробити операцію і, знявши пов'язку, перший раз показати, як цвіте гречка. Ціле поле, до самого обрію.

Вийшов лісник, а також дівчата, що жили зараз в Олсиній хаті. Просто й щиро знайомляться з Яриною, запрошують до хати. Олеся зайшла з нею сама.

— Оце буде ваше ліжко, Ярино Анатоліївно. Дівчата цілий день на роботі, і ви зможете відпочивати. У них своя невеличка їдальня. Обід варять по черзі. Приймуть і вас до гурту. Я вже домовилась... А потім оформитесь до нас на роботу... Іскра правду казала... Ми вас влаштували...

В горлі знову запекло, і Ярина не могла вимовити й слова. Лише біля куща гіркого мигдалю, що його посадила Марта, спиталася:

— Олеся, а де ваш Гнат?

— Не знаю,— сумно мовила дівчина.— Знову на морі. Вже котрий день. Я так боюся, Ярино Анатоліївно. Жду й боюся. А його все нема, мого Гната... Тільки дівчатам не признаюся. Не кажіть і ви їм цього, Ярино...

— Ой, гриби! — вигукнула Іскра.

— Які там гриби? Ще рано,— неприємно зморщилась Олесь. І тріпнула косами, наче проганяючи тривогу.

Десь за горою вдарив грім і закресали блискавиці. Олесь зіщулилась, наче злякавшись:

— Ой, шторм... Знову шторм...

22

Шторм бушував третю добу, і матроси падали з ніг, тривожно позираючи на свого командира, молодшого лейтенанта Гната Бурчака. Він стояв наче камінний на палубі, під штормовим козирком з плексигласу, звіряючи хід катера по компасу й карті, усно вираховуючи градуси, румби, тут же даючи поправку на вітер, круту хвилю та неймовірну качку. Не тримав у руках ні олівця, ні планшета, бо то була б дитяча іграшка, а не справжня штурманська робота. Катер раз по раз накривала висока хвиля, і матроси знову на якусь мить пірнали під воду, затамувавши подих, міцно вхопившись за сталіні поручні своїх апаратів. Хіба в такому пеклі втримаєш слівця й планшет? Море одразу вириває з рук усе, наче регоче з недосвідченого командира. Гнат добре знав цю зрадливу звичку стихії і ще в училищі тренував свою пам'ять на математичні розрахунки. А зараз це було як знахідка.

Водяні брили вже сягали своєю висотою п'ятиповерхового будинку, і Гнат пильно стежив за тим, щоб катера не кинуло на гострий гребінь, упоперек, а тільки паралельно. Бо коли упоперек кине, то розсіче надвое, переломить, як гострий ніж розсікає скибку кавуна. І тому він невідступно стояв плече в плече біля рульового, Бориса Ваганова, наче не вірив йому і був ладен кожної миті кинути на допомогу, вихопивши слизький штурвал. Але що далі бушував шторм, то боцман Ваганов усе спокійніше тримав руля і навіть не пригинався, не примружував очей, коли на катер знову падала п'ятиповерхова лавина води. Здавалося, боцман Ваганов не заплющував очей і під водою, опиняючись під тією лавиною, і бачив усе, що там робиться.

А може, й заплющував на якусь мить, хто його знає. Але те, що він не випускав там штурвала, було напевне й точно. Гнат почував тверду його руку навіть тоді, коли катер мчав, накритий хвилею.

Великі герметичні навушники, мікрофони, що п'явками присмокталися до горла, щомиті еднали Гната Бурчака з кожним матросом на його бойовому посту. При потребі він міг не тільки бачити, а й чути, як важко дихав і нервово поухкував матрос Петро Шпичка, віртуозний водій на землі й чутливий, наче барограф, комендор смертельної зброї. Комендор Шпичка сидів на сталюму крісельці, мертво прив'язаний пасками, вп'явшись обома руками в обшиту сталюну дугу. Він був готовий щомиті послати свій смертельний залп і теж не заплющував очей, коли на палубу з ревищем і гуркотом валився водяний п'ятиповерховий дим. Тільки трошки пригинався і вбирав голову в плечі, наче боявся, що за комір потече вода.

Не бачив Гнат лише матроса Федора Пугача, але по тому, як він сопів у глибокому трюмі, під броньованою палубою, та іноді пускав ядуче слівце й пирхав, лейтенант догадувався, що моторист уже не ходить, а повзає біля своїх дизель-моторів, щоб не вдаритись головою об гострі шворні, зазубрини та всякі виступи. Там не походиш, коли тебе кидає і ти щомиті ждеш команди «повний вперед» або «стоп». Вона може впасти, як сніг на голову, і тому дизель-мотори мають бути завжди готовими. Федір Пугач сподівався всього. Тільки йому кортіло хоч раз глянути на море. Силу шторму трюмний машиніст почував і тут, а от як виглядає все це там, на поверхні, де несуть вахту його командир з вайлуватим Шпичкою? Найголовніше йому хотілося знати, яка там пора? День чи ніч? Чи є на небі сонце, чи вже й воно сховалося? Його так кидало між машинами, що вже й відчуття часу забувалося. Коли Пугач опинився біля люка, який вів до кубрика, краєм ока спостерігав, як стридали подушки на койках, підлітали рушники і їздила по внутрішній палубі книга Джека Лондона «Білий клик», яку вони читали по черзі, спочиваючи од вахти. Власне, спочивав хтось один, а вахту несли двоє. А тут і спочивати ніколи. Всі на вахті. Книжка так кумедно перекидалась, миготіла розкритими сторінками, наче її персгортав отой штормовий вітер.

«Є ж там сонце чи нема? — подумав Пугач і одразу схаменувся. — От чудак! Яке ж там сонце, коли книжка

їздить по кубрику? Шторм. Сонце в хмарах. Навколо нього знову якісь магнітні бурі, спалахи і біс його знає що там ще... Пильнуй моторів, Федоре. Не підведи хлопців, які отам, серед водяного пекла, стоять на верхній палубі».

І знову пригадалися слова лейтенанта Бурчака, який не раз говорив про ту палубу: «Що таке палуба?» Матроси здивовано презиралися. Ну й дивак він, цей їхній лейтенант. Такі задає запитання, що на них і мала дитина може відповісти. Так думав і Пугач. А виявилось, що все воно складніше. Гнат пояснив їм так: «І стоїть на залізній палубі морське товариство, стоїть, готове щомиті вхопитися за чуби з вітром, з морем, з самим чортом. Зрозуміли, хлопці? Палуба — це морське товариство...» Молодець, Гнат. От воно й справдилось — вхопитися за чуби з вітром, з морем, з самим чортом... Але ж як там хлопці? Мені хоч і жарко в трюмі, та водою не заливає. Певно, вони заздять?

Але на палубі йому не заздрили. Матроси іноді думали: «Ну, як він там, наш Федя Пугач? Чи не втомився? Чи витримає на такому режимі? Коли б хоч нічого не сталося в його дизель-моторах, коли б не заїло. Повинно б так бути. Адже Федір Пугач ніколи не дав їм і понюхати отого чистого спирту, який видають на протирку клапанів у дизель-моторах. Вже як його часом прикручували, як просили, та він твердо стояв на одному: «А я неп'ющий, хлопці». І крапка. Навіть слухати того не хотів, що клапани дуже успішно можна протирати й чистим бензином, а спирт є спирт і його слід пускати на обігрів матроської душі... Навіть одну книжку йому підсували, де описано такого моряка, що міг геть усе з себе продати, аби пригостити друзів. У нього на долоні було наколено синім: «Боже, храни моряка». Федя прочитав ті слова і знову стоїчно заявив: «То хай вам бог і налле спирту. Я ж не бог, хлопці...» А зараз матроси уже й раді, що дизель-мотори ревуть, немов скажені, що їхні клапани, протерті спиртом, аж грають і витанцьовують. Молодець Федя Пугач, хоч обливається в тому пеклі гарячим потом. Вони б йому й про сонце сказали, і про день чи ніч, коли б мали такий прямий радіозв'язок з трюмом, як у лейтенанта. Нема, Федю, в них ні сонця, ні дня. Такі хмари нависли, що важко й розібрати, яка пора. А водяні скелі, що звалюються на катер, такі чорні й холодні, що, здається, зараз таки й справді ніч. І куди вони йдуть, тільки лейтенант

знає. Усе він знає, та мовчить, і стоїть так, наче його пригвинтили до палуби навечно. Тільки раз у раз позирає на них глибокими карими очима. І в тих очах жива іскра до кожного: «Держись, орли! Не випускай, раз ухопив того вітра, як бога, за бороду. Не випускай, славне моє товариство на залізній палубі!»

Ревуть хвилі і так стогнуть, що не чути, як і вітер свистить в ажурних антенах радарів. Гнівається море, шаленіє, хоче проковтнути залізну палубу. Розженеться з усієї сили, тяжко завіє, роззявить бездонну пащу і вже показує білі страшні зуби, з яких аж піна летить. От-от проковтне. Вдарить катера, вхопить на зуби й затягне до самої горлянки так, що вже й не видно його під водою. А тоді захлинется, застогне од безсилля і назад викидає в лютій злобі. Тільки білі зуби поламало, і вони розлетілися клоччям рудої піни, вдарившись об холодну броню. І знову, знову, І знову на високому гребені водяних валів шкірить море білі зуби — страшні буруни, що несуть на палубу, ще важчий, ще чорніший удар. І все починається заново. Зламалися одні зуби — виростають нові. А матроси, дивлячись на свого лейтенанта, наче й собі прикипіли до палуби.

Гнат лишень позирає на них, коли водяний вал одхлине. Чи всі цілі, чи нікого не змгло? Цілі. Німі. Тільки пирхають, випльовуючи носом і ротом огидну, солону воду, як моржі. Але апаратів своїх не випускають з рук. В герметичних навушниках лейтенанта попискує далеко морзянка, і він уявляє собі молодого адмірала, який схилився в цю мить над великою картою моря, а слухом чує кожного корабля, бачить на екрані його обриси, пильно стежить за ходом, звіряючи до секунди всю точність виконання бойового завдання. Гнат був якось в його кабінеті, де одна стіна з сучільного скла і за нею ясно видно весь морський горизонт. Нічого не сховається. Але зараз нема поблизу ні тої скляної стіни, ні адмірала. Гнат у морі сам, з своїми матросами на залізній палубі. І йому треба не пропустити тієї миті, коли секундна стрілка покаже лічені хвилини і він має вийняти з герметичного, броньованого сейфа таємничий пакет номер один. І там буде наказ, що йому робити далі, в цьому пеклі з вітру, води, крутої хвилі, яка, здається, вивертає тебе всього. Що в тому пакеті? То не якась легенька тактична задача. Для цього його не ганяли б третю добу в такому штормі. А може, там нічого особливого й нема? Всі казали, що адмірал полюбляє виводити

ескадру в море не за тихої погоди, коли навіть штиль і сонечко гріє, а завжди кидає її тоді, як синоптики точно передбачають найбільший шторм.

Попискує радіо в навушниках лейтенанта. Це дуже добре. Він на прямому зв'язку з штабом. А там і адмірал. Але де вони? Теж у морі гойдаються чи за скляною стіною, де тихо, тепло і нога поринає в м'яких пухнастих килимах? Та яке це має значення зараз, коли секундна стрілка одлічує останні миті такого довгого часу, який наче тривав цілу вічність. А це уже все. Кінець. Ось і той Рубікон.

Гнат повертає ключа в сталюму сейфі, де лежать секретні карти, лоції та квадрати моря, і, затаївши подих, вихоплює пакета номер один. Його вручили в штабі три дні тому, наказавши розірвати й прочитати не раніше і не пізніше, а саме тоді, коли вийде в заданий квадрат моря, а годинник покаже точно визначений час, секунда до секунди.

Тріснула сургучева печатка на пакеті — і наказ ожив. Короткий і чіткий, як постріл ракети.

Гнат сумно глянув на каламутний і нерівний од шторму морський горизонт, до болю зціпивши зуби. Розірваний пакет з наказом шурхнув назад до сейфа. Сухо дзвякнули сталі замки. Лейтенант глянув на своїх матросів і спостеріг, що вони все бачили і зараз ждуть його команди. На одну лише мить блискає до них тією знайомою іскрою в очі, яка завжди промовляла: «Держись, орли!». А потім насуплює кушисті брови так, що вони зовсім сходяться на перенісся. І, наче перед бойовим строєм, обсмикує тісно зтягнутого паском шкіряного реглана. Той добрий і чутливий Гнат Бурчак, який допіру був перед ними, в цю мить зникає. А на його місці виростає суворий і непохитний лейтенант Військово-Морського Флоту, командир, от якого зараз залежить все. Ні, не все. На залізній палубі він не сам. Тут морське товариство. Його наказ лунає по радіо кожному, хриплий і застуджений, але твердий і уривчастий, як удар сталюого леєра. І коли він потім запитує, як вони зрозуміли бойове завдання, та людяна іскорка в очі («Держись, орли!») спалахує знову. Матроси все зрозуміли і точно повторили наказ. Вони мусять знайти в отакому квадраті за далеким горизонтом «ворожий» корабель. Командир має побачити його на телевізійному екрані, визначивши напрям, швидкість ходу, й розстріляти. Слово «розстріляти», як зрозуміли його матроси, стояло

в наказі без лапок, буквально, і Петро Шпичка аж підвівся на рівні ноги. Всі знали, що там, у штабі, вже засікли цю мить на всіх штурманських годинниках і ждуть, як буде вести себе в часі судно лейтенанта Бурчака. Штурманський годинник відлічував секунди, а Гнат Бурчак в своїй уяві мав якісь ще менші одиниці часу, на які й намагався поділяти кожну операцію всього екіпажу. Тут він не боявся. Катер у часі вкладається в найжорстокішу норму. Його тривожило інше: снарядом по живому кораблю? Дивно. Більш ніж дивно!..

А шторм скаженів, захлинався, впиваючись білими зубами в залізну палубу, яка третю добу не висихала. Але наказ є наказ. Його не перепитують, а тим більш не передоповідають. Що там розуміє Олеся з своїми ткачами, коли мало не всю голову прогризла Гнатові за те передоповідання, якого часто нема не тільки у неї на комбінаті, а й у них на флоті. Дивна якась вона. Вважає реакційним настроєм те, що іноді офіцери не передоповідають адміралам про явне безглуздя їхніх наказів. Ні, дівчинко, флот є флот. Тут ніколи передоповідати. Піймав ворожого корабля, засік. І бий! Не думай, бий.

Квадрат «ворожого» корабля знайдено. Ох, як же далеко. Сотні миль. Гнат чує, як напружились у скронях (жили, і кров одразу бурхнула до голови. Блискавично й точно він множить і ділить десятки цифр, запам'ятовуючи найголовніші, вузлові результати. І чує, як напружено й високо ловить невидимі стріли його радар. Як сотні далеких і безмежних промінців летять на високі антени, наче сонце до дзеркала, і там, у складних апаратах, обертаються на візуальну картину. Аж не віриться, що все воно, пройшовши через апарати, таке далеке й недосяжне для людського ока, за отим розбурханим морським горизонтом.

Припадаючи до гумового окуляра телевізійного екрана, який стоїть у сталюму ящику вертикально, Гнат кидася краєм на комендора Петра Шпичку. Пирхаючи водою, він уже не обтріпує свого комбінезона, не зіщулюється перед новим валом, а, пружно присівши, готує зброю. Зараз Гнат переконаний остаточно, що Петро Шпичка добре за своїх його науку.

«Подам його, Петра Шпичку, до наказу на подяку за чудову службу. Орел!» — думає Гнат Бурчак, ловлячи на скрані далекі, майже недосяжні імпульси. Але вони вже є! Миготять і пролітають, як електричні заряди у вольтовій

дузі, щоразу стаючи товстішими і більш контурними, візуально окреслюючи рухому ціль. Падають на катер один за одним п'ятиповерхові вали, кидають його під воду, а Гнат забув уже про все. Спочатку, як тільки розірвав пакета, ще згадував якусь мить свою Олесю, а зараз і про неї забув. В голові й перед очима лише безліч цифр, з яких треба запам'ятати найголовніші, та ще іскристі імпульси з далекого корабля.

Гнат напружений, як струна. Він навіть чує, як та струна лунко бринить у його серці, наче її торкається тепла й рідна рука його коханої. Знову ловить себе на тому, що служба на березі, безконечні тренування команди на причалах завжди навівали на нього безпросвітний сум і нудьгу. На суші лейтенант хнюпив голову, ходив, наче сонний, кленучи в думці всіх начальників, що прикували його до безпросвітнього стояння в бухті. І оживав тільки на морі, навіть у цей скажений шторм, коли поставлене завдання таке важке й складне, що, здається, може тріснути голова. Але тут була його стихія, якою він марив ще з дитинства. І це надавало нечуваної сили.

В першу мить Бурчак нервово кусав потріскані губи і бачив кров на чистій хустинці, яку йому вишивала Олеся. І напружено й сторожко прислухався до того, як виконує його уривчасті команди мовчазний радіометрист Павлов. Він прибув на катер зовсім недавно, і команда ще не встигла його розпізнати. Вперше бачив його в такому поході й лейтенант. Підведе чи ні? Впіймає силует далекого корабля чи так і засохне на цих імпульсах, од яких Гнатові вже мерехтить в очах. Він схиляється над апаратами, показує Павлову все нові й нові кнопки, важельки.

І раптом блиснув екран. Засвітився. І наче з якоїсь казки, крізь далекий туман, понад великим простором і часом серед штормового моря постав крейсер. Він ішов своїм курсом, не знаючи, що його жде. Мав ще складнішу апаратуру, ніж це судно, але побачити й почути його ніяк не міг. Катер весь час був низько над водою, його заливала хвиля. А радар і телеімпульси через воду не проникають. От коли комар безборонно може вбити слона. Вбити?

Гнат аж одсахнувся, затуливши долонею очі. В його голові чітко і ясно викарбувались нові числа, сплелися точні координати крейсера. Одна мить, і Петро Шпичка натиснув кнопку. І все. І крейсеру кінець. Але Гнат схаменився. Вигукнув на всі свої пости, на всю залізну палубу:

— Відставити!

І наче злякався свого голосу. До болю в очах впізнав крейсера. То був давній, заслужений красунь усього флоту. Довгий час на його щоглі тріпотів прапор командуючого. Він приймав на своїй палубі найдорожчих гостей нашої країни, водив у далекі походи цілу ескадру. І раптом — по ньому вогонь? Тут якась помилка. Не може того бути. Там же й люди. Матроси та офіцери. Півтори тисячі. Кого ти хочеш розстрілювати, Гнате? Своїх?

Лейтенант помічає на собі здивовані погляди штурвального, комендора Шпички, чує уривчасте дихання й борушкання трюмного машиніста Феді Пугача. Вони ж нічого не знають, бо не бачать екрана. Тільки Павлов бачить все і вже догадується. Секунди летять, а наказ адмірала не виконано. Знову боїшся, лейтенанте, передоповідати? І, здається, в навушниках він чує глузливий регіт Олесі і всіх її дівчат. І ця крапля переповнює чашу вагання. Він уривчасто й коротко посилає радистові для шифровки блискавку в штаб. Не по інстанціях, а просто адміралові. Поза уставом корабельної служби, порушуючи всю субординацію. Посилає раніше, ніж цього вимагав наказ у пакеті.

«Атом. Я снаряда. Ціль знайдено, але там люди. Крейсер наш. Відкривати вогню не можу. Повторіть наказ».

І полетіли в ефір на крилах електричної іскри його слова, захищені в десятки, одиниці, нулі. Усе числа й числа і жодного слова. Гнат осів на сталеве крісельце, боячись загубити крейсера на миготливому екрані. В його уяві блискавично малювалася ясна картина того, що станеться зараз у штабі. І він не дуже помилився.

Цю стрічку прочитали десятки вищих офіцерів і заклакли од обурення. Такого ще не знав флот, щоб якийсь лейтенант поставив під сумнів наказ адмірала, починав з ним безглузду дискусію. Ганьба! Цей молокосос сміє передоповідати наказ вищого командування? Неподобство! Спирити на берег. Понизити в званні. Одіслати в резерв.

І в міру того, як вогниста стрічка пливла до адмірала, ті офіцери тиснулись круг оперативного столу, ладні вибухнути гнівом. І тут сталося дивне. Адмірал весело стукнув долонею по Гнатовій стрічці, захоплено вимовив:

— Молодець! Він думає, товариші. Не сліпий. Не злякався передоповісти. А інші, бач, побоялись. До наказу на відзнаку. Ще й раніше вказаного часу засік ціль і був готовий до бою... А що крейсер?

— Ще п'ять хвилин,— доповів начальник штабу.— Крейсер теж у своєму часі.

Адмірал нічого не сказав, бо побачив розчарування на обличчях деяких офіцерів, що були невдоволені шифровою лейтенанта. Він глянув в ілюмінатор і побачив ту ж картину, що й три дні тому. Дві водяні стіни летіли на ескадрений міноносець, а він розсікав їх своїм гострим носом, і від того в ілюмінаторі бушував якийсь присмерк, наче починалася ніч. А така ж п'ятма була й над лейтенантом Бурчаком. Він може втратити крейсера візуально. Чого вони там гаються?

Адмірал поглянув на годинника, спитав:

— Крейсер?

— Жду,— відповів начштабу.

А в цей час на крейсері все закінчили. Його команда відпливала далі й далі на самохідних баржах, катерах, ескадрених міноносцях, куди її зняли з крейсера по тривозі номер один, або, як казали матроси, по готовності «номер раз». Хоч матросів на крейсері було менше, ніж за нормою, але все одно пересадити всіх з крейсера на інші судна в такий шторм щось та означало. З важкою думою залишали моряки палубу крейсера, несучи за плечима свої речові мішки з нехитрим моряцьким скарбом. Прощалися скупю, насуплені й сумні. Вони зверталися до крейсера, як до живої людини, на «ти», розмовляли з ним пошепки, ніби боялися, щоб не почув тієї мови сусіда. Озброєння не знімали, апаратів теж не чіпали. Все лишалося, як і було. І крейсер, на очах усієї команди, ставав сиротою.

На останню баржу стрибнули котельні машиністи, електрики й комендори. Слідом за ними покинув крейсер Віктор Добряков. Всі бачили, як він одчепив спущеного корабельного прапора, обережно склав його вчетверо і, розхриставши бушлата, запхнув у пазуху вицвілої фланельки. Руки його були зайняті. Він тримав біля грудей звичайного вазона в череп'яному горщечку — простого калачика, який рясно зацвів у їхньому кубрику. Стрибаючи на баржу, спиткнувся, впав, але вазона не випустив з рук. Підхопившись, затулив його од вітру безкозиркою. І матроси посадили Віктора поміж себе.

— Все? — спитали вони.

Віктор мовчки хитнув головою, опустивши очі.

— Нікого там нема? Може, хто заснув? Щоб не забули...

— Не турбуйся. Старпом перелічив. Усі тут,— похмуро пояснив Віктор, од злості кусаючи губи.— Але нащо ми його так, наче злодії? Пограбували й кинули в морі... Хіба заслужив цього наш старигань? Служили йому вірою й правдою. І на тобі!

Але тут на баржу скочив їхній командир, ковзнувшись на слизкій палубі. Він останнім залишив палубу осиротілого крейсера. І злий Віктор Добряков одразу замовк. Чомусь пригадав ту дівчину, веселу Іскру, яку вони з Петром Шпичкою підібрали на трасі. Де вона, що робить в цю мить? Ця згадка поволі розігнала його злість.

Командир крейсера зняв мічманку, сумно подивився вслід кораблю. Матроси зняли безкозирки. Крейсер мчав серед штормового урагану, приречений на смерть. В його трюмах і на палубі вже не було й душі живої, але всі машини і далі працювали на повну силу. Ясно світили ходові вогні, розтинаючи водяний морок. Корабель мчав на всіх парах у безвість, без матросів, наче той скажений летючий голландець назустріч своїй загибелі. Без прапора на щоглі, без руля й команди. Усе даленів і брався туманом, але не зупинявся. Пущений матросами, він по інерції ще жив і боровся з водяною стихією, страшний і моторошний. І ніхто не знав, куди допливе, де знайде свою смерть?

Та радисти вже вистукали своє останнє донесення: «Прапор знято. Командир покинув палубу крейсера. Корабель мчить у безвість сам. Ходові вогні горять».

Адмірал віддав наказ.

І точно, секунда в секунду, у визначений розірваним пакетом час Гнат Бурчак скомандував Петрові Шпичці:

— Вогонь!

На палубу катера летіла височенна хвиля. Грізні білі зуби-буруни вже зависли над нею, але Петро Шпичка, не вагаючись, натис свою кнопку, і снаряд, блиснувши сліпучим вогнем, шугонув перед самими водяними валами.

— Нема там людей! Нема! — загукав у мікрофон Гнат Бурчак, не відриваючись од екрана.— Він сам у морі, порожній крейсер...

Більше лейтенант нічого не чув і не знав. Тільки далекі імпульси враз замиготіли на екрані, і вибух страшної сили спалахнув на крейсері. В центрі палуби, над головними баштами, в самі груди крейсера, де билось його серце — дизель-мотори.

Гнат зціпив зуби і одірвався від екрана. Більше він

не міг спостерігати смерть крейсера. Передавав по радіо своїм матросам подяку адмірала і наказав дати відбій бойовій готовності, а катеру взяти курс на базу.

— Дивіться, товаришу лейтенант. Дивіться,— водночас і просив, і вимагав радіометрист.

Гнат знову припав до екрана. На мертвому крейсері погасли ходові вогні. Два буксири борушкались на крутій хвилі, все ближче підповзаючи до підбитого корабля. Радіо передало відбій бойової тривоги. Крейсер помер.

«Нащо? Для чого це все? — саянуло в Гнатовій голові і обпекло його всього.— Невже їм мало плавучих щитів, по яких б'ють комендори? Хіба Петрові Шпичці не однаково? Його снаряди знайдуть свою ціль і без того крейсера. А крейсер міг би ще служити. Він був би чудовою плавучою базою для підводних човнів. Нарешті, для таких суден, як оце, служив би чудовим притулком в морі. Давав би їм пальне, боеприпаси, харч, воду. Хто це затіяв? Нащо?»

І, склавши ці думки в коротку, уривчасту радіограму, продиктував її радистові для адмірала. Раз уже порушив вікову традицію не передоповідати і його не покарали за це, то хай і цей сумнів летить проти шторму і вітру до далекого адмірала. Це ж безумство топити власні кораблі, а потім різати їх на металолом. Павлов зашифрував радіограму. І тінь заперечення не відбилася на його обличчі. Гнат здивувався. Хто він? Ретельний служака чи просто розумний матрос і сам підтримує радіограму? Хотів навіть спитати про це, та як розмовляти в такий шторм? І лейтенант тільки виправив свою помилку.

— Але спершу передайте адміралові наше спасибі за його подяку. Відкрито передайте, без шифру: «Служим Радянському Союзу»! А вже потім — шифр...

А сам подумав:

«Дідько з ним! Пан або пропав. Я сказав те, що думав. Те, в чому глибоко переконаний. Хіба за це карають?»

В порт прийшли надвечір. Команда лишилась на кораблі робити велику приборку. Тільки Петра Шпичку лейтенант відпустив до міста. Це була подяка за влучну стрільбу.

Покінчивши з деякими формальностями в штабі, Гнат вирішив йти додому. На прохідній військової гавані він і зіткнувся з Петром Шпичкою, який весь аж сяяв, так начистив свої гудзики та черевики. Вийшли з порту разом, мимоволі похитуючись, бо їх ще й досі гойдало.

Та не встигли й кроку ступити, як їм назустріч вибігла Олеся. Кинулася Гнатові на груди, почала його цілувати:

— Ой, Гнатику, як я боялася. Оцей шторм... Такий шторм. А тебе нема й нема... Скільки виглядала біля моря...

— А хто ж тобі сказав, що сьогодні?

— Ну, хто ж мені скаже, як не Дмитро Григорович...

— От старий базікало... Нічого не вдержить...

— Не гнівайся, Гнатику. Я ж так його просила... Так просила... Він під великим секретом...

— Ну, хіба що під секретом,— ласкаво посміхнувся Гнат, взявши Олесю під руку.

Він аж тепер помітив Іскру, яка стояла біля Петра Шпички, чомусь тривожна й сумна. Олеся, вгледівши в Іскриних очах дівочий сум, подумала: «Ну доки вона шукатиме собі моряка? Ото перебірлива. Чи, може, щось приховує?»

Іскра зрозуміла ті погляди і голосно спитала у Петра Шпички:

— Де це ви були так довго?

— Та картоплю ж возили. А потім розгружали, хай йому грець,— не задумуючись, випалив Шпичка.— Отак, як тоді, коли вас підібрали на трасі. Пам'ятаєте?

— Пам'ятаю! Таке не забувається. А де ж ваш друг, Віктор?

— Там! — показав рукою в порт матрос.— Накладні здає боцману. Морока нам з тією картоплею та й годі... Аж голова закрутилася... Може, в кіно сходимо, щоб розв'ятись?

— Ходімо,— зітхнула Іскра, сама не знаючи, чого вона хоче.

23

Все йшло так добре, що Олеся вже думала, чи не пове-сти мову про присвоєння бригаді комуністичного звання. План вони дають з перевиконанням і по сортності високий. Нестачі в буфеті більше нема. Бригада живе дружно, і прогулів ткалі не роблять. Андрій Мороз склав екзамени на повного електрика. Павло Зарва досконало оволодів професією помічника майстра і може вільно замінити бригадира. Якось уже й заступав, коли Василь Бурий лежав хворий на грип. Ярини Чугай дівчата приголубили, і вона з охотою стала працювати в художньому цеху, забувши свій

відчай і самотність. Коли б так усі люди допомагали один одному, як вони Ярині, яка то була б полегкість. Одні своєчасно застерігали б інших не робити так, а отак, бо лихо буде. Другі допомагали б тим, що потрапили в біду. Треті зупиняли б, ще в зародку, всякі чвари між сусідами і оті сварки на кухнях, в загальних квартирах. І знову не стало б у Новограді замків, які завелися останнім часом. То Марчук даремно бурчить і нарікає, що Новоград марно відкривали. Яке ж то досягнення — будувати комунізм у місті, яке обгородили з усіх боків колючим дротом, кругом наставили міліції? І перепустки завели: достойний ти увійти до Новограда чи ще не заслужив? Ні, то прикра помилка — так будувати комунізм. Олесь в цьому глибоко переконана і може довести Марчукові і кому завгодно на прикладі Іскри. Вона вже не та стала, що була колись, як приїхала до них. Не та! Ну, нехай обдурила їх з тим женихом, заради якого примчала сюди з свого Самгородка, але ж під впливом дівчат вітер у голові поволі влігся, ангели вже не так пурхають. Вона ж не мотається по місту, як було раніше, і не зазирає кожному моряку в очі, шукаючи якогось, може, навіть вимріяного, міфічного коханого. Стала стриманіша. Спершу подумає, а вже потім щось скаже чи зробить, а не навпаки, як у перші дні. А те, що безпосередня й щира, — не біда. Коли б усі такі були в цій справі, а не гнули кирпичу, приховуючи своє справжнє лице чи просто глумство.

І щоб старалися всі одним поривом іти вперед, як шахтарі, як металурги. І щоб свідомо знали всі одне: для себе ж стараються, для своєї держави. Шахтар дає вугілля, а воно плавить сталь. Із сталі роблять машини. А машина виконує все. На полі та в цеху. Я тчу на сорочку, плаття, костюм і пальто для робітника і селянина. Робітник і селянин дають мені їсти, машину й сировину для ткання. І отак — один для всіх, а всі для одного. І щоб усе менше затрачувати сили і праці на одиницю виробленої продукції. От вони поставили ломельний прилад, і верстат зупиняється сам, коли порветься нитка. А що це значить? Брак ліквідовано. Простої зменшились. Продуктивність праці одразу підвищилась. Фонд зарплати не збільшували, бо ткачів нових не набирали, і метр витканої тканини подешевшав. Тут Олесі допоміг Гнат, взявшись за той прилад з Андрієм та Павлом Зарвою. Виготовали його електрики та слюсарі з експериментальної майстерні.

А бригадир став осторонь, хоч то був його найперший і святий обов'язок. І його, і начальника цеху, й головного інженера. А чому вони не зробили того приладу самі? Та, мабуть, тому, що не болять їм оте заповітне: всі одним поривом — уперед! Не розуміють простої істини: чим вища буде продуктивність праці, тим більшими стануть прибутки держави і зарплата робітника. І вони більше одержуватимуть не тільки зарплатою, а й іншими благами. Чим саме? А навчання дітей у школі. А дитячі ясла й садки. А лікарська допомога, санаторії й курорти. А нові квартири, які держава дає безкоштовно. Усе те, геть усе, чого не має Марта у Франції і чого вона повік не матиме там. Олесья добре все це знає, бо часто плаче над Мартиними листами, на самоті, і жаліючи, і лаючи сестру за те, що так у неї все важко склалося. І тут ніхто не може заперечити Олесі. Ті листи з Франції самі агітують за Олесю та її радянське життя, яке вона хоче зробити ще кращим. Он дівчата в бригаді їх читають та перечитують і вже зовсім інакше дивляться на свою роботу, на все навколишнє. Олесья нічого од себе не додає, не пояснює. Беріть читайте. Уже ж не маленькі.

Дівчина криво посміхається. Скептичне обличчя Андрія Мороза уявляє і чує його насмішкуваті слова:

«Політграмота, Олесю. Справжня політграмота. Ти дай мені щось таке, гаряче, душевне. Щоб я обновився од твоїх слів. От у чому діло, товаришу комсорг!..»

«Душевне, гаряче! А хіба ота історія, коли тебе піймав бригадир з грішми в буфеті, не гаряче й душевне? Тебе ж судити хотіли. Але ти своєчасно одумався. Ну, скажи, Андрію, нащо ти поклав гроші в тарілку? Що тебе змусило? Адже моторолер тобі був дорожчий. Мовчиш, бо нічим крити! То я поясню. Тебе наша правда заставила покласти гроші. Бо ти вже живеш за нашими законами. От тобі й уся політграмота. Ти зробив так, як вона велить, оця наша політграмота, Андрію. І не крути носом, коли тобі про неї кажуть...»

Замовк і слова не сказав. І не признався в тому, що Олесья своєю поведінкою з отим бракованим відрізом шовку перевернула все в його голові. Сором. Коли б признався, то вона його тут і поклала б на обидві лопатки: «Оце ж і є, Андрію, наша політграмота. Вчи її щодня. Не цурайся. Вона тебе в люди виведе...»

А от Іскра ще не збагнула всього того, що Андрій.

Бач, як прилетіла після Мартиних листів та одразу до намиста. Яке воно? Справжні перли чи підроблені? Сліпа рабиня коштовних речей, котрих ніколи й не мала. Гнат їй правду сказав про ціну людини й намиста. Що ж у нас коштовніше? Чи зрозуміла? Мабуть, ні. Лихо з нею. Поживе в бригаді, роздивиться, то й сама збагне. Олеся не буде їй доводити, бо те, до чого людина своїм розумом доходить, завжди міцніше, правдивіше, триваліше. Варто лише спрямовувати її на цей шлях пізнання. І першим таким поштовхом були Мартині листи. Значить, вони й Іскру взяли за живе, раз примчала по намисто, невгамовна. Павло Зарва теж не витримав, прибіг. Олеся вірить обом. Вони щиро це все. Отже, бригада вирівнялась. По зарплаті видно. По надпланових метрах витканого ворсу, що збільшується кожної зміни. Пора. Справді, пора поговорити з парторгом при нагоді.

Трапилася й нагода. Олеся прибігла до Гната додому, коли він знову був на морі. Хотіла попросити йому тільняшки та верхні сорочки. І зраділа. Ганна Миколаївна теж прала у великій балії. Дмитро Григорович сидів недалеко біля верстата і щось стругав.

Дівчина привіталася, защебетала так привітно, що старий боцман аж окуляри на лоба підняв, весело забігав очима. Винесла з Гнатової кімнати холостяцьку білизну і намочила в бачку.

— Починаєш звикати, доню? — спитала Яворська.

— Ні. Просто хочеться, щоб усе було йому чистеньке, коли з моря вернеться. Страх не люблю безпорядку...

— Старайся. Це стане як знахідка, коли одержите нову квартиру.

— Охо! Коли то вона ще буде, та квартира?

— Буде. Наші ткачі закінчують новий дім. Я знову піду до директора... І флот для своїх офіцерів буде. Гнат — од флоту, ти — од нас. По одній кімнаті. От і зробимо вам квартиру. Ти в нас, дочко, не з останніх. Та й він на флоті, чула я, не картоплю возить...

— Жінко!.. — застережливо кахикнув боцман. — Роби своє діло!

Олеся здивовано озирнулася: близько ні душі живої. На горі, біля могили Невідомого матроса, стояла група туристів. Піонери клали букети польових квітів. Вітер дув з моря, і навіть гомін їхній сюди не долітав. Де їм було почути голос Ганни Миколаївни? То Яворська одразу й по-

вела мову про ту картоплю, якої ніколи не возив і не возить Гнат. І боцман обриває жінку й знову схиляється біля свого стругання.

— Що ви майструєте? — весело спитала Олеся, аби заспокоїти старого.

— Гойдалку.

— Кому? — скинула брови дівчина.

— Дітям, — спокійно пояснив боцман. — Вони щодня прибігають до мене, отуди, за маяк, де мій садочок. Там затишно, чистий пісок на березі. І море неглибоке... Старші купаються, бичків ловлять, а меншенькі плачуть. Їх у воду не пускають. От і буде їм гойдалка. Широка, на дві дошки. І низенька. Морські канати, просмолені, пропущу на залізних кільцях. А тоді поставлю шведську драбинку. Хай лазять на здоров'я. Діти люблять лазити вгору... І мені веселіше буде... І дітей до маяка привчатиму. Повиростають і, може, котресь та й піде по цій професії.

— То могла б і міськрада гойдалку зробити? — обережно натякнула Олеся.

— Зроблять, жди! Вони одгрохали в міському парку дитячий куток, отам на камінні, де спека, курява та духота... А сюди, кажуть, бюджет не тягне. Планують через три роки гойдалку коло моря... Був я у них, находився по кабінетах... Ти, кажуть, Дмитре Григоровичу, сам депутат і вишукуй внутрішні резерви. От я й вишукав. До адмірала ходив. Піску та гальки навезли моряки. Труби дістав у підводників. Дошок — на причалі. Автогену — у водолазів. Пішло діло. Навіки роблю, щоб було і твоім дітям...

— Ну що ви? — зашарілася Олеся.

— А те, що чуєш. І не зоглядишся, як дітки підуть. От і буде їм забавка. Не можу я так, щоб наші діти, які тут, коло маяка, живуть, бігали на гойдалку в парк, на каміння та спеку... Хай коло моря гойдаються і верхолазять... А побачать це діло батьки, то і в них совість заговорить. Почнуть мені підсобляти... І ми скоро таке містечко дітям збудуємо, що куди твоїй міськраді...

— Чоловіче! — озвалася Ганна Миколаївна. — А може, Олеся одержить квартиру десь на Мачтовій горі?

— Ні, вона мусить тут жити, коло маяка. Он якраз два будинки закінчують, — показав молотком боцман на гору, де будівельники викладали, на обох будинках, шиферний дах. — Заслужила коло маяка. Тут і житиме.

— Але ж то будинки флотилії «Слава»,— нагадала Олеся.— Мені там не дадуть. Я риби в океанах не ловила...

— Зате сорочки рибалкам ткала. І капронові сітки на рибу... Дадуть. Я ще піду до міськради, а Ганна до вашого директора,— пояснив боцман.

— Дадуть!— тріпнула оджати́м рушником Яворська. І заговорила вже не до Олесі, а до чоловіка:— Дадуть, коли знову не крутитиме носом. Скільки я тоді намучилась з гуртожитком? Так і на цей раз може статися... Ми будемо пороги оббивати скрізь, а вона візьме та й крутоне в останню мить...— Ганна Миколаївна пильно глянула на Олесю:— Так чи ні? Кажі чесно...

Боцман грюкнув молотком об вистругану дошку, наче вивіряв свою роботу, і теж підняв очі на дівчину.

— Ні, не крутону,— посміхнулася Олеся.— Мої дівчата уже всі влаштовані. У кожної над головою дах. Своє ліжко, вішалка для одєжі. За це я спокійна... Хіба, може...

— Ой, лишенько!— сплеснула в долоні Яворська.— Ти чуєш, чоловіче? Вона знову своє. Ну, що там ще? Кажі. Приголомшуй нас одразу...

— Я ще нічого не знаю, але все може бути. Коли котрась з моїх дівчат вискочить заміж... От візьме й вийде раніше за мене. Тоді що ж? Тоді ми з Гнатом і тут проживемо... Нам не тісно. І все-таки коло вас будемо...

— Ми тебе й Гната не женемо,— похмуро кинув боцман.— Живіть. Але заслуга завжди є заслуга. Раз ви обое заслужили нову квартиру, то чого ж її цуратися? Ластівка не пустить у своє гніздо горобця. А соловей мухоловки не пустить... У кожного мусить бути своє гніздо... Такий закон, дочко. І буде він у всіх віках, при всякій владі.

Олеся промовчала. Боцман і далі стругав дошку.

— Лесько, не дурій. Скажи чесно,— не відступала Яворська.— Що у вас там робиться? Хто збирається заміж, а хто з хлопців хоче женитися? Я досі не чула і питаю тебе офіційно.

— І я не чула,— підвела голову од бачка Олеся.— Але все може бути. Дівоче серце, як те молоко на плиті. Пантруєш його, не відходиш і на мить, а ледь одвернулася, воно вже й збігло.

— Ну хто?

— Точно не знаю, але, здається, наша Іскра не вгамується... Той, що в Карпатах служить, мало не щодня пише їй та клянеться, що любить, а вона тут бігає скрізь і ще

когось шукає. Ніяк не розберу її. І, може, звичайно, добігається... Що тоді? Де їх поселимо? А поселити десь треба. Перше весілля в бригаді, яка от-от має стати комуністичною... Як можна їх лишити без квартири? Де вони житимуть? Ми з Гнатом обійдемося. Ми тутешні. А вона сама до нас приїхала. Не можна такої обходити. Що тоді ткачі скажуть?

— Проти тебе й Гната ніхто нічого не скаже, — рішуче заявив боцман. — Гната добре знають моряки і наш адмірал. Знають і поважають. А тебе, доню, і моряки, й ткачі поважають. Ніхто й рота не розкриє. Іскра для нашого Новограда — одне, а ти зовсім інше...

— Ми в одній бригаді, Дмитре Григоровичу, і обов'язки й права у нас однакові. І я ніколи не руйнуватиму ластів'ячого гнізда, раз вона першою почала його класти... І взагалі, давно пора поставити всі крапки над «і». Пора нашій бригаді присвоїти заслужене звання, — несподіванс докінчила Олеся.

І, не давши отямитись Яворській, коротко й стисло перелічила всі найголовніші виробничі показники бригади. Просто дивно. Коли їй пропонували це раніше, Олеся протестувала. Ще до тієї нестачі в буфеті і вже після неї заперечувала, а це раптом сама вимагає. Просить ще раз перевірити їхню роботу, ознайомитися з життям кожної ткалі і винести це питання до дирекції й партійної організації комбінату, а вже потім на цехові збори ткачів. Яворську це здивувало й зворушило: Олеся, нарешті, відчула свою силу, повірила кожній ткалі, сама увійшла до неї в довіру і знає, на що вона здатна. Вони чесно заслужили це високе звання.

Та Ганна Миколаївна не поспішала з остаточним рішенням:

— Ну, гаразд. Одягнете червоні косинки, вас усі привітають, а далі що? Знову підеш в якусь відсталу бригаду?

— Ні, не піду. Залишуся в своїй.

— А в своїй що?

Море гомоніло лінивою хвилею між камінням, шепотіло на білому піску, змиваючи вчорашні дитячі сліди. Вдалині хвиля завмирала, навіть не жмурилась, а тихо засинала, і від того море переливалося живим сріблом. Стояв такий штиль, що було ясно чути, як при березі сплескувалася риба і по гранітних сходах, до моря, весело цокотіли чийсь дівочі каблучки. І тому раптова тиша, що допіру

запала між Олесею і Яворськими, одразу зробилася якась гнітюча й німа.

Застібаючи начищені гудзики кітеля, до Олесі підійшов боцман. Розгладив сиві вуса, обсмикнув кітеля:

— Де твій маяк, Олесю? Який він? Вона правду каже, моя Ганна, без маяка не можна... Червоної косинки вночі не видно. А в тебе ж, дочко, не все будуть сонячні та веселі дні... Колись і хмара насуне. А після сонця прийде й ніч... Я хочу, щоб ти й серед ночі все бачила, як і при сонці, вдень... От у чому сила...

— Робіть перекур, Дмитре Григоровичу, я зараз, — вибачилася Олеся, оджимаючи Гнатову тільняшку.

Викрутила її й повісила на шворку, без приціпок. Поки боцман натоптав люльку, запалив, вона впоралася й з верхніми сорочками та носовиками. Коло маяка запахло свіжою білизною і міцним саморобним дюбеком, що його Яворський сам сів, поливав і сушив, нарізаючи гострим тоненьким ножиком. Такого тютюну в крамниці не купиш. Він палив його повагом, не часто, але глибоко затягуючись, присівши навпочіпки біля Ганни, яка теж облишила прання, ждучи, поки звільниться Олеся.

— Сідай коло мене, дочко, — мовила вона, посуваючись на ослінчику, — та розкажи нам, як думаєш... Одна голова — добре, а дві — ще краще, як каже мій старий, коли сідає до чарки з своїми сивими моряками та розгортає карту Чорного моря...

— Ганно! — знов кашлянув боцман. І вона не доказала.

— Дмитре Григоровичу, — перебила його Олеся, — ви ж були у нас на комбінаті, в ткацькому цеху?

— Був.

— А що вам найперше кинулось в око, як одчинили двері?

— Кинулось! Тільки не в око, а в ухо. Так кинулось, що й досі гуде та гримить, наче мене посадили у великий корабельний казан і бухають по ньому сотнями молотів скажені котельники. Ти ще мала і не знаєш, що всі котельники стають глухими од такої роботи. А то ще на війні бувало, коли нашого підводного човна накриють фашисти. Човен ляже на ґрунт, а вони з усіх боків глибинні бомби на нього скидають. Якщо виживе човен і вернеться на базу, то матроси однаково вже будуть глухі. Хоч у вухо стрель, не почують... Не знаю, як це ви й досі не потлухли?..

— І от уявіть собі! Одного разу ви знову заходите в наш цех,— говорила Олеся.— Розчиняються широкі, світлі двері, і вас найперше вражає незвичайна тиша. Так, так! Велика незвичайна тиша! Що? Стоять верстати? Ні, всі працюють. Тільки ледь чути щось бринить. Навіть нам, що звикли до ткацького гуркоту й грому, це все може здатися дивним, неправдоподібним, наче казка і далека мрія... Але ми хочемо мріяти, як мріяв Ленін, коли ще нас на світі не було... Він мріяв про перетворення задушлих майстерень на чисті, світлі лабораторії. Ми мріємо... Я мрію про верстати без човників. Через те вони й не гуркочуть... Не смійтеся. Вони вже є у нас, працюють в одному інституті під Москвою. Сама читала... І придумала вже, як їх зробити і в нас, на великих ворсових машинах, де, здається, без човника, а значить, і без гуркоту ніяк не можна. А виходить, можна, Дмитре Григоровичу. Чого ж я на конструкторський відділ пішла, у вечірній?..

— Хвалю за сміливість,— щиро сказав боцман і торкнув жінку за коліно, щоб вона мовчала, це перебивала Олеся.

— Але ж ви в ткацькому цеху і роздивіться уважніше, що там робиться,— говорила далі дівчина.— Роздивіться, Дмитре Григоровичу, і вас вразить ще одна незвичайна деталь. В цеху нема ткачів, які безперервно снували між верстатами. Де ж вони? Верстати працюють, а ткачів нема. Ні, є. Ткачі стали операторами. Вони сидять за пультами управління, а система сигналізації, система реле та автоматики допомагає їм бачити все, що робиться на дільниці. Багато змін станеться і в інших цехах... Я вже ясно бачу, як це можна зробити у нас, у ворсовому... От зробили ж ми ломельний прилад, поставили на верстати, і зараз, як тільки нитка обірветься, ломель замикає струм, і верстаг зупиняється...

— Хто зробив? — спитав боцман.

— Реле винайшов і пристосував наш Василь Бурій, але не хотів доводити діло до кінця. То я впросила Гната, і він довершив разом з Павлом Зарвою й Андрієм Морозом... А слюсарі та електрики в експериментальній майстерні виготовили, за нашими кресленнями...

— Хто креслив?

— Ну, я трохи допомагала,— ніяково пояснила Олеся.

— А він зараз піде скрізь, жаліється, ваш Василь Бурій,— не витерпіла Ганна.

— Не зважайте. Йому ж видали премію, як за вдосконалення. Чого йому зобижатися? — спитала Олеся.

— Ні, бригадир хоче патента, як за новий винахід. Він, мовляв, все те видумав, з своєї голови,— сказала Яворська.

— З своєї голови? — здивувалася Олеся.— Не може бути. Гнат нам розповідав і показував, що таке реле давно вживають на будівництві кораблів. Воно і в Гната на палюбі стоїть, там, де возять картоплю...

— Ну-ну! Ви обережніше з тією картоплею, дівчата,— помахав на них люлькою боцман.— Все картопля та картопля на язиці...

— Гаразд, більше не буду,— вибачилась Олеся.— Отже, то не винахід, а вдосконалення. Ми йому самі пояснимо, коли треба...

— Пояснить, бо вже до директора двічі прибігав. Мало кулаком по столі не стукав, а головінжа, кажуть, на три букви послав... Жаль, що свідків не було... От який він у вас, бригадир комуністичної,— зітхнула Ганна Миколаївна.

— А чого ти до них чарку п'єш? — здивувався боцман.— Ваш та ваш бригадир. А чому не твій? У твоєму ж він цеху. То чого ж на інших валиш?..

— Не валю я на інших. До слова прийшлося. Коли б мені свідки до того, як він головінжа на три букви послав...

— Він безпартійний,— пихнув люлькою боцман.

— Не важно. Робітнича честь для всіх однакова, і закони єдині — чи ти партійний, чи безпартійний,— одмахнулася Ганна Миколаївна. І на цей раз боцман не мав чим заперечити.

— Він помиляється, Ганно Миколаївно, наш бригадир, і ми йому роз'яснимо,— запевнила Олеся.— Такі випадки ще будуть, коли не знаєш точно, винахід то чи вдосконалення. Але я про інше. Ткацтво — найстародавніше ремесло. Століття змінювались століттями, виникали соціальні та промислові революції, але, мабуть, жодне ремесло не лишилось таким закріпленим, як текстильне. І однаково наші мрії анітрохи не здаються нам фантастичними, бо спираються на досвід, вже здобутий нами. Навіть на нашому комбінаті, після війни, сталися більші зміни, ніж за всю історію ткацтва. Уже переведені на потік машини, які виготовляють пряжу. Працюють прядильні машини безперервної дії. На полстнах — автоматичні ткацькі верстати... А я хочу йти далі... Мрію вперед і вперед... Щоб легшою

зробити працю ткачів... Щоб не було дівчатам та жінкам нічної зміни... А ви як хочете, так і називайте... Може, це й є той самий маяк, Дмитре Григоровичу?

І тільки зараз, сказавши все заповітне, що думала, Олеся раптом помітила, що обидві дівчини, які жили в ній і постійно сперечалися, примовкли, затаїлися, наче їх ніколи не було. Значить, злилися в одну, прийшли до спільного знаменника, утворивши ціле число. Була єдина монолітна дівчина, якої Олеся так довго ждала і хотіла весь час. І оцей маяк, що про нього нагадав старий боцман, а вона повторила, саме й був тим знаменником, до якого прийшли обидва внутрішні голоси, ставши єдиним цілим в Олесиній душі.

Дмитро Григорович наче вгадав її думки, радісно сказав:

— Він! Маяк, дочко. Наш маяк! Проминеш один, а на обрії — світить другий. А там — третій і четвертий. Од маяка до маяка. І все вперед...

— О, ти, Дмитре, агітатор, — посміхнулася Ганна Миколаївна.

— Ні, жінко, я професію свою люблю. Який з мене агітатор? Мені аби маяк світив на всі чотири сторони світу.

— А я хочу, щоб той маяк світив не тільки мені, а всім моїм ткалям. Через те до іншої бригади вже не піду, а лишусь в цій, — заявила Олеся.

— Не підеш? — пильно глянула на неї Ганна Миколаївна.

— Ні, — мовила дівчина. І мідно стиснула губи.

— Тоді перш ніж присвоювати бригаді звання, ти повинна спитати свого бригадира, чого він не розмовляє з Ольгою Чередник? В чому тут справа? Знаєш?

— Ні, не знаю. При мені вони говорять між собою.

— Не дивуйся. При тобі він і солов'єм співатиме. Отже, я прошу тебе, Олесю, розберися там. А вже тоді й про присвоєння поговоримо...

Дівчина жалісно глянула не знати на що — на Гнатову білизну, яка ще не посохла, чи на Яворських? Та Ганна Миколаївна заспокоїла:

— Не клопочися. Познімаю, як висохне... І утюгом пройдуся.

— Ні, ні! Прасувати я прийду сама. Ви лишень зніміть, коли ласка...

І пішла якомсь дивно, наче й не вона. Повсякчас була така рухлива й стрімка! Завжди рвалася вперед, здавалось,— ще один поштовх, і вона одірветься від землі й полине до сонця. А зараз ступала поволі, похитуючись, ніби на плечах несла тягар. Аж сутулою зробилася в ту мить.

— Нащо ти її так? Ну, не говорить з кимсь там бригадир, і кат з ним. Хіба за комунізму люди не будуть сперечатися? Ого! І не говоритимуть одне з одним цілими днями. Це ж штормове море, людське життя,— невдоволено сказав боцман.

— Тим краще, раз штормове море. Скоріше плавати в ньому навчиться,— одмахнулася Ганна. І пішла до своєї балії, по самі лікті затопивши руки в білу піну.

Яворський глянув на гору, і від серця одлягло. На самій верховині, там, де зводиться на кам'яному постаменті танк, який першим увірвався до окупованого фашистами Новограда, стояла Олеся. Вона дивилася на море і, здійнявши косинку, завзято комусь махала. Вітер, який уже линув горою, а сюди ще не долітав, напинав її плаття, наче білий парус, і все силкувався вхопити дівчину на свої крила, понести далеко і високо, під оті пір'їсті хмарини, до сонця. І боцман одразу забув усе, що допіру бачив, як, сумна й похнюплена, йшла од них Олеся. Вона знову виросла на горі такою, як завжди, ладна летіти до сонця. Та недовго милувався тією картиною.

Олеся стрепенула руками, піднявши їх високо над головою, і, мабуть, щось крикнула та й побігла вниз, одразу сховавшись по той бік гори. Чи когось побачила, чи, може, саме розплутала отой складний клубочок, що його кинула їй наостанку Ганна Миколаївна?

А клубочок справді був складний і заплутаний.

Ольга немов затялася і пояснила все тим, що Василь Бурій колись давно, ще як вона розійшлася з своїм п'яницею, почав упадати біля неї, але з того нічого не вийшло. Ольга дала йому одкоша, пригрозивши поскаржитися його Марині, наробити лементу на весь ткацький цех, побігти на маяк до Ганни Миколаївни. Але ж це було так давно, що й пригадати всі подробиці важко. Тоді в цеху ще навіть не майоріли червоні косинки. Навіщо ж ворухити старе й давно забуте? Коли вже до чогось там докопуватись та з'ясовувати, то тільки те, що сталося в їхній бригаді з того часу, відколи до них прийшла Олеся, знявши свою червону косинку. Вона ж прийняла їх усіх такими, як вони були,

і минуле кожної ткалі тут ні до чого. Минулим зараз не докоряють. Навіть закон зворотної сили не має. Ольга вже добре вивчила ті закони, коли розлучалась з своїм чоловіком та бігала по судах. Правда, коли суд її розвів, а колишній чоловік завербувався на роботу і виїхав на Сахалін, Василь Бурий знову почав залицятися до неї, але так непомітно й хитро, що комар носа не підточить. Ольга добре використала його прихильність і найперше, що зробила, це навчилася за його допомогою майстерно ткати ворс. Кат з ним, думала вона, хай надіється, а я своє візьму. І взяла. Стала доброю ткалею, використавши усі бригадиріві знання та досвід, здобувши високу кваліфікацію. А як же те, на що покладав надії Василь Бурий? Якою була йому Ольжина плата за прихильне ставлення? Ніяка. Узяв він дулю з маком, категорично й сміливо заявила Ольга, всіляко виставляючи напоказ свою цнотливість і недоторканність. Ольга призналася, що поставила тоді перед Бурим питання руба: кохаєш мене, то зроби це офіційно, на людях. Розлучися з жінкою, запишися зі мною, і все буде гаразд. Крутив, лашився, просив Ольгу бути з ним лагідною, пожаліти його, бо він такий нещасний од невдалого шлюбу з Мариною. Коли б не діти, то давно б залишив Марину і зійшовся з Ольгою.

Олеся аж отерпла, слухаючи Ольгу над берегом моря у тихому закутку, де лише чайка кигикала та хвиля плюскотіла.

«Покинув. Зійшовся. Дала дулю з маком. Я його використала на всі сто. Тепер нема дурних. Поводила за носа і дала коліном під зад...» Боже мій, які зухвалі й брудні слова! Вони падали на Олеся, наче холодний град, і боляче стьобали. Дівчина неприємно морщилась, часом здригалася, зажмурюючи очі. Їй робилося лячно од того, що Ольга так грубо й цинічно говорила про найсвятіші, найінтимніші почуття людини. Невже так думають усі дівчата в бригаді? Хіба й Іскра так усе розуміє? Ні, не може того бути. Олеся знає своїх дівчат. Іскру теж пізнала. Не такі вони. Ольга квартирувала на відшибі, і, певно, Олеся не могла її так близько знати, як своїх інших ткаль.

Чесна і відверта Олеся наче пірнула в якусь задушливу твань, і їй забракло повітря. Іронічно подумала, що в цій розмові сама несподівано обертається на капітана Корзуна чи простого міліціонера, який узявся розгрібати якийсь бруд серед п'яної ватаги темних ділків. Та нічого не вдієш.

Потягла нитку, то й розмотуй клубочка до кінця. І вона навіть посміхнулася, спитавши Ольгу її ж словами:

— І ви знову розійшлися, як у морі пароходи?

— Точно! — зраділа Ольга од того, що її слова, нарешті, прозвучали й з Олесиних вуст. — Я йому, шалапуту, навіть поцілувати себе не дала. Йй-богу! За руку часом брав, пальці чавив, а далі — зась. Далі — ні мур-мур!.. А тут, певно, і Марина почала догадуватись і дала йому доброї прочуханки. Вона його б'є, Олесю. Молотить, як сидорову козу, тільки ніхто цього не знає. Він сам мені жалівся... Перед нею, як кролик перед удавом.

Ольга говорила весело, добродушно і, здавалося, щиро. Олеся все більше починала вірити їй і наостанку спитала:

— А чому ж він не говорить до тебе?

— Жінки боїться. Мені сусідка їхня розповіла, що після того прочухана Бурій дав Марині клятву: навіть не здоровкатись зі мною, не те щоб говорити...

— Даремно. А ти стань вище над Мариною. Вітайся до нього й до неї. Раз між вами нічого не було і нема, то чого ж вовкулаку з себе строїть? Не по-людськи це, Ольго, не по-нашому... Говори з ним, Олю, здоровкайся, покажи себе з найкращого боку...

Допомогло. Ольга почала знову розмовляти з Бурим. Весело, щиро, навіть жартома. Віталася й з Мариною. Коли зустрічала її з дітьми та чоловіком, то найперше до дітей кидалася, брала на руки. Одного разу в кіно ще й цукерками їх почастивала. Марині це було приємно, і вона навіть у гості запросила Ольгу, косо позираючи на Василя, — як то він реагуватиме. Ніяк. Одвернувся до стіни, читав плакат про державне страхування життя.

Все знову стало на своє місце, і Олеся заспокоїлась, охоче розказавши про це обом Яворським.

І раптом нове лихо. Ольжин верстат стояв цілий день на заправді пряжею, а коли все було закінчено і ткаля побігла напитися води, хтось черкнув ножем по тисячах шовкових ниток, які були натягнуті, немов велетенська тисячострунна арфа. І, здається, ніхто до верстата не підходив. Василь Бурій, кінчивши заправку, відпустив на перекур і Павла Зарву та Андрія, а сам побіг в конторку до начальника цеху здавати змінну рапортничку. Олеся з дівчатами теж нічого не бачили й не чули, уткнувшись до роботи на своїх верстатах. Тільки тоді, як вернулася Ольга й тяжко заголосила, упавши на пошматовані нитки, ткалі

кинулись до неї й остовпіли. Понівечена пряжа, яку ладнали ниточка до ниточки увесь день, висіла осиротіло і якось боляче, немов розірване намисто на красивій дівчині, що його рвонув п'яною рукою якийсь розбишака. Цілий день пішов на заправку. Пропаде ще один або й два, поки бригадир і Павло Зарва знімуть пошматовану пряжу й поставлять нову. План бригади уже зірвано. Виробничі показники одразу знизяться. Чорна ганьба впаде на голови ткачів не тільки Олесиної бригади, а й тієї, що змінювала її і мала зараз приступити до роботи. Вони теж не виконають своєї норми.

Збіглося начальство, примчав Марчук з папками під пахвою. Василь Бурій, блідий, як стіна, люто лається і все звертає на учнів ремісничого училища, які прийшли в цехи на практику і швендяють скрізь. От і торкнув котрийсь лезом, що ним підстругують олівці. І, забувши про дівчат, знову лайнувся. Всі посхилялися над верстатом, дивляться, сперечаються, а верстат стоїть, немов обгорілий танк на полі бою. Тільки про Ольгу всі забули, наче її тут і нема.

Олеся, а потім Іскра кинулись до неї, підвели з холодної цементної підлоги, посадили за широкою колоною, де був їхній бригадний столик. Стогне Ольга, захлинається гарчачими слізьми і крізь плач так тяжко когось клеє:

— А бодай тобі руки покорчило, собако. А щоб ти дітей своїх більше не побачив, гадюко. Хай тобі жили отак поріжуть, як ти мені ниточки мої, злодюго... Щоб тебе акули в морі рвали по шматочку, як ти мені наробив, падло!..

— Олю! Ну, годі-бо! — обняла її за плечі Олеся. — Перестань!

— Ой, не перестану. Ой, пустіть мене, я його задушу, катюгу!

— Кого, Олю? Кого ти клянеш? — допитувалась Іскра.

Зупинились верстати, зміна кінчилась, і серед холодної тиші пролунав верескливий голос бригадира:

— Який вона парторг, раз не дивиться за своїми ремісниками? Ваша Ганна Миколаївна поставлена вчити їх, а не доклади робить. Ганьба!..

І одразу замовк Василь Бурій, наче вдавився цією небувалою тишею, що раптом упала на людей. І, мабуть, пожалів, що так голосно вигукнув. Коли б знав, що саме в ту мить зупиняться верстати, то, може, й не кричав би так голосно.

— Що ви робите? Не лайтеся! — дзвінко й сміливо гукнула Олеся, і ті слова одразу повернули всіх з високого нервового напруження до землі, в буденний, реальний світ.

До бригадира підійшов Павло Зарва, впівголоса, щоб ніхто не почув, сказав:

— Кинь ерепеніться, мариніст. Хай дівчата йдуть додому, а ми зостанемось наново заправлять. Подумаєш, не поспимо ще одну ніч! Чорт нас не вхопить. Хто ж його заправить, як не ми? Давай без шухеру, друг! А може, ти втомився, то я зостануся сам. І Андрій Мороз буде... За ніч і день, я думаю, впораємось...

Василь плюнув спересердя, але нічого не сказав, остався з Павлом та Андрієм заправляти верстата. Правда, двічі бігав у відділ кадрів до Марчука, поки на третій раз застав його наодинці. А заставши, почав просити. І, щоб роздобрити, навіть назвав його колишнім військовим званням:

— Товаришу кавторанг, ну, рятуйте нас од цієї істерички. Вона ж у гроб нас зажене з своїми кониками. Переведіть її в іншу бригаду або на якісь курси пошліть. У мене ж спокою нема і вдома. Жінка ревнує, лається, а вона, бісова баба, грає на цьому навмисне. Жартує зі мною на людях, при жінці й дітях... Я вже й здоровкатись з нею перестав і не говорив, так вона сама на рожен лізе... Ти їй пирскай слиною межі очі, а вона каже — дощ іде. Змилуйтесь, товаришу кавторанг, я дуже вас прошу... За мною чарка не пропаде...

— Давай рапóрт. І резолюцію начальника цеху.

— Буде! Все буде, хоч п'ять рапóртів, тільки щоб Леська не знала. Щоб і не здогадувалась про все це, поки вийде наказ,— волав Бурий, низенько кланяючись.

Та марно. Олеся дізналася.

Через кілька днів після того бешкету з верстатом заплакана Ольга прибігла пізно увечері в гуртожиток і викликала Олесю. Розхристана, тривожна, қоса вибилася з-під хустки, розсипалась на плечах. Навіть не напудрилась і губ не підфарбувала. В балетках на босу ногу.

На березі моря, під затишком скелі, куди вони прийшли, впала Олесі на плече і зайшлася плачем. Сльози так душили її, що вона не могла й слова вимовити. В горлі клекотіло, перехоплювало дух, замирало серце. Довго впадала біля неї Олеся, поки сьак-так вгамувала істеричне ридання, поки змусила Ольгу заплести косу, зав'язати краще хустку, застебнути на грудях кофту.

— От і гаразд, Ольго. От і знову ти красива. А то ж була як божевільна. Нащо себе так мучити? Ще змарнієш. Морщинки підуть по лобі й під очима. Тобі треба пильнувати свою красу. Доглядати її...

— Правда? — вже спокійніше озвалася Ольга.

— Авжеж! Бо доведеш себе до того, що хлопці й дивитися перестануть... А ти ж красива.

— Красива? Ти правду кажеш?

— Не тільки я. Мій Гнат не раз казав: «Красива у вас Ольга, дівчата... Таким, як вона, в кіно треба йти. На любовні ролі». Он як! — підроблялася й далі під її настрій Олесь. Бо знала — тільки так можна вгамувати шалену солом'яну вдову.

— Спасибі, Олесю. Передай йому привіт од мене. Ореал він. Коли б не був твоїм, то я б і одбити могла. Як іде в лицею — всі дівчата оглядаються, — раптом забувши про сльози, цілком спокійно мовила Ольга.

«Як мало треба жінці, щоб висохли сльози, — подумала Олесь. — Похвали її красу, пригорни щиро, нагадай, щоб чепурилася, і вона немов на світ народиться. Лагідна одразу стане, відверта й м'яка, хоч до рани клади... Невже це од далекого рабства лишилось? Од старої церкви та феодальних устоїв родини? Не може бути! Скільки століть минуло. Ні, щось тут інше. А що саме, і не добереш. Не такою ж вона мусить бути, ця Ольга — горда й чесна робітниця, матеріально не залежна ні від кого. От і розбирайся, коли в самої ще молоко на губах не обсохло. Коли ти й сама не знаєш, що воно таке, оте сімейне життя?..»

Над морем висипали чисті й миготливі зорі, розпливаючись і танучи на легкій шелесливій хвилі. Здавалося, вони опускаються все нижче й нижче до сліпучих мечів з маяка, що розгинали темну ніч. Не спав старий боцман, освітлював дорогу.

— Які великі сьогодні зорі!

— А котра твоя? — спитала Ольга.

— Моя? У мене нема. Як це так моя? — здивовано перепитала Олесь. — Не розумію...

— А що тут розуміти? Кожна дівчина чи жінка має свою зорю. Моя ондечки світить. Аврора. По ній усі моряки дорогу в морях бачать. Тільки я своєї дороги не бачу... Нещаслива в мене зоря. Треба, мабуть, переіменити...

— Ольго! — раптом мовила Олесь. — Живемо ми ко-муну, одна одну як облуплену знаємо, а от про тебе мені

нічого не відомо. Ти про мене все знаєш, а я про тебе — ні краплиночки. Ну, що там сталося? Чого ти ревла?

Ольга затряслася од злості:

— Та як же не ревти, трясця його матері? Як же терпіти таку неправду? Він, бугай, ходив до мене потайки, жив зі мною та все дурив, що жінку покине і зі мною одружиться. І ми виїдемо десь далеко-далеко. Аж туди, куди показує моя зоря... А зараз, падлюка, коли вже маю разом з вами червоною косинкою запнутися, хоче виганяти мене з бригади. Коліном у спину... За що?..

— Стривай, Ольго! Хто він? Чию жінку мав покинути? — не розуміла Олеся.

— Ой, прости, Олеся. Я ж усе тоді збрехала. А зараз не можу. Каменем воно на серці. Не туди я, дурна, пішла. І зоря мені цього не показувала. Наче якийсь дідько заплутав... Але ти не лякайся. Я вже давно з цим закінчила, як тільки ми почали змагатися за комуністичну. Я все одрізала. З серця вирвала. Я чесна перед вами, дівчата...

Далеко в морі, на невидимому обрії часто-часто замиготів світловий телеграф крейсера. Йому відповіли ескадрені міноносці, торпедні катери, перемовляючись вогнями. Десь там був і Гнатів вогник. Олеся намагалася вгадати, котрий він, і не могла. А так хотілося, бо це надавало їй сили, терпіння, витримки спокійно слухати всю цю сумну й образливу для жінки історію, що її плутано й істерично викладала Ольга. Вона розкрила всю складність своїх давніх відносин з Бурим, щиро сказала про розрив у лісі, коли набігла заплакана на роботу. Тільки Олеся того не помітила, бо тоді в неї свій клопіт був: отой бракований шовк, що сама його ткала, а потім купила в універмазі... Ольга прогнала Бурого, і він розізлився, але не облишив своїх домагань. Вона тікала од нього. Коли він запропонував їй перейти в іншу бригаду, щоб вільніше було зустрічатися, плюнула йому в очі. І тоді Бурий почав мстити. Ольга певна, що порізана пряжа на верстаті — його робота. Не сам, звичайно, різав, а когось підслав. Хоча б і тих ремісників, що часом тиняються по цехах. А зараз подав рапорта, щоб її зовсім витурити з бригади. І просив Марчука підготувати проект наказу. І зробив це все шито-крито, щоб ні Олеся, ні Ганна Миколаївна не знали. От який він, бандит!

— Олю, це якесь непорозуміння. Тобі хтось наговорив, або сама в нестямі вигнала, — спробувала її зупинити Олеся.

І не зогляділася, як рвонула на собі кофту Ольга, розтріпала коси і, наче навіжена, знову заголосила. Упала на камінь, гірко схлипуючи. Плутаючи слова й події, захилюючись сльозами, важко звиряла Олесі своє нове лихо:

— Я жінка, і мені не можна без сім'ї. Я дітей хочу, Сина й дочку. І думала вийти заміж. Думала, він культурний, чесний. В кіно ходили. Потім упросив, щоб я сиділа в нього, а він портрета з мене малюватиме. Я послухалась. Наче й гарно виходило. Олійними фарбами. Хустка оця квітчаста. І коса моя. А тоді почав розповідати про натурщиць, яких художники голими малюють... Давай просити, щоб і я так зробила. Ото, каже, буде портрет. Падлюка ж ти така! І кинувся на мене, хотів одержати зривати. Ну, я ж йому дала! Турнула на підлогу і давай місити... Коли б не собака, який кинувся на мене, то була б задушила... Собака почав кусати мене... Ой, боже мій, боже, де ж та правда на світі, щоб тобі повилазило... Ой, нещасна моя голівонько, до кого ж тебе прихилю, як прийде старість?

— Яка старість? Що ти верзеш, Олю? Тобі ще жити та жити. І щастя своє ти знайдеш. Велике, повне сонця і кохання... І чоловік у тебе буде гарний, і дітки підуть... От згадаєш мене...

Олеся взяла її за руку, немов дитину, і Ольга покірно пішла за нею, присівши поруч, на виступ скелі. Здрігалася плечима, тихо схлипувала й часом знову зривалася на істеричний плач.

— Ну, годі-бо,— пригортала її дівчина.— Ти ж не маленька... Я менша, а от мушу тебе всовіщати. Куди це годиться?

— Правда, ти молодша,— схлипувала Ольга.— Але я ніколи, чуєш, ніколи не побажаю тобі зазнати того, що я... Будь хоч ти щаслива, Олесю....

— І я буду, і ти будеш. Всі наші дівчата будуть щасливі,— в тон їй сказала дівчина.

— Коли? — аж стрепенулася Ольга.— Може, тоді, як червоні косинки одягнемо?

— Не знаю, Олю. Не можу тобі назвати точного строку, але до кожної прийде своє щастя. Неодмінно прийде.

— А ти допоможеш мені, щоб скоріше?

— Коли б на те моя сила,— зітхнула Олеся.

— А Гнат? — рвучко підвелася Ольга.— Попроси Гната. У нього ж повно моряків. Чесних, сміливих. Може, котрийсь отак, як і я, шукає? Попроси...

— Боюся, Олю. Гнат дуже цього не любить. А раптом щось скоїться у вас потім?..

— Не скоїться! Не бійся. Я буду вірою й правдою жити. Ноги йому цілуватиму,— гаряче шепотіла Ольга і вже чепурилася, знову заплітаючи косу.

Олеся мовчала, думала своє:

«Ну й Ганна Миколаївна! Наче між іншим кинула,— піди, Олесю, та спитай, чого бригадир з Ольгою Чередник не розмовляє? А он куди ниточка тягнулася! Це ще гірше, ніж та нестача в буфеті. Що ж його робити? І порадитись нема з ким. Дівчата сплять. Гнат знову на морі. Старий боцман в маяку на вахті. Не будити ж серед ночі Ганну Миколаївну. А нащо будити? Може, вона навмисне кинула мене в цей вир, щоб я сама в усьому розібралася? Тоді й дівчатам не можна цього розповідати? Тут важкий і гострий з обох боків меч, по якому я мушу пройти, не поранивши і Ольги, і дівчат. Пройду чи спіткнуся? Ох, як це все складно! І в жодних правилах та звичаях комуністичних бригад про такі випадки не записано. Чому? Ат, дурниця. Хіба по інструкції можна жити? Ольга вимагає відповіді на своє важке, наболіле. Вона правду каже, широко просить. І я повинна їй відповісти. Ясно і чітко. А як? Коли б Гнат був і його моряки! Що б то вони сказали на моєму місці? Ні, це якась нісенітниця. До чого тут Гнат і моряки? Ольга б їм, по-перше, цього ніколи не розповіла. А друге... А що ж друге?»

— Я буду на нього богу молитись, Олесю моя рідна,— гаряче нашіптувала Ольга про своє пекуче.

— І даремно,— пробує усміхнутися дівчина.— Зараз богів так само скоро скидають, як і вигадують. Нема богів...

— Нема? А хто ж замість них?

— Люди, прості люди. Ну, такі, як ми з тобою, Ольго. І як ти не хочеш цього зрозуміти?

— Люди,— роздумливо мовить Ольга.— Люди... Але ж серед людей і Василь Бурий, і оцей Марчук, що малює... Я думала — раз він усе красиве малює, то й сам такий... Нехай уже Бурий наш мариніст, але ж Марчук художник...

— То це Марчук тобі таке хотів зробити? — навіть не дивуючись, спитала Олеся.

— А то ж хто? — люто кинула Ольга.— Він і про той наказ, щоб мене вигнали, розказав. Ще тоді, як між нами тихо все було. Я сиділа, запнута квітчастою хусткою, а він малював і про натурщицю не згадував, проклятий...

Олесі все було ясно, і вона хотіла якось відволікти Ольгу од тих гірких спогадів, знову повернути в цей реальний, добрий світ. До лагідного й воркітливого моря, до ясного місяця, який зійшов над маяком. До великих зірок у небі і високих парків, до білокам'яного Новограда, в якому вони з Ольгою народились і вирости, якого більш ніде нема на землі. Він тільки тут. І вона зважилась на ще один крок:

— Знаєш що, Ольго? Я тобі своє намисто подарую.

— Яке? — так і кинулась молодиця.

— Ну, оте саме, моряцьке, що Марта з ним ходить по всіх ювелірах у Франції. Воно однакове, що в неї, що в мене. Мати ще за життя розділила на дві пизки. Одна — в мене. Друга — у Марти. Воно тобі буде до лиця, Ольго...

Жінка як стояла, так і кинулась на шию Олесі.

— Ні, стривай! Не цілуй мене зараз, — випручалась дівчина. — Я подарую тобі його на весіллі, коли ти будеш заміж іти. Воно щасливе... Навіть Марта пише, що наше намисто їй щастя приносило не раз і з біди виручало... Будеш виходити заміж і одягнеш... Ти красива, Ольго...

— Заміж? Я буду виходити заміж? — холодно перепитала Ольга.

— Авжеж! І, може, так скоріше вийдеш, коли знатимеш, що я тобі на весіллі подарую намисто, — мовила Оlesia. І щиро засміялася: — Але з однією умовою. Ти мусиш забути все і до певного часу здоровкатися з нашим бригадиром, на людях говорити з ним, наче між вами нічого й не було.

— А з отим Марчуком?

— Як хочеш. Але я думаю, він зараз сам буде тебе десятою дорогою обминати. Хоча й вони люди, Ольго. Куди ти їх подінеш? Нам і з ними треба комунізм будувати. Наказа ми завтра йому поламаємо. Далі директорової секретарші він не піде. За це будь спокійна...

— Спасибі ж тобі, Олесю! Ой, спасибі! — не знати за що — за намисто моряцьке чи за допомогу — дякувала Ольга.

Петро Сухобрус хоч і плив третім класом, але добре бачив усе, що діялося на Середземному морі та його північних берегах. Допомогло йому те, що теплохід був приписаний до Новоградського порту і більшість матросів та

й сам капітан або знали Петра особисто, або читали його нариси в міській газеті, яка була мало не в кожному кубрику. Капітан теплохода виявився давнім приятелем безрукого боцмана на маяку, про якого Петро не раз писав щиро й зворушливо. Пам'ятав він і покійного Олесиного батька, моряка Тиховода, який згорів на маяку. Але особливо зворушила Петра скупа розповідь капітана про те, як в один з рейсів до їхнього корабля в Марселі приходила старша Олесина сестра Марта з двома дітками й чоловіком Анрі.

Після тієї розповіді, здається, поблідло все, що Петро чув і бачив досі. І славний, весь у вогнях, вечірній Босфор, в якому швартувалися американські авіаносці та підводні човни з ракетами «Поларіс». І велична Айя Софія, і взагалі вся земля, де, може, й Петрові далекі праотці конали в турецькій неволі. І босі й роздягнуті діти, що просили милостиню. І крикливі ослики, що тягли возики та гарби з суцільними дерев'яними колесами без спиць. Петро бачив десь у музеї дерев'яне рало, а тут, на одній гарбі, угледів не рало, а великого сука, яким деякі турецькі селяни ще й досі орали свою ниву. Дивно все це виглядало поряд з найновішими марками американських автомобілів, що мали холодильники і кондиціоноване повітря. Він був свідком, як наші туристи дарували дітям листівки з краєвидами Москви і Києва, значки з п'ятикутною зіркою, а вчитель, що скоро прибіг сюди, одбирав ті сувеніри, рвав і топтав їх. Дітей бив поліцейською гумовою палицею. Петро бачив, як красиві атлети в чудернацьких паланкінках несли на золотий пляж сухоребрих, напівроздягнутих американок, заробляючи собі на харч.

Зараз те все немов здаленіло. Тільки ще стояли перед очима руїни храмів та Колізею в Греції. І той шпиль, на якому Маноліс Глезос в чорні роки фашистської окупації підніс червоного прапора. На руїнах всесвітньої немеркнучої еллінської культури панували зараз злидні простого люду, стояло безправ'я і чорні дні. Навіть в Афінах не мали ще каналізації і водогону, який колись винайшли в стародавньому Римі. Місто жило під вічним страхом епідемій. Якщо брати сучасне життя звичайних трудових греків в Афінах та порівняти його з маленьким Новоградом, то це як день і ніч. Петро одразу все зрозумів, пробувши два дні в Афінах. Він, звичайно, не брав до уваги місцевих багатців та американців. Робітник і службовець в його

Новограді жив далеко пристойніше, ніж в Афінах. Це було ясно Петрові, а капітан теплохода ще й підтвердив його висновок разючими цифрами.

Він покликав Петра на місток, у свою рубку, коли проходили повз пустельний острів, де височіла кам'яна тюрма. Чорна і висока, вибита в глибині каміння на добрих два поверхи, обнесена гранітним муром, вона одразу навівала сум і безнадію.

— Дивись,— мовив похмурий капітан,— там чесні борці за мир. Комуністи. Вічна каторга. Зараз побачиш...

Кругом острова, особливо з того боку, де пролягав курс теплохода, скрізь стояли буї з застережливими прапорцями (Увага! Не підпливати! Вогонь відкривають без попередження!), тюрму було видно добре. В бінокль навіть грубезні ґрати у вузеньких вікнах можна помітити. Мертва, кам'яна брила смерті стояла серед голубого моря, немов знущалася з небаченої краси, яка лежала кругом. Тюрма немов плювала людям в обличчя, злорадно й зухвало кепкуючи: «Ага! Я сильніша од вашого сонця і моря. Сонце й море дають вам життя, а я його вбиваю. Плювати мені на всіх вас, на культуру вашу, на жінок і дітей. Я вища навіть за бога і за те, що ви називаєте природою. Ви — воля, я — неволя. Ви живете, але я можу зламати вам життя, навіть скалічити його, отруїти...» (

Петро вихопив блокнота і почав записувати цю свою думку. Та капітан спинив його:

— Кинь. Потім будеш. Дивись...

І Петро побачив, як з тюремних вікон в'язні почали махати білими хустинками, аркушами зім'ятого паперу. Ожили тюремні вікна, немов на дикому камені раптом зацвіли проліски.

— Побачили! — зрадів капітан.

— Кого? — спитав Петро.

— Прапора нашого. Ну що ж? Забудемо на якусь мить їхні закони. Он зустрічний грек іде. Давай салют! — звелів капітан.

— Далеко ще грек,— непевно зауважив старпом.

— Давай!

І теплохід затрубив. Голосно, басовито, клично. Раз, і вдруге, і втретє. І тюрма ще рясніше розквітла білим цвітом, який жив на камені, гойдався, кипів весняним шумо-виням, пробивався крізь важкі залізні ґрати.

Капітан зняв картуза, ніби став струнко, похиливши сиву голову, а Петро Сухобрус ще довго вдивлявся крізь прозоре скло на тюрму, обертаючись назад.

— Досить,— мовив йому капітан.— Вони, ці тюрми, на кожному острові. Тут їх цілий архіпелаг. Але я вже не маю права давати салют. Море чисте, зустрічних кораблів нема.

Вітер дужчав і завивав у снастях, бився в органічне скло ходової рубки. Білі буруни закипіли на крутій хвилі. Потемніло небо, насупилось, затягнуте хмарами.

На пульті управління спалахнула синя лампочка. Старпом перемкнув навушники на радіорубку. Вислухавши допесення радиста, доповів капітану:

— Попереду шторм. Греки й італійці наказали своїм кораблям ховатися в найближчі порти Європи і Африки. Попереджають нас. Дають Розу вітрів, силу шторму, швидкість вітру в циклоні.

— Повний вперед! — звелів капітан.— За попередження подякуйте. А вони хай тікають і ховаються, каботаж¹. Де моя подушка?

Старпом перемкнув мікрофон, звелів:

— Подушку капітана на місток!

Петро здивовано озирнувся. Якої подушки заманулося капітану? Сидить на високому, зручному кріслі з добротною шкіряною подушкою й такими ж м'якими підлокітниками. Крісло повертається кругом, а ще якоїсь подушки вимагає. Дивак, як і той безрукий боцман на маяку.

Вбіг черговий матрос, приніс різьблену шкатулку. Капітан вийняв з неї шматок чорного сатину, на якому був перебитий візерунок, і, взявши голку, почав вишивати. Нитка червона, шив болгарським хрестом, домальовуючи пишні троянди в солом'яному кошику. Вишивав і позирав на море, на рульового, часом підправляючи його короткими уривчастими командами. І штормова хвиля не кидала теплохода в усі боки, він щоразу розтинав її навпіл, ріжучи воду високим гострим носом. А капітан вишивав.

Старпом одійшов до Петра і, запаливши, пояснив:

— Отак завжди. Як тільки шторм, одразу береться за вишивання. Скільки тих подушок назбиралося! Повна квартира. І в нас, по каютах... Нерви свої гамує. Робиться спокійним у найбільший шторм...

¹ Каботаж — дрібне, недалеке плавання в межах порту, коло берега.

— Старпом! Перевірте машинний,— наказав капітан, видно, почувши про своє вишивання. Голкою поманив до себе Петра Сухобруса.

Старпом козирнув і вилетів з рубки.

— Може, ти колись писатимеш про неї, старшу Тиховодову дочку Марту, то розповім, як вона тоді прийшла до нас. Скоро Італія, а там я вже з тобою не поговорю. Не дадуть. І в Марселі ніколи буде.

— Я слухаю,— вихопив олівця й блокнота Петро.

— Сховай,— звелів капітан.— Не люблю, коли мене на замітку беруть.

Петро почервонів, але капітан того не помітив. Він вишивав свої хрестики, раз у раз позираючи на штормові вали та рульового, який стояв, наче пригвинчений до палуби. Тільки плечі й руки у нього немов танцювали.

Капітан говорив скупі, здається, зовсім не цікавився, як реагує на його розповідь Петро Сухобрус. Ніби адресував усе це не йому, а комусь невідомому, ніби виступав по радіо і не бачив тих, до кого говорив.

Та Петро ясно уявляв ту картину.

Наш теплохід швартувався в Марселі, на головному причалі, і його зустрічала строката, галаслива юрба. Доке-ри, рибалки, дрібні службовці, вантажники, жінки й діти, що побачили радянського теплохода і затримались тут, ждучи переправи на острів Іф, місце прогулянок та екскурсій, де колись була каторжна тюрма. Там, кажуть, сидів Мірабо і граф Монте-Крісто. Хто не захоче поглянути на такий острів? Марсель своїми бухтами нагадував капітану Новоград, і тому його розповідь була для Петра близькою й зрозумілою.

Причал вирував і гомонів на всі голоси. І раптом серед того гамору ясно почувся дзвінкий жіночий український голос:

— Агов, земляки! Чи є хто з України? З Новограда? Чуєте, земляки?

Капітана щось кольнуло в серце і приємно залоскотало в горлі. Запитання було звичайне і навіть трохи наївне. Адже у нас нема такого корабля, де б не було українців. Це істина для всіх. Але тут питали саме про Новоград. Капітан перехилився через борт і побачив її. Вродлива, у рясному квітчастому платті. Тендітний капелюшок з широкою тулією у штучних квіточках. І на високій шії крупнисте намисто з морського дна. Жемчуг. Вона простягла до верх-

ньої палуби руки, а двоє діток, хлопчик і дівчинка, тримали її за спідницю. Поруч стояв на милицях інвалід,— напевне, її чоловік. В чорному береті, з люлькою в зубах.

— Є! — загукав хтось з матросів.— Новоградці на борту!

Вона вхопила обох діток на руки, намагаючись підняти їх якомога вище. А чоловік зірвав берета і почав вимахувати ним, щось гаряче й швидко вигукуючи. Та на борт піднялася поліція, службовці митниці, і капітан послав до неї старпома, відчувачи в тій жінці щось рідне й близьке. Він зійшов до неї трохи згодом, коли вже туристів пустили на берег.

— Честь маю кланятись, мадам,— сказав капітан надто чистою французькою мовою, намагаючись ясно вимовляти кожне слово.— А що вас цікавить у Новограді? Я там живу, мадам...

— Ой, боже! — сплеснула в долоні жінка.— Я там народилася і виросла. Моє прізвище Тиховод... Мій покійний батько у вас на маяку... І сестра моя Олеся, ткачиха у вас... Ось і намисто наше моряцьке... От подивіться!

Вона зняла намисто і простягла капітанові:

— Ви, мабуть, чули про нього? Бо тут ніхто його не знає... У них не було і нема такого моряцького намиста... Вони всі дивуються, коли я розповідаю...

— Я знав вашого батька,— сказав капітан.— Він був чесний і сміливий моряк. І сестру вашу, Олесю, знаю.

— Ой, людоньки! Ой, чоловіче! Ти чуєш? Ох, дітоньки мої! Знайомтеся. Це ж мій земляк! — раділа Марта, хапаючи за руки то дітей, то безногого чоловіка.— Знайомтеся!

Дівчинка засоромилась, але заговорила до капітана. І він мало не остовпів, почувши українську мову.

— Здоров'єнкі булї,— і зробила легенький реверанс.

— Моя Марі. Моя люба Марійка,— похвалилася Марта. І легенько підштовхнула хлопчика: — А це наш Ромен. Мій любий Роман. Чого ж соромишся?

Хлопчик тупнув ніжною і голосно вимовив:

— Добрїдїньє вам...

— Анрі, знайомся. Чого ж ти мовчиш? — звернулася вона до чоловіка.

Чоловік вийняв люльку з рота, подав важку, шершаву руку:

— Мое шанування. Я — Анрі.— І, трохи подумавши, вигукнув: — Марсельєз! Вів ля пе! ¹ Бьєн! ²

— Ну, далі, Анрі! Далі! — вимагала Марта.— Проси ж пана каптена до нас у гості. Ходімо, я дуже вас прошу. Ми тут недалеко, на вулиці Гарібальді...

На причалі з'явилася галаслива ватага з чорним антирадянським плакатом на двох палицях. Вони побачили нашого капітана і спрямували свої кроки просто на нього. Марта помітила це і, взявши дітей на руки, загородила капітана, голосно загукавши:

— Поліцей! Поліцей!

Анрі підняв над головою металевого костура, зіпершись плечем на Марту. Але до капітана вже підбігли наші матроси, а потім і поліція в білих рукавичках і поясах перегородила п'яним горлодерам дорогу, завернула їх в інший бік.

— Ну, чого ж ми стоїмо? Ходімо! Я все приготувала. І горілка російська. І вареники з капустою. І борщ український! Ходімо, я дуже прошу...

— Вельми дякую, мадам, але я один тут,— показав на теплохода капітан.— Я не турист. Мое місце на судні. Може, увечері. А зараз ми запрошуємо вас до нас у кают-компанію... Я покажу вам теплохід. У нас теж сьогодні український борщ і вареники з капустою. А можна й з сиром, у сметані. Прошу, мадам...

Марта злякано глянула на діток і, взявши знову їх за руки, рішуче заявила:

— Ну що ви! Не можу я з дітьми... Краще ходімо до нас... А мені до вас не можна...

Капітан запитливо глянув на Мартиноho чоловіка. Що вона верзе, твоя мадам? Ти ж, видно, робітник, сам допіру вигукнув: «Марсельєз! Вів ля пе! Бьєн!»

Той одразу все збагнув і, як усякий темпераментний француз, випалив:

— Сібірі! Сібірі! Б-р-р! — І почав навхрест ляскати себе руками, наче його й справді обпікав сибірський мороз.

— Що за дурниці? До чого ж тут Сибір? Знову хтось пустив провокацію. Це підла брехня, мадам. Слово честі капітана...

¹ Вів ля пе! — Хай живе мир.

² Бьєн! — Добре!

— Ні, ні! — заволатала Марта, одступаючи назад, за спину свого Анрі.

І немов затялася. Не пішла. Тільки почала просити:

— Винесіть мені хоч грудочку землі. З вазона...

Капітан звелів матросам зробити це.

Марта загорнула землю в чисту хусточку, вишиту хрестиками, сховала на грудях, за глибокий виріз декольте. І більш нічого не мовила. Пішла, не озираючись, у галасливе людське шумовиння. Одразу загубилася там. І більш не приходила.

Шторм скаженів, але капітан наче його й не помічав, спокійно вишиваючи подушку.

Іноді переривав розповідь, називаючи рульовому інші румби та градуси, і той міцніше тримав штурвал, вів корабель просто на велетенські водяні вали, приймаючи їхній удар на гострий ніс судна.

— А далі що? — спитав Петро Сухобрус.

— Нічого,— мовив капітан, засилаючи в голку іншу нитку.— Я хотів зупинити її і дати всього вазона у полив'яному горщику з своєї каюти. То був звичайний червоний калачик з нашої могили Невідомого матроса, новий сорт, цвіте взимку і літом. Мені подарував його безрукий боцман з маяка.

— Жаль, що не дали,— зітхнув Петро.

— Не забувай, парубче, що то були зовсім інші часи. Сталін тільки-но помер. Це зараз нам усе ясно. А тоді? Недаром її чоловік випалив оте слово: «Сібірі! Сібірі!» Наше судно було першим кораблем з радянськими туристами, і я не міг його залишити. Мені треба було завжди стояти на містку. Вона не пішла на теплохід, а інші французи приходили. Цілими екскурсіями. Роздивлялися скрізь, зазирали в кубрики, де матроси живуть. Розмовляли з ними... І нічого їм не сталося. А вона побоялася...

— Яке її прізвище там, у Марселі? Яка адреса? — спохватився Петро.

— Чого ти мене питаєш? Треба було Олеся розпитати, в Новограді. Адже знав, куди їдеш.

— Знав, але так закрутився... Я ж за капітана Корзуна їду. Він не зумів і віддав мені своє місце,— виправдовувався Петро.— Невже ми її не побачимо? Ви сказали — вулиця Гарібальді. А вона довга?

— Без адреси не знайдеш. Це тобі не Новоград. Хіба через газету? До нас тоді приходив один журналіст

з їхньої комуністичної газети «Марсельєза». Лишив мені свою візитну карточку. Може, він і допоможе розшукати Марту. Пояснив мені, чого Марта побоялася йти на теплохід. Вороги пустили поголоску: якщо така мати ступить з дітьми на палубу нашого корабля, то ми одразу заберемо її малят. Такий, мовляв, закон у радянських властей. А палуба нашого теплохода — то частина радянської території... Хитро вони обплутали Марту...

— Треба ж розвіяти цю брехню,— рішуче заявив Петро.

— Стараємось. Час покаже Марті правду. Тільки ти не здумай робити це сам. У Франції теж свої закони. І вони не дозволять іноземцям втручатися у внутрішні справи їхньої країни. Тебе одразу зроблять агентом іншої держави. І бувай здоров...

— За правду?

— Авжеж! Ти, мабуть, забуваєш, що тільки-но ступиш на їхню землю, одразу опиняєшся по той бік правди. Нашої правди...

— Правда одна на світі! — протестував Петро.

— У них тільки за золото. У кого золото, у того й правда.

— Але ж у Марти, я думаю, нема золота. Вона не банкір і мусить це розуміти...

— Мусить... Але в них так. На чийому возі їдеш, того й пісеньку співаєш... Не забувай цього, парубче. Там глава держави, як кажуть самі французи, це — капіталізм плюс церква. Глава держави пнеться до Бонапарта. В одній руці меч, у другій — хрест. Та що пояснювати. Газети читаєш, от і розумій... А коли маєш око, то й сам усе роздивишся... Говорити по-їхньому вмієш?

— Не дуже. Читаю краще.

— Я тобі матросів дам, які добре розмовляють. Сам не ходи. І пам'ятай один їхній неписаний закон. Хоч французи народ веселий і темпераментний, але у них девіз такий: я тобі не заважаю жити і робити все, що хочеш, не заважай і ти мені. От цілуються вдень на вулиці закохані, і ніхто й не гляне на них. Найбільша образа й нетактовність буде тоді, коли ти почнеш видивлятися на цих закоханих. Французи цього не люблять. Кажуть, що в них може йти по вулиці голий і ніхто не зверне на нього уваги. Не дивись і ти.

— Не дивитись? — здивувався Петро. — А коли чоловіка вбиватимуть?

— Не твоє діло. Для того існує поліція. Не сунь свого носа. Хай убивають, грабують, а ти пройди стороною.

— І вони всі так думають?

— Не тільки думають, а й роблять.

— Значить, у них і досі оте старе: моя хата скраю?

— То їхня традиція. Традиції в них непохитні. Модні міняються, а традиції залізні. От, приміром, Париж обідає. І все завмирає на той час. І коли в час обіду, не дай боже, впаде атомна бомба, ніхто не вийде на вулицю. А як закінчиться обідня пора, тоді вже хто лишиться живий, ходить і розпитує. Один докер так мені пояснював силу їхніх традицій...

— Ну, а коли нещастя? Якщо чийсь дім горить?

— Чий дім горить, той сам і рятується, поки пожежники не прийдуть. А інші проходять собі, наче й не бачать.

— І не допоможуть?

— Ні. Моя хата скраю... До речі, про хату. В їхній мові навіть слова такого нема, яке б визначало те, що в нас зветься дерев'яна, в зруб кладена хата. У них таку хату називають — «дім без цвяхів». Мезон!

— А коли у сусіда вдома чи на роботі біда? І допомогти треба?

— Як заплатиш, допоможуть. Без грошей — нічирк. А хазяїн фабрики чи заводу викидає робітника з квартири без попередження, навіть серед зими. Просто на вулицю. І це буває велика перемога, коли трудящі через своїх депутатів парламенту, комуністів домагаються од уряду кредитів і будують свої будинки. Але це буває там, де в муніципалітеті при власті стоять комуністи. Такі міста вже є. Вони утворюють червоний пояс навколо Парижа...

— То, може, й Марта потрапила в той пояс?

— Не думаю. Коли б так, то не втікала б од нас, а одразу пішла б на теплохід. Словом, іди спати, бо вранці буде Італія. Коли відпливемо з Італії, я дам тобі візитну карточку того журналіста з «Марсельези», і ти з ним скоріше домовишся. На добраніч, парубче! — мовив капітан. І звелів увімкнути всі прожектори та ходові вогні теплохода.

Збігаючи крутим трапом у свій третій клас, Петро Сухобрус замилювався червоним прапором на грот-щоглі, який гордо тріпотів у сліпучих променях прожекторів. Єдиний

серед бурі й шторму, але не самотній. Потім хлопця заплеснула сонцем, піснями та творіннями геліїв незнана італійська земля. Вона оп'янила його руїнами стародавнього Риму, приємно розтривожила величними будовами, скульптурами та полотнами давніх майстрів з світовими іменами. Усе, що колись вивчав у школі й університеті, побачив зараз на власні очі. І йому жаль стало простих людей Італії, що ходили серед тієї краси й багатства обшарпані і часом голодні. Вони співали пісень і просили за свої пісні милостиню, простягаючи засмальцьовані берети чи металеві тарілочки. Виявилося, що тут, як і в Турції та Греції, справжніми господарями були заморські багатчі, які за долари купували все. Коли б могли, то й сонце купили б. І море голубе. І пташиний спів. Все тут було якесь дивне і часом навіть незрозуміло дике. Отже, поки добралися до Марселя та знайшли там вільний час, Петро вже мав повну голову таких різючих контрастів і вражень, що не знав, як їх і систематизувати, зберегти, запам'ятати, щоб розповісти своїм новгородцям в газеті. А тут ще почалася морка з тим журналістом «Марсельєзи».

Через нього Петро не поїхав ні на острів Іф, ні на високу гору, де стояв собор богині моря («Notre-Dame de la Garde»), ні на катерну прогулянку по чудових бухтах. Він розшукав редакцію і показав там візитну карточку капітанового журналіста. Марсельці гаряче заговорили з Петром на малозрозумілому діалекті свого Провансу, дуже швидко вимовляючи слова. Петро тільки зрозумів, що той журналіст уже кілька років працює в Парижі, в газеті «Юматіте», але вони готові прислужитися радянському журналісту з далекого й невідомого Новограда. Всі вони живуть в Марселі і добре знають Одесу, Миколаїв та Севастополь. Але про Новоград чули мало. Їм було приємно допомогти радянському колезі. Петро Сухобрус, якого всі оці дні скрізь називали паном, вперше почув рідні слова:

— Туваріш! Спутнік! Карашо — бьєн!

Газетярі одразу заявили йому: ніколи, ніколи французи не будуть воювати проти Радянського Союзу. Це сказав їхній керманіч Моріс Торез, і вся трудова Франція аплодувала йому. Петро хоче побачити, як живуть робітники та докери Марселя? Будь ласка. На завод його не пустять, бо в нього радянський паспорт. Вони покажуть репортеру робітничі квартали. Що? Ткацька фабрика? Будь ласка. Там саме презміна.

І повезли туди його та ще двох матросів на старенькому автомобілі «Рено».

Ну, чого ж він стоїть, немов заворожений? Гарні дівчата виходять з фабрики? О, так! Марсель здавна славиться красунями. Куди тому Парижу! Тут, як і в Одесі, все найкраще, все найвеличніше, найнебуваліше. Якщо Петро бував в Одесі і чув, як там вихваляються своїм містом, то в Марселі це роблять у сто крат завзятіше. В їхньому Марселі є все, що і в Парижі. Отже, до Парижа не обов'язково й їхати. Лувр? Який там Лувр, коли он над морем стоїть всесвітньовідома скульптура Давіда! Це оригінал, а в Луврі тільки копія. Про це вам скаже кожен марселець. А марсельці здавна дружать з Одесою. Море і кораблі єднають їх. Напевно, Петро чув про повстання французьких моряків в Одесі, то мусить знати і про Жанну Лябурб. Вона там і похована.

Матросам з теплохода не терпиться.

— Не видно Марти? — питаються у Петра. — Хіба можна без карточки знайти?..

— Заждіть, браточки. Ще хвилинку, — просить Петро. — Незручно ж перед марсельцями...

— А ми ж по-українськи говоримо. Вони нас не розуміють, — зауважують матроси. — Російську мову ще так-сяк знають, а української — ні в зуб... А може б, сказати їм одразу, кого ми шукаємо?

— Ні, — рішуче стримує матросів Петро, так і не впізнавши серед натовпу ткачів Марти. І до теплохода вона не прийшла. І тут нема. Може, виїхала?

І марсельці повели Петра робітничими кварталами. Дивись, друже, як живуть вони, наші слюсарі й токарі, сталевари та машинобудівники, докери і моряки.

В кожній квартирі Петра приймали щиро, частували дешевим вином. Вираховуючи бюджет тієї чи іншої родини, розумів, що там ледве зводять кінці з кінцями. Не кожен може купити в розкішних магазинах потрібне для життя. Петро не побачив у робітничих кварталах ні модерних меблів, ні холодильників, телевізорів, пральних машин, пилососів та полотерів, що красувалися в гарних вітринах. І квартири там не дуже затишні. Одна, найбільше — дві кімнати на сім-вісім чоловік. А в своєму Новограді він не раз бачив таких робітників, бував у них дома і тепер ще більше розумів, як пристойно і по-людськи живуть у нього на Батьківщині.

Уже вечоріло. Один матрос не витримав і побіг на теп-
лохід. А французькі колеги все не хотіли відпускати Сухо-
бруса. Це одна квартира, потім ще, поки й зовсім смеркло.
Ну, ця вже остання.

Старенький ліфт деренчав і хитався, везучи їх на сьо-
мий поверх сірого похмурого будинку. У журналістів двічі
вихопилося слово «сюрприз»,— Петро насторожився. Куди
вони його везуть? Сказав про це матросові. Той незрозу-
міло здвигнув плечима, взяв репортера за лікоть:

— Не дрейф! Вони од щирості. Побачимо ще й цю
квартиру, а тоді вже на теплохід. Додому і все. Точка.
Може, тут поставлять чарку нашої горілки, а не того най-
гіршого в світі вина «Містраль». Може, то й буде весь
сюрприз?..

Двері, як і в попередніх квартирах, знову відчинила
господиня, здивовано розкривши очі. Видно, і тут їх не
ждали. Але журналісти одразу почали вихвалити її красу
та порядок удома, питали про здоров'я дітей і чоловіка. Не
вона повела їх до кімнати, а вони її, взявши з обох боків
під руки.

Петро і матрос zostалися в тісному, темному коридор-
чику. У кімнаті настала тиша. І матрос знову мовив по-ук-
раїнськи:

— Оце б холодної води з криниці! Такої, щоб аж у зу-
бах заломило...

І жінка вирвалась од журналістів, сплеснула руками:

— О, боже! То ви з України!

Кинулась до матроса й Петра, вхопила їх за руки, так
у плащах і потягла до кімнати.

— Я ж Марта з Новограда,— голосно примовляла.—
Чули таке місто, Новоград?

— Чули. Ми там живемо,— пояснив Петро.— І сестру
вашу, Олесю, добре знаємо. Так он яка ви, Марто? Ми
шукали вас...

Марта облишила матроса і почала обнімати Сухобруса.

Потім забігала круг столу по маленькій кімнатці.

— Анрі! Ти чуєш, Анрі? Ой, діточки мої рідні. Ідіть
сюди! Йдіть! Це ж наші прийшли. З Новограда!..

Грюкаючи протезом, з сусідньої кімнати вийшов чоло-
вік. На шиї ніс біляву Марі. Смуглявого Ромена тримав за
ручку.

Батько й діти привіталися до гостей, не розуміючи, що
тут сталося, чого Марта одразу забулась про поважних

кореспондентів з «Марсельєзи» і кинулась до інших людей. Петра посадила до столу. А матрос уже з грюком поставив на стіл пляшку горілки з перцем. Петро витяг скляну баночку чорної ікри.

А кореспонденти одійшли до дверей, мнутья при порозі і тільки посміхаються. Сюрприз! Сюрприз!

— Чоловіче, до столу! І ви — дорогі гостоньки! І ви, дітоньки милі, — припрошує всіх Марта. А сама метається по кімнаті, наче пташка, що, нарешті, позбирала діточок, які випали з гнізда.

Анрі звелів їй подати ножа і відкрити ікру, а вона принесла аж три і жоден не підходить. Давай найбільшого, — порядкує чоловік. І дружина вносить цілого тесака, яким ріжуть телят... Раптом скинула його собі до горла, наче провела по тонкій шії.

— Де Голль! — вигукнула.

Французи зареготали, а Петро непевно озирнувся.

— Не бійтеся! — посміхнулася Марта. — Я правду сказала, бо була в Парижі, коли він присягався республіці на вірність. Золоті гори обіцяв. І подешевшає все. І зарплата повищає. І податки будуть менші. А все стало навпаки. Як жили багаті в розкошах, то й зараз так живуть. А ми як бідували, то й досі бідуємо...

— Марі! О, Марі! — заволав чоловік. — Нащо нам та політика?

— Нащо? — мало не крикнула на нього Марта, розставляючи чарочки та накраяний тонюсінькими скибочками хліб. — За оцю квартиру ми платимо двісті двадцять франків. Податок — п'ятдесят. Електрика — двадцять. Газ — тридцять. А ціни ростуть і ростуть на все.

І повернулась до Петра:

— От скажіть їм, прошу вас, скільки коштує газ на такі дві конфорки в місяць там, у Новограді?

— П'ятдесят копійок, — мовив Петро, поклавши на стіл пачку найдорожчих сигарет «Тройка».

— А в нас у десять разів більше! — мовила Марта, махнувши великим ножем. — От вам і політика, панове.

Поставила на стіл усе, що мала. Масло — на денці блюдечка. Фініки. Два апельсини одразу дала дітям. Алжирський сир, грамів сто. І пляшку вина «Містраль».

Петро налив горілки з перцем. Випили за здоров'я господарів та їхніх діток. Але марсельці не розраховали духу,

забули, що то не вино. Хапонули вогню і — давай хекати, затуляючи роти долонями.

Марта голосно засміялася. Показавши на ікру, спитала у Петра:

— А діти нею не отруяться?

— Хіба вони ніколи не їли? — спитав Сухобрус.

— Ні, це дорого, — зітхнула Марта.

Марсельці пили вже потроху, а Марта налила Петрові, матросу і собі по вінця:

— Кланяюсь дому рідному в горах. І саду нашому в лісі. І сестрі моїй Олесі. І маяку Новоградському, де тато мій... І тим людям у степу, котрі маму поховали... І всьому роду нашому, од Сибіру до Білорусії, низько кланяюсь... Не забула я вас усіх та й повік не забуду, сестро моя рідна...

Анрі тихо переклав французам жінчині слова, і вони встали, урочисто піднявши келишки. Випили до дна, знову закашлявшись. І закричали віват, заплескали в долоні.

Марта вибігла в коридорчик, притуливши до очей чистого рушника. Плакала.

— Вона комуністка? — спитав Петро.

— Ні, — відповів журналіст у пенсне.

Сухобрус здивовано повів очима.

— Власне, вона тут, у серці, — пояснив другий, поклавши руку на груди, — комуністка. Але там, — показав на голову, — ще ні. Теоретично ще не прийшла до партії...

— Теоретично? — перепитав Петро.

— Так. Серцем прийшла, а розумом — ні. Вона, приміром, ще не знає того, що Ленін називав французьку буржуазію найрозумнішою в світі...

— Дозвольте, але ж Ленін говорив про робітничий клас. Марта теж робітниця?

— Її обрали на фабриці членом комітету «Франція — СРСР», — гордовито заявив журналіст.

— А за які це заслуги? — поцікавився Петро.

— Вона перша пояснила ткачам, що таке Україна. Всі знали, що є на світі Радянський Союз, а про Україну мало чули. От Марта й пояснила нам усе, коротко й ясно.

— Як саме?

Француз покликав господиню і попросив повторити.

Хоч Марта уже і вмилася, але очі були червоні.

— Та що там повторяти? Я сказала те, що думала: Україна — сад Радянського Союзу.

І, помовчавши, додала:

— Я ще їх і на Україну повезу. Через Новоград. Уже й гроші зібрали. І візи маємо... Прямим курсом на Новоградський маяк...

Матрос показав Петрові на годинника.

— Марто, нам уже час на теплокід. Олеся питає мене, як ви тут живете. Покажіть, будь ласка, всю квартиру.

— Прошу! — кинулася жінка до буфета. Вийняла з шкатулки своє намисто. — Ось воно, моє багатство! Але французи того не розуміють. У них кожна така намистина має іншу історію. Вона здобута ціною крові й життя рабів у далеких колоніях. А моє намисто чисте. Його збирали по намистині ще наші пращури, нікого не вбиваючи, нікого не поневолюючи. Це чесне намисто... Я уже тричі втрачала його, але вертала знову. З останньої сили вибивалася, а вертала...

Анрі знову впівголоса перекладав Мартині слова. Журналісти повитягали блокноти і почали стенографувати.

— Пишіть, панове. Друкуйте. Я все вам перелічила: квартира, податки, електрика й газ. Маєте триста двадцять франків. Новими, звичайно. Щоб день прожити учотирьох, треба ще двадцять франків. Отже, плюсуєте ще шістсот. Зкачить, дев'ятсот двадцять. Ми з Анрі заробляємо дев'ятсот. Двадцять франків нам не вистачає, щоб не голодувати. А взуття, одяг? Я цього не рахувала. Питаєте, як ми живемо? За що? Зараз поясню.

Марта випросталась.

— Анрі втратив ногу в Алжирі. За це нам платять, бодай не казати... Дають саме тих двадцять франків, яких нам не вистачає на хліб. Та ще на двох дітей, не держава, а страхове товариство виплачує — сто двадцять франків. Дітей тут народжується все менше, от і платять. Та, власне, це наші гроші, які ми вертаємо страховому товариству внесками... От яка політика, панове... Коли б не діти... А зараз дивіться, що у нас є...

Марта розвела руками:

— Телевізора нема. Холодильника — нема. Пральної машини — теж нема. Нема. Нема. Ні пилососа. Ні полотера. Ні кухонного комбайна. Все руками, власними руками. Хоч цих машин та апаратів у нас повні магазини. Але дуже вони кусаються, навіть у кредит.

— Зате квартира у вас майже своя. Ніхто не викине на вулицю, — зауважив француз у пенсне. — Цей дім збу-

дував наш муніципалітет, коли при владі стояли комуністи. Добилися кредитів. Чудовий вийшов дім. І головне, наш...

— Чудовий? — блиснула очима Марта. — Він же весь із заліза. Стіни залізні. Зимою холод собачий, влітку — Африка. Роздивляйтеся, прошу вас, далі...

У кімнаті, де вони сиділи, був квадратний, не розсувний стіл. Чотири, за числом родини, стільці. Гірка-буфет. Диван, а в куточку газова плита на дві конфорки та шаховка для посуду. Одне вікно. В другій кімнаті ледве вміщалося широке двоспальне ліжко, шифоньер та двоє дитячих ліжечок. Одна тумбочка. Плаття, одяг і взуття родини вміщалося в шифоньері середніх розмірів. На тумбочці стояв старенький, що давно вийшов з моди, радіоприймач і нічна лампочка з паперовим абажуром. З коридора двері вели в санвузол, де був і умивальник. Там, на мотузці, сушилася й випрана білизна. Ні ванни, ні душу не було.

— А ви, Марто, бачили Микиту Сергійовича? — спитав Петро.

— О! — пожвавішали марсельці. — Пан Ка! Комуніст номер один! Бьєн! Він допоміг нам припинити війну в Алжирі. Вів ля пе!

— Було мені з тим мороки, — зітхнула Марта. — Наша фабрика склала делегацію для зустрічі Микити Сергійовича, але я до неї не потрапила. Хазяїн фабрики довго не хотів пускати. Ми пригрозили страйком і почепили на кожен верстат радянський прапорець. І пустив. А я сама до нього побігла. Каже, що делегація вже є і досить. Я й так прошу, і сьак, а він як накупився. Ні та й ні! Що робити? Я ультиматум. Коли не пустите, кажу, то повішуся. От візьму й повішуся. Злякався, клятий. Пустив. Я прибігла додому. Плаття модне у мене було і капелюшок, а туфлі не модні. У сусідки позичила. Заплатила два франки. Біжу, сама не своя, до центру, а там тих людей!.. Вже ніде голки увіткнути. І поліція. Піша, кінна, на мотоциклах. Знайшла своїх ткачів. Не пускають ні нашої делегації, ні мене. Заганяють у якийсь провулок. Стояли ми, стояли, а вони взяли та й повезли Микиту Сергійовича іншою дорогою, де не було робітників. І я заплакала. Подумайте! Це ж не якийсь там прем'єр, а наш, з робочих сам. З шахтарів донецьких, з нашої України. Розказую усе ткачам, а сама сльози втираю, такий мене жаль бере... Анрі бачив Микиту Сергійовича, а я з ткачами так і не побачила...

— Анрі — ветеран. Він має право. Поліція ветеранів боїться,— пояснив марселець у пенсне.

— Зате я Ніну Петрівну бачила! — наче всупереч журналістові, похвалилася Марта.— Дружину Микити Сергійовича. Вона квіти купувала на базарі і рибу свіжу роздивлялася. У нас багато свіжої риби. От підіть завтра, побачите...

— Риба скрізь однакова,— озвався матрос.

— Ні, не кажіть. Такої, як тут, у Новограді нема. У нас море зовсім інше. Тепле. І риба інша,— заперечила Марта.— Ну, що ж вам ще показати? Здається, все... От бачите, яка я багата. За одним присідом усе й обдивилися... А ви завтра будете ще в порту? От і добре. Я прийду надвечір на теплохід з дітьми. Можна? Пустите?

— Просимо! Ви ж того разу не захотіли,— сказав Петро.

— А ви вже й знаєте?

— Знаю. У нас той самий капітан, що вам землю з вагона давав...

Марта почервоніла, опустивши очі.

Прощаючись, вона щось швидко-швидко говорила до французів, немов наказувала.

В машині Петро спитав про це.

— Марта просила,— пояснив марселець у пенсне,— щоб ми не везли вас тією вулицею, якої у вас, в Радянському Союзі, нема і не буде.

— Яка ж то вулиця? — спитав матрос.

— Нічна вулиця, на якій стоять ресторанчики з кімнатами для відпочинку. Там повно веселих дівчат. Герлс. Вино й дівчата. Як то буде по-руськи герлс? Ану, допоможіть, панове...

— Так і буде,— засміявся матрос.— Бардак!

— Ні, ні! То не зовсім бардак,— заперечив француз.— То є розвага. У нас проституція як промисел законом захищена. Таких закладів з вивісками ви не знайдете у Франції. То є нічні ресторації, з кімнатами для відпочинку...

— Не вмер Данило, то болячка задавила,— буркнув матрос.

— Що ви сказали? Перекладіть, будь ласка...

— Це не перекладається. Каламбур,— пояснив Петро.

— Мадам Марта просила обминути ту вулицю. Це неприємно за всю республіку,— додав француз.

Машина підкотила до самого пірсу. Вони побачили капітана, який походжав уздовж корабля, нервово посмоктуючи велику люльку. Помітивши Петра і свого матроса, скинув мічманку, витер білою хусточкою спітніле чоло.

25

Василь Бурій сказав жінці, що йде на комбінат, у конструкторський відділ, аби розібратися там з новими ткацькими автоматами. На тих верстатах неодмінно буде щось недороблене, і, може, він знову зробить якийсь винахід чи вдосконалення. От і матиме жіночка нову шубу. Свіжа копійка в домі не завадить.

Марина поцілувала чоловіка, взялася просити, щоб надів новий костюм і зелений капелюх. Ні. Машина є машина, під нею треба лазити на животі, щоб збагнути всю премудрість. Можна і в буденному, як на зміну ходить. І пішов, захопивши пакунок з їжею, бо вже й на вечірню зміну там лишиться. То не жарт, Марино, відсталу бригаду в передові виводити, завойовувати їй комуністичне звання. Сама знаєш, який там збір богородиць. Одна Іскра чого варта. А оті Стася й Галя, що крадькома і досі книжки на роботі читають? А навіжена Ольга Чередник, що казиться й досі, шукаючи собі добрячого бахура? А комсорг Олеся, у якої сім п'ятниць на тиждень? Спробуй з ними лагодити. А треба. Потрапив між молот і кувадло, то вже викручуйся, бригадире, не осоромся.

Марина скрушно зітхала, вешталась по квартирі, не знаючи, як і догодити чоловікові за його важку працю. Вона не ремствувала на нього й за те, що приходив з роботи і падав, наче убитий, коло неї, одразу засинаючи. Не чіпав її тижнями. Може, розлюбив? Подейкували люди про Ольгу Чередник, та Марина не вірила. І все надіялась — от вийде бригада в передові, тоді легше стане Василеві, і вони знову заживуть, як було колись. Чого їм ще треба? Василь добре заробляє. Вона теж. У квартирі дві шафи з одягом та взуттям. Найновіший телевізор, холодильник, пральна машина, пілосос, натирач підлоги. Чудова радіола. На стінах і долівці дорогі килими. Маринина гордість — кабінетна швейна машина з електричним приводом. Шие все, гаптує і вишиває. Коли б і далі так було, то вже й рай на землі. А чому б і ні? Хай лишень спробує котрась,

хоча б і ота скажена Чередничка, зазіхнути на її родинне щастя. Хай зважиться, то Марина так її обскубе, що й міліція не зуміє машинкою, коли дають п'ятнадцять діб. І чоловікові перепале на горіхи. Вона не подивиться на їхнє високе звання. Полетять червоні косинки! О, полетять, як пір'я з убитого орла...

Та чого це я тривожуся? Все ж поки що гаразд. Крізь вікно добре видно Василя, який іде повагом, не поспішаючи. Йому чемно кланяються перехожі. Чоловіки й жінки. Усі ткачі знають Василя Бурого. Гордися ним, Марино. Викинь з голови дурниці. Легше житиметься тобі на світі. От бачиш, Василь наче знав, що ти за ним дивишся з вікна,— озирнувся, привітно помахав рукою і зник за рогом. Ставай і ти, жінко, до роботи. Поки йти в крамницю, зварй йому холодцю, напечи пиріжків з сиром, високу чарку приготуй. Як вернеться з роботи на світанку, то й почаствуєш. І він уже не засне біля тебе колодою. Знову будете, як чоловік і жінка...

А Василь думав трохи інакше. Про Марину забув одразу, як тільки сховався за рогом. Перед очима знову постала Ольга Чередник, що за останні дні зробилася якоюсь далекою й недосяжною. Після тієї розмови у лісі остаточно відштовхнула його. Спершу це гнівало Василя, потім почало дратувати, а згодом стало нестерпним. Він почував, як тремтить у ньому кожен нерв од жадоби кохання з Ольгою. В його уяві поставало її розкішне тіло, струнке й пружне, а не драглисте, як у Марини. Вона ж була такою покірною. Блукаючий погляд очей, ненаситні уста. І раптом все обірвалося. Затялась Ольга, немов ножем одрізала. І до іншої бригади, щоб їм вільніше було зустрічатися, не захотіла перейти. Василь скаженів. Згадувалися інші жінки, яких він колись бачив і знав. Особливо пам'ятав двох. Одна білява й струнка, з чорними очима. Друга була майже дівчинка, з найвіщим обличчям, але лукавими очима. Вона теж звабливо позирала на нього, і він узяв її до своєї бригади. Але це було так давно, одразу після війни, і ті спогади зараз лише розпалювали його уяву, штовхали на все, аби тільки знову зійтися з Ольгою. Невже той верстат з порізаною пряжею не переконав її, що треба негайно переходити до іншої бригади? Невже вона й досі не прочула, що готується наказ про її переведення на іншу роботу? Мабуть, дізналася. Бо інакше чого б після всього так лагідно почала ставитись до Василя,

так привітно здоровкатись, наче тоді, коли ховалися од людей з своїм п'яним, навіженим коханням? А вчора, коли всі розійшлися, вона сама заговорила:

— Не можу я більше, Василю, без тебе. Ох, не можу. Приходь завтра вранці.

— Куди? — якось дивно, наче злякано, спитав у жінки бригадир.

— До мене на квартиру. Я ждатиму.

— А Іскра? А Павло?

— Вони знову їдуть в ліс, до Олесиної хати. В гості до Ярини. Я сама залишусь вдома. Дивись на ворота. Там буде наш давній знак...

— А вони ж не здогадаються?

— Ні. Я сказала, що маю прати. Не барися ж...

— Що принести?

— Нічого. Я все приготую. І вино твоє улюблене. І закуску...

Все було, як і колись, наче в чарівній казці. Василь аж заспівав од радості. І полинув на крилах, весь час зупиняючи себе: «Не біжи, дурню, бо вже люди увагу на тебе звертають. Іди повагом, як і належить помічнику майстра, бригадиру... Чого, йолопе, гониш, як п'яний кіномеханік картину?»

Та де було стриматись після такої боротьби й труднощів у гонитві за Ольгою? Хвороблива уява малювала йому всі деталі. Він бере її на руки, носить по кімнаті. Потім бачить у великому дзеркалі, як вона роздягається. Ось вони знову разом після довгої розлуки. Хіба заради цього варто жаліти якогось верстата з порізаною пражею? Чи не слід боротися за той наказ про переведення Ольги до іншої бригади? Ні й ще раз ні! Заради неї він і батька рідного не пожалів би.

Весело кигиче чайка над маяком. І море насправді сміється, як колись він читав у Горького. Тоді не вірив, а зараз і сам бачить: правда. От як усе змінюється залежно од настрою. Коли так щасливо піде й далі, то, чого доброго, ще й оті похмурі гори почнуть усміхатися до нього. А чому б і ні? Кожна людина шукає собі втіхи і щастя, не тільки бригада. В такому ділі бригада, хай вона буде найпередовіша, найкомуністичніша, нуль без палички. Риба шукає де глибше, а людина — де краще. Святий закон.

Завулками, через прохідні двори, він швидко примчав до знайомої хати одноокого, не зустрівши жодного знайо-

мого. Приглянувся ближче. Біля хвіртки на паркані висить вогка біла шматина, давній пароль. Усе в порядку. В крайньому вікні фіраночка одгорнута до половини. За кущами бузку озирнувся на дорогу. Порожньо. І в сусідніх дворах ні душі. Як чудово все вийшло. От і кінець. Не стукаючи, відчинив двері на ганку. Став у сінях, прислухався. Тиша. Навіть чути, як ходики калатають в дівочій кімнаті, де одгорнута фіранка. І серце неймовірно стукоче. Мабуть, так буває і в злодія, котрий крадеться до чужого добра. Дідько з ним. Зараз Ольга одразу кинеється йому на шию. Він підхопить її на руки і понесе... А засув? От роззява. Повернувся, закрив сінешні двері зсередини. Наче гора з плечей упала.

Рвучко і нетерпляче шарпнув двері до кімнати і завмер, мало не впавши. Кров ударила йому в обличчя. А потім одхлинула в ноги, і він дуже зблід, наче його освітили лампами денного світла.

В кімнаті сиділа вся бригада. Іскра запишалася на покуті, немов засватана. В очах грають бісики. Аякже! Впіймали на гарячому бригадира! Біля неї, обнявшись, Стася Богун і Галя Діденко. Ніяково зиркають на нього спідлоба. Світлана Козійчукова у книжку вткнулася — вдає, що читає. Ольги нема. Замість неї в центрі ота недорізана, що живе в лісниковій хаті, Ярина Чугай. Дивно. Тинялася десь у художньому цеху, а зараз і вона сюди. Вже оклигала, посвіжіла серед лісу, тільки комір високий всю шию закриває, щоб шраму не було видно. А з самого краю, наче зовсім не причетна до всього, Олеся. Побачивши її, Василь аж очима лупнув. Саме її й боявся найбільше. Коли б не вона, обернув би все на жарт. Всі у святковому, наче до театру зібралися. Тільки він у робочому вбранні.

Скинув кепку і одвів руку назад, щоб двері за собою причинити. Але вони самі хряпнули. Озирнувся і мало не впав з несподіванки. На порозі, підпираючи одвірок плечима, вже стояли Павло Зарва і Андрій Мороз. Високі, кремезні, кулаки в кишені ховають, з ноги на ногу переступають. Що ти з ними вдієш, сам проти двох? Оце вскочив! Такого ще ніколи з ним не бувало. Та іншого виходу нема, треба скоритися.

І він спробував:

— Привет робочому класу!

Не відповіли. Тільки Іскра непевно кивнула головою,

чи, може, знак якийсь подала. Павло Зарва посунув ногою табуретку на середину кімнати, сказав:

— Сідай, бригадире. В ногах правди нема...

— То сідайте ж і ви, хлопці. Прошу,— знову хотів посміхнутися Василь. Та не вийшло.

— Обійдеться. Ми на вахті,— буркнув Павло, розстібаючи коміра, який зовсім йому не муляв.

— А ми в ліс не поїхали,— як завжди, похвалилася Іскра.— Зустріли Ярину Анатоліївну і вернулися...

— Я все бачив, дівчата. І подумав собі: дай зайду та й узнаю, що тут сталося? Збиралися і не поїхали. Ходив оце до головного механіка реле і автоматики, в колишню тюрму. Та й вирішив по дорозі вас провідати,— якомога спокійніше мовив бригадир.— Може, Ярині Анатоліївні щось потрібно, то давайте зразу, щоб часу не гаяти... Я в цех зараз спішу. Можу по дорозі й до дирекції забігти...

— Не треба,— озвалася Олеся.— Я все уже владнала. Справа в тому, що в художньому цеху нема вільної посади. А в нас, у бригаді, є ще одне місце ткалі. От ми і взяли до нас Ярину Анатоліївну, поки там художники щось придумають...

— Молодці! Я сам хотів повести мову про це,— вже твердіше казав Василь Бурій, трохи опам'ятавшись від переляку.

Та на ті слова ніхто не звернув уваги, наче його тут і не було.

Олеся говорила далі:

— Дівчата! Ярина Анатоліївна ще в лікарні, а потім там, у лісі, створила кілька зразків нової тканини. Давайте подивимось. Прошу вас, Ярино Анатоліївно. Зараз ви член нашої бригади, і не соромтеся. А потім дирекції понесемо, на художню раду. Воно варте того...

Ярина розгорнула сувій паперу, пришпилила кнопками всі аркуші до стіни, між вікнами. Дівчата одійшли до дверей і здивувалися, побачивши яскраві і близькі їм картини, мальовані аквареллю. Де ж ті тканини! Це ж Новоград! Його гори та ліси. І море. Спокійне, задумливе. І не однакове. Вранці — ледь рожеве, як найдорожча перлина в намисті. Вдень — сліпуче, немов срібло. Увечері золотаве, аж червонувате од полисків сонця, що вже сховалося за обрієм. Пасмо скель півостровом врізається в море. Сади над водою. І ліс. І маяк. І квіти біля могили Невідомого матроса. У всьому відчувається спокій, прохолода, життя. Сади

цвітуть. Клумби. Вазон на білому вікні, у лікарні. І оті букети, які вони приносили їй в палату...

— Ох ти,— голосно зітхнула Іскра.— Як здорово!

— І все живе,— озвалася Світлана Козійчук.— Хоч і не підписано, а я впізнаю знайомі місця...

— Да, вещь! — поважно вимовив і бригадир.— В музей треба на виставку, щоб усі люди...

Олесья перебила його, не дала доказати, простягнувши руки до картин:

— Море! На море гляньте, дівчата. Воно ж дихає...

Павло і Андрій, не відходячи од дверей, вдоволено кахкнули і закурили.

Тільки Стася й Галя, обнявшись, затаїли подих, наче збиралися заспівати отієї давньої, вечорової: «Чорноморець, матінко, чорноморець, вивів мене босую на морозець...»

— І можна впізнати кожную квітку, яка цвіте тут на картинах. І дерево кожне. Не вигадане воно, а справжнє. Вже на кедра не скажеш, що то дуб, тополю не сплутаєш з кипарисом,— докинула й своє Світлана Козійчук. І знову до розкритої книжки.

— Не хваліть мене,— попросила Ярина Чугай.— Це мої перші акварелі над морем. Заради них я й приїхала сюди... Придивіться уважніше, вони ще не такі й досконалі. Перші мазки. Те, що впало на серце і в око... Вони допомогли мені накреслити контур майбутніх тканин... Ось які ви-йшли...

Ярина розгорнула ще один сувій і під кожною картиною приколола її народжене ткацьке дитя, змальовану фактуру майбутньої тканини. Ткалі підійшли до самої стіни і взялися уважно розглядати. А хлопці, як і раніше, стояли біля дверей, підпираючи їх широкими плечима.

— Для такої роботи,— пояснювала Ярина Чугай,— художник уже не має ні мольберта, ні полотен на рамах, ні набору щіточок. Тут знаряддя праці простіші. Це звичайний зошит, олівець, голка і ножиці. Та й професія його — не художник, а десинатор. Слово це пішло з французької мови і означає — малювальник на тканині. Але коли б не оці картини моря, квітів та садів, то не було б і нових зразків тканин. Одне народжує інше...

Та далі дівчата вже самі все розуміли. І художниця замовкла.

Вони дивилися на зразки спереду і збоку, одступали до вікон і знову підходили. Справді новина! Матова з блискіт-

ками тканина нагадувала ранкову росу. Срібляста з синюватим переливом скидалася на тихе лагідне море, що іскрилося блиском ртуті, наче хтось розсипав її по всьому полотні. А блузочна матерія була весела й сонячна, цілком виправдовуючи свою назву «Лісова поляна». Серед легких, мандливих і м'яких тканин приваблювала і чорна, із золотавими цяточками. Її художниця назвала «Маяк». Наче море серед ночі, а по ньому — вогники далекого маяка. Цей шовк легкий і зовсім не мнеться. Був тут репс «Берізка», але не такий, який Олеся колись ткала і потім, бракований, купила собі на плаття, а набагато ніжніший, красивіший. Він аж очі вбирав...

— Ну, то як, дівчата? — посміхнулася Олеся. — Склала перед вами іспит Ярина Анатоліївна чи ні? Приймаєтє її в бригаду?

— Авжеж! Що там балакати? Вітаємо вас, Ярино Анатоліївно!

— Я згоден. Голосую обома руками, — мовив Бурий, намагаючись повернути своє становище бригадира. — Але як то воно у фактурі вийде, на полотні? Хто його ткатиме? Не кожна ж ця тканина підійде для нашого шовкового виробництва...

— Звісно, не кожна, — пояснила Ярина. — Я робила їх не тільки для вас. Коли художня рада прийме ці зразки, можна буде послати їх на інші ткацькі фабрики. Ну, скажімо, на текстильні... Решту я ткатиму сама. Вмію й на верстаті. Може, не так швидко, як ви, але вмію. Ткала до останнього дня там, у себе... Але мені потрібна поміч заправників верстата. Та ще хіміків...

— Заправники є! — озвався Павло Зарва.

— Що там говорити? Поможемо! — підтакнув і Андрій Мороз.

Дівчата холодно глянули на Василя Бурого: вхопив шилом патоки? Ото не гни кирпу, не будь такий хитрий, бо цигани вкрадуть.

Бригадирів слова глибоко образили Олеся, і вона вже не могла стримуватись.

— От з цього останнього, що сказав бригадир, ми й почнемо. Сідайте, дівчата, — звеліла вона. І сама примостилася на краєчок лави, біля вікна. — Бригадир глянув допіру на цю красу і сказав: «А як то воно у фактурі вийде, на полотні? Хто його ткатиме?» Чули всі? Чули. Оце і є, дівчата, та сама платформа сучасного гнилого міщанина.

В чому її шкідливість? Та в тому, що ехидне запитання «а нащо?» в устах міщанина має не творчий, а руйнівний зміст. Він раптово приземляє навіть найменший порив, підстрелює романтику на льоту. Вбиває нашу мрію, дівчата...

Бурий засовався на стільці. Та, помітивши, що Ольги серед них таки нема, одразу заспокоївся, поскубував ворс на засмальцьованій кепці. Він позапартійний, в політиці слабкуватий, мета його всім ясна. І дирекції, й парткому. Давай план, перший сорт. А як і чим ти його даєш, — то не так важливо. Значить, нічого вони про Ольгу не знають. Тут просто якийсь дивний збіг обставин. Побачимо, що буде далі...

— Дехто може вважати, що міщанин стоїть собі збоку і не втручається в наше життя, — казала далі Олеся. — Ні. Міщанин не стоїть осторонь. І міщанство — це не тільки байдужість. Воно має наступальний характер. Байдужий чоловік просто не втручається, щоб зберегти власне щастя, спокій. Міщанин, аби досягнути цього, підступно йде на все: на обман, окомизмилювання, лицемірство, чиношанування. Ми іноді засуджуємо фікуси, канарейку в клітці та погані смаки міщанина, його власний «куточок» на світі. Але головне ж не в цьому, а в ідеології міщанина. Міщанство — категорія не побутова, а соціальна. Ясно я кажу, дівчата? Ви мене розумієте?

— Ясно!

— Зараз не пам'ятаю, де це сказано, але сама читала, як Володимир Ілліч Ленін пояснював, чому диктатура, а значить необмежена влада, мусить спиратися лише на революційну частину народу. Ілліч писав, що в усьому народі є люди, забиті морально. Чим забиті? Пересудами, звичаями, рутинною. Такі люди байдужі і називаються обивателями, міщанами. Вони більше здатні усунутись од гострої боротьби, пройти повз неї чи навіть сховатися, аби часом в цій сутичці ще самому не влетіло! Володимир Ілліч вчив нас, що стосовно до всього суспільного життя моральна бридота міщанина — якість зовсім не особиста, а соціальна... Ленін писав про це давно, ще коли нас і на світі не було. Але його слова живуть і зараз.

Дівчина встала.

— Дайте мені води, — попросила.

Іскра кинулась до графіна, накритого білою салфеткою, налила в склянку. Олеся трошки надпила і поставила склянку на місце.

— Радянська влада привчила міщанина до роботи. Він працює. Іноді навіть дуже справно. Але міщанин не вмів мріяти. Він практичний. А мрія може й обманути. Може й не збутися. Міщанин боїться прорахуватись. Він мусить знати, чи варто застосовувати новий метод у виробництві, чи буде за це йому винагорода? Чи голосувати за такого товариша, коли той може й провалитися? Чи захищати товариша, якщо він не має шансів на успіх? Чи дарувати жінці квіти «просто так»? Міщанство, як відомо, проголосило свій принцип щастя в приказці: «Риба шукає, де глибше, а чоловік — де краще». Але ж нам чужа ота слизька, як риба, людина, що шукає, «де краще». Ми мусимо настирливо й послідовно вирощувати в своєму середовищі не щасливих шукачів готового кращого, а його активних творців... І як багато виграло б суспільство, коли б людина до кінця поборолася в собі оту вікову хворобу міщанства. І збагнула не тільки розумом, а й серцем, що найбільше щастя приходить тоді, коли ти робиш щасливим інших, приносиш щастя людям. Колись, дуже давно, був такий поет Шота Руставелі. Він сказав приблизно так: «Що віддав — до тебе вернеться, а що зберіг, те загубив...»

Олесині слова кидали бригадира і в жар, і в холод. Він зиркав іноді на дівчат і опускав голову на груди, не мав сили витримати їхніх докірливих поглядів. На хлопців ї не озирався і весь час почував на спині їхні пронизливі погляди. Суд, справжній суд. Вона ж наче на хресті мене розп'яла, ще й Леніним прибила. І як хитро! Ні разу не назвала мого імені, ніби говорила про когось чужого й відсутнього, а щоразу влучала то в груди, то в саме око. Навіть не в брову, а в око. І все лихо в тому, що дівчата й хлопці одразу збагнули, що йдеться не про когось іншого, а тільки про нього, Василя Бурого, найбездоганишого, за всіма анкетами і зведеннями Марчука, бригадира. Що робити? Приймати бій чи прикинутись дурником і — в кущі? Ні. Треба вибирати щось середнє. І він сказав:

— Каюсь, товариші. І за мною водяться гріхи. Але я стараюсь... Борюся з собою... Допоможіть мені гуртом... Всі за одного і один за всіх — наш девіз...

— Каєшся? — кинув Павло Зарва. — А нащо скрізь пишеш, щоб тобі платили за ломельний прилад як за винахід, коли це просто вдосконалення і ми його зробили всі гуртом? Навіть моряк Олесин допомагав. Я вважав, що ти придумав цю штуку, аби скоріше працювати, а ти все

про гроші. На твоєму місці я взагалі грошей за це не брав би...

Андрій засміявся, навіть звертаючись не до бригадира, а до Павла:

— Який ти паївний. Він же й скаргу ту написав за якусь там десятку. А ти хочеш, щоб безплатно. Жаднюга він. Подумай сам. Працюємо всі однаково, а він одержує більше за нас, та ще й бригадирські на додачу. І все йому мало...

Іскра глузливо засміялася. Стася й Галя пирснули в кулак і одвернулися до стіни. Це розсердило Василя. Ледве втримався, щоб не залаятись.

— Де це ви чули, — сказав, — щоб хтось від грошей одказувався? Заради них і робимо... На те й прогресивка існує. Більше зробиш, більше й получиш... Зараз нема жалування, як колись було за царя. Тепер ніхто нікого не жадує. А тільки — зарплата. Заробив — плати...

Підвелась Ярина Чугай, бліда й тривожна. Ковтаючи слину, мовила:

— Ось дивлюся на ваші руки і бачу, що в дитинстві недовго ви тримали ляльку чи іншу іграшку. Ви взяли молоток, рубанок, косу та сокиру. А потім верстати. Хіба ж ці руки, які огрубіли змалку од коси й молота, не скажуть, як важко добувати гроші? Значить, справа не в цьому.

— А в чому? — запитливо глянув на художницю бригадир.

Дивись, яка спритна. Має діло з папером та фарбами, щось там малює, а й сама туди ж, повчати робітничий клас. Чи не занадто?

Ярина зрозуміла, куди закидає Василь Бурій. А тому повернулася до дівчат, пояснила:

— Я маюю не тільки красиві пейзажі, дівчата. У мене є портрети робітників. Ковалі, шахтарі, сталевари. Я прагнула відтворювати їх правдиво. Але всю красу вкладала їм в лице — глибокі очі, високе горде чоло. І, звичайно, на руки. У мене є навіть один портрет без обличчя. Не лякайтеся, то не модернізм. Я покажу його вам, дівчата, пізніше. Він там, у лісі. На колінах білий фартух. Такий білий, який тільки може бути в житті. І на ньому — руки. Вузлуваті, міцні, з синіми жилами, але живі й гарячі. Готові до якої завгодно роботи. Усе вони вміють. І ткати, і прати, і дітей виховувати, і гори і ріки назад повертати. Я так його

й назвала: «Руки ткалі Ковальової». Справа в тому, що цю ткалю добре знали всі в нашій окрузі.

— І ми її знаємо! — зраділа Олеся. — Пам'ятаєте, дівчата, я вам читала про неї. Вона першою пішла у відсталу бригаду і вивела її в передові. Зараз депутат, парторг цеху. Інструктор в ткацької справи. Трохи нагадує нашу Ганну Миколаївну.

— Точно, — широко посміхнулася Ярина. — У нас всі знали Ковальову в обличчя, але мало хто придивлявся до рук. І я намалювала її руки. Люди, дивлячись на них, почали задумуватись. Над чим? Над тим, що зветься робітничою гордістю. Просто, коли з дитинства тобі знайома робітнича гордість, коли тебе сповнює справжня радість од того, що річ зроблена твоїми руками і потрібна іншим, ти вже не зможеш жадібно набивати тими руками власну кишеню. Якщо сам назавжди зрозумів, що жити варто лише тоді, коли своєю працею твориш щастя багатьом, що лише таке життя справді красиве... Володимир Ілліч Ленін нам і це заповідав... А ви кажете — жалування, зарплата... Просто дивно, товаришу бригадир...

Василь Бурій мало не крикнув: «Так то ж Ленін!»

Але вчасно стримався і глухо кашлянув.

Дівчата охоче потіснилися, знову посадовивши Ярину в середині. Збуджені, вдячні. Так он яка вона, ця художниця! Наче й не показна, а добряче одбрила бригадира! І виставила його дівчатам, наче того короля, що виявився зовсім голий. Треба до неї прислухатися. Вона багато може розповісти і навчити чогось доброго, раз так любить робочих людей.

— І останнє, товариші, але найголовніше, — холодно мовила Олеся. — Саме те, заради чого ми оце й зібралися. Не озирайся, товаришу бригадир. Ольги Чередник, до якої ти йшов, тут нема. Ми послали її на маяк, щоб вільніше було вести розмову. Але вона все нам розповіла.

Василь підхопився. Маленькі колючі очі швидко забігали по стінах, по стелі. В одній руці м'яке кепку, другою обсмикує піджака.

Пастка. Вони йому пастку в цій хаті влаштували. Хто ж його порятує? Коли б хоч була Ольга, він її одразу до плачу довів би і цим розжалобив дівчат. О, вона б у нього заголосила! А за нею й інші ткали. А так що ж? Ольги нема, не буде лементу. Ач, як хитро все підстроїли! Ще й двох вартових у дверях поставили. Легко не вискочиш. Ну

й діла. У грудях похололо, жижки тремтять, а в горлі щось стало каменем, ніяк не проковтнеш. Та не діждете. Я таки пересилю себе і нізачо не покажу, що в мені зараз робиться. Не покажу!

— А що, власне, сталося? — цілком спокійно питає він. І знову сідає на табуретку, береться розчісувати чуба, часто продмухує зеленого гребінця.

Дівчата під стіною шумно ворухнулися, невдоволено загомоніли. Хлопці ненароком грюкнули ліктями в двері. Олесь зрозуміла — наставало небажане. І тому зовсім тихо й лагідно сказала:

— У тебе, Василю, гарна жінка, двійко діточок. У квартирі всього повно. Живіть собі на здоров'я... Адже кожна наша родина — то основа держави. Це теж сказав Ленін. Тихо й спокійно в родині — порядок і в державі. Так чи не так?

Вона спитала безжально і голосно, сміливо глянувши йому в очі.

І бригадир похмуро відказав:

— Так. Це правда...

— То чого ж ти чіпляєшся до нашої Ольги? Дружину свою зраджуєш, а Ольгу змушуєш гуляти з тобою. Вона одбивається з усіх сил, а ти все своє. Факти? Прошу. Ольга не хоче з тобою зустрічатися, бо не має на це ніякого морального права, бо в тебе своя родина. А ти гніваєшся, мстиш їй, наче якийсь дрібний купчик за старих часів, виганяєш її з бригади. Рапорта подав на неї, з Марчуком підготував наказ, якого ми оце затримали. Я точно ще не знаю, хто порізав Ользі пряжу на верстаті, але скоро дізнаюся. Що ти собі думаєш?

— Неправда! — звинувся Василь. — Я сам просив Ольгу, щоб вона перейшла до іншої бригади, бо через неї мені життя вдома нема. Марина ревнує мене до неї, а тут ще й ви...

Збагнувши, що Олесі не все відомо про його стосунки з Ольгою, а коли й відомо, то вона не скаже при дівчатах, Бурій пішов у наступ:

— Ви мусите захистити мене, раз Ленін сказав, що сім'я — основа держави. Ольга руйнує мою сім'ю!.. Вибірайте одне з двох: або я в бригаді, або Ольга. Разом нам не працювати. Це точно!..

— Ні, не точно. В бригаді всі лишаються на своїх місцях. Ольга не вийшла заміж і не виїздить до чоловіка

з Новограда. А ти не вступив до інституту на очне відділення. Так? І комуністичне звання ми завоюємо в тому складі, в якому взялися,— рішуче мовила Олеся.— У нас не прохідний двір і не циганський табір, де перебігають з одного воза на інший... Я ще раз питаю: ти даси спокій нашій Ользі чи будеш і далі залицятися?

— Не лїзьте в мою душу,— махнув кепкою Василь. І ляснув нею себе по коліні.

Нечутно, наче кішка, скочив од дверей Павло Зарва, став перед бригадиром:

— Слухай, мариніст, і накрути собі на вуса! Там, де був я, за такі штучки вивертали все нутро людині і вивішували сушити на сонце. Я тобі цього робити не збираюся, бо не за тим прийшов у бригаду. Але знай! Ольга живе у мене, вона моя сусідка. І я не дозволю, щоб на мою хату наволоч чіпляла червоного ліхтарика. Тут хоч і портове місто, але не Марсель. Запам'ятай собі це, бригадире. Коли я ще раз побачу заплакані Ольжині очі, то більше таких зборів, як оце зараз, скликати не будемо... Я говоритиму з тобою сам на сам... Ольга чесна жінка, і ти її не марай... Не марай, кажу, бо солоно тобі буде, мариніст...

Олеся підбігла, стала між ними:

— Ну що ти, Павлику? Хіба так можна? Ми хочемо все з'ясувати без суду й міліції, а ти штовхаєш нас на цей крайній захід. Нащо це, Павлику? Коли треба буде, ми й самі винесемо все на суд. А зараз не слід... Це поки що наша внутрішня справа... Не збивай нас на суд і міліцію...

— Я не збиваю. Він сам себе туди пхне, чужац,— мовив Павло. І знову заляк біля дверей.— Взагалі ці збори треба було робити без вас, дівчата. Втрюх. Я, бригадир і Андрій.

— Точно! — весело вигукнув Андрій Мороз.— Чоловіча розмова коротша. Так — так. Ні — ні! І баста!

— Ні,— запротестувала Олеся.— Ми тут мусимо з'ясувати головне: чи є тут кохання? Справжнє кохання. До чого ж тут суд, міліція та чоловічі збори? Скажи, Василю, ти любиш свою жінку?

— Ну, допустим...

— Значить, не любиш. А Ольгу?

— Не знаю...

— Ов-ва! — здивувалася Олеся.— Дружини не любить, а до Ольги липне. А чи любить саму Ольгу — теж не знає... Тоді ж скажи нам, Василю, що таке любов?

— Що тут говорити? Ви й без мене добре знаєте,— одмахнувся бригадир.

— Ні,— наполягала Олеся,— так, як ти розумієш цю любов, ми не знаємо. А хочемо знати. Розкажи нам, Василю...

— Знов за рибу гроші! Це ж було так давно, що я й забув... Може, моя Марина пам'ятає, а я ні,— посміхнувся Бурій.

— Забув, а коло Ольги почав упадати?

— Ну, що ви з тією Ольгою? Кажу ж вам, що через неї мені вдома нема спокою. Марина гризе та ще й ви тут...

— То ще не гризня, Василю. От хай твоя Марина дізнається про цю нашу розмову, тоді побачиш,— мовив Андрій Мороз, обнявши за плечі Павла Зарву.

— Ви що, подуріли? Хіба можна цим жартувати? — підхопився з місця Бурій. І безпорадно розвів руками, наче шукав захисту у дівчат.

— А ми не жартуємо,— твердо мовила Олеся.— Ми хочемо, щоб ця розмова була першою й останньою. Щоб про неї ніколи не дізналася твоя Марина. Звичайно, коли ти чесно поговориш з нею. І давай, нарешті, з'ясуємо, де зараз твоя любов? Тут, біля Ольги, чи там, коло Марини й діток? І взагалі, що таке любов у твоєму розумінні?

— Кажіть, ми слухаємо! Чого ж мовчите? — загукали з усіх боків ткалі, звертаючись до Бурого на «ви», бо були набагато молодші за нього і мимоволі почували його владу біля верстатів.

А він сидів, знемагаючи од поту, і не знав, куди подіти неспокійні руки. То в кишеню покладе, то на коліна, то за спину ховає. Однаково всі бачать, що він нервує, злитись і нічого вдіяти не може.

— Не знаю...— ледве видушив крізь зуби.— Нічого я не знаю... Дайте трохи подумати...

— Тоді ми тобі скажемо, що таке любов! Давайте, дівчата! Отак від краю й почнемо, де сидить Іскра. Кажи, Іскро,— попросила Олеся.

Василь глянув на дівчат сумними очима, похитав головою.

Дожився! Ці жовтороті галчата батька двох дітей вчитимуть, що таке любов. Ганьба. І чого мене чорт приніс сюди? Як то чого? Ольга ж запросила. На любовне побачення прибіг, дурень.

Що ж вони там говоритимуть? Чим будуть повчати? Та що це? Вгадали його думки? І тут перехитрили його? Ото напасть! Тепер од них не сховаєшся. Вони тебе, бригадире, і на дні моря знайдуть... От перша Іскра. Яка була свавільна й непосидюща, немов перекотиполе. А зараз?

І почав прислухатись...

— Я знаю,— сказала Іскра,— мені, може, й не личить вчити вас, бригадира і батька. Ви можете і не повірити мені, коли я скажу, що таке любов. Ви бачили і знаєте, як дівчата нишком сміялися з мене, що, мовляв, Іскра приїхала в Новоград шукати собі жениха. Бігає скрізь, усім морякам в очі зазирає... Було таке? Було. Але я вам признаюся. Мій жених не тут, а на другому морі. Ось його листи. Він пише мені. Дівчата вже читали. Можете й ви прочитати, я не криюся...

Випросталась, рвонула з голови червоного шарфа. Потім вихопила з сумочки кілька конвертів з поштовими штемпелями. Дивіться, Іскра вас не дурить. Вона знайшла свого Валентина. Ось його листи.

— Отож я й кажу,— мовила Іскра,— ви мені не повірите на словах, то я краще прочитаю, що таке любов. Слухайте: «Любов є животворний вогонь в душі людини. І все, створене людиною під впливом цього божественного почуття, несе на собі знак життя й поезії». Так писав мені мій Валентин. Але ви і йому можете не повірити, бо не знаєте його, хоча він справжній моряк. То я скажу вам: ці слова належать Тарасу Шевченку. Йому ж, Тарасу Григоровичу, ви, напевне, повірите?..

Бурий опутив очі, однак ствердно хитнув головою. Цього він не чекав од навіженої Іскри. А дівчина говорила щиро, бентежно, і це вразило бригадира. І слова Тараса Шевченка не пропустив повз вуха, вони якось стріпнули його і насторожили.

— Мені теж можуть не повірити,— схопилася Світлана Козійчук.— Де ж таки! Збирається когось повчати, коли в самій ще й коханого нема. То я нагадаю вам слова Володимира Маяковського. Ви колись казали, що цей поет вам подобається.

— Казав,— зітхнувши, стиха мовив Бурий.

— Маяковський відзначав: любов — це життя, і в цьому головне. Од неї розгортаються і вірші, і діла, і все інше. Любов — це серце всього. А зараз скажіть нам, товаришу бригадир: почуваєте ви хоч крапельку того, що сказав

Маяковський, до своєї Марини чи до Ольги? І до кого більше?

Увібрав голову в плечі, зіщулився одразу і згорбився, наче йому стало холодно. То було жарко, а це кинуло в холод. Погляд утопив за вікно, на море, болячись звести його на дівчат. А вони громлять далі, наче змовилися. Та певно, що змовились, бо все тут розписане, як на партійних зборах. Знають заздалегідь, хто за ким і що говоритиме.

— Я скажу за двох,— дзвінко заявила Стася Богун.— За себе й за Галю. Ми разом цю книжку читали. Був такий німецький поет Гете. Так він писав: «Перша любов являє собою найпрекрасніше з усього того, що серце будь-коли здатне пережити...» І ми з Галею дуже хотіли б, щоб ви, товаришу бригадир, завжди почували те саме до своєї дружини та діток. Адже і Марина, і дітки — то і є ваша перша любов... Так чи ні?

— Так,— одним духом випалив бригадир.

А вже підвелася Чугай, шовковою хустиною кутає шрам на шії.

— Я не можу зараз повторити чийхось слів. Не готувалась. Але й своїми важко мені висловитись. І намалювати це все не так просто. Скажу про себе. У мене теж було щось таке, як і в бригадира до Ольги. То не любов. І ви знаєте, дівчата, за це я мало життям не поплатилась. Коли б ви не підібрали мене на рейках, то всьому настав би кінець... Спасибі ж вам за все, дівчата. Спасибі. То була фізична катастрофа. А може бути й духовна. І я боюся, щоб такої духовної катастрофи не сталося у нашого бригадира, коли він і далі стоятиме між своєю дружиною і Ольгою, не знаючи, до кого ж, раз і назавжди, прихилити свою голову? До дружини чи до Ольги? Де ж його любов? А я знаю, що любов у такому віці, коли вже є діти, набирає нових форм. Вона частково переходить і на дітей. І обертається на хорошу звичку до дружини... Не чіпайте нашої Ольги, товаришу бригадир. Дуже вас прошу...

Аж одсахнувся Бурій. Краще б вона його по морді вдарила, аніж говорити таке. А тут ще й Олеся додала:

— Ленін сказав про любов приблизно так. Комунізм повинен нести з собою не аскетизм, а життєрадісність і бадьорість, що викликане також і повнотою любовного життя. Чуєш, Василю, повнотою любовного життя! А яка в тебе може бути повнота, коли ти біг оце до Ольги і боязко

озирався на всі боки, щоб ніхто тебе не побачив і не сказав жінці? Ми все бачили. А побіжиш до жінки, то вже будеш Ольги боятися, щоб вона тобі вдруге не дала прочухана та Марині твоєї усього не розказала?.. Хіба то любов? Даруйте на слові — свинство!

І вийшла на середину кімнати, до самої табуретки, на якій сидів Бурій.

— А зараз скажи нам: будеш далі так чи ні? — голосно спитала.

— Ні,— мовив глухо. І заперечливо похитав головою.

— Все! — повідомила Олеся. І наче сама легко зітхнула.— Зараз вільний час, дівчата. Хто куди хоче... До самої зміни...

Павло й Андрій хутко розчинили двері, і Бурій кулею вилетів з кімнати. Коли грюкнув хвірткою, Зарва сказав:

— Я йому не дуже вірю, дівчата, і, мабуть, побіжу на маяк за Ольгою. Зараз її саму ніде не залишу... Чого ви так дивитесь на мене? Не для себе ж роблю це, а для всіх нас... Я побіг, дівчата!..

— Ой, здорово! — підстрибнула на одній нозі Іскра і сплеснула в долоні.— Такого й не придумаєш...

— Молодець він, дівчата, наш Павло,— вдоволено мовила Олеся.

Дивлячись у вікно, бачила, як Павло на ходу зірвав дві пишних білих троянди, обгорнув їх папером і стрімко вийшов з двору. Одразу зник за сусіднім садом.

А бригадир ледве вибрався тими ж глухими завулками до центру міста і, боязко озираючись, шмигнув у гастроном. Не дай господи ще раз вскочити в таку халепу. І нічим їх, дівчат, не вгамуєш. От тобі й жовтороті галчата! Наче й непримітні на перший погляд, а придивившись ближче — розумні. Багато й сам прочитав книг, а такого, як вони про любов йому вичитали, не знав і досі. Що ж тепер? А хай буде що буде.

— Дайте пляшку з перцем,— попросив у продавця.— Ні, без закуски... У мене, розумієте, друг іменинник. Їсти є що. Дякую вам, дякую...

Зробився такий добрий і лагідний. А за кущами в тихому завулку став ще добрішим, вмиль спорожнив цілу пляшку. Йому хотілося вибігти на майдан, до пам'ятника адміралу Макарову, впасти на коліна і гратися з дітками. Але боявся. Страшно було йти до людей серед білого дня

та ще й під чаркою, бо й вона, капосна, не підказала йому отого клятого рішення: що тепер робити? І не сп'янів як слід, так вони вивернули його душу, трухонули до самого дна. Хіба хильнути ще? Ну що ти, Василю? Здурів? Он кінотеатр. Іди...

До зали вскочив затемна. Йшла кінохроніка. А яка буде картина — і не спитався. Сидів тихенько, наче задрімав. Але ясно бачив холодний Петроград, матросів, Ленін на броньовику. Усе знайоме. Він любив комедії. Закордонні бойовики — такі, як «Тарзан». Ото штука! Хоч нарогочешся. Чи про трьох мушкетерів. Жили хлопці!

І завихрилось, затуманилось навколо. Василь Бурий не знав, чи те кіно вже кінчилось, чи й досі триває, бо все раптом переплуталось. Він чомусь опинився на екрані, а потім спустився до зали і виштовхався з глядачами на вулицю. І не впізнав свого Новограда. І квартири своєї не впізнав. Жив тепер на глухій вулиці, в підвалі. Біля входу висить мідний чобіт, і залізна рука показує, як туди заходити. Вибігла з підвалу Марина і накинулась на нього з макогоном. Лупцює по спині і тяжко дає, заганняючи в підвал. Забіг. А там такі, як і він, хлопці, позгиналися біля каганців, шикують чоботи. Багато їх. Поміж рядами ходить хазяїн, пильнує. Тому в потилицю заїде, іншому по морді дасть. А кого то й дротяним канчуком по спині. Що за напасть? Надворі почувся знайомий жіночий зойк, аж серце зайшлося. Вибіг. На землі лежить побита Ольга, кров'ю харкає. Над нею мідний чобіт і залізна рука. Вітер їх гойдає. Риплять. І дівчат нема. І хлопців. Ні Олесі, ні Іскри. Кинувся до Ольги, став на коліна, підводить: «Що тобі, Олю? Де твої ліки?» А вона жовта вся, очі запали, ледве губами ворухить: «Які там ліки? За що їх купити? Грошей і на хліб нема...» Василь садовить жінку на шевську колоду, а сам біжить на вулицю, гукає: «Гей, люди! Карету з червоним хрестом! Сюди! Карету! Жінка вмирає!...» Але люди біжать повз нього своєю дорогою, якісь налякані, наче німі, глухі, і уваги на нього не звертають. За людьми женеться поліція. Так, справжня царська поліція, з орлами на картузах, з червоними гнотами на шиї. Зараз вони схоплять Василя Бурого і поведуть до тюрми. А як же Ольга? Вона лікаря жде, карети з червоним хрестом. Головою вперед, напролом кидається Василь у трамвай, який прегуркотів поруч, і переводить дух. Скинув кепку, витер піт на лобі й одсахнувся.

Збоку, біля дверей передньої площадки стояв Ленін. Чорне пальтечко, оксамитовий комірець. Біла сорочка й галстук у крапинку. Тільки щока перев'язана хусткою. Видно, болять зуби. Одна рука в кишені. Другою тримає якусь книжку, читає. Василя аж у дрож кинуло. Але підступив, вирівнявся і тихо заговорив:

— Володимире Іллічу, що ж це робиться? Там жінка помирає, а ліків нема. І карети... І лікарів теж нема... Ольга наша вмирає...

— Пробачте, а ви хто? — здивувався Ленін, глянувши на Бурого гострим оком.

— Я, Володимире Іллічу, бригадир ткачів. Моя бригада бореться...

— Дивно. А я вас не таким собі уявляв... Я думав про вас зовсім інакше, товаришу бригадир...

Але тут залунали поліцейські свистки. У вагоні стався переполох. Якись люди в кепках та шкіряних картузах кинулись до Леніна, загородили його з усіх боків, а Василя Бурого відштовхнули назад, не дали більше й слова вимовити. І все далі штовхають до задніх дверей, де вже й так набилося повно людей. І Леніна не стало.

Бурий знову залишився сам, його шарпала за плече прибиральниця:

— Прокиньтесь, чоловіче! Зараз новий сеанс будуть пускати... Ну й заснув...

Вилетів на вулицю, а там сонця повно, і море сміється. Так сяє й блищить, наче перлини з коштовного моряцького намиста, що його Олеся часто давала Ользі поносити... І залізна чайка весело перегукується. Хміль де й подівся. На таксі підкотив до самої прохідної і мерщій у цех. Мало не спізнився. Перев'язав щоку білою шматиною, наче зуби болять. Так і зайшов до цеху.

Дівчата вже стояли біля своїх верстатів, а серед них і Ольга. Павло Зарва й Андрій заправляли запасного, учнівського верстата, а Ярина Чугай щось показувала їм на нитках.

Василь Бурий помахав ткачам рукою, поздоровкався, наче вони сьогодні не бачились. А до Ольги навіть вклонився, ледь піднявши кепку. І взявся долонею за перев'язану щоку, похилив голову. Все, кінець. Вони працюють без нього. Павло Зарва успішно заміняє бригадира. Навчив на свою голову.

Іван Корзун анітрохи не жалкував за тим, що не поїхав у туристську подорож, а послав замість себе Петра Сухобруса. Туризм не втече, а злочинець, який посягнув на життя Ярини Чугай, і зараз гуляє на волі, може ще багато лиха накоїти. Капітан будь-що мусить його знайти. Заради цього довелося офірувати і путівкою на Середземне море, і власною відпусткою. Хоча про відпустку він думав трохи інакше і не шкодував, що витрачає її на розшуки небезпечного злочинця. Сталося так, що одразу після визволення Новограда капітана Корзуна демобілізували як працівника слідчого відділу прокуратури, а посади не дали. Та й не могли дати, бо місто стало закритим, в ньому почали господарювати військові моряки, і роботи в міській прокуратурі ледве вистачало навіть тим працівникам, які повернулися до Новограда слідом за армією. Поки капітан роздивлявся та зважував усе, його частина була вже за Дунаєм, і про повернення на фронт у військкоматі й говорити з ним не захотіли. Так розвіялась ще одна його фронтowa мрія. Думав упіймати Гітлера та Геббельса або хоча б зрадника Власова, а став комендантом на контрольно-пропускному пункті перед Новоградом, біля смугастого журавля. І яка пекуча заздрість сповнила його, коли почув, що Власова зловили розвідники саме тієї частини, в якій служив і він. Паулюса вони брали разом з капітаном Корзуном, а Власова самі, без нього. От і шукай на світі правди... Глянув на себе в дзеркало, побачив сивину на скронях і, похитавши головою, нічого не сказав. Тільки зубами скреготнув і круто вилаявся. Зовсім як у тій пісні: «Ішов, ішов дорогою, та й на яму впав; любив-кохав хорошу, та й плюгаву взяв...» Та той хоч плюгаву, але взяв. А що взяв капітан Корзун? Нічого. А які дівчата ходили повз нього двічі на день! Ціла бригада на чолі з Олесею Тиховод. Сміялися, жартували з ним, поки й зовсім не вибралися з лісної хати в гуртожиток. У Олесі скоро й весілля. Ну й везе ж йому, як собаці на ярмарку: хазяїн або б'є, або до воза прив'язує...

Засумував капітан без справжнього діла і все частіше порівнював себе з одним старшиною. Десь біля Умані, розгромивши велике угруповання фашистів, маршал Конев наказав усю трофейну зброю, машини та амуніцію стягти в глибокий байрак і призначити охорону. Хоч на чолі

трофейної команди і поставили лейтенанта, але все робив вусатий старшина. Маршал повів свої армії на Берлін, а старшина зостався в байраці. Постягав на всіх полях трофеї, переписав, завів собаку на воротах, обвитих колючим дротом, і хазяйнує. Війна давно закінчилась, всі машини, навіть побиті, розібрали, за розпорядженням військкомату, сусідні колгоспи. Поїхав десь у штаб лейтенант і не вернувся. Почали скучати й солдати. Пустив старшина додому одного, другого. Хоч він і старшина, але серце не камінь. Відпустив і решту. Лишився сам. Чого ж усім тут стовбичити? Хай уже сам за все відповість, коли приїдуть од маршала його перевірять. Але ніхто не приходив. Обносився старшина, запустив бороду, а стереже трофеї, що їх уже й лишилося як кіт наплакав. І ніхто не зважається зняти його з поста. І ніхто не хоче документа йому видати, що він одслужив свій строк і здав склад при повному порядку. А жити ж якось треба. Пошив чоботи. Перелиціював штани та гімнастюрку. Шинелю перешив. Тільки пілотки не вмів викроїти. Виплів з соломи бриля. Пристав у прийоми до вдови. Гвинтівку змазав, заховав у скриню. Патрони вийшли. Вдень у колгоспі робить, на ніч іде в байрак на пост. А потім перестав і ходити. Що там стерегти? Поржавілий од дощів брухт? І собаку забрав у село, а землянка сама завалилась.

Спершу кудись там писав, але йому не відповідали, і старшина облишив писати.

Про нього згадали, коли вже дідом став, бо вдовина старша дочка давно заміж вийшла і внука народила. Поляку йому записали, пробачились і медаль дали «За перемогу...» Виплатили гроші за всі роки, а гвинтівку забрали.

Обійшлося все гаразд і з капітаном Корзуном. Тільки відчув він, що за той час, поки стояв біля шлагбаума, в країні сталися великі зміни. Та він їх не бачив, лише чув. Той фразу якусь зронить біля контрольного поста. Інший свіже слово скаже (а проходили повз його шлагбаум люди з усіх республік), дехто й зупиниться, погломонить з капітаном. Завидно йому, що люди їздять скрізь, а він стоїть. От чому теперішня відпустка не була вже такою офірою для Івана Корзуна. Отой паспорт і всі його прописки на ім'я якогось Коржова, що витрусили у злодія Цимбала, повели капітана через міста, села й містечка мало не всього півдня України. Слідчий водночас був і на роботі і перебував у відпустці. А тут ще й райони почали укрупняти.

Не так просто знайдеш того, хто давав прописку. Їхав поїздами, автобусами, кіньми, а де й пішки. Траплялося й човном та на поромач, коли вода мости порвала. На волах і тракторах, де проливні дощі пройшли. Порівнював з тим, що на війні бачив. По селах світилася електрика, грало радіо. В одній хаті ночував, бачив на покуті образи. Лампадка блимає, а під нею телевізор світиться. Старі люди хрестяться і, не помічаючи того, слухають антирелігійну лекцію. На баштані якийсь дід питає: де б йому дістати рентгенівського апарата? Нащо? А щоб знати точно, який кавун спілий, а який ще зелений. Не можна? А оте радіо, що ходиш по баштані, а воно в кишені саме грає?

Глобальну ракету вони називали — оглобельна. На життя ніхто не скаржився. Був хліб, мали й до хліба. І одяжа була, й чоботи, і черевики. Молодь уже вередувала: те не модне, а те не до лиця. Сільські універмаги забиті всяким крамом.

З'являлися й свої стилиаги.

А в одній чайній, куди Корзун зайшов якось повечеряти, бачив і таке: бородаті дядьки, провівши до армії кількох односельчан, пили гранчастими склянками дорогий кубинський ром.

Пили і тихо наспівували.

Дядьки і Корзуна запросили до столу, але він поспішав. Спочив у сідло на буланого коня, що його дали в районній міліції, і погнав до того, вже десятого Коржова, чий паспорт лежав у його пошарпаній ще з фронту сумці. А може, й цей Коржов виявиться не тим, що треба. Не біда. Будемо шукати одинадцятого. Часу ще вистачить. Ціла відпустка. Приїхав на безлюдний полустанок уночі, здав коня міліціонеру, який там жив, а сам сів на вузькоколіїку, що її тут називали мотузьянкою, і вранці прибув до нового міста, в степу. Зайшов до міліції, і тут, нарешті, все підтвердилось. Дійсно, рік тому до них звернувся з заявою цей самий Коржов і просив видати нового паспорта, бо старого він десь загубив. Все зійшлося. І фотокартки, і дані анкети. Коржов працює на машинобудівному заводі. Батьків у нього нема. Вихованець дитячого будинку. Подзвонили на завод. Коржов? А хто питає? Міліція? Коржов — один з кращих токарів, ударник комуністичної праці. Про нього ж недавно писали в газеті. І портрет його висить на Дошці пошани в центрі міста. Працює на нічній зміні. Зараз має бути вдома. От вам його адреса.

Сумніву не було. Паспорт потрапив до злочинця випадково. Але як і до кого? Токар мусить це знати чи хоч здогадуватись.

Капітан довго сидів у скверику, розглядаючи портрет Коржова на Дошці пошани, під склом, у різьбленому лавровим листом віночку. Смагляве відверте обличчя, глибокі гострі очі, тонкі, міцно стиснуті губи. Чуб білявий, на проділ. Чорна косоворотка, застебнута на всі гудзики. Він.

Підхопився з лавки і мало не побіг. Та одразу стримався, пішов звичайною ходою, як ходять усі тутешні службовці, яким нікуди поспішати. Не озирався і будинків не розглядав, щоб не виказувати своєї необізнаності. Хай думають, що він свій. Так краще.

Йшов за тими прикметами, які дали йому в міліції, непомітно зиркаючи на номери будинків. Двоповерховий старий дім з вузькими вікнами забовванів ще здаля, і Корзун стрепенувся, побачивши його. Зараз тут все мусить збутися. Або все, або нічого...

Повільно і байдуже зайшов у перший під'їзд, не підводячи голови на високі вузькі вікна. Прислухався. Десь заплакала дитина. Шумів примус. Тхнуло котами й собаками. Сходами обережно вилетів на другий поверх і двічі натиснув кнопку дзвінка.

Двері відчинив Коржов. Його Корзун впізнав одразу.

— Я до вас.

— Прошу, заходьте.

Провів до своєї кімнати, причинив двері.

— Слухаю вас.

— Я з прокуратури, — мовив капітан. І показав посвідчення. — Мені треба з'ясувати, за яких обставин загубили ви документи? До речі, вам знайоме ім'я Вовка?

— Ні.

— А ви подумайте. Постарайтеся пригадати...

І взявся розглядати кімнату. Шафа для одєжі. Двоспальне ліжко. Диван. На тумбочці телевізор разом з радіолою та приймачем. Комбайн. На етажерці книги. Художня й технічна література. Скрізь чисто. За дверима шаховка для посуду. На ній — електрична плитка, тарілка з хлібом, накрита чистим рушником. Підлога гарно натерта. На стіні портрет Гагаріна і Титова. Зверху — Ленін, зашпунтий вишиваним рушником. Над ліжком оксамитовий килимок — «Олені в лісі». Зверху, у великій рамі під склом, ціла галерея фотографій. Коржов на пляжі. Серед хлопців і дівчат.

Біля верстата і десь у кузні. В колі військових. І ось сам, теж у військовому. Все ясно.

— Пригадали?

— Ні,— похитав головою Коржов.

— Жаль. Тоді розкажіть про документи. Це, я думаю, ви пам'ятаєте?

Вони сиділи один проти одного, біля квадратного столу, застеленого голубою лляною скатеркою.

На ньому — важка чавунна попільниця у вигляді кінської підкови.

Корзун вийняв сигарети з фільтром:

— Закуримо?

— Ні. Таких не курю. Там вата. Я «Беломор», — посміхнувся Коржов, поклавши й свою розпечатану пачку.

— Пам'ятаю,— заговорив він.— А чом би й не пам'ятати? Я на завод, крім перепустки, ніяких документів ніколи не брав. І ходжу на роботу в оцьому сірому піджаку. В ньому завжди моя перепустка та гроші на обід. Тільки на обід — і баста...

— А коли на сто грамів? — спробував перейти на відвертість Корзун.

— Ні, сто грамів буває при okazji. Іменини чиїсь, новосілля або бригада раніше строку план виконає. Тоді я цього піджака знімаю і беру новий костюм. Зараз у нас того нема, товаришу Корзун, щоб коло будочки по сто грам... Забудьте й думати...

Корзун невдоволено чмихнув.

«Бач, як пошив у дурні? Так тобі й треба. Дрімав коло того шлагбаума, а зараз і не знаєш, як люди живуть».

Але йому було приємно, що Коржов з одного разу запам'ятав його прізвище.

— Тож заводська перепустка завжди при мені,— говорив токар.— А паспорт, військовий квиток та інші документи я тримаю в піджаку нового костюма. Он він у шафі й висить.

Коржов одхилився назад і розчинив шафу. Там справді висів синій костюм, плащ, пальто осіннє. І зимове, з синим коміром. Внизу побачив жовті туфлі та коричневі черевики. Кілька верхніх сорочок теж висять на плічках. Чисті, випрасувані. Покажи мені, як і де зберігається твоя одежа, і я скажу, який ти. Тут був зразковий порядок. І, розповідаючи про документи, Корзун не міг цього не відзначити. Він говорив так, як воно й було.

— Але в Москві знайшлася моя далека родичка, тітка. Вона переказала поштою гроші, щоб я прислав їй абрикос. Чудачка якась. Я їй так купив би їй тих абрикос. Та нічого не вдієш. Гроші прийшли, треба їх одержати. Отож, мабуть, я їй узяв тоді вранці паспорта з собою на роботу...

— Мабуть чи напевне?

— Зараз мені важко сказати. Коли я на заводі лапнув кишеню і не виявив документів, то подумав, що залишив їх удома. А після зміни вивернув у піджаку всі кишені,— і там їх теж не було. Значить, їх у мене витягли в трамваї або я просто загубив...

— В трамваї, коли ви їдете на роботу й з роботи, буває дуже тісно?

— Ні, вільно. Наче в плацкартному. Навіть уже ніхто не стоїть. То колись було, коли заводи розпочинали роботу в один час. Дуже важко доводилось... А ми настояли, і все змінилось. Один завод починає о сьомій ранку. Другий — о пів на восьму. Третій — о восьмій. Тепер чудово!

«От ще одну новину прогавив, йолоп, біля свого журавля,— з досадою думав Корзун, запалюючи нову сигарету.— Скрізь усе до кращого йде, а я в своїй уяві і досі zostався на позиціях сорок четвертого року, як той старшина коло Умані...»

— А гроші на обід де були?

— Тут же,— показав на кишеню Коржов.

— Витягли?

— Ні.

Що за напасть? Документи витягли — гроші лишили. Піджак цілий. Кишеня застібається. Коржов завжди застібає її. І того разу — теж. Пам'ятає все добре, сам в усьому любить порядок. Документи, як він переконаний, лишилися вдома, на старому місці. Переконаний? От і слід починати саме з цього.

— Уявимо собі, товаришу Коржов, що ви все-таки забули і взяли документи з собою на роботу. Взяли. Сіли в трамвай. І, як собі хочете, а в трамваї витягти їх не могли. Чому? Та ви самі допіру це пояснили. Перше: кишеня була застебнута. Друге: гроші лишилися на місці. І третє: украсти документи в трамваї, коли мало народу, досить важко. Ви згодні з цим?

— Згоден.

— Тоді скажіть: чи не здається вам, що документи все-таки пропали вдома? Хто ваші сусіди?

— Ну що ви! — розсердився Коржов. — Вигадаєте таке...

— А все ж хто вони?

— У першій квартирі — Герой Радянського Союзу, колишній танкіст. Без ноги. В другій — директор нашого заводу. Недавно орденом Леніна нагородили... Хіба можна про них таке подумати, товаришу Корзун? Вони ж мені й кімнату оцю віддали, коли я з дитячого будинку прийшов на завод...

«Старію, — подумав Корзун. — Усе пронеслося повз мене, наче ті поїзди кур'єрські. А я стояв біля шлагбаума, наче стрілочник, і нічого не знав, не бачив, — які в тих поїздах люди, чого і куди їдуть. Що вони думають, чим живуть? Я стояв на одному місці, а вони все вперед та вперед. Відстав. От і сусідів його запідозрив даремно. А треба було розпитати в міліції, хто вони й що. А тепер печи раків...»

І, боячись знову пошитися в дурні, капітан обережно спитав:

— То, може, даруйте на слові, хтось з тих, що приходить до вас у гості?

— Ні! Мої знайомі такі ж, як і сусіди, — показав на стіну Коржов, невдоволено наморщивши лоба. Дивак, прокуратор! З неба він звалився чи прибув з Америки? Як можна звинувачувати цілу бригаду комуністичної праці в крадіжці? Та в них на заводі й по квартирах давно уже злодіїв не чувати. Хай у міліції розпитає, там йому все це підтвердять. Злодії зараз хитрі стали. Вони позалазили в торгову сітку, на товарні бази, на лісові склади та м'ясокомбінати. А по квартирах та чужих кишенях нишпорять усе рідше. Невже він цього не розуміє?

Та побачивши сумнів на обличчі слідчого, додав:

— Крім того, до кімнати ніхто з сторонніх зайти не може. Двері й шафу, де висить костюм, я замикаю. І ключі завжди у мене або в сестри. Зараз я пригадую ще одне. Сестра, приміром, запевняє, що я перекладав тоді документи собі в кишеню і поїхав з ними на завод.

— Сестра? У вас є сестра?

— А хіба я в бога теля з'їв, що вже не можу й сестри мати? — здивовано посміхнувся токар, підозріло позираючи на Корзуна. — І сестра в мене є, а скоро й жінка буде. А там підуть і дітки. І онуків діждемось... Ми в торговій

сітці не працюємо, на базах не сидимо. Наше діло робоче. Спимо спокійно...

— І оця ваша сестра на прізвище теж Коржова?

— Ні.

— Заміж, певно, вийшла. На чоловікове прізвище переписалася?

— Ні, знову не вгадали,— вже одверто засміявся токар.— Тут справа трохи складніша. Ми обое круглі сироти. І оті тітки наші, московська й тутешня, також не рідні нам, по паспорту. Ми родичі в них, так би мовити, прийомні. Вони до нас часто в дитбудинок ходили, приносили на свято подарунки. Сестра в московському будинку була. Я — на Уралі...

Говорив скупю, похапливо, весь час позираючи на годинника. І Корзун уже не перебивав його. Хоч та розповідь не мала прямого зв'язку з справою, але вона вразила слідчого. Він пригадав своє фронтове життя. Поранений і безсилий, сам тоді пробивався на схід сонця, щоб не потрапити в полон. Отак і їхня мати. Виразно уявив цю страшну, розпатлану жінку, що бігла курним шляхом, під бомбами, несучи на руках меншу, а його тягнучи за ручку. Мчали якісь машини з пораненими. Одна зупинилась. Хлопчика хутко взяли до шофера в кабіню, сестричку — в кузов. А матір уже не встигли. Полетіла машина, а жінка залилася в степу. І вже не догнала діток. І вирости вони нарізно. І документів ніяких з ними не було. Тільки карточка у кожного лежала в кишені. Вдвох були зняті. Без підпису, без адреси. По тій карточці, повироставши, й розшукали одне одного. І зійшлися, після дитячого будинку, в оцьому тихому степовому місті. Через те й прізвища різні мають, так і не знаючи свого справжнього, батьківського. Братові дали в дитбудинку — одне. Сестрі — інше. Розмножили вони потім оті свої дитячі карточки, посилали по різних містах та районах, по всьому степу, аж до Миколаєва й Одеси,— може, родичі які обізвуться. Ні, ніхто не відповів.

І, мабуть, тому, що брат сидів зараз перед Корзуном, самостійний, сильний і вольовий, а сестри не було, слідчому так її стало жаль, що він аж затулив долонею чоло, приховуючи вологий блиск очей.

— Може, чайку нагріти? Я скоро,— підхопився Коржов.

— Ні, ні! Широ дякую. Я поспішаю,— сказав Корзун. І теж підвівся, взявся зачісувати сивувате, поріділе волосся.— Ви лишень скажіть, де працює ваша сестра, де живе? І я не буду вас затримувати. Побіжу...

— Працювала вона тут. І жила в мене. А потім полаялась...

— Полаялась? — здивувався Корзун.

— Еге ж. Вона взагалі якась навіжена. Вчилася в Москві, жила у тієї тітки, що ото заховала абрикосів. Ви не думайте чогось такого. Абрикоси я тітці одразу послав, того ж дня, хоч і переказу не получив, бо паспорта уже не було. Купив цілий ящик. Найкращі вибирав... Сестра посварилася з тіткою в Москві і приїхала сюди. Жила в мене. Але й зі мною полаялась. Пішла у фабричний гуртожиток. А це знову зірвалася і дременула десь аж у Новоград...

Корзун од несподіванки мало не крикнув. У грудях запекло, і якийсь клубок став поперек горла. Ледве вимовив півголосом:

— А як звати сестру? Прізвище?

— У неї й ім'я таке, як сама. Наче той порох — Іскра. І вигадують!.. А далі я мало що знаю. Не хотів, щоб вона їхала до Новограда, і теж добре погарикався з нею. Та що зробиш, коли в неї ще вітер в голові? От спитайте дівчат на фабриці...

Ткалі все підтвердили. Іскра була досить легковажною. Усі вечори викручувалась на танцплощадці. До неї часто заходили хлопці. Дівчата навіть перелічили деяких. Серед названих було й ім'я — Вовка. Він моряк, але бував у Іскри тільки перші дні. А потім десь зник і більше не приходив. Подруги розпитували, що сталося? Ні, Іскра не полаялась. Просто моряк виїхав до іншого міста. Скоро влаштується там і забере її до себе.

От вона й поїхала...

Слідчий пригадав усе... І допит Цимбала. І написане його рукою свідчення: «На плечі Вовки витатуйована жіноча голівка, а під нею одне слово — Іскра».

В ту тривожну ніч, коли він з Петром Сухобрусом прибіг до лікарні і тяжко поранена Ярина Чугай написала: «На вокзалі чемодан», Корзун у вестибюлі лікарні побачив Олесю Тиховод, Гната і ще якогось моряка. А потім до них у машину попросилася й сама Іскра.

«Куди ви їдете? На вокзал? Підвезіть і мене».

Підвезли. І вона залилася там...

Важко було і моторошно од щойно почутого. Корзун пригадав Іскру. Красива, струнка, жвава і, видно, весела й співуча. І на ж тобі! Які важкі випробування звалилися на неї в дитинстві, яка чорна доля припала. Вижила. Виїшла в люди. І от маєш...

Допомогти! Що б там не було, а треба допомогти, виврати її з цупких лабет бандита. І заради брата, цього симпатичного й розумного токаря, який навіть його, слідчого, так обережно й тактовно підправив, як зараз треба ставитись до людей, як жити серед них.

Підстрибує на вибоях стара полуторка, на яку Корзуна посадовив у Самгородському ковороті міліціонер. Вона мчить навпростець до траси, де проходять на Новоград автобуси, експresi та машини військових моряків. Коли б знаття, що все так просто, не давав би такого гака степами, на конях, волах і мотузьянкою до цього Самгородка, а поїхав би сюди одразу. Але ж тоді не побачив би ні людей, ні їхнього життя по хатах, на баштані, в сільській чайній...

Полуторка підкотила до самої траси, де стояв сержант дорожньої міліції. Він тільки глянув на Корзунове посвідчення і зупинив перший автобус, який ішов у бік Новограда.

Двиготять мотори експреса, аж виють. Дрімають пасажери у високих м'яких кріслах. А Іван Корзун примостився поверх якогось ящика, з самого заду, над дизелями, і слухає, як вони гримотять. Чітко, владно, в такт: «Рятуйте Іскру! Рятуйте Іскру!..» Зараз йому набагато легше. В польовій сумці лежить фотографія злочинця, вилучена з його особистої справи у відділі кадрів Самгородського плодоовочевого комбінату. В білій сорочці, трошки розстебнутій, щоб видно було тільняшку. Типова фотографія недавно демобілізованого моряка, яких зараз є тисячі. А спробуй знайти його, вбивцю й злодюгу, серед тих чесних, працьовитих моряків? По одній карточці не знайдеш. Потрібні відбитки пальців, щоб кримінальна лабораторія дала офіціальну довідку, як на того Цимбала-Аксьонова, який десь уже добуває свій строк на лісорозробках. Поїхав і розповідає там про Новоград, де він засипався.

«Не рипайтесь, хлопці, до того міста, хоч воно уже й відкрите і туди можна вільно їхати. Не такі там заваляються, як я, Цимбал, а навіть як отой Валет, що пройшов Крим, Рим і мідні труби. Стережіться, браточчи, Новогра-

да, бо військові моряки не люблять з нашим братом жартувати».

«Іскра! Іскра!» — стугонять мотори. Поспішай, капітане, бо може бути пізно. Коли вона не розібралася, що й до чого, а й досі засліплена коханням, то він і над нею вчинить свій страшний злочин, як над Яриною Чугай. Такий не зупиниться напівдорозі. Іскра вірить йому. І може, й досі допомагає, сама не знаючи, що робить? Можливо, навіть переховує його десь у Новогроді? І тут його треба негайно схопити, коли він замишляє новий злочин. Не дати йому й кроку ступити. Щоб і озирнутися не всгиг. Раптово і несподівано все зробити.

Але як? Коли і як саме підступитися до Іскри? Вона затнеться, зчинить переполох, наробить лементу в бригаді. А коли дівчата дізнаються про її витівку з братовим паспортом і про те, як вона пустила гуляти по світу Валета, який скалічив життя Ярині Чугай? І, може, не одній Ярині? Що буде тоді? В бригаді й так скрутно. То вони Іскру обтирали в своєму середовищі, наставляючи на вірний шлях. То їм прислали одноосого Павла Зарву з тюрми. То виявилася ота прикра нестача в буфеті. А тут і бригадир почав комизитись. Певно, що за таких умов годі й думати про високе звання. А зараз, коли вони дізнаються й про Іскру? Олеся ж перша виступить проти червоних косинок, хоч сама мріє про них день і ніч. І вийде так, що саме він, їхній давній друг, Іван Корзун, стане на перешкоді, поламавши дівчатам присвоєння комуністичного звання. Ні, так не можна. А як? Непомітно. Так, як робив досі? Непомітно? Але ж її брат у Самгородку вже догадується про все. Він цього так не залишить. Дізнається, що Іван Корзун був у дівчат на ткацькій, а потім у відділі кадрів плодоовочевого заводу і забрав там фотокартку Іскриноного моряка, негайно напише про це сестрі. Хоч і полаявся, а напише. Може, уже й написав. Як тут — непомітно? Уже пішов розголос. Ткацька фабрика поруч з плодоовочевим. І там, і там дівчата. Язички гострі. Рознесуть за одну мить по Самгородку, а там піде й далі. Так вони можуть і морячка сполохати...

Діла твої не гараздні, прокураторе. Звужуй коло свідків. З ким почав, з тим і закінчуй. Ярина ж Чугай тут недалеко...

Приглушено заревли мотори, од зеленого шумовиння потемніло у вікнах. Експрес вскочив у затишний ліс.

Капітан попросив шофера припинити біля знайомого повороту, та виявилось, що тут була зупинка. Корзун спокійно зійшов. Всі поїхали далі, а він зійшов сам. Ого! Уже й сліду нема від смугастого журавля. І сторожова будка зчезла. Кругом клумби, підрізані куші. Прозора альтанка, повита виноградом. І скрізь квіти. А дівчата з лісництва і ще їх садять, згинці примостившись на землі. Збоку, де колись стояла пожежна бочка, на лавочці сидить Марчук і веде свою, по відділу кадрів, масову роботу:

— А окрім усього цього, що я сказав попереду, ви одразу потрапите у величний рух нашого часу, в комуністичний рух. Наш шовковий комбінат першим у Новограді бореться за передове підприємство високої виробничої культури, зразкового порядку і чистоти. Деяким бригадам уже присвоєно високе звання. Інші борються за нього.

Іван Корзун привітався і трохи порушив промову інспектора відділу кадрів:

— Дівчата, дозвольте, я допоможу вам. Як-не-як, а я ж тут простояв цілих вісімнадцять років, перевіряючи перепустки та документи. Вісімнадцять років, день у день. А часом і цілі ночі. Дайте хоч квітку посаджу на пам'ять. Хай людям буде веселіше...

— Просимо! Будь ласка! — зашебетали дівчата, підсуюючи йому ящика з розсадою.

І за якусь мить уже пішов рівно по шнуру, висаджуючи літні та осінні квітки.

Марчук пустив хмарку диму з рота і говорив далі:

— На комбінаті ми завели спеціальну графу, дівчата. Називається вона «Запровадження комуністичних паростків у життя колективу». І першим пунктом я записав те, що на комбінаті було відмінено гудки. А після нас гудки ліквідували скрізь. І на хлібзаводі. І на цегельні. І на кар'єрах.

Білява жартівлива дівчина в'їдливо докинула:

— А на кораблях?

— Не можна, — цілком серйозно пояснив Марчук. — На кораблях — то міжнародний сигнал. Не маємо права...

— Дивно, товаришу Марчук. В Англії, приміром, гудки відмінили багато років тому... А там немає і поки що не може бути комуністичних бригад... Не гудками треба хвалитися, а людьми нашими... І ткачами, і моряками, і такими, як ви, дівчата, що ліс садите, квіти скрізь розводите... Там, в Англії, таких людей нема...

— Згоден. Цілком згоден, бо далі в моїй графі і це записано. Все по черзі. Зарплата без касира. Гардероб без гардеробниці. Автобуси без кондуктора. Магазины без продавців.

— Так то воно так,— мив руки під краном Корзун.— Але, до вашого відома, в тій же старій Англії є й такі гардероби, і автобуси, і магазини. Тільки такої Олесі Тиховод нема, що віддала свою хату в лісі не дачникам, а ткачам під гуртожиток, а зараз ось дівчатам. Як ви на це дивитесь, дівчата?..

— Спасибі їй, Олесі нашій! Коли б усі такі були люди, то можна й з гудками... З гудками навіть веселіше,— радісно сказала білява, поправляючи косинку.

— Правильно! — наче нічого й не сталося, мовив Марчук.— Через те, дівчата, Олеся Тиховод у нас і пішла з передової комуністичної бригади у відстапу і виводить її в передові. Але в неї уже всі місця зайняті. Хто захоче до нас на роботу перейти, я поставлю не до гіршої бригади. Будьте певні. Спершу будете ученицями, потім підете самостійно. Правда, гуртожитком поки що не забезпечуємо. Поживете у лісниковій хаті, як і Олеся колись жила. Зате потім! Зарплата — сто, а то й сто п'ятдесят на місяць. Од виробітку. І в центрі Новограда. Танці! Кіно! Матроси кругом, вибирай до душі жениха. А що тут, у лісовій глушині? Вовки вночі виють. Кошмари сняться. Скоро почнете і на картах ворожити...

— А ми й так ворожимо! — засміялася білява.— Ось приходьте в гості...

— Зате тут повітря яке! Не те, що у вас в цеху. Там дихати нічим, капронова курява! А в нас — курорт. Ліс, поле, море. Як у тій пісні: «Вітер з поля, хвиля з моря».

— Вентиляцію ставимо. Вже труби привезли. У нас профспілка й охорона праці за цим стежить,— пояснив Марчук.

— І в нас профспілка! — не здавалася білява.— Внески платимо, членські квитки маємо... Чин чином...

— Значить, прийдете завтра? — спитав Марчук, закриваючи папку, з якої оце все й вичитував.— Я сиджу у відділі кадрів. Мене одразу знайдете. Двері залізом оббиті, на вікнах ґрати. Але ви не лякайтеся. То так треба — залізом двері й ґрати на вікнах... Приходьте, я буду ждати, дівчата...

— Добре. Ось ми з Олесею порадимось, а вже тоді. Вона ж у вас голова всьому...

— На верстатах — вона, але у відділі кадрів — я. Ви прямо до мене...

— Ні, ми спершу до Олесі...

— Можна і з флангу, але тоді не забудьте їй сказати, що я був тут, роботу масову з вами вже провів. І так далі...

Дівчата не відповіли, знову посхилялися до землі, квіти собі садять. Котрась мотив пісні наспівує. Тихо, ніжно. Туман з поля, хвиля з моря, ой та довела любов до горя...

— Ви до міста? — спитав інспектор Корзуна.

— Ні, до лісника. Він удома? От і гаразд. Я ж зараз у відпустці. Оце на село їздив, до брата, а зараз хочу з лісником поговорити, щоб якось на полювання вибратись. Може, підемо в гори на днях... Та постріляємо трохи отих коршаків, що птиць роздирають. На верховині сніжок мете, а тут весна. Бувайте здорові, дівчата!..

І бігцем перескочив дорогу, зник у ліщині. Показався аж на крутій стежці, що бралася вгору, до лісничової хати.

Легенько постукав у двері, де жили дівчата.

— Хто там? Прошу, — озвалася Ярина Чугай. І, побачивши його, помітно зблідла. Знову виринуло страшне. Ніч, лікарня. Він увірвався тоді в палату. Потім приводив якогось уркагана. Чого вони ще од неї хочуть? Нащо ятрать давню рану? Уже почала все забувати з дівчатами, з Олесею Тиховод, а він прийшов знову... Не ходив, не ходив — і на тобі...

— О, як ви гарно малюєте! — глянув на стіни. Підійшов до мольберта, на якому шумів і дихав ліс.

— Я вже й на верстаті тчу. Ось гляньте, — показала Ярина кілька зразків нової тканини, яку дівчата найбільше вподобали ще на ескізах.

— Чарівно! Красиво! Значить, повний порядок?

— Мушу дякувати Олесі. Вона така щира, сердечна... А ви до мене?

— Так, Ярино Анатолійно, до вас. Допоможіть мені, коли ласка. Я зараз у відпустці, вільний птах. І хочу прожити вас...

— Але ж я не маю при собі грошей. Вони в касі. Уже ту книжечку на пред'явника ліквідувала, переписала все на звичайну, під своїм прізвищем... Завтра позичу вам, скільки треба. Я така вдячна вам... Ви всі врятували мене...

Кожному пропоную гроші, та ніхто не бере. Відмовляються й сміються...

— Ну, що ви! Я й у думці такого не мав. Які гроші? За що, Ярино Анатоліївно? І не кажіть нікому, і не згадуйте, бо засміють... Ще в фейлетон потрапите... Краще погляньте на це фото... І скажіть мені, Ярино Анатоліївно, чесно...

Художниця подивилась і вхопилася за серце. Поволі почала осідати на лаву, ловлячи руками стіну. Корзун не дав їй упасти, підтримав, посадовив на крісло. Дав води. Намочив рушника, приклав до лоба ї, зітхнувши, одійшов до розчиненого вікна. Запалив.

Вона сиділа, наче в сні, з заплученими очима. Плечі конвульсивно здригалися, руками трималася за горло, ніби там їй боліло і дуже пекло.

Корзун тихо кашлянув, і жінка розплющила очі, якось дивно озирнулась по кімнаті. Наче пригадувала: де вона і що тут допіру сталося?

— Він? — півголосом спитав Корзун, тримаючи в руках фотографію.

Ярина стрепенулася, немов пробудилася з глибокої думи. Ствердно хитнула головою і самими губами прошепотіла:

— Так...

— Ви не бійтеся. Він далеко. Я сам поїду до нього. У мене попереду ціла відпустка... Тільки дуже прошу — нікому ні слова. Навіть Олесі. Я приходив до лісника з приводу полювання. Вас не бачив, у вас не був. Гаразд?

— Добре...

І, шмигнувши поспід хатою, на другу половину двору, загукав:

— Гей, хазяїне! Де ви там ховаєтесь? Спілка мисливців та рибалок прийшла. Агов!..

— Я тут! — почулося з льоху.

Поговорив трошки з лісником, демовився про полювання, щоб його жінка все чула, і побіг назад у долину, до автобуса. Але сів на попутну машину і за годину вже був у перукарні, роздивлявся себе в дзеркало. Стомився. Під очима синці. Не виспався. І на скронях зрадливе срібло впало. А в голові й досі гуде дизель: «Рятуйте Іскру! Рятуйте Іскру!..»

— Можє, сніжок оцей трохи змиємо? — запропонував знайомий перукар, торкнувши гребінцем сивизну.—

Ранувато вона засіялась, Іване Прокоповичу. Ранувато... Ви ж зараз у відпустці... Поїдете кудись. Компанія буде. Незручно... Ще ж молодий, а вже посивів...

— Давай! Дідько з ним! — махнув рукою, наче шаблею. — Тільки не перестарайся...

Встав з крісла і не впізнав себе. Де й поділася втома. І в голові перестало гудіти.

Удома швиденько переодягся. Світлі габардинові штани, підперезані пластмасовим поясом, легка шовкова теїска, м'які чеські сандалети. Синій берет. І не скажеш, що повернувся з степів, намотавшись там добряче. Піжон.

Одімкнув невеличкого сталюого сейфа, сховав туди пістолета й фронтову сумку з документами. Глянув ще раз у дзеркало, підморгнув собі і легко вибіг на вулицю. Здрастуй, море, і ти, славне місто Новоград!..

27

Марина прибігла на роботу заплакана й зла. Такого з нею ще ніколи не було. Як не розпитували подруги, як не всовіщали, — не сказала нічого. Просила тільки не втручатися й підмінити її за прилавком. І пішла. (

У скверику, перед шовковим комбінатом, присіла на лавочці за кущами. Вийняла листа, який оце й збунтував її всю. Вкинула його поштарка, разом з газетами. Підняла все і хотіла покласти на стіл у кухні, мимоволі подумавши: «Знову Василя кудись запрошують. Усе його та його. А коли ж мене?» В грудях щось ворухнулося. Згадалося, що, відколи вийшла заміж, сама не одержала жодного листа. Глянувши на конверт, оторопіла. Там великими рівними літерами було написано: «Марині Явдокимівні Бурій». А в дужках двічі підкреслено: особисто. Що за напасть? Од кого? Розірвала і гірко заплакала. Перед очима все заволокло туманом. І телевізор. І холодильник. І швейна машина. І білосніжні салфетки на подушках на ліжку й дивані. Наче в квартиру хто напустив ядуchoго диму, і вона задихається ним, не знаючи, що робити. Рятувати своє добро чи самій скоріше втікати?

А може, там нічого страшного й нема? Ану, ще раз прочитаю. І за кущами, в скверику взялася перерахувати. Аркушик з шкільного зошита в клітинку. Числа нема.

Літери рівні, округлі, акуратно поз'єднувані, немов намиesto, а читаєш — гадюка сичить.

«Вельмишановна Марино Явдокимівно! Я довго не хотіла вам писати, але при одній думці, що ваші діти можуть лишитися без батька, а ви без чоловіка, моє серце обливається кров'ю. Ваш чоловік дурить вас і гуляє з Ольгою Чередник. За це його вже проробляли в бригаді, точно довівши, що він гуляє з Ольгою. Коли не вірите, спитайте Олесю Тиховод, комсорга, чи підіть до Марчука у відділ кадрів. Ваш чоловік подав йому рапорта, щоб Ольгу перевели на іншу роботу, бо в одній бригаді він уже не може бути з нею. Шило з мішка вилізло. Про це всі знають, тільки ви, бідна, нічого не відаєте. Рятуйте чоловіка й діток, поки не пізно, бо ця курва пустить вас з торбами по світі. Я не можу вам зараз назвати себе, але пройде час, ви самі в цьому переконаєтесь, тоді я й об'явлюся. Якщо ж ваш Василь буде одкручуватись, то спитайте його, куди він бігав вранці двадцять п'ятого травня. Не знаєте? То я вам скажу. Ця шльондра призначила йому рандеву у себе на квартирі, в одноокого Павла Зарви. Але це діло рознюхала Леська Тиховодова. І коли ваш чоловік прийшов,— тієї потаскухи вже не було. Леська послала її на маяк. І бригадир тільки рота роззявив. В хаті сиділа вся бригада. І тут вони дали йому життя. А той наказ, щоб перевести вашу розлучницю на другу роботу, у Марчука забрали, одмінили. Пустили, виходить, лисицю в курник. Отож бережіться, Марино, не зівайте, бо пізно буде. Гоніть її, прокляту куртизанку. Ваша добродійка С.»

— Ой, боже! — стрепенулась Марина. І влетіла до будинку дирекції, який фасадом виходив у скверик. Туди можна було заходити без перепустки.

Постукала в двері, оббиті залізом. У віконечко з ґратами визирнув Марчук.

— А-а-а! Кого я бачу? Прошу, заходьте,— проспівав він.

Він не раз бував у Марини вдома, пив по чарці з чоловіком, про щось радячись і домовляючись, кого куди представити, як у бригаді одного замінити іншим. Він усе знав, цей Марчук, і міг багато зробити. І завжди був чемний з Мариною, лагідний. Не раз хвалив і її за чистоту й порядок у домі, за добру закуску, смачні пироги та домашнє виноградне вино, підкріплене чистим спиртом. Поважний. На нього можна покластися.

Марчук прочитав листа, почервонів і вийшов з-за столу, на якому лежали якісь анкети, папки й чистий папір. Марина уважно роздивлялася, але учнівського зошита в клітинку там не було. Зітхнула.

— Так,— сказав Марчук,— факт такий був. Рапóрта він подавав. І наказ я підготував. Але все поламалось. І збори справді були в одноокогого на квартирі, однак вони нікого стороннього туди не допустили. Навіть з нашого відділу кадрів. Це теж факт. Я просто не знаю, Марино Явдокимівно, що вони знайшли в тій Чередниці? Кажуть, вона довела свого чоловіка до білої гарячки, а потім вигнала. Зараз шукає нового... І нащо вони її тримають?.. Та через таких жодна бригада не стане комуністичною...

Він став біля вікна, пускав кільцями дим, наче сам з собою говорив. Весь начищений, од гудзиків до черевиків, в морському кітелі без погонів, наче полірований стовп.

— А мені? Що ж мені робити? — гримнула долонею по столі Марина.— Скажіть!

— З дорогою душею, Марино Явдокимівно, я зараз вам допоміг би це діло розслідувати, але мушу поспішати до лісної хати. Кадри нові підбираю на ткачів. Партійне доручення. І, взагалі, це моя служба — кадри... Дивіться самі. Вам як жінці видніше...

— Дивитися? На кого дивитися? — схопилася Марина.

— Ви ж грамотна. В школі вчилися,— заспокоював Марчук.— І, певно, читали твори такого письменника, як Іван Нечуй-Левицький. У нього є дуже повчальна книжечка. Називається «Баба Параска та баба Палажка». Або її продовження, так би мовити, по-сучасному, друга серія. І теж так весело зветься — «Допоможіть бабі Палажці скоропостижно вмерти...» Вещ! Пальчики оближеш... Отам і наука вся, Марино Явдокимівно...

І заспівшив Марчук, почав замикати великі сталеві сейфи, ховав папери по шухлядах, а олівця з наконечником, що стирчав за вухом, застромив у бічну кишеню.

Вийшла й Марина, похмура і зла. А надвечір, перед кінцем зміни, знову з'явилася біля прохідної, притаївшись за кущами на лавочці, якась чорна й несамовита. Поверх плаття наділа довгого сірого жакета. Одну руку тримала на колінах, друга звисала, немов мертва. Позирає на прохідну, звідки вже прорвалася перша лава ткачів. Нарешті побачила чоловіка. І коло нього — Ольгу Чередникову. Рвонулась, полетіла, наче пущена з гнізда пружина.

— Ах ти ж, потаскуху! На! На!..

Вихопивши з рукава замашну качалку, взялася бити нею Ольгу. Ударила раз, вдруге. По голові, несамовито вигукуючи:

— Хвонаря тобі червоного, а не косинку! Хвонаря!..

Але тут сталося щось незрозуміле. Звідкись вилетів одноокий Зарва, взяв Ольгу на руки і повернувся до Марини спиною. І вона, в нестямі, вже гріла його по плечах. І раптом спохватилася. Хтось вирвав качалку. І жінка накинулася на чоловіка. Вхопила за чуб, взялася дряпати обличчя. Вкусила за носа.

Поки їх розборонили, Василь Бурий був уже в крові, весь подряпаний і зім'ятий.

— Пожди! Я тобі ще й дома добавлю! — репетувала Марина.

— Прокурор! Товаришу прокурор! — заволатала Іскра, побачивши чистого й нарядного Івана Корзуна, який чогось тут опинився.

Та його попередила Олеся. Вхопила під руку осатанілу Марину, сказала Іскрі:

— Не треба! Ніякого прокурора не треба!

І повела Марину вперед, з сльозами на очах, півголо-сом промовляючи:

— Марино Явдокимівно! На кого ж ви схожі? А, боже мій. Ось гляньте в люстерко, які ви стали страшні... Що ви собі думаєте?.. У вас же дітки такі малі! Хіба вам чоловік нічого не розповідав? Як же це так? Що ж тепер буде, Марино Явдокимівно? Ганьба! Боже мій, яка ганьба... Ми ж сьогодні знову місячний план виконали, раніше на чотири дні. Думали увечері зібратися...

Підбігли Стася й Галя, взяли Марину під руки і повели. А Павло Зарва скочив з Ольгою на ходу в автобус. Андрій Мороз швидко потяг бригадира в медпункт, бо на люди його таким смішно було показувати. За ним побігла й Світлана Козійчук, гублячи й підбираючи по дорозі свої конспекти.

Збоку, біля прохідної, зосталася Іскра. Одійшла під цегляний мур, щоб її не закрутив людський потік. Здивовано глянула на Івана Корзуна і тихо, якось співуче вимовила:

— Здрастуйте, Іване Прокоповичу.

— Добрий день, Іскро,— потис Корзун гарячу і молоду дівочу руку.

— Хіба ви знали, що тут має бути цей скандал? — спитала дівчина.

— І не догадувався. Я був у лісі і оце повернувся. Зараз у відпустці, Іскро,— пояснив Корзун.— Прогулююся потроху... В кіно ходжу. Може, підемо?

— Отак? Не переодягшись? Ну що ви,— завагалася Іскра.

— Коли ви вільні і нікого не ждете, то я можу й почекати. Поїдемо до міста. Я там поблукаю, а ви й переодягнетесь.

— Поїдемо,— непевно здвигнула плечима дівчина, не розуміючи, що робить: на добро собі чи на зло? Непомітно глянула на Корзуна. Чемний, одягнений гарно. Навіть красивий. А в береті то й зовсім молодий на вигляд. Дівчата говорили, що він залицявся до Олесі, коли на контрольному пункті стояв. Залицявся, роздумував, поки Гнат Бурчак не вихопив дівчини з-під самого носа. Видно, не дуже сміливий. Так і простояв на варті, не знайшов собі пари серед Олесиних дівчат. Який то він зараз? Побачимо. Спершу вони дойдуть, потім Іскра піде переодягатися. За цей час можна все зважити й вирішити. Йти чи не йти з ним у кіно? А чому не йти, коли дала згоду? Як це зветься, коли дівчина погодилась, а потім не захотіла? Так і скажуть усі: брехуха. Гаразд, вона піде. А де ж він ждатиме, поки вона буде переодягатися? На вулиці, під тином? А чому й ні? Перший раз до хати не можна. Ніяк не можна. Такий звичай.

Автобус йшов переповнений, проте Корзун знайшов для неї місце біля вікна, а сам стояв збоку. Мовчали, іноді перемовляючись очима. Він — спокійно, тихо. Вона — весело, задержувато, навіть з якоюсь погордою й викликом.

Біля дому звеліла:

— Зайдіть у садочок і посидьте на лавочці, бо в хаті ремонт. А я тут не хазяйка. Не скучайте. Я швиденько...

І помчала, з грюкотом розчинивши двері.

Павло виглянув з кухні, зацитькав на неї:

— Тихше! Чого ти гарцюєш? Ольга допіру заснула. Я порошка їй дав...

— Ой, Павлику, а виглянь, хто мене в кіно запросив. Ось виглянь! Тільки у віконце, щоб він тебе не бачив...

Павло виглянув, розвів руками:

— Та ну? Він же мене з тюрми випускав... Невже в кіно?

— Як бачиш. Сам підійшов, як ви порозбігалися... І запросив. Як ти думаєш, можна мені з ним іти? Жінка за коси не вчепиться?

— Він нежонатий. Іди. Та дивися там...

— А Ольга де спить?

— У мене. Я знав, що ти прибіжиш, і в себе її поклав. Та не грюкай за стіною. Їсти будеш? Ні? Ну, як хочеш. Вкинь у рот хоч шматочок ковбаси,— показав на тарілку.

Вхопила два кружальця і мерщій переодягатись. Всю одержу розкидала. Те — не так, те — не до лиця. Одне з моди вийшло. Інше — тісним стало. Коли б не оксамитовий червоний шарф на плечах, котрий усе скрасив, та не Ольжини плісирована спідниця, яку Іскра наділа, не спитавши дозволу, то, мабуть, і не убралася б по-справжньому. Легенько напахчилася своїми, а потім ще й Ольжиними духами і вибігла в сад.

Легка, весела, немов квітка, що вранці рососою вмила. У дворі говорила тихо, стримано, а вийшла на вулицю, за ріг, одразу пожвавішала. Щебече, сміється, червоним шарфом грається. То на плечі його легенько скине, то круг руки обгорне. Красується. І вже на зустрічних моряків навіть не гляне, як бувало, а все поверх безкозирок їхніх дивиться. Досить з неї тих розшуків, коли бігала сама не своя по всіх вулицях, майданах і танцювальних загородах, шукаючи Валета. Дурна була. Вже весна минає, а вона все якогось журавля ловить в небі... Так і молодість може проминути. І не зоглядишся. Не буде чого й згадати під старість.

Чим далі йшли до центру міста, тим моряків ставало більше. Вони хоч і поспішали кудись в своїх військових справах, та мимоволі зупиняли гарячі погляди на Іскрі. Навіть озиралися ненароком. Вона бачила все це і в думці раділа. Дивіться, матроси, і завидуйте. Зараз не я до вас привидляюся, а ви до мене. Все перемінилося. Чим кепська дівка? І хлопець, з яким вона йде, хоч куди! Сама не думала й не гадала, що так усе просто може скластися. Ото коли б зараз нагодився Валет та побачив її з Корзуном! Хай би показився трохи та поскреготів зубами од ревностів! Страх який ревнивий. Може б, і покохав ще дужче Іскру, а не кидав напризволяще й не тікав світ за очі і не змушував її страждати, шукаючи його по всіх усядах. Хай би пострібав і він, окаянний.

Ясно! Все це добре. Але може бути й так, що Валет і не побачить її з Корзуном. І взагалі більше не вернеться до неї, покинувши дівчину назавжди. Коли б любив, то давно написав би, подав би про себе звістку. Ні, не хоче. Чому? А хто ж його знає?

Якщо він і досі по-справжньому любить, то не ховався б навіть тоді, коли з ним знову щось трапилось. Виручала ж його в Самгородку, то й зараз допомогла б, скільки є сили. Невже він цього не почуває, клятий? Почуває, а от мовчить, як у море впав. Ну й мовчи, бодай тобі заціпило! Кинешся потім, та буде пізно... Ось нехай Ярина Чугай трохи забудеться та приживеться в них, то Іскра одразу покаже їй твою карточку, хто ти є насправді. Іскра теж не ликом шита! Ясно ж бачила, як ти сідав у автобус з Яриною, а потім її знайшли на рейках. Тільки зробить це Іскра непомітно і дуже тактовно. Вона купить нового альбома, розкладе в ньому всі свої фотографії, а в дівчат ще й набере різних карточок з моряків. Між ними покладе й Валетове фото. І буде позирати знічев'я на Ярину. Що то художниця скаже, пізнавши Валета серед багатьох фотографій? А вона його впізнає. Неодмінно впізнає. Може, нічого й не скаже, але видасть себе. Викаже... Іскра мусить знати всю правду... Отоді ти на кутні засмієшся, Валете мій дорогий. Отоді ти іншої заспіваєш...

Іскрі приємно, що в фойє кінотеатру до Корзуна чемно вітаються різні поважні люди. Вони зараз злегка вклоняються не лише Корзунові, а й Іскрі. Аж дивно. Ось по-здоровкався адмірал. Ще молодий, а весь у золоті. На погонах і рукавах. Чи думала вона колись про це? Навіть не уявляла...

— Хто він? — пошепки спитала про адмірала.

— Сусіда мій, — байдуже відповів Корзун.

— Сусіда? — перепитала Іскра і раптом, не знати для чого, випалила: — А де ж ви живете, що адмірал сусіда?

— Там, де й ваш дядько. Він теж мій сусіда...

— Дядько? Який дядько?..

— Марчук.

— А-а! — засміялася Іскра. — Він такий мені дядько, як ви — дядина.

— Дядини вашої я не бачив, а брата знаю, — якось жартома кинув Корзун і, взявши дівчину під руку, провів до зали, посадовив у десятій ряд, а сам сів скраю, біля проходу.

— Ви знаєте мого брата? — нахилилася йому до плеча Іскра, гаряче дихнувши. — Якого брата?

— Гордія. Хіба у вас є й інший брат?

— Ні. Але ж...

— Гордій живий і здоровий. Нахвалявся, що хоче женитися. Я був у нього вдома.

— Були удома? — стривожилась Іскра. І відразу ж спохватилася: — Ну і як вам сподобався наш Самгородок? Правда, красиво там?

— Красиво. Тихо. І люди хороші. Роботящі, добрі. Там у мене родич працює. Я заїздив до нього в гості. Відпустку ж маю...

— Може, він ткач?

— Ні, механік на консервному заводі. Автомати по розливу соків ставить...

— От як час біжить! — здивувалася Іскра. — Коли я виїздила, то про ті автомати тільки говорили. А зараз, кажете, працюють?..

— Ще й добре працюють, — запевнив Корзун. — Така полегкість людям...

Іскра зітхнула. Світло погасло. Спалахнув, ожив екран. От і добре. Значить, він і справді в гості до родича їздив, а не по службі. Але ж чого до Гордія на квартиру ходив? А може, й не ходив, а так сказав, для красного слівця, щоб скоріше привернути Іскру до себе? Хто їх розбере, цих чоловіків? Йому одна дорога, а тобі десять. І кожна — німа, неторована...

На екрані з'явилась героїня, і все почалося навпаки, тобто так, як і мусить бути в житті, а не так, як було в Іскри. Красива, мила дівчина сміялася, трохи кокетувала, і кругом усе оживало од її чарівної вроди. Сміялося сонце і вода, грайливо шумів ліс, обтрушуючи росу, велично пливли хмари у високому небі, такі ніжні й недоторкані, як і перша любов. Часом вони згущалися, насували, ховаючи сонце. І тоді на обличчя героя лягала густа тінь. Він потопав у ній, лише очі блищали. Та герой вперто йшов уперед, шукав героїню. На поїздах, на грузовиках, навіть кидався в річку й плив на той берег, де чувся її заливчастий регіт, а потім линула з лісу далеко і мила пісня. Він доганяв її, рвався до неї через десятки найскладніших перепон, і це імпонувало розчуленій Іскрі. Так і тільки так мусить бути, як тут показують, а не інакше, гірко й холодно, як сталося в неї, нещасної Іскри. Добре знала: герой

наздожене дівчину, все з'ясується, і вони будуть щасливі. Справлять весілля. А коли ні, то й поцілуються під завісу. Неодмінно поцілуються. Це так природно захопило Іскру, що вона, стримуючи себе, спершу тихо зітхала, злегенька похрускувала пальцями, не знаючи, де подіти руки. А потім її наче в прірву якусь потягло. Геть забула, де вона і з ким сидить. То вхопить гарячою рукою Корзуна за лікоть, то притиснеться до нього плечем, затаївши подих, то шарпне за рукав. Чого ж ви мовчите? Хіба можна так спокійно дивитися на екран? Ця задавакувата дівчина і досі тікає од нього, не розуміючи свого щастя. Що вона робить, дурна?

Корзун злегка поклав широку долоню на її тремтливу руку і поволі стиснув, наче хотів заспокоїти. Стрепенулася Іскра, вихопила руку, та на екрані дівчину знову ловив герой. Вона торкнула Корзуна за пальці. Ця гра рук тривала довго. Іскрина дрібно перебирала пальчиками, водила по його долоні мізинцем, наче ворожила, іноді стискувала, коли на екрані хлопець цілував дівчину. Весілля не справляли, й Іскра швидко одсахнулася саме в ту мить, як у залі спалахнуло світло. Не раніше і не пізніше. Але відразу ж побачила матросів, які йшли збоку, і сама взяла Корзуна під руку, гордо ступаючи в ногу з ним. І йшла, немов наречена: не ступала, а пливала... Озирнувшись, чи ніхто їх не підслуховує, сказала:

— Ну, чого так у житті не буває красиво, як у кіно?

— Що ви, Іскро. В житті ще красивіше й складніше...

— Нічого ви не знаєте, Іване... Дозвольте вас так звати? От і добре... А то на ім'я та по батькові якось сухо. Наче в конторі. В нас у бригаді всі по іменах. Навіть бригадир... Тільки таких, як Марчук, ми й по батькові величаємо...

— Ото молодці! — широко засміявся Корзун. — То чого ж це ви, Іскро, сказали, що я нічого не знаю?

— Бо таки не знаєте! — вперто тріпнула зачіскою дівчина, знову скинувши шарфа на плече. — Та й звідки вам знати? Хіба ви отак страждали і шукали коханої, як допіру оцеї хлопець? Ні. Я все бачила. І як, даруйте на слові, сиділи ви байдуже. І як мало не позіхнули, коли він цілував її. Не шукали ви отак свого щастя, Іване, не побивалися за ним. Правда? Чи, може, не вгадала?

— Ви вгадали, Іскро, — зітхнув Корзун.

Дівчина святкувала перемогу.

Він, цей похмурий, неприступний прокуратор, у якого на першому плані служба, а вже потім дружба, признався їй у своєму найзаповітнішому. Служба є служба, але не такий він уже й сухар, коли відверто сказав про своє особисте і, мабуть, наболіле. Йому співчувати треба, жаліти, а не глузувати. А може, й допомогти.

— Ой, море! Гляньте, яке море! — стиснула його за лікоть Іскра. — Давайте посидимо трішки...

— Прошу, — підвів її до кам'яної лави, за скелями, постеливши білу, старанно випрасувану хусточку. — Сідайте... Правда, тут місце закоханих і ми будемо їм заважати... Сюди ніхто не ходить, крім закоханих... Незручно якось...

— Подумаєш! — запишалася Іскра. — Чорт не вхопить тих закоханих.

— Та воно так, але це давній звичай у Новограді. І ніхто його ще не порушував.

— А от ми перші й порушимо. Хай думають, що хочуть... Сідайте. Чого стояти? Такою красою милуватися треба. Жадібно пити, як добре вистояне вино...

— Ви п'єте вино? — здивувався Корзун.

— Трошки і дуже рідко, — посміхнулася дівчина. — Але зараз я згадала вислів Діккенса про добре вистояне вино... Та сідайте ближче, не бійтеся. Я не кусаюсь... Море! Яке море! Я ще ніколи його таким не бачила... Вода світиться...

— Ходіть сюди! — вхопив її за руки Корзун. І повів через каміння, урвища, до самого моря. Вистрибнув на валун, потягнувши й Іскру. — Вмокніть руку, Іскро! Не бійтеся! Отак...

І, ставши на коліна, занурив обидві руки по лікоть у воду. А потім витяг, підняв над головою. І вони засвітилися зеленкуватими цяточками, заграли далеким небесним блиском, що був зовсім не схожий на нічний полиск фосфоричного циферблата. Великі й сильні руки, густо зарослі чорним волоссям, переливалися мірадами вогників, які горіли, кликали до себе. Іскра потяглася на той поклик. Та високо. Рукою не дістанеш. І, будучи без панчіх, враз скинула туфлі, сіла на камінь. Спершись на його дуже й круте плече, дзвінко засміялася, бовтаючи ногами у воді.

— Скупаюсь! Йй-богу, купаюся! — реготала вона.

— Тут не можна. Пляж за вашою фабрикою. Завтра підемо туди...

— А я зараз хочу! Хто мені заборонить?

— Міліція. Вона на катерах...

— Тю. Хіба міліція не вам підкоряється? Ви ж зараз у прокуратурі?

— Закон, Іскро, є завжди закон. Він один для всіх,— сказав Корзун.

«Он воно що! — подумала Іскра.— Таки правду казали дівчата: сухар він і є, цей «служба-дружба». Справжній сухар. Недарма ніхто заміж за нього не пішов! Такий заради служби жінки не послухає. Не послухає, ні...»

Зітхнула, насупилась.

— О! — пробудив її Корзун.— Нашу лавочку зайняли...

— Ну й хай! А де ваша хусточка?

— Там.

— Чого ж вона там? Несить її сюди,— звеліла дівчина. І сама здивувалася з своєї поведінки.

Пішов покійно, немов дитина. Приніс і простелив на камені. Сіли поруч.

Море грало й іскрилося круг них, тепле і ласкаве зверху, а на глибині — холодне й страшне.

— Тепер я знаю,— мовила Іскра.

— Що?

— А те, що з вами було навпаки. Коли ви кажете, що не шукали своєї дівчини, не домагались її, як той у кіно, то, значить, дівчина сама вас ловила, розшукувала довго, а ви тікали од неї. Вона спішила до вас назустріч, як річка до моря, а ви втікали усе далі... Так може й море висохнути. Ну що, і на цей раз я вгадала чи ні?

— Вгадали, Іскро. Усе вгадали,— похмуро відповів Корзун.

— Але чому? Нащо ви так зробили? Це ж злочин — мучить себе й інших...

— Не знаю. Я все хотів, щоб на краще... На фронті любив одну радистку. І вона мене. Мали одружитися. Але я подумав: «А що, коли мене вб'ють? Навіщо ж залишати на світі ще одну вдову? Нащо дитину пускати сиротою?». Цього я їй не сказав, звичайно. Та вона відчула моє вагання, і ми розійшлися...

— Жаль,— зітхнула Іскра.— І так нікого більше й не зустрічали?

— Зустрічав.

— І що? Знову завагалися?..

— Майже так... А потім оцей коворот, на шляху до Новограда. Всі вечори там, а часом і ночі. Це війна йшла. Думав — після війни зустріну. Не зустрів.

— А наша Олеся? Знову вагалися? Поки те та се, а морячок і підхопив її? — ставала дедалі сміливішою Іскра, захоплена тим, що він так легко скоряється їй. І, головне, щиро все розкажує.

— Точно. Поки се та те, а морячок тут і вродився...

— Правильно. Природа порожнечі не терпить. Такий закон,— повторила Іскра колись вивчене в школі. І одразу почала заспокоювати Корзуна: — Та не горюйте. Хочете, я вам допоможу?

— Чим?

— Дуже просто. В нашій бригаді є три вільних дівчини. Це я вам точно кажу. Та одна зразу одпадає...

— Котра?

— Ну, Світлана Козійчук, наша книжна душа. Хоч вона й гарна з лиця, правда, скоро начепить окуляри, але однаково пари з вас не вийде. Вона й борщ буде варити, а все носа в книжку встромлятиме. От і пропав обід. А ви — день і ніч очима в законах. У всіх отих судових статтях чи параграфах, як вони, пак, називаються... Все ясно. Світлана одпадає... Лишаються дві. Галя Діденко і Стася Богун. Ну, звичайно, Стася. Гарна, добра і вірна Стася. Вона так любитиме свого чоловіка, що й уявити важко. Краще і дужче, ніж свою Галю. Даю слово! Тільки тут є одна трудність.

— Яка?

— От уже скільки часу минуло, як вони дали одна одній клятву, що їх ніхто й ніколи не розлучить. Навіть Олеся. Вона хотіла примістити своє ліжко поміж їхніми. Не дали. Надумала поставити їх нарізно до верстатів. Відмовились. Познайомила їх з гарними моряками. Нічого не вийшло. Куди Галя, туди й Стася. І хлопці нічого не могли зробити. Так і облишили їх. Та раз таке діло, то я допоможу вам, Іване...

— Яким чином? — нарочито здивувався Корзун, але й бровою не повів, що це йому вже набридло. Бувши лагідним за вдачею, не хотів завдавати Іскрі прикрості, не зважував обривати її недоречну мову.

— Ми вирушимо до міста всі гуртом. Галя, Стася, і ми з вами. І поїдемо в далеку бухту Омега. Я все беру на себе. А як саме? Це ж дуже просто. Виберемося в годину «пик». На автобусній зупинці я затримаю Галю, а ви з Стасею проскочите через передню площадку. Вам це можна. І поїдете, а ми зостанемося. Що? Не дозволено через

передню? Ну, тоді прощтовхнетеся з нею нормально, як усі люди, які їдуть з роботи. Вона злякається, побачивши, що нас нема, але кричати не буде. Наша Стася боягузка. Якийсь час ви прождете нас в Омезі, а потім і підете... Ну, там і домовитесь... А ми просто не поїдемо. Підемо в кіно і все... Згода? Коли могорич? До поїздки чи потім?..

— Потім, Іскро, потім. Дякую вам за турботу. Ви допоможете мені, це факт. Але дозвольте і вам прислужитися,— раптом сказав Корзун.

— Мені? — витріщила здивовані очі дівчина.— В чому?

— А в тому, щоб і ви щасливо вийшли заміж. Щоб більше вас не переслідував і не шантажував той бандит з великої дороги...

Іскра враз осіла, подавшись плечем до Корзуна. І вся затремтіла:

— Хто?

— Я все знаю, Іскро. Не крийтеся. Паспорт вашого брата теж у мене. Валет нагло вас обдурих. Він задля грошей хотів убити Яріну Чугай, там, на рейках... Вас не любить і ніколи не любив. Йому паспорт був потрібен, а не ваше кохання. Будьте ж сміливі й мужні, Іскро. Гляньте правді в очі.

Дівчина боязко озирнулася і впала Корзунові на груди. Захлинаючись сльозами, горнулася до нього. І вся тремтіла:

— Ой, не губіть мене, Ваню... Не губіть хоч ви, бо нас і так уже вдарили до самого серця...

— Вас? Хто ж вас ударив? — стривожився Корзун.

— Усі,— склипувала Іскра.— І отой буфет без продавця, де була нестача. І плаття з бракованого шовку, який Олеся собі набрала... І бригадирова Марина качалкою вдарила при всьому людові. А тут ще й ви. Не бийте ж хоч ви нас... Не бийте, бо так ми ніколи й не виберемося на гору... І косинками червоними не запнемося. Ваню наш дорогий, я для вас що завгодно зроблю. На все піду.

Обняв Іскру за плечі, гладив по голові, і вона не пручалася. Обережно й лагідно, як тільки міг, пояснював своє важке завдання. Розповів про подорож до Самгородка і зустріч з її братом, який теж нічого не знав, але зараз, напевне, здогадався. І біда в тому, що Валет Зубашич і досі гуляє на волі. Мабуть, одурих не одну дівчину чи жінку або заради грошей забрав у неї й життя. Він небезпечний

злочинець, злодій і вбивця. Народився й виріс у Харкові. Там у нього син від третьої жінки.

Почувши про сина та третю дружину, Іскра ще дужче зайшлася плачем, похилившись Корзунів на руки. В думці все розуміла, а серце ще вагалось, не вірило.

— Бодай воно було згоріло! — видушила крізь сльози.

— Що?

— Оце кіно, куди я з вами пішла...

— Ну, навіщо ви так, Іскро? Я дуже радий, що познайомився з вами, що ми стали друзями,— всовіщав Корзун.

— Друзями? І ви після всього будете дружити зі мною?

— Буду, Іскро. Даю вам слово. Тільки допоможіть мені. Він, я знаю, писав вам листи...

— Ні, ні! — одсахнулась дівчина, замахавши на Корзуна руками.— Нічого мені не писав... Ой, боже мій, боже!..

— Та зрозумійте ж ви, нарешті, Іскро. Мені не треба тих листів. На біса вони мені здалися...

— Не треба? — І благально звела на нього великі, повні сліз очі.

— Авжеж, не треба. Мене цікавлять тільки його конверти. Листи залиште собі, а мені дайте конверти. Ну, як ви не можете розуміти простої істини? Там стоїть його адреса...

— Ой, нема там ніякої адреси! Нема! — знову заголосила Іскра, конвульсивно здригаючись плечима.

— Як нема? Чому? А поштові штемпелі?

— Нема й штемпелів ніяких, Іваночку наш любий. Я ж ті листи сама писала. Сама собі. І носила їх на вокзал. І кидала в поштовий вагон. І вони верталися до мене, щоб усі дівчата бачили й читали... Щоб не казали, що я жениха сюди приїхала шукати...

— Ов-ва! — мало не остовпів Корзун.

— А зараз усе відкриється, і Олеся прожене мене... Що ж я, дурна, наробила? І ви будете обминати мене десятою дорогою. Куди мені податися? Назад у Самгородок? Ні! Засміють мене там... Тікаймо хоч відцїля мерщій, бо я ж замерзла. Чуєте? Замерзла!..

Корзун допоміг Іскрі підвестися. Обняв за плечі і вивів на рівну стежку. Взявшись під руки, вони й пішли містом, у сяйві вогнів.

— Не думайте, Іскро, так про мене. Я хочу і буду з вами дружити. І в тому, що ви розповіли, немає зради нашої дружби. Чуєте? Нема! — твердо мовив Корзун.

— Нема? Ви правду сказали?

— Правду.

— А коли ж ми знову зустрінемося? Що ж мені казати дівчатам?

— Ні слова, Іскро! Ні слова! Ми ходили в кіно, говорили про море і думали про те, як мене оженити. І все. Я на світанку виїду до Харкова. А ви ждiть. Скоро вернусь, і ми знову підемо в кіно. І в бухту Омега поїдемо. І в ліс. І в гори, Іскро. Я сам до вас прибіжу... Добре?

— Добре, — сумно проказала Іскра.

Корзун хотів пригорнути її, але вона випручалась і шмигнула за хвіртку. Зараз їх розділяли густі соснові штахети.

— На добраніч, Іванку. Бай-бай! — тепло й сердечно мовила, наче проспівала, Іскра. І побігла в дім, який світився одним вікном.

На вогник вона й розчинила двері, постукавши. Ольга з компресом на голові пила чай. Павло мив посуд.

— Ну, як твій прокуратор? — спитав він.

— Та ну його! — одмахнулася Іскра. — Старуватий для мене. І якийсь неспілиий...

— А холостяки всі такі, — пояснила Чередни́чка, підсуюючи дівчині табуретку. — Сідай з нами вечеряти. Зголоділа, видно, набігалась?..

28

— Давай мундир! І ордени, й медалі. Все давай, — рішуче заявив дружині безрукий боцман. — Я знову піду до них.

— А може, подождемо трохи? — пробувала вгамувати його Ганна Миколаївна. — Ти ж знаєш, яка скрута з квартирами. Всі моряки, де б не служили, а у відставку вертаються до нас і тут осідають. На їх місце стають нові. Отже, виділяй дві квартири на одну посаду. В одній житиме відставник. Другу давай тому, хто його замінив на кораблі... Тут нічого не поробиш. Хіба адмірал винен?

— Винен!

— Подумай, Митю. Він адмірал, а ти боцман.

— Для тебе він адмірал, а для мене Петька з бухти Омега.

— Петька? Що ти верзеш?

— Ну, хай буде Петро Степанович. Але все одно разом і до дівчат ходили, і на одній палубі матросами служили. Коли б не рука, то може б, і я он куди скочив... І не мають вони права обидва кирпу гнути. І ховатися од такої відповідальності...

— А вони, я певна, й не тікають. І не ховаються.

— Дай боже, коли б то так,— хитро підморгнув боцман.— А чогось тягнуть. Прийшов у райком — Анатолій Іванович бюро веде. Поткнувся в штаб — адмірал на Військовій раді. Але ж я точно і ясно розтлумачив, і в райкомі, і в штабі, чого й до кого приходив. І їм зразу доповіли про мене. То чого ж зволікати? З одним я служив на морі. Другого — вчив на заводі, поки він і секретарем став... А от тягнуть.

— Може, увечері зайдуть? Не забули ж. Такий сьогодні день. Щороку приходили,— роздумливо мовила Ганна.

— Не можу я ждати до вечора. Давай парадну робу. Увечері можуть і не прийти, раз учора і бюро було, і Військова рада... Дадуть телеграму за сорок копійок, як одчипного, і баста. Зараз часто так роблять. Телеграмку... А в мене діло до нього. Нащо він, адмірал з бухти Омега, посадовив на гауптвахту Гната? Та ще коли? Перед самим весіллям. Не міг підождати, поки вони поженяться.

— Не втручайся у військові справи. Не твоє діло,— остерегла Ганна, витріплюючи флотського мундира в сінях.— Сам служив і знаєш, що наказ командира — закон і обговорювати його ніхто не має права. Он він лежить, на телевізорі, Корабельний устав. Подивись, коли забув...

— По-твоєму виходить, що я не маю права і до ваших ткачів сунути носа? Бригадірова жінка лупцює качалкою чесну робітницю, а я мушу мовчати?

— А ти не гарячкуй. Піди та краще людей розпитай, а тоді вже кричи: «Під суд! П'ятнадцять діб за хуліганство! Постригти її та мітлу в руки. Хай причали на вугільній пристані замітає...». Навіщо так нерозумно? Не ті зараз часи, Митю. Не ті... Пішов би ти краще до свого Марчука та про все й дізнався б... І хто того листа Марині написав, і хто радив прочитати про бабу Палажку та бабу Параску?..

Ганна Миколаївна явно кепкувала з чоловіка, бо всі

нитки того скандалу біля прохідної тяглися у відділ кадрів до Марчука, флотського офіцера у відставці. Поки що конкретних фактів нема, але вони саме там, у Марчука, який був колись моряком і, звичайно, підпадав під безапеляційний захист боцмана, для якого всі моряки — суть люди безгрішні, святі й недоторканні.

— Зайди вже й до нього по дорозі,— мовила Ганна, подаючи чоловікові мундир.— Він же моряк у вас...

— Ні! Не моряк він, Ганно, а земляк. Палуби не нюхав, а так і прокрутився на землі. Він того й не знає, що моряк бачив...

— А чого саме?

Боцман вхопив з телевізора Корабельний устав, вийняв з нього паперову закладку, прочитав уголос, немов продекламував на самодіяльній сцені:

«І стоїть на залізній палубі морське товариство, стоїть, готове щомиті вхопитися за чуби з вітром, з морем, з самим чортом!»

Так голосно вимовляв слова, що Ганна замахала руками, бо за стіною, де жив Гнат Бурчак, одразу почулася музика радіоприймача.

— Ну, тихше-бо, чоловіче. Дай же їм хоч наговоритися перед весіллям...

Боцман не звернув на те уваги, але сказав уже спокійніше.

— От хто такі моряки, Ганно. А твій Марчук, тьху!.. Давай мічманку.

Подала, аби скоріше йшов з хати. Надів перед люстром і не пішов. Сів коло вікна, запалив люльку.

— Та й чого розсівся, не йдеш?

— Перед виходом треба посидіти.

Присіла й Ганна, згорнувши під грудьми худі, жилаві руки. Мовчали, прислухаючись до моря, яке важко дихало й стогнало на шторм. І в тому гомоні ясно почули воркотіння автомобіля, який брався на гору. Воно все дужчало, наростало і раптом завмерло біля воріт.

— Приїхали! А ти не вірив, Митю!.. Йди, зустрічай! — кинулась до столу Ганна. І зняла білу скатертину, під якою височів рум'яний пиріг, а довкола нього стриміло п'ятдесят зелених свічок. І маленькі чарочки до виноградного вина власного виробу.

Адмірал зайшов до хати першим, сяйнувши золотом орденів. За ним — Анатолій Іванович, секретар Корабель-

ного райкому, акуратно повісив сіру кепку на гвіздок біля порога.

— Пробач нам, Дмитре,— мовив адмірал,— але увечері ми не прийшли б. Анатолій Іванович їде на пленум обкому, я — до Москви, з рапортом. Отже, увечері, коли всі гості зберуться, обійдеться без нас. Ми вирішили провідати тебе зараз, в час адміральської години. Заперечень не буде?

— До столу! Прошу, дорогі гості, до столу,— метушилась Ганна, розставляючи тарілки й чарочки.

— Я заходив до вас обох учора,— сказав боцман.

— Знаємо і вибачаємось. А щоб ти не ходив ще й сьогодні, то самі й приїхали,— пояснив адмірал.

— Він уже й зібрався до вас. Та я затримала,— призналася Ганна.

— Ми так і знали,— ласкаво, самими очима посміхнувся Анатолій Іванович.— Діждемося-таки того часу, коли ось такі, як ми, в потрібну хвилину самі до людей приходитимуть. Доможемося цього, товариші... І не тільки на ювілей, а саме тоді, коли дуже й дуже потрібні будемо...

А далі все сталося так несподівано й просто. Анатолій Іванович вручив боцману вітальну адресу райкому партії. У шкіряній оправі, великими золотими літерами. Адмірал — наказ командуючого флотом і кортик іменний, з монограмою. І обое поцілували Дмитра Григоровича, піднявши оті кришталеві наперстки, що з них і горобець води не нап'ється.

Схвильований Анатолій Іванович виголосив веселого тоста:

— Бажаємо ж вам, Дмитре Григоровичу, як у тій народній приказці. Щоб і в наступному півстолітті завжди так і їлося і пилося, і хотілося і моглося. Отак!

— Отак держать! — пристукнув чаркою по столі адмірал.

— Єсть так держать! — підхопив боцман, жартома цокнувши закаблуками.

І чарочки одсунули, і пили флотський компот, заїдаючи пирогом.

Дивлячись на адмірала, Ганна думала:

«Як же вони мало їдять! Через те, мабуть, і стрункі. Піхотинські генерали гладкі, а флотські — як та шука... Молодці!..»

Гомоніли про те, се, не обминаючи своєї теми про море. І в цю мить боцман порушив звичайну розмову, звернувся до адмірала:

— Скажи, Петре, нащо ти посадовив на губу Гната Бурчака? За стрільбу по крейсеру оголосив подяку. А потім посадив? За те, що порушив Корабельний устав і почав обговорювати наказ командира, ти його похвалив. А потім?...

— Вже поскаржився? — замість відповіді похмуро спитав адмірал. — Ну й орел!

— Ні. Я стороною дізнався, Петре. Він і Олесі не признався, що на губі сидів. Сказав — на Кавказ ходили і точка. За що ти його, перед весіллям?..

— Розлад настав. Старого крейсера, якого він розбив за наказом, ми пустили під автоген. Сам знаєш, що тоді робилося серед моряків. Дехто навіть плакав.

— Я перший, — признався боцман. — Це не жарт, гвинтовий флот — під автоген. То ж копійка народна, Петре...

— Ясно. Але ж він, лейтенант Бурчак, повинен був свій рапóрт по інстанції подати, а не поштою, на ім'я Микити Сергійовича. Щоб ми всі потім червоніли. Дивіться, мовляв, як ваші офіцери топчуть Корабельний устав!

— Але ж кораблів більше не ріжуть? Одразу перестали. Значить, тут і Гнат Бурчак трохи допоміг? — допитувався боцман.

— Не знаю, — сухо мовив адмірал. — Коли це справді так, подякуємо йому. А за рапóрт без інстанції губа. Ти що, з неба впав? Адже разом матросами служили... А порушити ще раз Корабельний устав — знову піде, як він сам каже, на Кавказ... І ти більше не заступайся...

— Я й не заступаюсь. Але весь люд у Новогроді загув, як почали крейсера різать. Помилка ж була. Добре, що виправили.

— Один крейсер — ще не флот. Ніхто й не думав знищувати флот. Старе завжди йде на злам. Молоде на дорогу простує. І взагалі, Дмитре, не сунь свого носа куди не слід.

— Не слід? Мені не слід? — скипів боцман. — Твій матроський ансамбль виносить на сцену наш прапор Військово-Морського Флоту, святиню і гордість кораблів, і починає з ним танцювати, а я не смій? Та це ж кощунство. І штани матросам почали вкорочувати. І кльош завужуєте. Стиляги якісь пішли, а не матроси. А я не смій?.. Ні, брат,

дзуськи. Гнатові ти не дозволиш подавати рапóрт без інстанції, то я за нього буду подавати, коли знову щось не так виявиться на флоті. Прямо в Кремль. Мене ти, Петре, на губу не посадовиш...

— Стривай! Для повної ясності ти ж забув сказати, що являєшся старим більшовиком,— жартома, але сердито мовив адмірал.

— Так, я майже старий більшовик,— гордо заявив боцман.

— Тоді не забувай читати нові газети,— посміхнувся адмірал.

Суперечка наростала, бо за стіною знову голосніше заграло радіо.

Анатолій Іванович зрозумів це й раптом спитав у господарів:

— А де ж він, цей ваш Гнат Бурчак? Хоч покажіть мені його...

Ганна кинулася вже до дверей, та її зупинив боцман, блиснувши лютими очима. І вона мовчки сіла на місце.

— Покличте! — звелів адмірал.

— Знову посадиш? — хитро спитав боцман.— Коли посадиш, то вже не тут, не в моїй хаті. Тут не дам...

Адмірал почервонів.

— Покличте, прошу вас, Ганно Миколаївно, обох. У нас і до них є справа. Зразу двох зайців уб'ємо.

Жінка вийшла і, певно, ждала там, поки молодята чепурилися.

— Нащо нам сперечатися, товариші? — півголосом сказав Анатолій Іванович.— Яке це зараз має значення? Ми теж повідомили в ЦК про ті всі факти, коли почали різати кораблі. Але нам і на думку не спало сперечатися, хто перший сповістив. Головне ж у тому, що до нашої думки прислухались і припинили різати. Правда, як ви, Дмитре Григоровичу, кажете, знову перемогла... Оце нам і треба було довести...

Рипнули двері, і на порозі виріс Гнат Бурчак. В повній формі, з кортиком, але якийсь тривожний і блідий. Певно, Ганна Миколаївна вже встигла оповісти йому про суперечку. Чітко й коротко відрапортував. З-позад стурбована Олесь і Ганна Миколаївна.

Адмірал дав «вільно» і запросив молодих до столу. Озирнувши Олесю, весело й заздро сказав:

— Так он ви яка? Молодець офіцер Бурчак. Браво! Даю вам десять діб на весілля і поїздку на батьківщину. Сидіть, сидіть. Доповісте комбригу, з якого числа вам це потрібно. Церемоніал на весіллі флотський, змішаний, починаючи з маяка.

— Оце діло! — підхопив боцман. — То не адмірал, хто не був матросом, як ми з Петром Степановичем...

— А ми, з свого боку, — мовив Анатолій Іванович, — нову квартиру вам. Одну кімнату — райрада. Другу — вони, флот. От і вийшла окрема, двокімнатна, тут, на горі, біля маяка. Ось, прошу...

І поклав перед Гнатом та Олесею два ключі на сталевому кільці й ордер.

— Живіть щасливо, не лайтеся. І пробачте нам, бо вже пора...

Гості підвелися разом, подякувавши господарям за чакування. І Олеся аж тепер спохватилася. Квартира! У них з Гнатом окрема квартира. Чи не сон це? Ні. Ось вони ще стоять, надівають картузи. Анатолій Іванович, до якого не так легко добитися в райкомі. І адмірал, з яким більшість офіцерів може й не зустрітися за весь час служби на Чорному морі. І вони прийшли сюди самі. І ключі принесли. І ордера.

Олеся кинулась до них, а слова вимовити не може. І, вхопивши за шию Анатолія Івановича, гаряче його поцілувала. Потім адмірала, мало не підстрибнувши біля його високої постаті.

З несподіванки вони й зацікавилися. Дивляться один на одного незрозумілими очима, а тоді як засміються. Весело, просто.

І швидко пішли до машини. Помахали всій родині з маяка, яка довго ще стояла під ворітьми, наче загіпнотизована.

Всього міг сподіватися старий боцман, коли ходив у штаб і райком клопотатися про квартиру, тільки не того, що допіру сталося. Коли б вони не приїхали на його день народження, не біда. Могли й телеграму прислати. А от боліла душа за молодожонів, які могли опинитися в скрутному становищі. Батько нареченої — славний герой маяка. Вона сама — відома на комбінаті ткаля. Живе в гуртожитку. Власну хату здала без грошей під гуртожиток. Всі факти — за. Проти — жодного. Така ж, приблизно, історія і в Гната Бурчака. Старий мав лише вивідати в адмірала про

той арешт на гауптвахті. Чи не вплине він на вирішення квартирної справи? Офіцер флоту живе в переобладнаній з колишнього гальюна кімнаті, яку хтось так-сяк зліпив за часів окупації. Боцман боявся, що коли в рай-радї розглядатимуть кожну справу окремо, то можуть поселити їх нарізно. І тому ходив до Анатолія Івановича й адмірала. Бо могли б загнати Олесю десь в бухту Омега, а Гната—до чорта в зуби, на Якірну гору, по той бік затоки.

— Ой, мамцю моя рідна! — кинулась Олесья на шию до Ганни Миколаївни.— Я ж вам цього повік не забуду, моя дорога... Хто за нас і подумав би, коли б не ви, Ганно Миколаївно та Дмитро Григорович... І не говоріть, і не заперечуйте. Це все ви! Тільки ви і більше ніхто...

— І зовсім не я, Олесю, а він,— показала Ганна на чоловіка.— Я просила, а він усе ходив, добивався...

— Обоє ви! Обоє! Дорогий мій Дмитре Григоровичу. Дайте я вас розцілую,— кинулась до нього Олесья. І взялася цілувати в колючі, прокурені вуса, не помічаючи того.

Старий пручався, кліпав почервонілими очима, витирав їх рукавом.

Дітей своїх він з Ганною не мав, і це вперше йому так зацеміло серце, на очах показалися сльози.

— Я не вмію того сказати, що думаю,— промовив Гнат,— але даю слово офіцера, ніколи, де б не був, не забуду вас. І не залишу на старість у біді. Я теж, як і Олесья, круглий сирота з дитбудинку, пройшов життя од нахімовця до офіцера, але такого привіту, як у вас, не зустрічав. Словом, я ваш вічний боржник...

— Стривайте! Треба ж оглянути ту квартиру. Може, там і не те? Га? — спохватився боцман.

— Я дівчатам подзвоню! — кинулась до маяка Олесья.

— Який-бо ти, Дмитре. Скрізь якась підозра,— невдоволено мовила жінка.— Що значить «не те», коли вони самі тобі ордера й ключі принесли? Не хто-небудь, а партійно-радянська та військова влада нашого району. Ти вже на старість починаєш дуріти...

— Ні, Ганно, я мушу все обмацати власними руками. Тоді й скажу тобі, так воно, як має бути, чи ні.

— Біжать! Дівчата наші біжать! — мало не затанцювала Олесья.

— Хай доганяють,— сказав боцман. І рушив з дво-ру.— Нам ніколи. Увечері гостей треба приймати. Скрізь мусить бути флотський порядок...

— А ми вам подарунка он якого приготували! — раділа Олеся. — Гнат цілу весну з ним возився...

— Олеся! Я ж просив тебе, — мовив невдоволено Гнат. — От язичок!

— На те вона й жінка. Звикай, парубче, — пихнув люлькою боцман. — Через те їхнього брата і на військову палубу не пускають. Весь флот язиками можуть знівечити...

Йшли під гору, часто ставали, бо старі раз у раз хапалися за серце. Олеся все озиралася на долину, виглядаючи дівчат.

— Все може бути, — виправдувався старий. — Я їх знаю. В одному місці батарея протікає. В другому — труба лопнула. Там кранів нема, тут — штепсель не годиться. Одне вікно розбите, друге перекошене. Ці двері не зачиняються, ті — не відчиняються.

— Та, напевне, вони перевіряли, — озвалася Ганна.

— Не було коли! Чула ж: один — на бюро, другий — на літак, рапórта везе...

— Та лихо з ним. Самі вже підправимо, коли там що... Аби була вона, та квартира, — заспокоював старого Гнат, весело позираючи на море.

На самій горі, біля нового будинку, зупинилися. І все стало перед очима, як на долоні. Місто, сади й парки, пам'ятник адміралу Макарову, просторі бухти, кораблі. І море. Насуплене, з білими бурунами, аж почорніле, навіть при сонці.

Боцман зміряв очима високу гору, на якій вони стояли, прикинув до неї ще п'ять поверхів нового будинку і сказав:

— Далеко видно. На півтора морських горизонти. Звідси, Гнате, бачитимеш ще далі, аніж твій адмірал з своєї штаб-квартири. Йому перед очима — один горизонт, а тобі, мабуть, усі півтора...

— Дівчата! Сюди-и-и! — дзвінко загукала Олеся, замахавши білою косинкою.

Попереду бігла Іскра. За нею, взявшись за руки, — Стася й Галя. Світлана Козійчук йшла сама з книжкою. Позаду, на добрій відстані, повагом ступав Павло Зарва, тримаючи під руку Ольгу Чередник. І останнім, збивши набакир берета, прямував Андрій Мороз. Вони розтялися по всій горі, немов розсипане намисто.

Гнат довго дивився на море.

— Буде шторм. Знову підемо в море. Адмірал не може,

щоб ми стояли на приколі в шторм. Жаль, що я не побуваю на вашому святі, Дмитре Григоровичу...

— Нічого, Гнате. Ранок принесе надію. У найбільший шторм ранок завжди приносить надію. Не журися.— Повільно вимовляючи слова, боцман повторив ще раз: — Ранок принесе надію.

Трохи помовчавши, додав:

— Запам'ятай ці слова, Гнате. Запам'ятай, і тоді легше житиметься на світі.

— Спасибі,— козирнув Гнат, злегка торкнувшись рукою мічманки.

Защебетали дівчата, загомоніли, довкола розсипавши голосний регіт. І зупинилися біля парадного під'їзду, в якій була довгождана квартира. Замкнено.

— Починається! — буркнув старий. Вихопив з кишені міліцейського свистка і голосно просюрчав. Де він його довп'яв і нащо носив з собою — ніхто не знав. Навіть дружина. Прибігли якась жінка, потім чоловік, а за ними — й кербуд.

— Весілля? Молодожони? Привіткі вам, привіткі,— потирав він сизого носа.— Знаю. Все знаю. У нас теж морський порядок. Ордєрочка прошу, ордєрочка... І паспорта...

Біля порога витерли ноги і розсипались по лункій, порожній, трохи низькуватій квартирі. Іскра вигукувала:

— Ванна! І газ на кухні! А кухня, дівчата! Фінська!.. А які вікна! Двоє — на море. Одне — на Новоград. А третє, з кухні,— просто на ліс. А з ванни — на комбінат, до нас. Усе навколо видно!

Хвалили дівчата квартиру, міркували, де і як поставити меблі, яких ще не було. Ахали й охали з радощів. І тільки боцман мовчав та все шпортався коло кранів, вимикачів, біля електролічильника й газової плити. Усе було справним. Осікся старий, притих.

Іскра відкликала Олесю в куточок і просить:

— Ой, Олесю, не віддавай свого місця в гуртожитку нікому, бо я там хочу жити...

— А на квартирі в Павла? У нього ж краще...

— Ні. Я вже третій лишній. Павло з Ольгою все вдвох та вдвох. І чай п'ють, і їсти варять. Він і посуд має. Незручно мені там, Олесю,— шепотіла Іскра.— Не можу я так близько коло чужого щастя жити. А моє десь закотилося та й досі нема. Плакати хочеться. Цілими ночами не сплю...

— Он як! — здивувалася Олеся.

— Коли ж ви будете перебиратись? — не відступав кербуд.

— Спершу меблі нові закупимо. Сьогодні привеземо, — пояснив Гнат.

І ледве випровадив дівчат на вулицю, ніяк не хотіли йти.

Взявши бодмана під руку, сказав:

— Я побіжу зараз до крамниці. Потім подзвоню в штаб. І, мабуть, не вернуся. Дозвольте вручити вам подаруночок зараз. Це модель нашого маяка. Вона може бути й настільною лампою. В ній світлове реле. Вмикається в розетку. Коли надворі починає сутеніти, маяк засвічується. Вранці — сам гасне. Синхронний годинник б'є корабельні склянки. І ревує гуде. Я увімкну вам його й побіжу. Не гнівайтесь. Хочу, щоб мій маяк стояв на вашому столі, коли гості зйдуться. Хай і свічки горять, і він світить. Свічки догорять і погаснуть, а маяк світитиме, Дмитре Григоровичу...

— Сам змайстрував?

— Авжеж.

— Спасибі.

Обняв Гната і знову повторив:

— Не забувай одного: ранок завжди принесе надію.

Море бушувало і гриміло все дужче й могутніше, заглушаючи веселі дівочі голоси. Тільки їхні косинки біліли на тлі почорнілої води, немов чайні крила.

29

В неділю рано показався теплохід. Чайки з усього берега весело закричали, закигикали і, чуючи поживу, полинули йому назустріч. На борту, крім наших, пливли вже й французькі туристи. Набралося їх у Марселі малувато, грошей для свого пароплава вони не знайшли, і тому їх підібрав наш теплохід, маючи вільні каюти. Були всі веселі, компанійські і одразу перезнайомились з нашими туристами, з радістю повідомивши, що серед них їде велика група, організована товариством «Франція — СРСР». Мови не знали, але охоче вимовляли перші слова, що їх навчили матроси: «Давай-давай», «спутник», «лунник», «водка».

Петро Сухобрус, сповнений гомоном веселої, красивої й ексцентричної Франції, спитавши дозволу капітана, привів на ходовий місток Марту з дітками і мовчазного й похмурого Анрі. Вони таки добилися поїздки цим рейсом на радянському теплоході разом з Петром Сухобрусом. Марта наділа свою найкращу сукню, прибрала, як тільки могла, дочку й сина, одягла чоловіка в святковий костюм з світлого легенького габардину. І зацікавила біля ясного скла рубки, пильно вдивляючись в далеку землю своїх батьків, що все наростала і наче пливла їй назустріч. Тримавши на руках дочку, пригортала її до грудей і щось гаряче й нечутно шепотіла. Анрі держав на плечах сина, спираючись на залізний костиль.

Капітан озирнув Марту з ніг до голови. Все на ній було в тон і до лиця, а ледве вловимі пахощі духів підкреслювали урочистість, з якою вона вийшла зустрічати рідний берег свого дитинства.

— А каблограму сестрі послали? — спитав капітан.

— Ні,— якось винувато посміхнулася Марта. І пояснила: — Сюрприз!

— Ясно,— буркнув капітан. Звернув увагу, що на ший в Марти нема того славного моряцького намиста, в якому вона приходила до теплохода просити грудочку землі.

«Де воно? Невже знову застала в ломбард? — подумав капітан.— Можливо. Там усе можливо. Мабуть, не вистачило грошей на цю подорож, от і віддала намисто лихварям... А жаль. Хай би роздивилися люди в Новограді, яке ж то воно, давнє моряцьке намисто. Та що вдієш...»

Тим часом синя смужка землі обернулася на зелені гори, білокам'яні будинки, прохолодні ліси, ажурне плетиво високих кранів, які зводились у небо над будівельними майданчиками. Марта вдивлялася в берег великими жадібними очима. І пізнавала, і не пізнавала. Та ось над морем, з високої гори, щось блиснуло. Таке сліпуче й манливе, як дитинство. Блиснуло раз і вдруге, пославши в море якийсь сигнал.

— Маяк! — скрикнула Марта, повернувшись до чоловіка.— Наш маяк!

— Так точно,— підтвердив капітан.

— Тут мій тато, а ваш дідусь. Чуєте, дітки? Дідусь ваш! — І показувала дочці й сину високу, замшлу од морських туманів башту, на якій знову й знову спалахувало і гасло сліпуче світло.

Ковтаючи сльози, Марта ледве чутно спитала:

— А нащо він горить удень? Може, салют вам подає чи наказ?

— Не знаю,— здвигнув плечима капітан.— Я йду візуально. У нас радіо, радари. Мабуть, там ремонт, на маяку. Або знов якийсь церемоніал...

Капітан угадав. То був справді церемоніал.

На верхній, останній площадці маяка, де височіли чисті, наче кристаль, лінзи, захищаючи з усіх боків подовжену електричну лампу, стояв безрукий боцман. Він був у парадній флотській формі, з іменним кортиком при боці. Держав у руці бронзовий світильник, який нагадував старовинну церковну чашу або еллінський ручний смолоскип, виставлений у музеї. Але ні! На точеній підставці й самій чаші красувалися граверні колоски, серп і молот, п'ятикутна зірка та два блискучі якорі. По широкому обідку, немов на корабельній ринді, було вилито мідні слова: «Новоград, 1960».

Боцманові було важко запалити смолоскип однією рукою, через те він і миготів головною лампою, посилаючи в море сліпучі й незрозумілі сигнали, на які й звернула увагу Марта. Він міг би запалити смолоскипа і на землі, од запасної акумуляторної станції, але то вже було б не те. Церемоніал мав починатися саме тут, на останній башті маяка. І всі повинні були бачити ще здалека, що вогонь добуто не деінде, а тільки на маяку з його головної лампи. Але дуже часто старий навмисне довго блимав головною лампою, щоб більше людей бачили той блиск.

Нарешті іскри посипалися густіше, і смолоскип загорівся високим полум'ям. Дмитро Григорович закрив полум'я легенькою сталлюю сіткою і поволі пішов униз. Сітка добре тримала вогонь, і він не гаснув на будь-якому вітрі, навіть у шторм.

Жінки не було дома. З самого ранку побігла в дівочий гуртожиток, до Олесі, та й засіла там. Гнат уже порядкує на новій квартирі, порозчинявши вікна, щоб була йому тут ціла палуба судна на всіх вітрах. Бач, як тріпочуть білі фіранки! Немов парус з вітром грається. Хоча б визирнув та подивився на старого боцмана. Ні, нема. Тільки фіранки метаяються і ніяк не полетять... А може, й він пішов з дому, так і покинувши розчинені вікна? Хіба їх розбереш зараз, цих хлопців та дівчат? Усе їм не так. Усе по-своєму, норв'ялять зробити...

Стоїть боцман на своїх гранчастих воротах, немов той дід у казці, виглядає, поки хтось візьме вогонь маяка в смолоскипі та й понесе далі. Він може його віддати лише випадковому перехожому, а не спеціальному гінцю, який того піджидає. Такий звичай. Але на вулиці нікого не видно, і старий знову терпляче жде.

І в цю мить з кущів вибігає вся задихана й розчервоніла Іскра.

— Я тут! Я тут! — гукає вона. — Давайте його мені, я понесу...

— А де була? Звідки йдеш? — не вірить боцман.

— У кравчихи. Ось і кофту несу, подивіться. Хіба я можу вам неправду казати?..

Старий роздивляється красиву, ще не надівану шифонову кофту і віддає Іскрі смолоскипа.

— Щасливого плавання! — каже він і наче когось невідомого благословляє помахом руки.

Іскра одразу притишує свій біг, несе вогонь поволі й урочисто. Озирається на всі боки, боячись, що зараз хтось з'явиться на вулиці, забере у неї вогонь і понесе далі. А їй же неодмінно треба пройти повз дім, в якому живе Іван Корзун, і зупинитися перед його вікнами з оцим смолоскипом в руках. Може, він уже вернувся? Увечері вікна були темні. То, можливо, хоч сьогодні... Коли б то! Коли б уже скоріше цей вогонь і для неї отак принесли, як вона зараз несе для іншої. А що, як звернути в цей завулок і дворами навпростець? І пірнає в густий чагарник садочків та кущів, що обступили з обох боків тиху вуличку, позакривавши біленькі одноповерхові будиночки. Поза ними, прямуючи на високий шпиль Будинку офіцерів флоту, Іскра знову виринається на широку вулицю якраз біля потрібного їй дому. Стала, перевівши дух, озирнулася. Горить смолоскип, палає, а Корзунові вікна німі, мертві. Лише на сусідньому балконі стоїть перед мольбертом Марчук. Малює. Побачивши Іскру, кличе:

— Стривай, небого! Я зараз кітеля накину і понесу далі. Підожди, не давай нікому...

— А сусід ваш вернувся? — аж навшпиньки стала Іскра, тягнучись усім тілом до балкона.

— Нема! — горланить Марчук, ховаючись у кімнаті.

— Давай мені! — торкає хтось Іскру за плече. — Він не годен цей вогонь нести. Не годен!

Іскра озирається. Перед нею стоїть бригадирова Марина з кошиком у руках. Якась бліда й змарніла, але в очах світиться тепло. Іскра вагається. Дати їй смолоскипа чи ні? А тут уже й Марчук гримить по сходах. Почула його кроки Марина, зашепотіла:

— Не бійся, Іскро! Ми вже помирилися. Пробачилася я перед Ольгою. Не годен він, цей Марчук! Не має права на такий вогонь...

І, не діждавшись Іскриної згоди, вихопила смолоскип і понесла далі, теж урочисто й поважно. Марина переходить вулицю і зовсім не звертає уваги на автобуса, який летить просто на неї. Та, побачивши вогонь в її руках, шофер аж гальмами скреготнув і раптом зупинився, так і не підїхавши до своєї зупинки.

Іскра ще встигла угледіти, як на тому боці вулиці Марина передала смолоскипа якомусь матросу і він поніс його у витягнутій руці, чітко карбуючи залізний моряцький крок. А далі вже нічого не бачила й не чула, бо з автобуса вистрибнув Іван Корзун, сірий од куряви, неголений і худий. Тільки очі блищать та зуби білють.

— Ой! — скрикнула дівчина і більш нічого не сказала. Збоку стояв, злорадно посміхаючись, Марчук.

— Не бійтеся, Іскро! Зараз нічого не бійтеся! — підбіг Корзун і гаряче потис їй руку. — Все гаразд! Козирного валета побив туз. Гру закінчено, ставок більше нема. О'кей, як кажуть американці.

Іскра взяла його під руку і одвела далі, щоб її слів не чув Марчук.

— Я ждала вас, Іванку. Ох, як довго ждала. І боялася... Чого ж ви стоїте? Біжімо мерщій. Там вогонь. Наш вогонь уже понесли!

— Іскро! Але ж я з дороги...

— І таким, і всяким ви будете мені гарний, — гаряче мовила Іскра і потягла Корзуна на другий бік вулиці. А там за рогом, через майдан, де пам'ятник адміралу Макарову, до самого палацу привела.

— Хоча б кітеля було змінити, — мовив Корзун.

— А я? — насупилась Іскра. — Ось кофточку нову пошила, а в старій іду. Потім, Іванку, потім одягнемось. Он гляньте, вже несуть...

Через майдан, зупинивши рух автобусів та тролейбуса, йшли Галя Діденко і Стася Богун. З'єднавши праві руки на смолоскипі, вони тримали його високо вгорі, ступаючи

якось причаєно й обережно, немов у чаші було хтозна-яке цілюще питво. Вогонь палахкотів і колихався, лишаючи за собою золотий шлейф, який нагадував жар-птицю з дитячої казки. Одразу за дівчатами йшла Світлана Козійчук, вся в білому, тримаючи поперед себе великий букет квітів. Навіть не букет, а щось схоже на живий вінок чи цілий сніп. Обидві руки були зайняті,— на цей раз вона йшла без книжок.

Військовий оркестр моряків, поблискуючи міддю начищених труб, грав полонез Шопена. І перед ним зупинилися перші туристи з теплохода, який уже пришвартувався. Корзун побачив серед них Петра Сухобруса. Поряд репортера стояла якась французенка з дівчинкою на руках. Іншу дитину, хлопчика, тримав за руку чоловік у береті, спираючись на залізного костия.

Зараз уже й Корзун схопив за руку Іскру, не давши їй піти за своєю бригадою, яка несла вогонь маяка до палацу. Потяг її до туристів. Привітавшись з Іскрою та Корзуном, Петро Сухобрус почав якось дивно ковтати слину, наче йому забракло повітря. І, нарешті, вимовив:

— Знайомтеся, прошу. Це ж Олесина старша сестра, Марта. А ось її чоловік, Анрі. І дітки їхні. Маленька Марі й Ромен. Прошу вас, друзі...

Дівчинка вибігла наперед і граціозно вклонилася новоградцям, зробивши майстерний, майже балетний реверанс. Хлопчик подав обом руку, голосно сказавши:

— Сторофенькі були...

Іскра мало не скрикнула:

— Ви Марта? Олесина сестра? Ота, що намисто?..

— Я,— ніжно, але якось сумовито посміхнулася Марта, боязко озирнувшись довкола.

— То чого ж ви стоїте? — здивувалася дівчина. І, навіть не вибачившись, рвучко схопила Марту, потягла за собою.— Весілля ж у нас. Весілля. Ваша Олеся заміж виходить. Он там! Мерщій!..

— Весілля? Отам? — І Марта глянула на палац великими зляканими очима.

— Авжеж! Давайте, бо запізнимось!..

Анрі, почувши знайоме слово, взяв дітей за руки, весело загукав:

— Давай, давай!..

— Факт? — спитав прокуратора Петро Сухобрус.

— Так точно! — випалив Корзун, ще сам не розуміючи,

що ж тут сталося. Олеся виходить заміж! На весілля нагодилися з Франції її старша сестра. Що за чудасія? Репортер чемно веде під руку Марту, якось насмішкувато допитується:

— Сюрприз, мадам Піно? Це такий ваш сюрприз, мадам?

— Ох, не чіпайте мене, пане Сухобрус. Не чіпайте, бо я збожеволю. Шок. Розумієте? Шок.

— Іскро! Іване! — повертається до них Петро. — Розважте, прошу вас, пані Марту, а я побіжу, хоч попереджу їх. Там же нічого не знають... Чуєте?

І стрімголов помчав до палацу, щось шепнув офіцеру.

— Пані... Пані, — гірко мовила йому вслід Марта. — Яка ж я пані?

Корзун — з одного боку, а Іскра — з другого взяли її під руки.

Біля головного під'їзду, де мармурові сходи були застелені широкою червоною доріжкою, виструнчились у почесній варті матроси з карабінами біля ніг, до яких були примкнуті гострі з обох боків тесаки. Досі матроси були під стіною, а коли дівчата проносили смолоскипа, вони зійшлись двома лавами, утворивши живий коридор до самих дверей. Так вони стояли й зараз, стрункі і високі військові моряки, не ворухнувшись і навіть не повівши оком. Повз них Корзун з Іскрою провели Марту. Анрі тримав за руки дітей. Сміхотлива Марі вирвалася од батька, кинулась до матросів, защебетала:

— Маріно! Маріно!

І матроси одразу зрозуміли те слово («Моряк! Моряк!») і злегка посміхнулися до неї. Очі їхні потепліли, засвітилися добрим блиском. Але жоден не ворухнувся. Почесний караул є завжди караул.

Анрі піймав дівчинку і похаливо почав щось їй вичитувати на діалекті Провансу. Але в цю мить від нього вирвався й хлопчик. Він підбіг до крайнього матроса і почав тягтися йому до плеча, щоб ухопити стрічку на безкозирці. Анрі засміявся, легенько плеснув сина по спині. І, перекручуючи слова, намагався пояснити матросам одне. В них, у Франції, військові моряки не носять стрічок на безкозирках, а там, де гудзичок на кепці, — пишні червоні помпони. І кожна дівчина має щастя, коли торкнеться того помпона рукою. Це народний звичай. Кажуть, він допомагає дівчині скоріше заміж вийти. І височенні французькі моряки охоче

нагинаються до дівчат, щоб зробити їм цю приємність. От і він, малий Ромен, надивившись цього в Марселі, хоче й собі торкнути радянського маріно хоч за стрічку з якірцями. Хай пробачають йому матроси. Воно ж мале ще й дурне...

Грають іскорки в гарячих очах. Усе розуміють матроси, тільки не сміють підхопити на руки малого француза.

Марта заходить у просторий порожній вестибюль і тихо озирається. Килимова доріжка веде далі, на другий поверх. Але жінка стає тут, переводячи подих. Помічає на портретах знатних людей збільшене фото Олесі, яке висить біля самого вікна. Марті приємно й тривожно, бо така ж картонка є і в неї в Марселі, тільки менша. Так то ж дома, у сестри, а тут, напевне, їхній муніципалітет. Марта хоче звернути на це увагу Анрі, озирається.

І раптом сторопіла од несподіванки.

Просто перед нею, у золотому багеті — портрет її батька, намальований олійними фарбами. Вгорі висять зображення адміралів Нахімова, Корнілова, Макарова, Тоглебена, а тут — батько. Він стоїть на весь зріст, у морській формі, рівний і високий, наче на параді. Ліва рука зігнута в лікті, а на неї покладено безкозирку, звисають дві стрічки в позолоті якорів. Тато держить безкозирку гордовито, і Марті здається, що то не батько, а цар. І тримає він не безкозирку, а золоту корону. Далі мусить бути й мама. На давній весільній фотографії, яка теж є у неї в Марселі, мати стоїть поруч батька, у вінчальній фаті. А тут її чомусь нема. Вона немов одрізана планкою золотого багета.

Марта повільно підходить до тата, за нею йде й Анрі. І дітки. Чоловік одразу пізнав того, хто на портреті, а дітки ще нічого не розуміють. Просто йдуть за мамою. Марта поволі стає на коліна перед портретом батька, наче десь там у своїй далекій церкві. Кладе йому рясні поклони, широко хреститься і шепоче молитву. І дітки стають біля неї, кланяються, хреста накладають. Тільки Анрі не може стати на коліна, бо залізна нога не дає. Він і не хреститься, а тільки скрегоче металевим костуром, спираючись на нього всім тілом. Потім підводить діток, торкає за плече Марту і вибачливо озирається довкола, — на Іскру, Івана Корзуна та флотського офіцера. Даруйте їй. Жінка завжди є жінка...

А нагорі, куди побіг Петро Сухобрус, щоб там когось попередити, все йде своєю чергою. Велично лунає весільний марш Мендельсона, та Марті здається, що його для такої

події замало. Їй хочеться, щоб зараз на все море заgrimіли вагнерівські марші. Щоб їх почули не тільки тут, в палаці, а й там, у неповторному Марселі, де тягнеться без кінця і краю весела вулиця Гарібальді..

Та любов не терпить загаяння. Вогонь маяка ясно і високо горить перед мармуровою скульптурою Леніна, осяваючи її теплим і червоним блиском так, наче за морським горизонтом вже сходить умите росою сонце. Олеся з Гнатом стоять перед чистим столом, застеленим червоною оксамитовою скатертиною, і Ганна Миколаївна ледве стримує себе, щоб не кинутись їм обом на шию з радості, така з них чудова вийшла пара. Гнат уже своє сказав. Олеся теж докінчувала:

— При всіх свідках з доброї волі й кохання даю слово, що буду вірною дружиною моему Гнатові Бурчаку, на всі дні життя нашого і дітей наших. І віднині прибираю його прізвище, щоб ми обоє навіки єдині були.

І ставить свій підпис у книзі там, де розписався й Гнат. І депутат од ткачів Ганна Миколаївна подає їм на кришталевій вазочці два золотих персні. Вони їх надівають одне одному на пальці, щасливі, усміхнені і трохи зніяковілі од цієї урочистої музики, свідків та вогню маяка, який горить усе ясніше, наче хоче вирватись з цієї кам'яниці і полетіти за море.

Ганна Миколаївна поздоровляє молодих з одруженням, цілує кожного в гаряче чоло і запрошує до сусіднього залу. Гнат і Олеся повертаються до людей, щоб уже йти, але до них, розкривши обійми, біжить Марта.

— Сестро! Моя сестро! — крізь сльози шепче вона.

В залі западає тиша. Оркестр обриває мелодію на половині. І всі ясно чують тихі Мартині слова:

— Ой, чом же ти не писала нам? Ой, чом же ми не знали про цей день, як до тебе їхали?..

— А ти? — посміхається Олеся. — Теж добренька. Іде в гості, а телеграми не дає. Дівчата! Чого ж ви стоїте? Знайомтеся. Марта. Чоловік її. Боже! А діточки які славні!..

Зашуміло кругом, заюрмилось усе од щастя й радості. Тиснуть руки, знайомляться. Олеся дітей бере на руки, Гнатові передає. То до Марти схиляється й щось добре скаже, то до Анрі.

— Ну, чого ж ми стали? — бідкається Олеся. — Ходімо. До нас підемо, на нову квартиру. Нащо нам цей банкетний зал, раз таке сталося? Давайте, дівчата! Давайте!

— Давай, давай! — радо загукав і Анрі, знову почувши знайоме слово.

Оркестранти з місцевого театру, які сиділи на балконі, збагнули все, що тут сталося (а може, їх попередив Петро Сухобрус), і заграли «Марсельезу». Анрі тихенько почав підспівувати, ясно вимовляючи слова. І дітки підхопили. Тільки Марта мовчала, невдоволено позираючи на чоловіка. Француз. Що ти йому скажеш? Йому море по коліна...

Надворі всі затримались, поки Олесь з Гнатом йшли крізь почесний караул моряків. Матроси, наче по команді, скинули догори карабіни і посхрещували попарно гострі тесаки. Молоді йшли під ними, наче під якимсь грізним склепінням. А коли стали на тротуар, моряки grimнули прикладами карабінів об асфальт і, чітко карбуючи крок, рушили рівним строем до моря, на пристань, де їх чекав крейсерський баркас.

— Для всіх отак? — спитала Марта, заздро зітхнувши.

— Ні, тільки для військових моряків, — пояснив Петро Сухобрус.

— А вогонь маяка?

— Вогонь для всіх.

В новенький відкритий автомобіль сіли молоді, Марта з чоловіком та дітьми і Ганна Миколаївна. Ткачі розбіглися по інших машинах. Духовий оркестр заграв бравурний марш, на мотив отієї старовинної, ще запорізької, яка теж була зв'язана з морем, з козацькими походами: «Засвістали козаченьки...»

Іскра відпросилася, щоб переодіти кофточку. Але де? Не бігти ж у таку далеч, до гуртожитку, коли тут дорога кожна хвилина...

— Ходімо до мене, Іскро, — запропонував Корзун. — Я у ванні зачиноюся, а ви в кімнаті. У мене й дзеркало є. Давайте?..

Іскра засміялася, згадавши Мартиного француза:

— Давай, давай!..

Коли одмикали квартиру, на площадку визирнув Марчук:

— З приїздом вас, Іване Прокоповичу! Як гулялося? Я весь час наглядав за вашою квартирою. Знаєте, який зараз час?.. Відкрили до нас в'їзд. Незручно ж, коли б обікрали слідчого прокуратури. Ганьба, знаєте...

— Дякую, — сухо мовив Корзун. І, пропустивши вперед Іскру, хряпнув дверима.

Знаючи, що на площадці Марчук і досі длубається у поштовому ящику, голосно сказав:

— Я беру свою одержу і замикаюсь у ванні. А ви опоряжайтесь в кімнаті. Там усе біля дзеркала. Раз — розійшлись, Іскро...

Марчук ще якийсь час постояв, брязкаючи поштовим ящиком, а тоді грюкнув дверима.

— Противний тип,— озвалася Іскра.— Не люблю я таких...

— Так! — протягнув Корзун.— І, розумієте, Іскро, дуже мені його собаку шкода. Він її цілий день муштрує і тяжко б'є... Просто садист... Такий, коли б захотів, міг би й отого Валета переплюнути...

Біля дзеркала, де чепурилася Іскра, щось з дзенькотом упало. Іскра якось притихла, ніби знову дослухалася, що робиться там, на площадці біля Марчукової квартири.

— Іскро, що ви там робите?—спитав Корзун.— Мені вас не чути... Хочете, розповім, як мені було з тим Валетом? І прислухався. Ні, не плаче. Зітхає.

— Я ж вам сказав, Іскро, не бійтеся. Хоч мені й була морока, але зараз кінець. Харків великий. Поки я знайшов ту його тітку і сина розшукав та дізнався, од кого він одержує посилки і грошові перекази, не одна ніч минула. Я і в Донбасі був. Виявилося, що ті гроші й посилки прислала підставна особа, а сам Валет жив і працював у Белгороді обласному, в Росії, на шиферному заводі. Там чудовий шифер виробляють. І рожевий, і зелений, і жовтий, і синій. Словом, спектральний. Передивляючись анкети службовців цього заводу, я побачив його фотографію. Він був уже не Валет Зубашич, а Вілій Корольов. Бач, куди махнув? До короля йому захотілося. Побачив, падлюка, що зараз красти з кишені та з квартири не так легко. І людину з грішми безкарно не вб'єш. От і пішов на шифер. Це діло вигідне. І злодія може озолотити. Я мусив ждати, поки він, агент збуту й постачання, повернеться з відрядження. Валет вийшов з вагона, тримаючи чемоданчик у руці і весело насвистуючи. Тут ми й познайомились... Все стало на своє місце.

Корзун замовк, розчісуючи чуба. Знову прислухався:

— Іскро! Ви плачете, Іскро? Ну, будьте ж розумною. Не треба так... Чого ви плачете? От я уже й переодягнувся! А ви, Іскро?..

— Дайте я вмиюся,— глухо мовила вона. І, як тільки

Корзун вийшов з ванни, стрімголов прошмигнула туди, закрившись на засув.

Корзун зібрав біля дзеркала друзки розбитого флакона, поклав на місце розкидані гребінці та щіточки, перестелив салфетку. Запалив біля відчиненого вікна.

Іскра затримувалась, і він її не підганяв.

— Ви ж, певно, й не виспались? — спитала вона, вийшовши з ванни. Свіжа, чиста, з крапельками води на волоссі. На обличчі й сліду не лишилося од пудри, губної помади та рум'ян. Наче допіру купалася і виринула з моря.

— Байдуже! — бадьорився Корзун. — У мене ще три дні відпустки попереду. Висплюся.

— А в кіно підемо?

— Підемо, Іскро. Скрізь підемо...

— А в бухту Омега?

— І в бухту. І в гори. І куди завгодно. Хоч на край світу, — широко розставивши руки, мовив Корзун.

— Але Стасі нема, — зітхнула Іскра. — І Галя Діденкова не поїде...

— Чому? Що сталося? — затурбувався Корзун.

— Розбили вже їх, Стасю й Галю. Навік розбили...

— Хто?

— Віктор Добряков і отой Шпичка, що все картоплю возить... Взяли й розбили...

— Як?

— А отак, як я вам говорила. Прийшли гуртом до автобуса, щоб їхати в бухту Омега, а там людей-людей! Шпичка моргнув водію і вскочив з Галею через передню, а Стася з Віктором осталися. Шпичка з Галею — на Омегу, а Віктор за Стасю та на камінь, де ото закохані... Отак і розбили їх. Зараз я одна zostалася, Іване. Знов одна...

— То не біда, Іскро. Вдвох поїдемо. Удвох...

І дівчина посміхнулась до нього такою усмішкою, про яку не розкажеш.

Коли замикали квартиру, на площадці знову виріс Марчук:

— Ви надовго, Іване Прокоповичу? Бо я теж скоро піду. А сьогодні вихідний день. Усе може трапитись...

— Але ж ви собаку лишаєте в хаті. Чого боятися? — мовив Корзун.

— Краще листа до моєї тітки напишіть, — випалила Іскра. — І про мене скажете, як я тут гуляю. Я братові вже послала. А ви до тітки Ївги...

Марчук сердито чмихнув, грюкнувши дверима. І знову заходився бити собаку. Бідний пес скавучав, дерся на двері, а він молотив його, не знаючи, на кому зігнати злість.

А на високій Мачтовій горі, під теплим сонцем і лагідним вітром справляли Олесине й Гнатове весілля. Вікна і двері навстіж. Пісень та реготу по вінця. Вино — рікою. Заходь хто хочеш, поздоровляй молодих, танцюй, пий, співай. І весілля заразом, і новосілля.

В центрі за столом Олеся та Гнат, по боках — Марта й Анрі з дівчатами усієї ткацької бригади. А там, довкола, інші дівчата й жінки, впереміж з флотськими офіцерами та матросами.

Іскра одразу впізнала серед них Віктора Добрякова і кирпатого Шпичку, які колись картоплю возили та заразом уже приставили і її в Новоград. Весело підморгнула їм, виставляючи наперед Корзуна. Дивіться! Хіба не орел?

Круг столу знову пішла дарча тарілка, на яку Ольга Чередник поклала за себе й за Павла Зарву десять новеньких карбованців. Флотські офіцери кидали й по двадцять, матроси — по п'ятірці. Корзун дав за себе й за Іскру цілих двадцять п'ять. Гнат спершу запротестував, але його посадовив на місце безрукий боцман. Дарча тарілка — то звичай батьків. І гребувати нею не можна.

Та ось тарілку поставили перед Мартою, і вона підвелася в урочистій тиші, поклала руку на плече захмелілому Анрі, щоб він трошки примовк і більше не вигукував свого «давай, давай!..». Розкривши велику модну сумку, взяла оксамитовий футляр і виїняла з нього своє намисто. Дівчата за столами глибоко зітхнули, подавши груди наперед.

— Сестро моя рідна, прости мені,— мовила Марта.— Але сталося так, що справжнє оце намисто опинилося в мене. А твоє було фальшиве. Наша покійна мама сама нализала ці обидві низки, а нам нічого не сказала. Я теж не знала, але потім... Потім воно тричі мене рятувало... Я тричі його заставляла в ломбард, щоб не вмерти з голоду... І всі ювеліри визнали, що то є — люкс! Справжні перли... Ми платили цим намистом за лікарню, де народилися наші Марі й Ромен. Воно рятувало нас, коли Анрі вернувся з Алжіру калікою... Заставляли його в ломбард, але знову, з горем і бідною, викупували, вертали назад... Зараз нам стало трохи легше, сестро моя рідна, і ви, гостоньки наші дорогі... Але чує моє серце, що коли я його заставляю ще

раз, то, може, й не викупаю більше... Візьми його собі, Олесю, на згадку... Хай воно вертається туди, звідки прийшло.... Нехай буде тут, де тато наш на маяку... Де хата наша в лісі... Візьми, Олесю...

Вона підняла намисто високо над головою, легенько колихнула ним і поклала на тарілку. Намисто блиснуло на сонці сліпучим квітом райдуги і потонуло серед паперових грошей.

Дівчата палко заплескали в долоні, моряки вигукнули «браво» і «віват», старий боцман закричав «гірко», а Ольга Чередник вхопила тарілку і висипала з неї всі гроші та намисто до глибокої кришталевої вази, поставивши її серед столу.

Олеся болісно глянула на все те і неприємно зморщилась.

— За здоров'я молодих! Ура! — закричав Павло Зарва. І підхопився на рівні ноги, тягнучи свою чарку до Олеси й Гната.

— Гірко! Гірко! — загукали з усіх боків дівчата.

Молоді поцілувалися якимось сторожко й обережно, як усі закохані цілуються на людях.

Марта знову пожвавішала, витерши заплакані очі. Охоче відповідала дівчатам на їхні настирливі запитання: а як там, у тому Марселі?

Вино текло рікою, пісні лунали до пізньої ночі, вихрились танці на Мачтовій горі.

— Пийте, дівчата! Пийте! — подав, нарешті, голос і Василь Бурій, вирвавшись од своєї Марини, яка весь час тримала його біля себе. — Бо як надінете червоні косинки, то й пошабашимо...

— Ні, ні! — загули дівчата. — І косинки надінемо. І гуляти будемо. І питимемо на весіллях та новосіллях! Ти помиляєшся, бригадире...

— Коли то ще вони будуть, ті косинки? — озвався й Андрій Мороз, сказавши своє перше слово. — Трудне це діло, дівчата. Як не те, то щось інше, а все-таки причепиться до нашої бригади... Наче на зло...

— Бо самі й винні! — мовила Ганна Миколаївна. — Все ж од вас залежить, дівчата. І косинки червоні. І чесні стосунки. І дружба. І любов. Хіба ви цього не розумієте?

Слухала ту розмову Іскра, мінилася на лиці, боячись і глянути на Івана Корзуна. Та якимось вибрала хвилину, нахилилася йому до вуха:

— Іванку, а як мені бути? Дівчата ж нічого не знають і скажуть, що я їх обдурила. Той братів паспорт. І проклятий Валет. Воно каменем на моїй шії. На дно потягне всю бригаду так, що ніколи й не виплутаємося... Що мені, Іванку, тікати з бригади назад в Самгородок?

— А чого тікати? Нащо? — спокійно і твердо мовив Корзун. — То все в минулому було. Воно сталося давно, коли ви ще не працювали в цій бригаді. Ви вже й так постраждали. А закон зворотної сили не має. І взагалі, Іскро, облиште ці дурниці. Зараз я нікуди вас од себе не пушу. І не думайте.

— Правда? — широко розкрила очі Іскра. Та так і завмерла в мовчанні.

— Авжеж, правда...

— А дівчата? Як же вони?

— Дівчатам я сам розповім. Вони все зрозуміють. І повірять вам знову, як повірили тоді. Адже зараз і ви не така, як були в Самгородку, коли братового паспорта забрали? Зараз ви, Іскро, цього не зробили б. Я певен...

— Так, — опустила очі Іскра. — Але ж наша художниця Ярина Анатоліївна... Як я їй в очі зараз подивлюся? Я ж про все догадувалась ще тоді, як вона в лікарні лежала. І не сказала їй. І вам не сказала... А могла. Одразу могла і вам, і їй показати оту прокляту карточку з Валета... Та от не показала...

— Не все так просто робиться в житті, Іскро, — зітхнув Корзун. — Давайте підемо до Ярини Анатоліївни і цокнемося з нею, а ви на брудершафт вип'єте. Вона уже все знає. Бачите, яка зажурена сидить? Бідний її офіцерик. Одразу захмелів, і їй дуже незручно біля нього... Ходімо, Іскро... Не бійтеся. Тепер нічого боятися ні вам, ні художниці...

Пізно розійшлися гості. Поривалася й Марта піти на теплохід у свою каюту, та Олеся не пустила. Поклала їх спати в одній кімнаті, а сама з Гнатою лягла в другій, навівши радіоприймач на тиху лагідну музику.

А вранці Марта й інші туристи поїхали в подорож.

Молоді справили й весілля, і похмілля, і всі в Новограді їм почали заздрити. Яка то пара славна, яка то родина чесна та роботяща з'явилася на тихій Мачтовій горі.

А через два тижні, на світанку, теплохід вирушав у рейс, маючи на борту і наших, і французьких туристів. Проводжати Марту прийшла вся Олесина бригада. На-

несли їй квітів, сувенірів та дарунків. Анрі вже стояв на палубі, тримаючи за руки обох діток, веселий і вдоволений.

Вже мали забрати трап.

Олеся одвела Марту набік, сказала:

— Марто, не гнівайся на мене, але я знаю одне: там, у тому Марселі, ще буде тобі важко. Ой, буде, сестро! Коли в мене народиться син і дочка, то я не побіжу в ломбард. Якщо навіть з Гнатом щось станеться, теж не підемо з торбами. У нас Алжіру не буде, як у вас. Ти ж бачила за ці два тижні все. Не такі в нас, Марто, і люди, не такі й порядки, щоб робоча людина з торбою йшла по милостиню... А тобі ще всього там буде...

— Хоч не навроч,— сухо посміхнулася Марта.

— Я не врочу. Я знаю, що кажу. І через те прошу тебе, сестро, візьми назад своє намисто. Візьми.

— Боже! Нізащо в світі! Люди ж бачили, як я його дарувала! — злякано відступала Марта, одмахуючись обома руками.— Що ваші тут скажуть... Я чесна французженка, Олесю. Не ганьби мене...

— Люди? — здивувалася Олеся.— Наші люди спасибі мені скажуть, а твої й не помітять цього і не зрозуміють. А дівчата мої і не знатимуть. Я носитиму своє старе намисто. Оте, як ти кажеш, фальшиве. До ломбарду я ж його не понесу, то ніхто й не знатиме, що воно фальшиве. Всі думатимуть, що воно справжнє, оте, яке ти подарувала. Домовились?

— Ні, ні! Нізащо в світі,— водала Марта.

— Ну, як хочеш. Он уже трап скоро заберуть. Біжи на теплохід. Намисто я віддала Анрі, і він сховав його на саме дно, в той жовтий чемодан, де лежать дарунки моїм племянникам... В дорозі перекидаєш...

— Ой, боже! — од радості чи від смутку скрикнула Марта. І кинулась цілувати Олеся.

І легко й граціозно побігла трапом на головну палубу. І скоро з'явилася біля свого Анрі, замахала хусточкою, часто притуляючи її до очей. Чоловік махав беретом. Діти — рученятами. А теплохід уже розвертався лівим бортом, і скоро Марта зникла в строкатому й галасливому натовпі.

А дівчата всією бригадою рушили понад морем на свою першу зміну. Біля прохідної їх наздогнала Ганна Миколаївна, тримаючи під пахвою якогось пакунка.

— Що там у вас? — зупинив її Ринда.— Не велено з пакунками пускати. Лишайте тут, на прохідній.

— Не можу. Він мені там потрібен, у цеху.

— Затримаю. Охорону викличу, — вихопив міліцейського свистка Ринда.

— Тю на тебе! Чи ти не звар'ятів? На, дивись, коли не віриш, — розгорнула пакунок Ганна Миколаївна і показала нові червоні косинки з чистого натурального шовку.

— Кому, тіточко? Кому? — мало не затанцювала круг неї Іскра. І всі дівчата обступили парторга, роздивляються косинки, зазирають жінці в очі. Кому? Якій бригаді?

Тільки Олесья стоїть осторонь і ледве стримує себе, щоб не кинутись Ганні Миколаївні на шию тут, на прохідній, де повно людей, а терпляче виждати до обідньої перерви.

Закусила губи Олесья, красива і налита силою, а все боїться, що Ганна Миколаївна зараз покаже дівчатам на неї. І подружки догадаються. І вся несподіванка, яку вона готувала з тими косинками, одразу вирветься на волю і полетить, наче та чайка, на море, шукаючи простору, солов'ячих вітрів і гарячого сонця.

Київ—Ірпінь, 1963

КУЧЕР ВАСИЛИЙ СТЕПАНОВИЧ
МОНІСТО

Роман

Издательство «Радянський письменник»
(На українском языке)

*

Редактор *Г. Т. Крижанівський*
Художник *О. С. Кириченко*
Художній редактор *М. Н. Вальчук*
Технічний редактор *Н. В. М'яковська*
Коректор *А. Л. Шиманська*

Здано на виробництво 7/X 1963 р.

Підписано до друку 5/V 1964 р.

Формат 84×108¹/₃₂.

12¹/₈ фіз.-друк. арк., 19,89 ум.-друк. арк., 22,88 обл.-вид. арк.

БФ 00300. Тираж 65 000. Зам. 3-468.

Ціна в оправі 84 коп.

Радянський письменник,
Київ, Бульвар Лесі Українки, 20.

*

Книжкова ф-ка ім. Фрунзе
Державного комітету Ради Міністрів УРСР по пресі,
Харків, Донець-Захаржевська, 6/8.